



MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

III. évfolyam 3. szám

2004. szeptember

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal kiadványa

Felelős kiadó:

Morber Ferenc főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tóth András mk. ezredes

Tagok: Kis-Benedek József ezredes

Marton Csaba mk. alezredes

Sztyéhlik László mk. ezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond nyá. dandártábornok

Lektorálták: Prof. dr. Kőszegvári Tibor nyá. vörögy.

Gál Csaba mk. ezredes

Kis-Benedek József ezredes

Simon Péter hadnagy

Leskó László Tamás őrnagy

Várhegyi Tamás mk. ezredes

Dr. Fenyves Péter mk. ezredes

Dr. Tömösváry Zsigmond nyá. dandártábornok

A kötetet összeállította: Kis-Benedek József ezredes

Olvasószerkesztő: Vass Jenő alezredes

Tördelőszerkesztő: Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester

Készült 200 példányban, az MK KFH nyomdájában

ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő alezredes

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

| | |
|---|---|
| DR. TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND NYÁ. DANDARTÁBORNOK A NATO ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAI, E KAPCSOLATOK HATÁSA KÖZÉP-EURÓPA, S BENNE MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGÁRA | 5 |
|---|---|

| | |
|--|----|
| SZABÓ ZOLTÁN ŐRNAGY AZ AUTONÓMIATÖREKVÉSEK HATÁSA A BIZTONSÁGI HELYZET ALAKULÁSÁRA SZERBIA ÉS MONTENEGRÓBAN | 41 |
|--|----|

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

| | |
|--|----|
| LÉVAY GÁBOR ALEZREDES A NYÍLT FORRÁSOK FELHASZNÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A HÍRSZERZŐ MUNKÁBAN | 48 |
|--|----|

| | |
|--|----|
| DR. VÁRHEGYI ISTVÁN NYÁ. EZREDES CSC – DR. FENYVES PÉTER MK. EZREDES CSC ÚTKERESÉS AZ INTEGRÁLT HÍRSZERZÉSBEN..... | 66 |
|--|----|

ORSZÁGISMERTETŐ

| | |
|--|----|
| KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES IRAK — HELYZETELEMZÉS: CÉLOK ÉS EREDMÉNYEK | 76 |
|--|----|

| | |
|--|----|
| VIDA CSABA ŐRNAGY A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG NATO-CSATLAKOZÁSÁNAK FOLYAMATA (1993–2004) | 91 |
|--|----|

LÁSZLÓ ANDRÁS MK. SZÁZADOS

**A KÜLÖNLEGES ALAKULATOK HELYZETE
A KAUKÁZUSI ORSZÁGOKBAN 105**

FÓRUM

HEKLI LÁSZLÓ ALEZREDES

**A HARCÁSZATI ÉS A HADMŰVELETI
RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉS TÖRTÉNETE..... 109**

TORMA BÉLA NYÁ. EZREDES

**A MAGYAR TÖRZSSZÖVETSÉG HÁBORÚJA
A DUNAI BOLGÁROK ELLEN 895/896-BAN..... 153**

DR. HORVÁTH CSABA ALEZREDES

**A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG SZEREPE
A BELSŐ ELHÁRÍTÁS INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN
1919 ÉS 1945 KÖZÖTT 167**

**A NATO ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAI,
E KAPCSOLATOK HATÁSA KÖZÉP-EURÓPA,
S BENNE MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGÁRA***

**5. AZ OROSZORSZÁGI VÁLASZTÁSOK ÉS JELCIN
VISSZAVONULÁSÁNAK HATÁSA A KAPCSOLATOK
ALAKULÁSÁRA, A KAPCSOLATOK PERSPEKTÍVÁI**

**5.1. Korszakváltás Oroszországban: az orosz belpolitika jelentősebb
momentumainak hatása Moszkva külpolitikájára, a NATO és
Oroszország közötti kapcsolatokra**

Oroszországban az 1993. december 12-én népszavazással elfogadott „jelcini” alkotmány alapján erős elnöki rendszer épült ki, amelyet politikailag tovább erősített az a tény is, hogy Borisz Jelcin személye a nemzetközi közvélemény és az orosz társadalom jelentős része szemében a demokratikus reformok garanciája volt. E rendszerben megtalálható a hagyományos demokráciák csaknem valamennyi intézménye, azonban ezek működése, a társadalom életében betöltött szerepe és súlya szerint nem hasonlíthatók az európai, de különösen nem a nyugati demokráciákéhoz. Az elnöki hatalom politikai szempontból szinte korlátlan. Az országot politikai pártok, társadalmi mozgalmak helyett a különböző gazdasági-bürokratikus érdekcsoportok irányítják, amelyek között az egyensúlyt a „jelcini éraban” az elnök jelentette.

Az 1990-es évek végére azonban már egyre érzékelhetőbbé vált a hatalom erodálódása, és mind gyakrabban vetődött fel az a kérdés, hogy milyen lesz a „Jelcin utáni” Oroszország? Abban mind Oroszországban, mind pedig Nyugaton szinte mindenki egyetértett, hogy más, mint a „jelcini”! A „*Korszakváltás Oroszországban*” (Népszabadság, 2000.01.03.), a „*Falra festett ördög*” (Napi Magyarország, 2000.01.12.), a „*Féljünk Putyintól!*” (Magyar Nemzet, 2000.03.12.) és a „*Putyin és az orosz álmok*” (Magyar Nemzet, 2000.03.25.) címmel a magyar sajtóban megjelent újságcikkeknek már a címei is arra engedtek következtetni, hogy Vlagyimir Putyin ügyvezető elnöki, majd elnöki székbe kerülésével teljesen új szakasz kezdődött Oroszország történelmében.

A Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB)¹ igazgatói beosztásából az Oroszországi Föderáció elnöki székébe került 1952-es születésű Vlagyimir Putyin 2000. március 26-án történt megválasztásával egy határozottan körvonalazható „etatista” fordulat kezdődött Oroszországban, amelynek fő céljai a következők voltak:

* Ez a tanulmány a szerző 2003. szeptember 20-án, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem nyilvános védésén „Summa cum laude” minősítéssel elfogadott doktori (PhD) értekezésének szerkesztett változata. Harmadik, befejező rész. – A szerzőt időközben tábormokká nevezték ki.

¹ FSZB = Fegyeralnaja Szluzsba Bezopasznosztyi.

- erősebb, kiszámíthatóbb állam kiépítése, a belpolitikai stabilitás feltételeinek megteremtése;
- a központi hatalom gazdaságirányító szerepének, válságkezelő képességének erősítése;
- áttekinthetőbb, működőképesebb és szabályozottabb piacgazdaság kiépítése;
- kedvező nemzetközi feltételek biztosítása az ország demokratikus átalakításának folytatásához.

A fenti célok eléréséhez az elnök egyre határozottabban épített és épít azokra a jórészt az FSZB-ből kikerült, felkészült, és orosz relációban mindenképpen fiatalnak számító, pragmatikus politikusokra – mint például Kudrin miniszterelnök-helyettes, Trubnyikov, a külügyminiszter első helyettese, Ivanov honvédelmi miniszter –, akik maximálisan lojálisak, ideológiailag már semlegesek, fegyelmezetten és következetesen megtesznek mindent azért, hogy Oroszország csökkentsen, vagy legalább részben behozza a Nyugattal szembeni lemaradását.

Putyin elnök kezdeti – és jelenlegi –, Oroszország stabilizációjára irányuló határozott lépései arra engedtek következtetni, hogy **rövid távon egy kiszámíthatóbb, és éppen ezért kevesebb biztonsági kockázatot jelentő orosz állam van formálódóban.** Ez még akkor is igaz, ha a csecsenföldi válságot nem sikerült demokratikus eszközökkel kezelnie, és a belpolitikai stabilitás megteremtése érdekében tett lépései közül is néhány vitatható volt.

Tevékenységének első esztendejében **belpolitikai téren első számú prioritás volt Putyin elnök számára a Központ régiók feletti befolyásának és ellenőrzésének visszaszerzése, illetve biztosítása.** Éppen ennek érdekében döntött Oroszország hét – a katonai körzettel gyakorlatilag teljesen megegyező –, adminisztratív körzetre történő felosztásáról. Ezek élére az elnöki hatalom érdekeit képviselő, lényegében teljhatalommal rendelkező elnöki megbízottakat nevezett ki. Putyin ettől a lépéstől azt remélte, hogy képes lesz a szinte kiskirályokként „uralkodó” regionális vezetők (kormányzók) hatalmát csökkenteni, illetve korlátozni. Az adminisztratív körzetek vezetése ugyanazokban a városokban került elhelyezésre, ahol a katonai körzetparancsnokságok vannak, és az adminisztratív körzetek közigazgatási vezetői szorosan együttműködnek a katonai parancsnokságokkal, a Határőrség, a Belügyminisztérium és a Szövetségi Biztonsági Szolgálat megfelelő területi egységeivel.

Putyin fokozatosan igyekezett megszilárdítani pozícióit – a közigazgatás „átrendezése” mellett –, a törvényhozói és a végrehajtó hatalom minden szintjén. Ennek sikerét jól mutatja például az Állami Duma (alsóház) „megszelídülése”. Amíg a „jelcini érában” az Alsóház volt az elnök legkeményebb ellenfele és bírálója, addig az utóbbi két-három esztendőben a három nagy politikai blokkra épülő törvényhozás lényegében mentes volt a hatalommal szembeni villongásoktól. A kormány ellen a kommunista frakció által 2001 márciusában benyújtott bizalmatlansági indítványt követően az elnöknek lehetősége lett volna az idő előtti parlamenti választások kiírását elérni. Ő azonban ezt nem erőltette, mert a Duma jelenlegi összetételében is „kezelhetőnek” ítélte meg az alsóházat.

A Dumában elfogadott törvénymódosítások lehetővé tették a „jelcini” időszakhoz képest meglehetősen súlytalanná vált Szövetségi Tanács (felsőház) összetételének megváltoztatását, sőt a kormányzók visszahívását is. A regionális vezetők jelentős mértékű háttérbe szorítását csupán kismértékben ellensúlyozta az időközben létrehozott Államtanács, amelyben éppen a felsőházból kiszorított kormányzók kaptak helyet, mert szerepük lényegében a tanácsadásra és véleményezésre szorítkozott.

Jól érzékelhetően megerősödött a 2001. márciusi kormányzati átszervezésig a Szergej Ivanov által vezetett Biztonsági Tanács. A kormányátalakítást követően azonban – amikor is a Jelcinhez közelálló és az oligarchák emberének tartott Rusajlo, volt belügyminiszter került kinevezésre –, a testület veszített jelentőségéből és szerepe jórészt a csecsen válság kezelésére korlátozódott.

Az elnöki hatalom erősödését segítette az a tény is, hogy Putyinnak mindmáig nincs jól körvonalazható ellenzéke. Az elnöknek sikerült saját embereinek bevonásával – mindenekelőtt a hatalom egyik központját jelentő Elnöki Adminisztrációban – kiegyensúlyozni a korábban túlsúlyos „jelcini család” befolyását, s egy olyan hatalmi rendszert kialakítani, amelyben egyetlen korábbi oligarchikus klán sem jutott domináns szerephez.

Ugyancsak az elnök pozícióinak egyértelmű erősödését jelentették a 2001. március végi kormányzati átszervezések is. Ezek eredményeként Szergej Ivanov, Putyin bizalmi embere, az egykori titkosszolgálati tábornok került az igen fontos védelmi tárca élére, aki nem kötődik egyik katonai érdekcsoporthoz sem, ugyanakkor – éppen a Biztonsági Tanács élén végzett tevékenysége miatt is – tekintélyes politikusnak számít. A fegyveres erők feletti civil kontroll erősítésének szándékát jelzi az is, hogy a Védelmi Minisztérium pénzügyekért felelős miniszterhelyettesi posztjára a korábban a Pénzügyminisztériumban dolgozó és rendkívül határozott egyéniség hírében álló Ljubov Kugyelina került. A védelmi tárcánál történt kinevezések azt is jelentették egyben, hogy a Kreml prioritásként kezeli az évek óta húzódó haderőreform kérdését, és megkezdte az annak megvalósításához nélkülözhetetlen személyi feltételek megteremtését. De erre a szándékára utalt a Putyin iránti lojalitásáról közismert Borisz Grizlov belügyminiszteri kinevezése is, aki Oroszország történetének első civil minisztere a poszton.

A Védelmi, illetve a Belügyminisztérium, valamint az adórendőrség élén történt új kinevezések egyúttal azt is jelentették, hogy **a politikai elit statisztálása mellett Putyin teljes ellenőrzése alá vonta az erőszakszervezeteket!**

Az orosz kormány élére az a Mihail Kaszjanov miniszterelnök került, aki pragmatikus, reformer szemléletű politikusként vált ismertté, s aki a nyugati gazdasági és pénzügyi körökkel kialakított kapcsolata mellett megfelelő államapparátusi tapasztalatokkal is rendelkezett. Tekintettel arra, hogy Kaszjanovnak nincsenek igazán politikai ambíciói, neki inkább végrehajtó, főként a gazdasági elképzelések megvalósításáért felelős szerepet szánt Putyin.

Az elnöki hatalom erősödésével egyidejűleg Putyin mindent elkövetett, hogy csökkentse az úgynevezett oligarchák politikai befolyását. E szándékával nem ellentétes, hogy gazdaságilag továbbra is támaszkodik rájuk, mindaddig, ameddig ki nem tudja építeni a saját „hátszágát” a hatalmi hierarchia valamennyi szintjén. Ezt jelezte Tatjana Djacsenko (Jelcin leánya) eltávolítása az Elnöki Tanácsadó Testületből, de erre engedtek következtetni a Vlagyimir Guszinszkij és Borisz Berezovszkij ellen indított ügyészségi, illetve a nagyobb cégeknél megkezdett adórendőrségi vizsgálatok is.

Putyin elnök 2001. április 3-án, az orosz törvényhozás két háza előtt elmondott, (Oroszországban Jelcin óta hagyományossá vált) úgynevezett „Elnöki üzenetében” már megpróbált körvonalazni egy sor gazdasági reformlépést:

- a központ és a régiók viszonyának további finomítása;
- az állam szerepének csökkentése a gazdasági folyamatokban, kedvező környezet megteremtése a befektetésekhez;
- az óriási méretű törvénytelen pénzkiáramlás (évi 20 milliárd USD körüli összeg) megakadályozása;
- a korrupció visszaszorítása;
- az igazságszolgáltatási rendszer gyökeres reformja;
- a nyugdíjreform;
- az adó- és bankrendszer további korszerűsítése;
- az állami (az ún. „természetes”) monopóliumok lebontása.

A gazdasági helyzet stabilizálása érdekében a Kaszjanov-kormány 2000 júniusában tíz évre szóló gazdaságpolitikai stratégiai programot fogadott el, illetve az abból adódó legfontosabb feladatok végrehajtására 2001. végéig szóló „cselekvési programot” hagyott jóvá. A hosszú távú stratégiai program a szociális piacgazdaság megvalósítását célzó reformpolitika folytatását irányozza elő. A főbb célkitűzések között szerepel az áru, a tőke és a munkaerő szabad áramlásának biztosítása, a külföldi és a hazai befektetések ösztönzése, a korszerű infrastruktúra megteremtése, az ipar szerkezeti átalakítása, átlagosan évi 5%-os gazdasági növekedési ütem fenntartása, a világgazdaságba történő integrálódás.

A „putyini éra” első, 2001 végéig szóló rövid távú cselekvési programja tartalmazta a stratégiai programból adódó legfontosabb tennivalókat:

- a pénzügyi rendszer reformja és a bankrendszer teljes felülvizsgálata, az adórendszer korszerűsítése;
- a hazai termelő ágazatok – kiemelten a fejlett technológiai bázissal rendelkező hadiipar – fellendítése;
- az ipar szerkezeti reformja;
- az innovációs tevékenység erősítése;
- a külföldi tőke bátorításához elengedhetetlen kiszámítható vállalkozási és jogi háttér megteremtése;
- a földkódex és a munkaügyi kódex elfogadása.

A gazdaság élénkítését várják a 2001-ben elfogadott és 2002-ben korrigált új adókedektől (egységes 13%-os személyi jövedelemadó kulcsot tartalmaz). A program a 2000. évi 20%-os infláció és a korábbi jelentős tőkekivonás csökkentésével számolt. Ezt lényegében sikerült is teljesíteni, sőt 2001-ben 18,6%-os, 2002-ben pedig 18-20%-os volt az infláció mértéke.

E cselekvési program, valamint nagyjából a kedvező nemzetközi gazdasági környezet együttes hatására az orosz gazdaság 2000-ben minden várakozást meghaladó eredményeket mutatott fel: a GDP 7%-ot meghaladón nőtt, kb. 60 milliárd USD külkereskedelmi többlet, 10%-os(!) ipari növekedés, 2001 márciusára rekordösszegű, 35 milliárd USD devizatartalék és 11 milliárd USD külföldi tőkebefektetés fémjelezték a pozitív irányú elmozdulást. 2001-ben a GDP 5%-kal, 2002-ben 2,5%-kal növekedett.

Ugyanakkor a nemzetközi gazdasági környezet esetleges lényeges negatív változásai (pl. 25-30%-os vilápiaci köölajáresés) kétségessé tehetik a programban előirányzott gazdasági növekedési ütemet. Erre utaló jelek már 2002-ben is jelentkeztek: a tervezett 12%-nál nagyobb mértékben nőtt az infláció (2002-ben éves szinten 18-20% körüli érték volt a jellemző), csökkent a termelés (2001-ben már csak 4,9%-os, 2002-ben pedig 3,8%-os volt az ipari termelés növekedése), növekedtek az állami kiadások és az import.

A külkereskedelmi forgalom 2001-ben (141,9 Mrd USD) 3,6%-kal nőtt, ebből az export (100,7 Mrd USD) 2,3%-kal csökkent, az import pedig (41,2 Mrd USD) 21,7%-kal nőtt.

Tovább csökkent az ország külső adósságállománya. Problémát jelenthet viszont, hogy a költségvetés a Párizsi Klubbal szembeni adósság átütemezésével számolt. (Az orosz adósság 2002. január 1-jén 130 milliárd USD, amiből 40 milliárd az „örökölt” szovjet hányad. Ugyanakkor a kintlévőségek összege mintegy 103 milliárd USD). Moszkva álláspontja az, hogy az orosz adósságot pontosan fizetik, a szovjetet viszont csak átütemezéssel tudják kezelni. A hitelezőkkel azonban eddig csak részben jött létre megállapodás, ők ugyanis a jelentős orosz többletbevételek miatt kevésbé engedékenyek, mint korábban voltak.

Oroszország határozott törekvése, hogy a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) tagjává váljon. Ennek elérése érdekében rendszeres tárgyalásokat folytat a WTO tagországaival a szükséges jogharmonizáció elérése érdekében.

Mind Putyin elnökké választásában, mind pedig azt követően, a 2002 folyamán bekövetkezett megerősödésében, népszerűségének növekedésében jelentős szerepet játszottak **a csecsenföldi események.** A kemény kézzel elért, viszonylagos háborús sikerek sem teremtették meg azonban a tartós politikai rendezés feltételeit.

Moszkva, bár tett már kisebb engedményeket, alapvetően kizárja a külső közvetítők bevonását a konfliktus rendezésébe, sőt kész akár konfrontálódni is a nemzetközi közösséggel, mint ahogyan ezt az Európa Tanácsban lezajlott események is mutatták. A politikai rendezés nagymértékben függhet attól, hogy sikerül-e olyan csecsen politikust találni, akit az orosz hatalom és a csecsen társadalom legszélesebb körei egyaránt elfogadnak. Meghatározó jelentőségű lehet

az is, hogy egy elhúzódó partizánháború körülményei között Moszkva mekkora anyagi eszközöket biztosít a háború okozta károk helyreállítására, illetve hogy visszatérhet-e a nagyszámú menekült.

Ebben az irányban tett jelentős lépésként értékelhető, hogy Putyin 2000 novemberében miniszteri posztot létesített a csecsenföldi gazdasági-társadalmi helyreállításért felelős szövetségi végrehajtó hatalmi szervek tevékenységének koordinálása céljából. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a Fegyveres Erők alakulatainak folyamatos kivonása, a karhatalmi és rendőri erők megerősítése. A rendfenntartó tevékenység koordinálásával a Szövetségi Biztonsági Szolgálatot bízták meg. Elfogadták Csecsenföld gazdasági-szociális újjáépítési programját, s erre 2001-ben 14 milliárd Rubelt (1 USD = 28,84 Rubel) fordítottak.

A politikai rendezés érdekében tett első orosz lépések elismeréseként az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése megszüntette az orosz delegáció szavazati jogának felfüggesztését. A megoldás azonban bizonyára még sokáig várat magára, hiszen **Putyinnak valós dezintegrációs törekvésekkel kell szembeszállnia az Észak-Kaukázus térségében, s korántsem biztos, hogy képes lesz demokratikus, politikai eszközökkel kezelni ezt a meglehetősen bonyolult, kényes és kiszámíthatatlan belpolitikai következményekkel is járó kérdést.** Egy Tatarsztánéhoz hasonló, vagy attól nagyobb önállóság biztosítása esetén soha nem látott méreteket ölthet a regionális szeparatizmus, ami a mumusként számon tartott NATO-bővítésnél is jóval nagyobb fejtörést okozhat Oroszország új politikai vezetésének.

Az immár második csecsen háború kimenetelét illetően a legvalószínűbb megoldásnak a tartós orosz katonai jelenlét fennmaradása, és egy, a választásokkal megerősített, illetve társadalmi elfogadottságát tekintve legalább „féllegitim” közigazgatási rendszer kialakítása látszik.

Külpolitikai téren az orosz külpolitika folytonosságát a színrelépésétől kezdve meghirdető **Putyintól azt várta a közvélemény, hogy az erős orosz államhatalom elismertetését a külpolitikában is szorgalmazni fogja.** Az elnök ezzel szemben nem lépte túl az európai mércével megengedhetőnek tartott határokat, ugyanakkor határozott elképzeléseivel, pragmatizmusával komoly tárgyalópartnernek bizonyult nyugati kollégái számára (is).

Az orosz elnök főként kezdetben tartotta fontosnak a világpolitika jelentősebb alakítóival meglévő partneri, vagy legalábbis megkülönböztetett viszony demonstrálását, ezt tapasztalhattuk a NATO, illetve az ENSZ főtitkárának meghívása, illetve a német kancellárral való találkozásai során is, amelyekre hivatalba lépését követően szinte azonnal sort kerített.

A putyini külpolitika másik fontos prioritása a FÁK keretén belüli együttműködés erősítése, illetve újszerű megközelítése volt. Az e téren meglévő lehetőségek azonban a részt vevő államok gazdasági helyzete miatt meglehetősen szűkösek. Némi előrelépést jelenthet a 2001 októberében létrehozott Eurázsiai Gazdasági Közösség. Ugyanakkor, a hivatalos nyilatkozatok ellenére a prognosztizáltnál is vontatottabban halad az Orosz–Fehérorosz Unió, illetve más, a FÁK térségében – jórészt orosz kezdeményezésre – létrehozott szubregionális együttműködési formák

„működése”. Moszkva részéről megfigyelhető volt az az újszerű megközelítés is, hogy a szovjet utódállamokkal elsősorban bilaterális alapon igyekeznek a kapcsolatait fejleszteni.

E téren külön is érdemes odafigyelni arra az egyre erősödő (ma még elsősorban gazdasági) függőségre, amely orosz–ukrán relációban – amely Kijev jelentős adóssága, valamint az energiahordozók vonatkozásában – konstatálható. Ugyanerre a jelenségre hívja fel figyelmünket Sz. Bíró Zoltán is: *„Abban, hogy Moszkva épp Fehéroroszországra, Moldáviára és Ukrajnára tud leginkább politikai vonzóerőt gyakorolni, abban nemcsak az említett országok belpolitikai fejleményei, illetve súlyos gazdasági és szociális gondjai játszanak közre, hanem az a fontos körülmény is, hogy épp ezek az államok tudtak gazdaságilag a legkevésbé leválni Oroszországról. Esetükben Moszkva nem egyszerűen a legfontosabb, hanem lényegében alternatíva nélküli gazdasági partner marad, egy évtizeddel a Szovjetunió összeomlása után is.”*²

Az elmúlt öt-hat esztendő folyamán az **Oroszországi Föderáció politikai befolyásoló és érdekérvényesítő képessége a kaukázusi térségben (talán Örményország kivételével) folyamatosan és jól érzékelhetően csökkent. Moszkvának – bár külpolitikai prioritásaként jelölte meg a régiót – nincs konkrét, markánsan megfogalmazott biztonságpolitikai elképzelése a Kaukázus térségét illetően. A jövőben az orosz befolyás további csökkenésére és az amerikai jelenlét növekedésére lehet számítani a Kaukázusban.**

Hasonló helyzet alakult ki a **közép-ázsiai régióban is**. A térség államaiban **évek óta folyamatosan csökken Moszkva politikai, gazdasági, katonai és kulturális befolyása**. Az orosz befolyás csökkenése egyfajta biztonságpolitikai vákuumot eredményezett a térségben, melyet az Egyesült Államok, s mindinkább Kína használ ki. A térségbeli államok közül egyelőre Üzbegisztán távolodott el Moszkvától a legnagyobb mértékben. A semleges Türkmenisztán, a gazdaságilag gyenge állapotban lévő Kirgizisztán és Tádzsikisztán fokozatosan a Nyugattól (elsősorban az USA-tól) reméli a segítséget. Az Oroszországgal szomszédos és ásványi kincsekben gazdag Kazahsztánba az Egyesült Államok komoly tőkét fektetett be (a folyamat napjainkban is folytatódik), s végső soron ez is az orosz érdekérvényesítés gyengülését eredményezi. Az elkövetkező időszakban az orosz befolyás további csökkenésével lehet számolni, melyet Moszkva nem tud megakadályozni.

Az orosz külpolitika az 1999 elején bekövetkezett elhidegülés ellenére is fontos kérdésként kezelte az – új amerikai adminisztráció megerősödését, de különösen az USA elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően már kevésbé feszült – **amerikai kapcsolatokat**. Az új amerikai vezetés – elődjénél lényegesen kevésbé „megengedő” – Oroszország politikája ellenére Putyin bízik abban, hogy végső soron, ha a korábitól eltérő szinten és minőségben is, de normalizálódnak a kapcsolatok, és lehetséges lesz az ABM-szerződés lényegének megőrzése is.

² Sz. Bíró Zoltán – Szilágyi Ákos: *Az eszköztelen állam (2.)* Népszabadság, 2001. május 26.

Ugyanakkor megállapítható, hogy az Egyesült Államok „rovására” európai fordulat ment végbe az orosz külpolitikában! Putyin felismerte, hogy Oroszországot komoly érdekek kötik Európához, s ezért igen fontosnak tartja, hogy Oroszország nélkül sem politikai, sem katonai, sem pedig gazdasági értelemben ne születhessenek jelentős döntések Európában. A térség iránti orosz figyelem erősödését az is indokolja, hogy stabil piacot jelent az orosz energetikai exportnak, s egyúttal az orosz külkereskedelmi aktívum jelentős forrása is. A NATO-bővítés miatti korábbi sértődöttségi politikájával szakítva Moszkva új, koherens stratégia megvalósítására törekszik. Az utóbbi hónapokban kimutatható készséget lehetett tapasztalni a kapcsolatok fejlesztésére, különösen Lengyelországgal, Csehországgal, de kisebb mértékben Magyarországgal is. Moszkva ráébredt arra, hogy megfelelő pozíciókat célszerű szereznie az EU-csatlakozásra váró országok gazdaságában, erre utal Ivanov külügyminiszter „visegrádi” körútja, illetve Medgyessy Péter miniszterelnök moszkvai látogatása. Ezzel együtt az is megfigyelhető, hogy a politikai kapcsolatok bővítését – egyes külpolitikai elemzők szerint –, Putyin az új NATO-tagállamok magatartásától, valamint a NATO további bővítésétől teszi függővé.

Továbbra is az orosz külpolitika kiemelt területe maradt a NATO-val való együttműködés. A szervezet bővítésével kapcsolatos retorika nem változott: Moszkva továbbra is ellenzi azt, és különösen érzékeny a balti államok immár eldöntöttnek tekinthető csatlakozásának problémájára. Tisztában van azonban azzal, hogy megakadályozni már nem, legfeljebb késleltetni tudja Észtország, Lettország és Litvánia csatlakozását, és megpróbálja megakadályozni a bővítés majdani harmadik körének kiterjesztését a FAK egyes tagállamaira.

A NATO-val kiépített kapcsolataiban Moszkva már 2001-ben túljutott a koszovói NATO-akció keltette sokkon, és felismerte, hogy szüksége van a folyamatos párbeszéd lehetőségére és a kapcsolatok fenntartására. Az erre szolgáló intézményrendszert (NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács) kihasználva így határozottabban tudja megjeleníteni álláspontját, ugyanakkor pedig az e kapcsolatokban szerzett megkülönböztetett státusza formális lehetőséget biztosít a nagyhatalmi szerep látszatának fenntartásához.

A „putyini” külpolitikában komoly szerepet kapott és felértékelődött az Európai Unió, mint Oroszország legnagyobb kereskedelmi partnere. Moszkva e kapcsolatokra való ráutaltsága lényegesen nagyobb, mint EU partnereié, főként gazdasági és technológiai téren, hiszen a nyilvánosságra hozott orosz források szerint is külkereskedelme 45%-ban függ az EU-országoktól és a tagjelöltektől, míg az EU külkereskedelmében az orosz reláció csupán 3%-ot tesz ki. Figyelemre méltó az a tény is, hogy az EU-bővítés kérdésében nem tapasztalható olyan ellenkezés, mint a NATO keleti irányú bővítésében. (Ebben talán az USA európai hegemoniájának csökkentésére irányuló törekvések is „benne vannak”.)

Az Európai Unióval kapcsolatos orosz stratégiát három kérdés vezérli:

- miként kötődhet Oroszország az EU formálódó közös védelmi politikájához (ezzel megnyílhatna az út a fejlett technológiák irányába, könnyebb lenne az orosz hadiipar exportja);
- hogyan növelheti az árucseré forgalmat a térség országaival;
- miként ösztönözheti az európai országok oroszországi tőkebefektetéseit.

A 2001–2002 közötti időszakban jól érzékelhető volt az az orosz törekvés, hogy az EU bővítés Moszkva számára kedvezőtlennek ítélt következményeiről, azok minimálisra csökkentésének lehetőségeiről – Brüsszel mellett –, az egyes tagországokkal kétoldalú alapon is folytassanak konzultációkat. Oroszország különösen Németországgal, Franciaországgal, Nagy-Britanniával és Olaszországgal fejleszti intenzíven kétoldalú kapcsolatait. Ennek egyik célja – a bővítési folyamat orosz érdekek mentén történő befolyásolása mellett –, az egyes országok közötti véleménykülönbségek kihasználása is volt. Ennek során igyekezett jó manőverezéssel kihasználni azt a pszichológiai kényszert is, hogy a félévente egymást váltó, különböző „fajsúlyú” elnökségek minden területen áttörést igyekeznek felmutatni. (Ez történt a „kalinyingrádi kérdés” rendezése körüli vitákban, valamint a dániai „csecsen világkongresszussal” kapcsolatosan is).

A „putyini” külpolitika ázsiai nagyhatalmakhoz (Kína, India, Japán), illetve Iránhoz és más délkelet-ázsiai országokhoz való közeledésének inkább gazdasági, mint politikai okai vannak. Ezen országokban korábbi hadiipari exportpiacai visszaszerzésére, illetve bizonyos energetikai együttműködéshez keres partnereket. Természetesen e térségben is szerepet játszik az amerikai dominancia csökkentésére vagy ellensúlyozására irányuló szándék is. Különösen igaz ez az orosz–kínai relációban, amelyben mindkét fél „többletsúlyt” próbál teremteni az Egyesült Államokkal való kapcsolatához.

Az orosz külpolitika – a „jelcini” időszak külpolitikájához hasonló módon –, arra törekszik, hogy minél nagyobb súlyt adjon az EBESZ-nek, amely Moszkva szerint az euro-atlanti térség stabilitása és biztonsága megteremtésének legfontosabb fóruma lehetne. Ugyanakkor elégedetlen azzal, hogy a szervezet tevékenységét a „földrajzi és funkcionális kiegyensúlyozatlanság” vezérli. Oroszország megítélése szerint az EBESZ a konfliktushelyzetek és a humanitárius problémák kezelésében szinte kizárólag a szovjet utódállamok és a Balkán területére koncentrál. Moszkva több javaslatot is tett a szervezet orosz igények szerinti megreformálására, amit azonban a tagállamok többsége nem támogatott. Oroszország ezért a jövőben az EBESZ helyett vélhetően az egyre jobban kiépülő európai uniós kapcsolatrendszerén keresztül igyekszik majd érvényt szerezni elképzeléseinek.

5.2. Az orosz Nemzeti Biztonsági Konceptió új elemei, valamint az új Katonai Doktrínában megfogalmazottak lehetséges biztonságpolitikai kockázatainak hatása a NATO és a közép-európai országok, köztük Magyarország biztonságára, illetve Moszkva és a Szövetség, valamint a közép-európai térség közötti kapcsolatokra

Az 1999-es év jelentős változásokat hozott mind a NATO, mind a csatlakozásra váró közép- és kelet-európai országok, mind pedig az Oroszországi Föderáció számára. Március 12-én célhoz ért a három csatlakozásra váró ország törekvése: az Egyesült Államok Missouri államában lévő Independence-ben Magyarország, Lengyelország és Csehország külügyminiszterei részvételével megtörtént a csatlakozási aktus, s ezzel realitássá vált a NATO bővítése.

A bővítés és a Szövetség jugoszláviai akciójának következtében megváltozott Oroszország biztonsági környezete, **először vált világossá az orosz politikai elit számára, hogy egy európai fegyveres konfliktus esetén Oroszország megkerülhető.**

Ezzel egyidejűleg jelentős változásokra került sor az Oroszországi Föderáció belpolitikai életében is. Javában zajlott a parlamenti választási kampány, kiéleződtek a Jelcin utódlásával kapcsolatosan kialakult belpolitikai csatározások. Az elnök menesztette a Primakovot váltó, és a miniszterelnöki tisztet rövid ideig betöltő Sztjepasint, és 1999-ben Vlagyimir Putyint nevezte ki miniszterelnökké. Mindezek a körülmények az orosz politikai vezetés számára indokoltá tették egy új Nemzeti Biztonsági Konceptió kidolgozását.

A konceptió kidolgozásával megbízott munkacsoportot vezető Szergej Ivanovnak, a Biztonsági Tanács titkárának az elgondolása az volt, hogy párhuzamos munkamódszerrel, összehangoltan és egyidejűleg kerüljön sor a Nemzeti Biztonsági Konceptió, az új orosz Katonai Doktrína, a Külpolitikai Konceptió és a különböző szakdoktrínák – köztük az Oroszországi Föderáció Információs Biztonsági Doktrínájának – kidolgozására. Ez az összehangoltságra való törekvés a magyarázata annak, hogy maga a Nemzeti Biztonsági Konceptió az 1997-esnél lényegesen rövidebb lett (lényegében csak a legfontosabb alapelveket és feladatokat fogalmazta meg), míg a külpolitikai elemek részletes kibontását a Külpolitikai Konceptió, a katonai elemekét pedig a Katonai Doktrína taglalta részletesen.

A Nemzeti Biztonsági Konceptió ugyanakkor igyekezett megfelelni annak a kényszerű követelménynek is, hogy a hatalomváltás során az új elnök mögé felsorakozó politikai erők igényeit is kielégítse, ezért néhány helyen a korábbiaknál óvatosabban, néhány esetben viszont keményebben fogalmaz.

Az új Nemzeti Biztonsági Konceptió alapvetően az 1997-es konceptió átdolgozása révén született, s elődjéhez hasonlóan ez is négy fejezetből áll, s a fejezetek ugyanazokat az alcímeket viselik, mint az 1997-es dokumentum.

A legfigyelemreméltóbb, hogy kikerült az 1997-es évihez képest a nyugati kapcsolatok javulása eufóriájának hatására akkor megfogalmazott „Oroszországot gyakorlatilag nem fenyegeti külső agresszió” megállapítás. Ez teljesen nyilvánvalóan a NATO jugoszláviai akciójának közvetett hatása. Ugyancsak a NATO jugoszláviai tevékenységére utal a dokumentum, amikor arra figyelmeztet, hogy Oroszország megkerülése esetén veszélybe kerülhetnek a kelet–nyugat közötti kapcsolatok eddigi eredményei:

„Ugyanakkor egy sor állam fokozza arra irányuló erőfeszítéseit, hogy Oroszország pozícióit gyengítse politikai, gazdasági, katonai és más területeken. A nemzetközi viszonyok átfogó jellegű problémáinak – beleértve a konfliktushelyzeteket – megoldása során Oroszország érdekei semmibevételének kísérlete alááshatja a nemzetközi biztonságot és stabilitást, fékezheti a nemzetközi viszonyokban végbemenő pozitív változásokat.”³

Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonságát fenyegető tényezők felsorolásánál is élesen elítéli a Szövetségnek a felelősségi körzetén kívül végrehajtott katonai tevékenységét:

„A NATO hadászati doktrínájának szintjére emelt áttérés a felelősségi zónán kívüli, az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyása nélküli erőszakos (katonai) tevékenység gyakorlatára a világ stratégiai állapotának destabilizálásával fenyeget.”⁴

Ezzel együtt a nemzeti biztonságot fenyegető tényezők közül ez a Koncepció is a belső, azon belül is a gazdasági tényezőket említi az első helyen. A nemzetközi szféra veszélyforrásait illetően viszont a korábbinál lényegesen keményebben fogalmaz az Egyesült Államok domináns szerepre törekvésével, illetve a NATO bővítésével kapcsolatosan:

„A nemzetközi szféra alapvető veszélyeinek okai a következő tényezők:

- *egyes államok és államközi egyesülések törekvése, hogy csökkentsék a nemzetközi biztonság garantálása olyan meglévő mechanizmusának szerepét, mint az ENSZ és az EBESZ;*
- *Oroszország politikai, gazdasági és katonai befolyása csökkenésének a veszélye;*
- *a védelmi-politikai blokkok és szövetségek megerősödése, mindenekelőtt a NATO keleti irányú bővítése;*
- *külföldi katonai bázisok és jelentős katonai kontingensek megjelenésének lehetősége az orosz határ közvetlen közelében.”⁵*

³ Oroszország Nemzeti Biztonsági Konceptiója és Katonai Doktrínája. Új Honvédségi Szemle, 2000/5.

⁴ Ugyanott, 6. o.

⁵ Ugyanott, 6. o.

A Koncepció lényeges kitétele, hogy nem zárja ki az atomfegyver elsőként való bevetését, ha az agresszió elhárításának minden egyéb eszköze kimerült. A Nyugattal – s benne a NATO-val – való kapcsolatok egyik lehetséges irányaként említi a Koncepció a nemzetközi terrorizmus erősödésével kapcsolatosan a közös fenyegetés elleni közös fellépést:

„A nemzetközi egyezményekre alapozva elengedhetetlen az együttműködés más államokkal, jogvédelmi szerveikkel és szakszolgálataikkal, továbbá azokkal a nemzetközi szervezetekkel, amelyek feladatai közé tartozik a terrorizmus elleni harc. Szükséges továbbá szélesebben alkalmazni a jelenség elleni harc nemzetközi tapasztalatait, létrehozni a nemzetközi terrorizmus elleni tevékenység összehangolt mechanizmusát, megbízhatóan lezárni a törvénytelen fegyver- és robbanóanyag-kereskedelem összes lehetséges csatornáját az országon belül, továbbá megakadályozni a külföldről való bejutásukat.

Az államhatalom szövetségi szervei kötelesek üldözni az ország területén azokat a személyeket, akik terrorista tevékenységben vesznek részt, függetlenül attól, hol terveztek terrorista akciót végrehajtani az Oroszországi Föderáció rovására.”⁶

Mindez viszont már jelentős hangsúlyváltozást jelent az 1997-es változathoz képest, hiszen ez a terroristaellenes retorika már nem csupán a csecsenföldi orosz tevékenységet igyekszik lefedni, hanem az együttes fellépés szükségességét hangsúlyozza egy új, közös fenyegetés ellen.

A Nemzeti Biztonsági Koncepcióban megfogalmazott tételek az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínájában kerültek konkretizálásra. A Doktrína a Koncepció elfogadását követően csaknem fél évvel később került jóváhagyásra, és három egymással szoros kapcsolatban álló és egymásra épülő fejezetből – az Oroszországi Föderáció és szövetségesei katonai biztonsága szavatolásának katonapolitikai, katonai–stratégiai és katonai–gazdasági alapjai – áll.

A Katonai Doktrína – a Nemzeti Biztonsági Koncepcióhoz hasonlóan –, a katonapolitikai helyzetet alapvetően destabilizáló tényezők között említi a katonai erő alkalmazásának gyakorlatát *„az általánosan elfogadott nemzetközi elvek és normák megkerülésével, az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazása nélkül”*.⁷

A katonai biztonságot alapvetően fenyegető tényezők közé a dokumentum az alábbiakat sorolja:

- Oroszország érdekeinek figyelmen kívül hagyása a nemzetközi biztonság problémáinak megoldása során, kísérletek az Oroszországi Föderáció, mint a többpólusú világ egyik befolyásos centruma megerősödésének a megakadályozására;
- katonai tömbök és szövetségek bővítése az Oroszországi Föderáció és szövetségesei kárára;
- külföldi csapatok elhelyezése (az ENSZ BT hozzájárulása nélkül) az Oroszországi Föderációval határos és baráti országok területén.⁸

⁶ Ugyanott, 11. o.

⁷ Ugyanott, 19. o.

⁸ Ugyanott, 20. o.

A Katonai Doktrína e kérdéskörnél feltétlenül említést érdemlő része az atomfegyverek alkalmazásával kapcsolatos orosz nézetek kifejtése:

A fegyveres erők rendelkeznek nukleáris fegyverekkel. Az Oroszországi Föderáció úgy tekinti a nukleáris fegyvereket, mint az agresszió visszatartásának, az Oroszországi Föderáció és szövetségesei katonai biztonságának, a nemzetközi stabilitás és a béke fenntartásának hatékony tényezőit.

Az Oroszországi Föderáció abból indul ki, hogy olyan nukleáris elrettentő potenciállal kell rendelkeznie, amely képes garantálni adott veszteség okozását bármely agresszornak (államnak vagy államszövetségnek), bármilyen harci helyzetben.

Az Oroszországi Föderáció nem alkalmaz nukleáris fegyvereket az ezek elterjedésének korlátozásáról szóló megegyezést aláírt, nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államok ellen. Kivételt képeznek azon esetek, amikor Oroszország területét, fegyveres erőit vagy más csapatait, szövetségeseit (vagy olyan államot, amellyel szemben biztonsági kötelezettségei vannak) bármilyen támadás ér olyan, atomfegyverrel nem rendelkező állam részéről, amelynek atomfegyverrel rendelkező szövetségese van.

Az Oroszországi Föderáció fenntartja jogát nukleáris fegyverek alkalmazására az ellene és szövetségesei ellen irányuló atom- és más tömegpusztító fegyver használata esetén, illetve – saját vagy szövetségesei nemzeti biztonsága szempontjából kritikus helyzetekben – hagyományos fegyverekkel történő jelentős agresszióra válaszként.

A Doktrínának talán ez a legfontosabb megállapítása, hiszen minden korábbi elgondoláshoz képest lejjebb szállította az atomfegyverek alkalmazásának küszöbét. Ez azonban tényleges módosulást azért nem jelenthetett, mert csupán a megváltozott nemzetközi erőviszonyok nyomán keletkezett kihívásokra adandó retorikai válaszlépésnek volt tekinthető. A Doktrína e megállapításai mögött ugyanis nincsenek reális lehetőségek. (Gondoljunk csak például a Kurszk atom-tengeralattjáró tragédiájára, amely ékes példája volt a realitások és a szándékok között tátongó – gazdasági okokra visszavezethető – szakadéknak).

Mindezekkel együtt az orosz vezetés olyannyira fontosnak tartotta az új Katonai Doktrínát, hogy elküldte Brüsszelbe Valerij Manyilov vezérezt, a vezérkari főnök első helyettesét, aki a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács 2000. július 24-i miniszteri szintű ülésén tájékoztatást adott a dokumentumról, illetve kifejtette Oroszország álláspontját a NATO új stratégiai koncepciójáról.

5.3. A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok 2001. szeptember 11-e után. A római csúcsertekezlet jelentősége: a NATO – Oroszország Tanács létrehozása

2001. szeptember 11-e után az Észak-atlanti Szövetség és Oroszország viszonya gyökeresen megváltozott, mindenekelőtt a teljesen új alapokra helyezett orosz–amerikai viszony eredményeképpen. A terrortámadást követően Vlagyimir Putyin volt az első államfő, aki felhívta Bush amerikai elnököt, később pedig Moszkva korábban elképzelhetetlennek tűnő engedményeket tett az Egyesült Államoknak a terrorizmus elleni küzdelemben. Ide sorolható többek között, hogy Putyin hozzájárult ahhoz, hogy a hagyományosan orosz befolyási övezetnek számító közép-ázsiai országok területén található bázisokat az amerikai haderő az afganisztáni terroristaellenes hadműveleteihez felhasználja. Sőt, Moszkva hírszerzési adatokkal is segítette a fenti hadműveleteket.

Washington lelkesen fogadta Putyin elnök szeptember 11-ét követő nyugati nyitását. Az oroszok segítségére rászoruló Bush-kormány kénytelen volt felülvizsgálni hivatalba lépése után követett, az orosz gyengeségre és az új nemzetközi erőviszonyok realista értékelésére épülő korábbi megközelítését. A terrorizmusellenes amerikai–orosz együttműködés határozottan javította Moszkva amerikai elfogadottságát, az Oroszország demokratikus átalakítását célzó putyini koncepció támogatását, és egyidejűleg új megvilágításba helyezett több, Oroszország számára fontos kérdést.

A csecsenföldi konfliktus hátrébb került az amerikai fontossági listán, a bírálatok nem szűntek meg, de érezhetően visszafogottabbakká váltak. Az USA egyrészt elítéli a csecsen terrorista akciókat (így a tragikus 2002. októberi moszkvai túszejtést is), ugyanakkor rendszeresen önmegtartóztatásra és a probléma politikai úton való rendezésére, a civil lakosság emberi jogainak figyelembe vételére figyelmezteti az orosz vezetést. (Az orosz–grúz viszony kapcsán is azt hangoztatja az USA, hogy érti az orosz fél problémáját, ugyanakkor erőteljesen óvja Moszkvát a grúz területen végrehajtandó egyoldalú katonai akcióktól.)

Washington több forrásból is támogatja a tömegpusztító fegyverek csökkentésének oroszországi felgyorsítását és a proliferáció megakadályozását. Az EU-val, Kanadával és Japánnal közösen 150 millió dollárral járul hozzá a Nemzetközi Tudományos és Technológiai Központ (ISTC) létrehozásához, amely az orosz atomfegyverkezési programban dolgozott tudósok és mérnökök polgári célú foglalkoztatását hivatott segíteni. Washington, a kidolgozott nukleáris fegyverzet-csökkentési szerződések mellett, összességében jelentős összegeket fordít az orosz demokratikus átmenet segítésére.

A Bush-adminisztráció megadta Oroszországnak a piacgazdasági besorolást, ugyanakkor a Kongresszus egyelőre jegeli a Jackson–Vanik-törvény hatálya alóli kivételt. Oroszország remélt WTO-csatlakozásához elengedhetetlennek tartják a korrupt orosz belső viszonyok felszámolását, az áttekinthető bankrendszer és működő adórendszer kialakítását. A kétoldalú viszonyt – különös tekintettel a megváltozott amerikai prioritásokra –, mindazonáltal továbbra is terheli, hogy Oroszország segítséget nyújt egy atomerőmű megépítéséhez a Washington által „a Gonosz tengelyéhez” sorolt Iránban.

Mindent összevetve azonban megállapítható, hogy 2001. szeptember 11-ét követően Washington sokkal inkább partnerként, mintsem ellenségként kezeli Oroszországot. Bush elnök 2002. évi szokásos országértékelő beszédében külön kiemelte Moszkvát, mint az Egyesült Államok egyik legfontosabb szövetségese a terrorizmus elleni háborúban. A 2002. szeptemberében elfogadott amerikai Nemzetbiztonsági Stratégia pedig az orosz–amerikai viszonyt együttműködésként aposztrofálja a korábbi konfrontációval szemben!⁹

A NATO jugoszláviai légi hadműveletei következtében megromlott, a Szövetség és Oroszország közötti viszony javulása tulajdonképpen Lord Robertson főtitkár 2001. február 19-21. közötti moszkvai látogatásával kezdődött (ekkor került sor a NATO Információs Iroda megnyitására is), de valódi fejlődésnek a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követően indult, és ez a folyamat szinte törvényszerűen vezetett el 2002. május 28-ához, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete állam- és kormányfőinek római csúcstalálkozójához.

A római csúcstalálkozó merőben új fejezetet nyitott a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok történetében. Az állam- és kormányfők aláírták „A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok: új minőség” címmel kiadott Nyilatkozatot, és megalakították a 19 tagállamot és Oroszországot magába foglaló NATO – Oroszország Tanácsot (NRC), amely a korábbi NATO – Oroszország Közös Állandó Tanácsot (PJC) váltotta fel. Az új fórum feladatául a „húszak formájában” végzendő közös tevékenység lehetőségeinek meghatározását és realizálását szabták.

Az új NATO – Oroszország Tanács az elképzelések szerint olyan mechanizmussá kell hogy váljon, amely megfelelő színteret biztosít a közös döntések, a közös tevékenység és az együttműködés előkészítéséhez szükséges konzultációk lefolytatásához és a konszenzusteremtéshez. A Tanácsban Oroszország és a NATO-tagállamok a konszenzus és az egyenlő partnerség elve alapján vitatják meg az euró-atlanti térség biztonságával összefüggő kérdések széles spektrumát.

„A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok: új minőség” címmel kiadott Nyilatkozat leszögezte, hogy a közös munka alapjául az 1997-es Alapokmány III. fejezetében meghatározott területek szolgálnak, amelyeket ki lehet egészíteni kölcsönös megegyezés alapján más területekkel is. A Tanács elnöki tisztét a NATO főtitkára látja el, és a fórum a külügy- és a védelmi miniszterek szintjén évente kétszer, az állam- és kormányfők szintjén pedig szükség szerint tart ülést. Ezenkívül bármelyik részes állam, vagy a NATO főtitkárának kezdeményezésére rendkívüli ülést is össze lehet hívni.

A Tanács égisze alatt a katonai képviselők legalább havi alkalommal, a vezérkari főnökök pedig évi két alkalommal tanácskoznak. Az NRC az együttműködéssel kapcsolatos egyes kérdések megvitatására bizottságokat és munkacsoportokat alakíthat.

A Tanács üléseinek előkészítésére **Előkészítő Bizottságot** hoztak létre, amely havi két alkalommal ülésezik.

⁹ Orbán Anita: *A transzatlanti kapcsolatok – a NATO vége?* Külügyi Szemle, 2002.

A Nyilatkozat ugyanakkor meghatározta azokat a legfontosabb területeket is, amelyeken az együttműködést haladéktalanul meg kell kezdeni:

- a terrorizmus elleni harc (első fontos lépésként e területen a Balkánon található NATO és orosz békefenntartó erőkre veszélyt jelentő terrorista fenyegetések értékelésének elvégzése);
- válságkezelés (e téren különösen a NATO és Oroszország közös békefenntartó tevékenységét meghatározó koncepció kidolgozása kapott hangsúlyt);
- a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása;
- a fegyverzetellenőrzés és a bizalomerősítő intézkedések (különösen a CFE adaptációja, illetve ennek ratifikációja, valamint a Nyitott Égbolt megállapodás kérdései);
- a hadszíntéri rakétavédelmi rendszerrel összefüggő kérdések;
- a tengeri kutató és mentő tevékenység;
- a haderőreformok összehangolásának kérdései;
- a polgári veszélyhelyzeti együttműködés korszerűsítésének kérdései;
- az új fenyegetések és kihívások kezelésével kapcsolatos munka a NATO Modern Társadalmi Kihívások Bizottságán belül, illetve a katonai és polgári légtér ellenőrzés, valamint a tudományos együttműködés kérdései.

A Nyilatkozattal kapcsolatos közép- és kelet-európai reményeket talán a magyar miniszterelnök római csúcsertekezleten elmondott hozzászólása fogalmazta meg a legvilágosabban:

„Magyarország kész arra, hogy hozzájáruljon a Tanács munkájához. Meg vagyunk győződve arról, hogy a NATO és Oroszország között létrejött megállapodás hozzásegít bennünket ahhoz, hogy a közép- és kelet-európai országok és az Oroszországi Föderáció közötti partnerséget sokkal magasabb és kölcsönösen előnyös szintre fejlesszük.”¹⁰

A magyar felszólalást politikai szinten két elv alakította: korábbi elvi álláspontunk, amely az óvatos, a tapasztalatokra építő és a NATO cselekvési szabadságát megőrző kapcsolatfejlesztést támogatta, illetve az NRC-együttműködés struktúráinak és szellemének gyakorlatias alkalmazása, beleértve a „húszas konszenzus-építésben” való konstruktív részvételünket is.

A NATO – orosz együttműködés a májusi római csúcstalálkozón elfogadott NATO – Oroszország Tanács létrejöttével jelentős tartalmi és strukturális fejlődésen ment keresztül. **A korábban 19+1-es jellegű politikai párbeszéd valódi 20-as jelleget öltött**, melyben némileg háttérbe is szorult a szövetségesek közötti előzetes koordináció.

¹⁰ Szovet Rosszija – NATO, Rimszkij Szammit 2002. god. NATO Sajtó és Információs Osztály, Brüsszel, 2002, 38. o.

A római csúcstalálkozón elfogadott Nyilatkozatban megfogalmazott feladatok közül az együttműködés során eddig (2002. december 31-ig) az alábbi eredményeket sikerült felmutatni:

- közös NATO – orosz békefenntartó tevékenység gyakorlatának politikai aspektusairól szóló koncepció kidolgozása;
- a tengeri kutatás–mentésről szóló keretdokumentum kidolgozása;
- sikeres volt a 2002 szeptemberében, az oroszországi Noginszkban tartott „Bogorodszk 2002” nemzetközi katasztrófavédelmi gyakorlat, amelyen Magyarország is képviseltette magát;
- megrendezésre került 2002. december 9-én „A hadseregek szerepe a terrorizmus elleni harcban” című konferencia Moszkvában.

Természetesen ezek a kezdeti eredmények akkor válnak visszafordíthatatlanná, ha a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokban valóban tartóssá válik a kölcsönös bizalom, az átláthatóság és az őszinte együttműködésre való törekvés szándéka és sikerül megtalálni, és még közelebb hozni egymáshoz a felek érdekeit. Nem szabad ugyanis megfeledkezni arról, hogy az 1997-ben aláírt Alapokmányban meghatározott célokat többek között azért sem sikerült maradéktalanul teljesíteni, mert például a volt Jugoszlávia területén végzett közös békefenntartó tevékenység során mindkét félre a bizalmatlanság, esetenként pedig a hideg tartózkodás volt a jellemző az együttműködés elmélyítését illetően. Hiányoztak a jól körvonalazható közös célok, illetve az ezek elérésére irányuló céltudatos tevékenység. A NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács pedig lényegében egy olyan tanácskozó szerv maradt, ahová a Szövetség tagországainak képviselői már eleve egyeztetett állásponttal érkeztek, s ezt vitatták meg a 19+1-es formula keretén belül az orosz féllel. A 2001. szeptember 11-ei események nemcsak impulzust, de célt és értelmet is adtak az együttműködés új formáinak, amelyek megvalósítása esetén minden bizonnyal nagyságrendekkel fog növekedni az euro-atlanti térség, s benne Közép- és Kelet-Európa és természetesen Magyarország biztonsága.

5.4. A NATO és Oroszország közötti, valamint a magyar–oros kapcsolatok perspektívája: a konfrontációtól a kooperációig. Mi várható Prága után?

A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok fejlődési folyamatában újabb fontos állomást jelentett az Észak-atlanti Szövetség állam- és kormányfőinek részvételével 2002. november 21-22-én Prágában megtartott csúcsertekezlet.

A NATO szemszögéből nézve Prága történelmi mérföldkőnek bizonyult, hiszen az Észak-atlanti Szerződés Szervezete történelmének legnagyobb bővítését határozta el, s ezzel egyidejűleg fontos szervezeti változtatásokról is döntött. A csúcsertekezleten az előzetes várakozásoknak megfelelően további hét európai országot hívtak meg a Szövetségbe: Bulgáriát, Észtországot, Lettországot, Litvániát, Romániát, Szlovákiát és Szlovéniát. A meghívottak – a követelmények teljesítését és a ratifikációs eljárás befejezését követően –, előreláthatóan 2004-ben válhatnak a Szövetség tagjaivá.

A csúcserőkezeltről kiadott közös Nyilatkozat nyolc oldalon, összesen tizenkilenc pontban sorolja fel az elfogadott határozatokat és a tennivalókat. Külön kiemelt hangsúllyal szól a bővítésről, amely jelentős mértékben járul hozzá Európa szabadon, békében, közös értékek alapján történő újraegyesítéséhez. A Szövetség a jövőben is nyitva marad – hangsúlyozza a Nyilatkozat –, a csatlakozni vágyó európai demokráciák előtt.

A közös védelmi képességek erősítését célozta az a döntés, amelynek értelmében 2004. októberi alkalmazhatósággal egy NATO Reagáló Erőt (NRF) hoznak létre, s amely a teljes készenlétét 2006-ra kell, hogy elérje. Ez az erő alkalmas lesz arra, hogy a felállításra kerülő EU gyorsreagálású erőkkel közösen oldjon meg feladatokat.

Az állam és kormányfők elfogadták a képességefejlesztési kötelezettségvállalást, amely a Szövetség eddigi legnagyobb haditechnikai korszerűsítési programja. Elhatározták a NATO-erők parancsnoki struktúrájának átalakítását, jóváhagyták a terrorizmus elleni harc új katonai koncepcióját, és megújították az Euro-atlanti Partnerségi Tanácsban való együttműködés programját. A 19 ország állam- és kormányfői a Nyilatkozatban megerősítették, hogy nagy jelentőséget tulajdonítanak az Oroszországi Föderációval és az Ukrajnával való együttműködésnek. (Ukrajna ugyanakkor figyelmeztetést kapott „a közös értékek betartására” – nyilvánvaló utalással arra, hogy Kijev légtérfigyelő berendezéseket adott el Iraknak.)

A NATO állam- és kormányfői közös nyilatkozatban szólították fel Irakot, hogy teljes mértékben és haladéktalanul teljesítse az ENSZ Biztonsági Tanácsának reá vonatkozó legutóbbi és korábbi határozatait. Emlékeztettek arra, hogy az ENSZ BT súlyos következményekre figyelmeztette Irakot arra az esetre, ha Bagdad nem tesz eleget kötelezettségeinek. Ezzel együtt nyitva maradt az a kérdés, hogy ilyen esetben a NATO tagállamok hogyan cselekednek?!

Az Oroszországi Föderáció szemszögéből nézve is fordulópontnak bizonyult a prágai csúcserőkezellet, hiszen első ízben került sor arra, hogy a hagyományosan orosz érdekszférának számító szovjet utódállamok közül kerültek be országok – s egyszerre három! – a NATO „előszobájába”. Sőt, az értekezleten Ukrajna is kinyilvánította belépési szándékát, de a rossz időzítés (a fentiekben már jelzett iraki üzlet) miatt felvetése válasz nélkül maradt.

A NATO bővítésével kapcsolatos korábbi viták során mindvégig érzékelhető volt, hogy a közép- és kelet-európai országok felvételét valahogy feldolgozza Moszkva, de a következő „bővítési hullámnál” minden bizonnyal szóba kerülő balti országok esetleges felvétele már sokkal inkább fogja és arra teljesen kiszámíthatatlanul fog reagálni.

A prágai csúcserőkezellet erre is rácsafolt, hiszen Oroszország ehhez képest viszonylag nyugodtan viselte el a balti államok meghívását és hivatalos szinten mindössze Putyin távolmaradása volt az egyetlen látványos, nemtetszést kifejező orosz „válaszlépés”. Az ezt követő szentpétervári Bush–Putyin találkozó azonban ennek is

elvette az élet, amiből azt a következtetést lehet levonni, hogy **Oroszország a NATO-ban kapott különleges státuszaért feladta a korábbi, fenyegetésekre építő bővítésellenes politikáját és felváltotta azt egy „beletörődés” bővítésellenességgel.**

Oroszország azonban ezzel együtt ma sem tartja a NATO balti államokkal történő kibővítését a nemzetközi helyzetből fakadó realitásnak. Változatlanul úgy értékeli, hogy ezekre az országokra csupán stratégiai helyzetük miatt van szüksége a Szövetségnek, maguk a baltiak pedig – egyes orosz szakértői vélemények szerint – attól tartanak, hogy ha nem lennének tagok, úgy az úgynevezett „szürke zónában” maradnak, ami politikailag és gazdaságilag egyaránt leértékeli őket.

A balti országok – különösen Litvánia – elérhető közelségbe került felvétele azonban még egy olyan problémát felvetett, ami Oroszország számára különösen érzékeny kérdésnek bizonyult és bizonyul jelenleg is, ez pedig a Kalinyingrádi Területtel kapcsolatos kérdéskör. *„A balti országok belépése a NATO-ba valós stratégiai problémát jelent Oroszország biztonsága számára a Balti-tenger térségében és Kalinyingrádot a XXI. század Nyugat-Berlinjévé változtatná.”*¹¹

A Kalinyingrádi Terület problémája kiélezni látszott az eddig viszonylag felhőtlennek tűnő orosz–EU viszonyt is, s az egyébként megfontolt, pragmatikus politikusként ismert Putyin elnök is szokatlanul kemény hangot ütött meg az „anyaország és a különleges övezet” közötti kapcsolat megnehezédése miatt. A 2002. november 11-én Brüsszelben elfogadott dokumentum alapján Moszkvának sikerült az EU-val megállapodnia a kalinyingrádi probléma rendezési elveiben, és jelenleg már „csak” a technikai részletek kimunkálása van hátra.

Oroszország tehát szemmel láthatólag – a 2000-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Konceptiójában és Katonai Doktrínájában megfogalmazottak ellenére –, beletörődött a második keserű pirulába is: a három balti köztársaság felvételébe. Vélhetően – az első bővítési körhöz hasonlóan –, most is mindent el fog követni annak érdekében, hogy ha már megakadályozni nem, de legalább a rendelkezésére álló, NATO-n belüli intézményes lehetőségeinek, valamint a kétoldalú kapcsolatokban „bevethető” diplomáciai módszereinek teljes eszköztárával késleltesse a végleges felvételt, a ratifikációs folyamatot.

Mindezekkel együtt a balti államok közeli felvétele a NATO-ba még okozhat problémát és teremthet váratlan helyzetet, hiszen Oroszországban 2004-ben választások lesznek, és Putyin ellenzéke minden bizonnyal erőteljesen igyekszik majd kihasználni azt a tényt, hogy az elnök a bővítés kérdésében engedékenynek bizonyult, hiszen a balti államok belépésével az Oroszországi Föderáció határainak közvetlen közelébe, Moszkvához pedig 500 kilométerrel közelebb került a Szövetség.

¹¹ Jekatyerina Sztjepanova: *Rosszija i antikrizisznaja programma NATO poszle okoncsanyija holodnoj vojni*. Rosszija i osznovnije insztyituti bezopasznosztyi v Jevrope: vsztupaja v XXI. vek. Moszkva, 2000, 150. o.

Egész Európának, de talán nem túlzás azt kijelenteni, hogy az egész világnak fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy ez a pesszimista megközelítés ne kerekedhessen felül az orosz politikában. **Putyin már felismerte, hogy a Nyugattal való együttműködésnek nincs alternatívája.** Az orosz gazdaság stabilizálása nélkül nincs belpolitikai stabilizáció, enélkül pedig nincs megfelelő háttér a hatékony biztonságpolitikához, az orosz érdekek hatékonyabb és látványosabb külső megjelenítéséhez. Mindehhez pedig nélkülözhetetlen a Nyugattal, az Európai Unióval, és a NATO-val való együttműködés.

Megítélésem szerint ezért **Prága után alapvetően az optimista megközelítésnek kell érvényesülnie: vagyis a NATO és az Oroszország közötti párbeszéd és gyakorlati együttműködés továbbfolytatása kell, hogy meghatározza Moszkva és Brüsszel, illetve Moszkva és a tagországok viszonyát, kapcsolatait.** Ebbe még „belefér” a balti államok felvételével kapcsolatosan egy, – a jövő évi oroszországi választások miatt a belpolitikának szóló –, esetleges putyini tiltakozás. Figyelemmel azonban az orosz elnök politikai pragmatizmusára, ez vélhetően nem lesz olyan erős, hogy a jugoszláviai légicsapások miatt kialakulthoz hasonló akadályt gördíthessen az együttműködés útjába.

Fontosnak tartom megemlíteni a közép- és kelet-európai országok szinte egybehangzó pozitív reakcióját a NATO újabb, bővítéssel kapcsolatos döntésére: valamennyien úgy ítélték meg, hogy ez a lépés tovább javítja az 1999-ben csatlakozott államok biztonságát, hiszen a szomszédjaik közül is néhányan a Szövetség tagjai lesznek. Különösen Magyarország esetében van ez így, sőt a három szomszéd, Szlovákia, Szlovénia és Románia bekerülésével a Szövetségtől való fizikai (földrajzi) elkülönülése, ún. sziget jellege is megszűnik.

A NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok optimista megközelítésű scénáriója kedvező hatással lehet a közép- és kelet-európai országok, közte Magyarország biztonságára. Megszűnik ugyanis még a lehetősége is egy esetleges olyan fenyegetésnek, amely egy gazdaságilag, politikailag és katonailag izolált, a létező európai biztonsági struktúrákkal együttműködni nem hajlandó, instabil belső helyzetű Oroszország irányából indulhatna ki a térség irányába. A békepartnerségben részt vevő, a NATO-Oroszország Tanácsban aktív dialógusra és együttműködésre kész Moszkva egy jövőbeni, hatékonyan működő, alapvetően az átalakuló NATO-ra épülő, európai biztonsági architektúra egyik meghatározó állama lehet.

Oroszország – a nemzetközi életben jelenleg is elfoglalt helye és további belpolitikai stabilizálódását követően – vélhetően növekvő súlya, hazánk külpolitikai prioritásainak megvalósítására gyakorolt közvetett és közvetlen hatása, országunk és a térség kapcsolatrendszerében jól érzékelhető stratégiai jelentősége miatt **fontos partnerünk és a jövőben is annak kell maradnia!**

Az orosz kül- és biztonságpolitikai stratégiában – különösen a Putyin elnöki székbe kerülése óta eltelt időszakban, amikor is Európa az USA ellenében kapott prioritást az orosz külpolitikában – a közép- és kelet-európai térség fontos szerepet játszik. Tekintettel arra azonban, hogy nincs külön a magyar–orosz viszonyra kidolgozott politikai stratégia, orosz részről a

kapcsolatokat a közép- és kelet-európai térségre vonatkozó irányelvek határozzák meg. Ezekből adódóan számunkra alapkérdés, hogy Oroszország e térségben befolyási övezete szélesítésének a posztszovjet régiót követő terepét látja-e, vagy pedig a közép- és kelet-európai és az euro-atlanti integrációhoz közeledő, illetőleg már NATO-tag országokkal egyenjogú és kölcsönösen előnyös partnerség kialakítására törekszik.

A rendszerváltást követően – a közép- és kelet-európai országok közül egyébként elsőként – sikerült új alapokra helyezni együttműködésünket. A magyar–orosz kétoldalú kapcsolatokat 1991-től egészen a NATO taggá válásunkat megelőző esztendőig összességében különösebb politikai problémáktól mentesnek, kiegyensúlyozottnak, a realitásoknak megfelelő elvárásokhoz közeli hőfokúnak, de mindkét fél lehetőségeihez képest kissé „alulexponáltak” ítéelhetjük.

Az 1992-ben magas szinten aláírt megállapodások szinte az élet minden fontosabb területére kiterjedő szerződéses jogi háttérrel biztosítottak és biztosítanak (esetenként biztosítanak) ma is a két jelentősen eltérő nagyságrendű állam átlagos rendszerességű érintkezéséhez.

Az 1995. márciusi miniszterelnöki találkozón és a két külügyminiszter 1996. márciusi tárgyalásain az orosz fél deklaratív módon megerősítette, hogy Magyarország integrációs törekvései nem rontják a magyar–orosz viszonyt. Magyarország NATO tagsága – ami akkor még távolinak tűnt – önmagában az orosz biztonsági érdekeket nem veszélyezteti. Ezzel együtt azonban a kétoldalú politikai, de különösen a katonai kapcsolatokban orosz részről érzékeltették, hogy a csatlakozással hazánk nem számíthat Oroszország különösebb jóindulatára.

A kétoldalú viszony meghatározó eleme az elmúlt években – a már említett európai és regionális biztonságpolitikai összefüggéseken túl – a gazdasági kapcsolatok alakulása volt. A kétoldalú kereskedelmi forgalom összértékét tekintve évek óta – egészen 1997-el bezárólag – nagyjából azonos szinten állt, azonban a magyar export folyamatosan csökkent. Ennek egyik, bár nem egyedüli oka, hogy míg a magyar energiainport technikai és gazdaságossági szempontok miatt gyakorlatilag állandó, az orosz fizetőképes kereslet a közepes minőségű és árszínvonalú magyar exporttermékekre csökkent, a növekedést mindkét fél részéről bel- és külgazdasági tényezők egyaránt nehezítették. A tendenciák (az EU részesedése mind a magyar, mind az orosz külkereskedelemben meghatározó) azt jelzik, hogy perspektivikusan a kétoldalú kereskedelem az európai gazdasági együttműködés keretében ágyazottan fejlődhet majd tovább.

A magyar Honvédelmi Minisztérium és az orosz Védelmi Minisztérium, valamint a két haderő kapcsolatát mindenekelőtt a két ország közötti politikai kapcsolatok függvényében lehet megítélni. Ez a kapcsolat az 1992-ben aláírt Együttműködési megállapodásnak és az éves rendezvényterveknek megfelelően egészen 1997-ig összességében kielégítő volt. Különösen igaz volt ez a két haderő haderőnemi és fegyvernemi szintű képviselőinek találkozóira, továbbá az orosz eredetű haditechnikai eszközök üzemeltetéséhez és javításához szükséges szakmai konzultációkra, illetve az üdülőcsoportok évenkénti cseréjére.

E téren, sajnálatos módon, éppen a felső szintű kapcsolatok akadoztak (1994. óta különböző okok miatt húzódik az orosz védelmi miniszter magyarországi látogatása), ami a katonai kapcsolatok más területeire is érhető módon negatív hatással volt és van jelenleg is. **1997-től kezdődően** – NATO-tagságra törekvésünk ily módon is tudunkra adott ellenzése következtében – **a magyar–orosz katonai kapcsolatokban jól érezhető visszaesés következett be** (ezt a gyakorlatot követte egyébként az orosz katonai vezetés a többi „tagjelölt” ország viszonylatában is, hiszen egyszerre mondta le Igor Szergejev védelmi miniszter a lengyelországi, magyarországi, sőt a romániai utazását is). 1999. március 12-ét, illetve a koszovói konfliktust követően ez a tendencia csak tovább erősödött, és a miniszteri látogatás mind a mai napig nem realizálódott.

1997 végéig tehát a két, közel egyidejűleg politikai rendszert váltó ország kapcsolatai lényegében – a meglévő problémák ellenére is –, elfogadhatók voltak. 1998-tól kezdődően – egészen a közelmúltig – viszont látványos visszaesés következett be a magyar–orosz együttműködésben, melynek okai mindkét fél részéről részben politikai, részben pedig gazdasági eredetűek voltak.

A **politikai okok** között orosz részről mindenekelőtt a kapcsolatok minimálisra csökkentésével próbálták értésünkre adni a NATO-tagságra való törekvésünkkel, majd 1999. március 12-ét követően NATO-tagdá válásunkkal, valamint a koszovói válság időszakában tanúsított következetes magatartásunkkal kapcsolatos „rosszallásukat”. (Megjegyzendő, hogy ugyanez az orosz magatartás volt tapasztalható a többi közép-kelet európai ország esetében is, ami azt jelentette, hogy nem kifejezetten Magyarország ellen irányult, hanem az akkori zűrzavaros orosz belpolitikai helyzet szülte meglehetősen „hisztériás” külpolitikai taktika része volt – ebben az időszakban rövid időn belül öt miniszterelnöke volt Oroszországnak – és elsősorban belpolitikai üzenete volt).

Az sem mellékes, hogy ebben az időszakban még orosz részről az Amerika-politika volt a prioritás, s a térség problémáit (közte a NATO bővítését is) az érintettek feje fölött „átbeszélve”, nagyhatalmi szinten az USA-val kívánták elrendezni.

Magyar részről viszont a társadalomban a politikai rendszerváltozás óta folyamatosan tetten érhető a „russzofóbia”. Ez bizonyos mértékig érthető jelenség, de objektív helyzetelemzés alapján nehezen magyarázható, s amely a társadalom egy részében, de különösen a politikai elit körében a kétoldalú kapcsolatok kezelését illetően ugyanolyan sértődöttséget és bizalmatlanságot indukált, mint az orosz félben a NATO keleti irányú bővítése.

A másik ok pedig a néha bizony nem egészen pontos, esetenként legalábbis félreérthető, vagy a következményekkel nem mindig számot vető politikai nyilatkozatok, illetve a nemzetközi jog szempontjából indokolt, de az empátiakészséget mellőzve született döntések, amelyek nem mindig számoltak az orosz érzékenységgel, s amelyeket éppen ezért Moszkva negatív politikai üzenetként értékelt és kezelt.

Ide lehetne sorolni a MiG–29-esek felújítása körüli nyilatkozatháborút, a Borsodchem körül kialakult helyzetet, valamint a zámolyi romák kivándorlásával kapcsolatos magyar, illetve orosz megnyilatkozásokat és bizalmatlanságot sugalló feltételezéseket, vagy a koszovói konfliktus időszakában az orosz segélyszállítmány átengedése körüli huzavonát.

A gazdasági okok között orosz részről részben az 1998-as esztendő óriási méretű gazdasági-pénzügyi válsága, amelynek következtében nemcsak külföldön, de belföldön is fizetéképtelenné vált az állam, részben pedig az a tény, hogy a válságot megelőzően, illetve azt követően is az orosz piacra benyomult külföldi befektetők lényegesen alacsonyabb, vagy azonos árakkal (lásd Ikarus–Mercedes probléma) kiszorították, vagy igen nehéz helyzetbe hozták a még egyáltalán ott maradt közép- és kelet-európai cégeket.

Ugyancsak komoly megterhelést jelentett az orosz gazdaság számára a volt Szovjetuniótól örökölt és átvállalt adósságállomány is. E kérdéskörben Magyarország még a szerencsésebbek közé tartozik, hiszen a mai napig az egykori 2 milliárd USD adósságból – 1998-ig többé-kevésbé folyamatosan, azóta „döcögve” – 1,6 milliárdot törlesztett az orosz fél.

Magyar részről a számunkra hagyományosan jónak számító piacról való látványos kivonulásunk, illetve később már kiszorulásunk; az orosz fizetéképtelenségből, esetenként pedig a gazdasági szférát valóban átszövő bűnözői köröktől, valamint a piacgazdaságra történő átállás amúgy sem túl gyors ütemét csigalassúsággal követő orosz törvényi háttér hiányától való félelem; az orosz vállalatok, de különösen a befektetők fentiekben már említett ruzsófóbiából adódó negatív megítélésének és kezelésének (lásd ezek hitelképességi besorolása); az orosz piac iránt (még) érdeklődő magyar vállalatok banki támogatottságának hiánya kérdéskörét említhetjük az okok között.

Mindkét területen és mindkét fél részéről megfigyelhető és jól érzékelhető az a fenti okokból következő kölcsönös bizalmatlanság, amely hosszú távon a kétoldalú kapcsolatrendszer eredményes működésének akadálya lehet.

Mindezekkel együtt **2001-ben elkezdődött egy folyamat**, amely talán Magyarország számára is kedvezőbb mederbe terelheti a kétoldalú kapcsolatokat. Igor Ivanov orosz külügyminiszter 2001. január 12-én kölcsönösen sikeresnek ítélt tárgyalásokat folytatott Budapesten. Ezen a találkozón aláírták a két ország közötti konzuli egyezményt, s 2001. június 3-án életbe lépett a két ország közötti részleges vízumkényyszer szabályozását szolgáló egyezmény is.

Matolcsy György gazdasági miniszter 2001-ben két ízben is találkozott Alekszander Dondukov ipari, tudományos és technológiai miniszterrel, aki 2001. márciusi budapesti látogatása során kijelentette: *„Kormányuk véget kíván vetni a kilencvenes évek orosz gyakorlatának, amely elhanyagolta a közép- és kelet-európai országokkal a gazdasági kapcsolatok fejlesztését. Moszkva nemcsak kereskedelmi együttműködésre törekszik, hanem szorgalmazza a termelési kooperációt, a vegyes vállalatok létesítését és a befektetéseket is.”*

A pozitív folyamat következő állomása 2001 októberében Gennagyij Szeleznyovnak, a Duma elnökének hivatalos magyarországi látogatása volt.

Megítélésem szerint a magyar–orosz kapcsolatoknak igazi impulzust a 2002. december 18-21. között lezajlott miniszterelnöki látogatás adott. Medgyessy Péter miniszterelnök hivatalos látogatásával újraindult a legfelsőbb szintű politikai párbeszéd, helyreállítodni látszik a kapcsolatok fejlesztéséhez nélkülözhetetlen bizalom. (Utoljára 1995-ben volt magyar–orosz kormányfői találkozó, magyar elnök pedig az utóbbi 13 évben nem tett hivatalos látogatást Moszkvában).

Összességében: Magyarország számára rendkívül fontos annak elérése, hogy a magyar–orosz kétoldalú kapcsolatokat mindkét fél a realitások talaján állva, a kölcsönös előnyökre és tiszteletre, az egyenjogúságra, az együttműködés lehetőségeinek keresésére, és a vitás kérdésekről folytatott folyamatos párbeszédre alapozza. **A kapcsolatok építésénél természetesen messzemenően szem előtt kell tartani nemzeti érdekeinket és a szövetségi tagsággal együtt járó kötelezettségeket is.** Mint ahogy azt a tény is, hogy a 12 évvel ezelőtti politikai és az öt évvel ezelőtti gazdasági válságból kilábalni látszó Oroszorszáért komoly verseny kezdődött Európában: Párizs, Berlin és London egyaránt részesülni akar Moszkva európai fordulatának politikai és gazdasági előnyeiből. **Nem lenne jó, ha éppen mi maradnánk le ebben a versenyben!**

5.5. Következtetések

Putyinnal egy, a valós társadalmi és gazdasági problémákra összpontosítani képes, a lakosság többségének – és nem utolsósorban az erőszakszervezeteknek – a támogatását élvező, energikus, fiatal vezető került az elnöki székbe. Putyin – alapvetően a ma még mindig kedvező nemzetközi gazdasági környezet (olajár!) révén – képes lehet az orosz gazdaság talpra állításához nélkülözhetetlen feltételek fokozatos megteremtésére.

Az eltelt csaknem három év tapasztalatai alapján valószínűsíthető, hogy az új orosz elnök a korábbiakban jelzett erőteljes központosító lépései ellenére sem tér le a demokrácia és a szociális piacgazdaság felé vezető reformok útjáról. Ehhez a belső támogatottság (népszerűsége tartósan elérte és eléri ma is a 60-70%-ot, ami megfelelő háttérrel biztosíthatja a nemzeti egység megteremtésére) mellett minden bizonnyal elnyeri az euro-atlanti térség államainak támogatását is.

Oroszország – a meglévő számos komoly ellentét mellett is – erősen érdekelt a Nyugattal való együttműködésben, hiszen csakis az euro-atlanti térségből remélheti a gazdasága modernizálásához oly nélkülözhetetlen hiteleket. Természetesen az együttműködés intenzitása mindenkor függ majd attól is, hogy az adott időszakban mit diktálnak az orosz belpolitikai érdekek, illetve a „putyini pragmatizmus” és a hagyományos orosz geopolitikai gondolkodás közül melyik kerekedik majd felül.

Oroszország megpróbálta doktrínálisan is megfogalmazni a NATO jugoszláviai légitámaszai miatt hangoztatott fenntartásait. Mind a Nemzeti Biztonsági Koncepcióban, mind pedig a Katonai Doktrínában megfogalmazott célok eléréséhez azonban – korlátozott gazdasági lehetőségei révén – csekély háttérrel rendelkezvén inkább az együttműködés folytatását választja a Nyugattal, mint a konfrontációt.

2001-re Oroszország túljutott a koszovói válság miatti NATO-beavatkozás okozta sokkon, sőt az Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadást követően Putyin elsőként jelezte szolidaritását és Moszkva cselekvő támogatását az Egyesült Államok nemzetközi terrorizmus elleni harcához. Ez a gesztus – a két ország közötti viszony javításán túlmenően – egyben lehetőséget is nyújtott a NATO és Oroszország között a jugoszláviai légitámaszok miatt megromlott kapcsolatok helyreállítására is, ugyanakkor Moszkva gyakorlatilag szabad kezet kapott a csecsenek elleni megtorló akcióihoz.

Oroszország lényegében presztízsveszteség nélkül térhetett vissza a „hétköznapi együttműködés” intézményesített fórumaira, s mindez a NATO fogadókészségét és igényét jelezte a Moszkvával való kapcsolatok továbbfolytatására, sőt továbbfejlesztésére. Ez az út törvényszerűen vezetett el 2002. május 28-ához, a Római Nyilatkozathoz, és a NATO – Oroszország Tanács megalakulásához.

A római csúcstalálkozón létrehozott NATO – Oroszország Tanács tevékenységének sikere alapvetően attól függ majd, hogy mennyire sikerül tartóssá tenni az együttműködést igénylő és elhatározó politikai akaratot, valamennyi résztvevőt illetően, s hogy a csúcson elfogadott elveket mennyire sikerül a gyakorlatban megvalósítani és mennyire sikerül ehhez Moszkvának a szükséges hazai támogatást megszerezni.

A prágai csúcstalálkozó a vártnál lényegesen kisebb sokkot okozott Oroszországban, és ezzel elhárulni látszik az egyik legnehezebb akadály a balti államok korábban oly sok vitát kiváltó csatlakozása előtt.

A tárgyalt időszakban Oroszország folyamatosan veszített világpolitikai súlyából. Az élénk orosz tiltakozás ellenére megtörtént a NATO bővítése, sőt a következő kör kijelölése, a Szövetség új stratégiai koncepciójának megalkotása, valamint a koszovói légi hadművelet megindulása. Mindezek hatására jelentős módosulások következtek be az orosz kül-, bel- és biztonságpolitikában. Ennek jól látható jelei voltak a NATO és az Oroszország közötti viszony „lefagyása”, majd javulása, a putyini bel- és külpolitikai paradigmaváltás. Oroszország azonban mindezek ellenére jelentős katonai, főként nukleáris potenciálja révén a nemzetközi politika megkerülhetetlen tényezője maradt.

Oroszország, mint fontos világpolitikai tényező, jelentős befolyással bír a közép- és kelet-európai térség, s benne Magyarország helyzetére és biztonságára. Ezért is tartom kiemelten fontosnak, hogy az országaink közötti kétoldalú kapcsolatok elmozduljanak az utóbbi évek alatt kialakult holtpontról. Medgyessy Péter miniszterelnök moszkvai hivatalos látogatása bizonyította, hogy a kormány e kapcsolatokat prioritás értékűnek tekinti, ami erőteljes impulzust adhat a magyar–oroszl kétoldalú kapcsolatok teljes spektrumának.

BEFEJEZÉS

A Moszkva és a Szövetség közötti kapcsolatok jövőbeni alakulásának várható hatása a közép-európai régió és Magyarország biztonságára.

A hidegháború befejezését követően eltelt csaknem másfél évtizedes időszakban végbement – különösen 2001. szeptember 11-ét, illetve a 2002-ben lezajlott római és prágai csúcstalálkozókat követő – folyamatok eredményeképpen korábban prognosztizálhatatlan mértékű közeledésre került sor az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Oroszországi Föderáció között.

A Szövetség 1990. júniusi londoni, 1991. júniusi koppenhágai és 1991. novemberi római csúcserkeztetései megteremtették azokat a feltételeket, amelyek révén a közép- és kelet-európai országok megkezdheték a kapcsolatok kiépítését a NATO-val, bekapcsolódhattak az 1994-ben meghirdetett békepartnerségi programba. Ez a békepartnerségi program jelentős biztonsági tényezővé nőtte ki magát Európában, még közelebb hozta egymáshoz a korábbi ellenfeleket, és Brüsszel Oroszország e programba történő bekapcsolására irányuló kísérletei, majd Moszkva bekapcsolódása e programba már sejtetni engedte, hogy ez a két kontinensre kiterjedő, hatalmas ország az európai biztonság megkerülhetetlen tényezője marad.

Bár az 1994 és 1997 között lezajlott, a bővítéssel kapcsolatos viták során Moszkva részéről számos olyan kérdés is előkerült, amelyek veszélyeztetni látszottak az elért eredményeket (politikai és katonai ellenlépések hangoztatása, az Állami Duma ismert nyilatkozata stb.), a NATO és Oroszország kapcsolatai 1997-re eljutottak a hivatalos szintre történő emelésig, a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács létrehozásáig. A rendszeres konzultációs fórummá vált Tanács ülésein olyan fontos biztonsági kérdésekről cseréltek véleményt, mint a balkáni békefenntartás, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, a védelmi ipar konverziója, a környezetvédelem, vagy a polgári veszélyhelyzeti tervezés.

Ebben a folyamatban jól érzékelhető törést jelentett a NATO – Oroszország határozott tiltakozása ellenére végrehajtott – jugoszláviai légi hadművelete, amikor is Moszkva felfüggesztette részvételét a NATO – Oroszország Közös Állandó Tanács munkájában. A hadműveletek befejezését követően azonban már nem akart további pozíciót veszíteni a Balkánon, és aktívan bekapcsolódott a KFOR tevékenységébe.

1999-re Moszkva már tudomásul vette a Szövetség bővítését, és új taktikával, a Szövetségen belüli lehetőségeinek kihasználásával igyekezett lassítani a bővítés második hullámának bekövetkezését és a posztszovjet térség egyes tagállamainak csatlakozását. A Szövetséggel való kapcsolatok javításához kedvező feltételek teremtődtek Vlagyimir Putyin elnökké választásával, aki felismerte az együttműködés szükségességét és határozott, pragmatikus külpolitikával próbálta az orosz érdekeket érvényesíteni.

A biztonságpolitikai környezet változásai, az aszimmetrikus fenyegetések, és különösen a terrorizmus felerősödése – hangsúlyozottan 2001. szeptember 11-ét követően – azonban mind a Szövetséget, mind pedig Oroszországot arra kényszerítette, hogy még határozottabban közeledjenek egymáshoz, hogy jobban meg tudjanak felelni az új kihívásoknak. **Ezen az úton fontos lépés volt Moszkva határozott terrorizmusellenes fellépése, valamint az afganisztáni műveletekhez nyújtott közvetlen és közvetett támogatása.**

A kapcsolatok erősítésében fordulópontot jelentett 2002 májusában a római csúcscrétekezleten létrehozott NATO – Oroszország Tanács, amely a konzultációkon túl a közös tevékenységet tervező és koordináló fórum szerepét kell hogy betöltse, s amelyben Oroszország már (a korábbi 19+1-es helyett immár 20-as formulával) szavazati, de nem vétőjoggal rendelkezik a Tanács elé kerülő, fontos biztonságpolitikai kérdésekben.

A 2002. novemberi prágai csúc – a NATO történetének legnagyobb bővítési folyamatának elindítása mellett –, számos olyan kezdeményezést is elindított, amely lehetővé teszi, hogy Oroszország is (annak ellenére, hogy nem tagja a Szövetségnek) – a balti államok csatlakozásával elszenvedett fiaskón túllépve –, aktívan bekapcsolódhasson a NATO átalakítását is szolgáló, az új biztonsági kihívásoknak megfelelő olyan feladatok megoldásába, mint:

- a terrorizmus elleni harc koncepciójának realizálása;
- a tömegpusztító fegyverek elleni védelmi kezdeményezés;
- a hadszíntéri rakétavédelem.

Oroszország hatékonyabb bekapcsolása az európai biztonsági struktúrák tevékenységébe, a Moszkvával való együttműködés fontos és előnyös mind a NATO, mind a közép- és kelet-európai országok, mind pedig Oroszország szempontjából egyaránt.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete szempontjából azért, mert Oroszország jelentős katonai – főként nukleáris – potenciáljával az európai biztonság megkerülhetetlen tényezője. A Szövetség számára sem mindegy, hogy egy ilyen arzenállal rendelkező ország megfelelő belső stabilitással bír-e; hogy hosszú távon mennyire átláthatóak, illetve kiszámíthatóak biztonságpolitikai szándékai és gyakorlati lépései; hogy mennyire megbízható, valódi partner az új veszélyforrások és kihívások közös kezelésében; hogy minél több fórumot biztosíthasson véleményének kifejtésére, a NATO szándékait illetően még meglévő kételyei eloszlatására; a kölcsönös bizalom erősítésére, az együttműködésből származó sokoldalú előnyök kihasználására.

A közép- és kelet-európai országok számára – különösen Lengyelország, Csehország és Magyarország, de az újonnan csatlakozásra váró országok többsége számára is – **azért**, hogy segítsen eloszlatni a „russzofóbiát”, vagyis azokat a történelmileg kialakult és még meglévő görcsöket és kölcsönös bizalmatlanságot, amelyek ezen országok és Oroszország kapcsolataiban jól érzékelhetők. **Fontos azért is** hogy megszüntesse az egyeseknél még világosan érezhető félelmet egy erőszakos reintegrációtól; hogy korábbi kapcsolataik valóban egyenrangú partneri kapcsolatokra történő emelésével növekedhessen biztonságérzetük; hogy egy kiszámítható kapcsolatrendszeren belül megfelelően együtt tudjanak működni az új kihívások kezelésében és a békepartnerségi, békefenntartói tevékenység során. **Ezen országok számára különösen fontos**, hogy kihasználhassák az együttműködésből származó előnyöket a rendszerben lévő, orosz eredetű technikai eszközök üzemeltetése, a tudományos-technikai, kereskedelmi, környezetvédelmi, kulturális és egyéb kérdések során.

Magyarország szempontjából különösen azért, mert a miniszterelnöki látogatással helyreállítani látszó kétoldalú kapcsolatokhoz fontos stratégiai (mindenekelőtt gazdasági) és biztonsági érdekeink fűződnek, és a kapcsolatok erősítéséhez kölcsönösen meglévő, egyértelmű politikai akarat esetén lehetőségünk nyílik ezen érdekeink megfelelő szintű érvényesítésére.

Oroszország szempontjából mindenekelőtt azért, hogy végérvényesen megszűnjön az izolációtól való félelem, és eredményesebben sikerüljön oldani a politikai elit és a közvélemény egy részének körében még fellelhető, a NATO céljaival kapcsolatosan még a hidegháború éveiben kialakult fenntartásokat. Fontos azért is hogy az együttműködés nyújtotta fórumok és lehetőségek kihasználásával hatékonyabban tudja képviselni az orosz biztonsági érdekeket; hogy súlyának megfelelő mértékben vehessen rész az euro-atlanti térség biztonsági folyamatainak alakításában. Az sem mellékes, hogy az együttműködés keretein belül még hatékonyabb külső feltételeket tudjon biztosítani az ország demokratikus átalakításához, a piacgazdaság kiépítéséhez, a tudományos-technikai, technológiai és környezetvédelmi együttműködés lehetőségeinek kihasználására.

Az együttműködés valamennyi résztvevőjének fontos érdeke, hogy annak eredményeképpen növekedjen biztonságérzetük, hogy közösen eredményesebb és hatékonyabb választ tudjanak adni a XXI. század új kihívásaira. Mindez csak akkor lehetséges, ha megfelelő módon, egyetértésre törekedve működtetik a meglévő biztonsági struktúrákat. A NATO és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok eddigi fejlődése reményt ad arra, hogy ezek a kapcsolatok túléljék a 2004-es bővítés orosz belpolitikára gyakorolt közvetlen negatív hatásait; hogy Moszkva elfogadja azt a tényt, hogy Európában jelenleg a NATO az egyetlen olyan biztonsági struktúra, amely rendelkezik azokkal a képességekkel, hogy megfelelő módon kezelje a regionális válságokat és a harmadik évezred kihívásait. A NATO pedig fenntartás nélkül elfogadja, hogy Oroszország nélkül nem lehet felépíteni Európa jövőbeli biztonsági architektúráját. Csakis így lehet elérni, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Oroszországi Föderáció eljuthasson végre a hidegháború korabeli konfrontációtól a jövőbeni, a mainál teljesebb és sokoldalúbb kooperációig. Moszkva pedig a majdani esetleges tagságig. **Az együttműködésnek nincs alternatívája!**

Összegezett következtetések

Az értekezés kutatási céljaként megjelölt kérdések részletes kifejtését és elemzését az egyes fejezetekben külön-külön elvégeztem. Az egyes kutatási célok elérésével kapcsolatosan az alábbi összegezett következtetéseket vontam le:

Elvégeztem annak, a Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlását, illetve **a hidegháború befejezését követően kialakult biztonságpolitikai környezetnek és viszonyrendszernek az elemzését**, amelyben megteremtődtek a korábbiaktól lényegesen különböző kapcsolatok kialakításának és fejlődésének feltételei a NATO, Oroszország, a közép- és kelet-európai országok – benne Magyarország – között.

Elemzéseim eredményeképpen megállapítottam, hogy e kapcsolatok minősége és milyensége nemcsak a kapcsolatokban érintett felek szempontjából volt jelentős, hanem **a kialakulóban és formálódóban lévő új európai biztonsági struktúrák fejlődésére is meghatározó befolyással bírt**. Különösen igaz ez akkor, ha figyelembe vesszük azt a fejlődési folyamatot, amelyben a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok az 1990. évi londoni NATO-csúcsertekezlettől a 2002. évi prágai csúcsertekezlettel bezárólag átalakultak, s amely számtalan esetben olyan kilengéseknek és válsághelyzeteknek volt kitéve, amelyek valóban veszélybe sodorhatták az enyhülés nehezen elért eredményeit, és könnyen ellehetetlenítették volna a meglévő biztonsági struktúrák, vagy azok egyes elemeinek hatékony működését.

E kapcsolatrendszer tanulmányozása és elemzése során **arra a következtetésre jutottam, hogy a NATO a hidegháború befejeződése óta az Oroszországgal való konstruktív, együttműködési kapcsolatok fejlesztését a biztonság és stabilitás kulcsfontosságú elemének tekinti**. Éppen ezért a kapcsolatok kezdetétől fogva igyekezett Oroszországot az európai biztonsági folyamatok megfelelő súlyú, de nem túlsúlyos szereplőjeként kezelni, illetve hozzásegíteni egy olyan jellegű pozíció megszerzéséhez, amely révén Moszkva hamarabb meg tudja találni identitását a kialakulóban lévő új európai és világrendben. E törekvés egyik jól érzékelhető jele volt az is, hogy az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (NACC) keretében 1991-ben kialakult együttműködésükből kiindulva Brüsszel minden eszközzel igyekezett Moszkvát rávenni a Partnerség a Békéért programhoz való csatlakozásra, illetve általában a Szövetséggel való folyamatos kapcsolatok és párbeszéd fenntartására.

Egy, a fentivel ellentétes tendencia érvényesülése esetén ugyanis fennállhatott volna egy izolációba (esetleg önizolációba) került Oroszországon belüli visszarendeződés veszélye, ami beláthatatlan következményekkel járhatott volna Európa és az egész világ biztonságára. Jól tükrözta mindezt az orosz politikai vezetés hosszas belső viták eredményeképpen kialakult felismerése, mely szerint a NATO az egyetlen olyan szervezet a mai Európában, amelyik rendelkezik egy nagyobb méretű válság kezeléséhez szükséges képességekkel. Mindez kimondva vagy kimondatlanul, de jól érzékelhetően motiválta Moszkvát az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével meglévő kapcsolatainak alakítása során még olyan helyzetekben is, amikor szemmel láthatóan presztízsveszteséget kellett tudomásul vennie a kapcsolatok hosszú távú megőrzése érdekében.

A NATO bővítésével szembeni tartós orosz ellenállás is részben az új identitás keresésével együtt járó óvatosságból, részben pedig a még erősen meglévő és működő régi sztereotípiák hatásaiból adódott. Ezért is vette Moszkva többek között oly nehezen tudomásul a közép- és kelet-európai országok csatlakozási szándékát, mert nem értette és nem fogadta el, hogy ezek az országok – köztük Magyarország is – nem azért akarnak csatlakozni a NATO-hoz, mert a közvetlen környezetében biztonságát veszélyeztető fenyegetést érznek, hanem azért, mert a megváltozott biztonságpolitikai környezetben ebben látják jövőbeni stabilitásuk, biztonságuk és gazdasági fejlődésük elengedhetetlen feltételét, az európai országok közösségéhez való tartozásuk egyetlen lehetséges útját.

Összességében, **a NATO bővítésével kapcsolatban az új Oroszország történelmében szinte példa nélkül álló konszenzus alakult ki a belpolitika különböző szereplői között.** Ez volt az egyetlen olyan kérdés, amelyben a politikai elit, a politikai pártok, a biztonságpolitikával foglalkozó szakértők és a közvélemény körében csaknem teljes egyetértés volt (és van ma is!): valamennyien elleneztek, illetve ellenzik azt jelenleg is. Minden orosz ellenkezés ellenére azonban 1999-ben sor került a NATO történetének addigi legnagyobb bővítési hullámára, ami fontos állomást jelentett az európai geopolitikai átrendeződési folyamatban és végső soron kedvezően befolyásolta a közép- és kelet-európai térség országainak – közte hazánknak – a biztonsági helyzetét.

Megállapítottam ugyanakkor azt is, hogy a három közép- és kelet-európai ország csatlakozásának a ténye már nem jelentett olyan mértékű negatív hatást a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokra, mint azt a meghívásuk pillanatában feltételezni lehetett, sőt a NATO által Oroszország részére biztosított fórumokon (PJC, PFP, NRC) való aktív szerepvállalás lehetősége jól érzékelhetően csökkentette Moszkva biztonsági aggodalmait.

A délszláv válság elemzése kapcsán arra a következtetésre jutottam, hogy a közép- és kelet-európai térségben olyan tartósnak bizonyult válsághelyzet létezik, amelynek kezelése rendkívül nehéz és bonyolult feladatot jelent a még valóban csak formálódóban lévő európai biztonsági struktúrák számára, s **amely egyúttal újabb próbatételt is jelentett** – és minden bizonnyal jelent majd a jövőben is – **a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokban.** A koszovói válság tapasztalatainak, valamint a washingtoni NATO-csúcstalálkozón elfogadott dokumentumok elemzése megítélésem szerint arra készítette az orosz vezetést, hogy számbavegye az új biztonságpolitikai helyzetből adódó kockázatokat és doktrínáisan is megfogalmazza a megtépázott orosz nagyhatalmi tekintély helyreállításával kapcsolatos feladatokat. Ezt a célt szolgálta többek között a Nemzeti Biztonsági Konceptió, a Katonai Doktrína, illetve a „szakdoktrínák” gyorsított ütemű kidolgozása.

Megállapítottam, hogy a délszláv válság, az annak kezelésében vállalt szerepünk, valamint Magyarország realizálódott NATO- és küszöbön álló EU-tagsága jelentősen felértékelte hazánk szerepét a közép-európai térségben.

Mindez szerencsésen egybeesett a Putyinnal hatalomra került pragmatikus orosz vezetés új Európa-centrikus külpolitikai törekvéseivel és összességében kedvező hatással lehet a magyar–orosz kapcsolatok alakulására is. Magyarország pedig – mint a Szövetség teljes jogú tagja –, akár a NATO – Oroszország Tanács különböző szintű rendezvényein megfogalmazott véleményével, akár a magyar–orosz kétoldalú kapcsolatok során, a Szövetség álláspontjának támogatásával határozott segítséget nyújthat a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok kedvező irányú befolyásolásához.

Arra a következtetésre jutottam, hogy 2001. szeptember 11-ét, az Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadást követően minőségi változás következett be a NATO és Oroszország közötti kapcsolatokban. A korábbi „19+1”-es formula „20”-assá történt átalakítása pedig a NATO – Oroszország Tanács létrehozásával már szinte a „kvázitagságig” juttatta el Moszkvát. Ennek következtében a 2002. évi prágai csúcson hozott újabb, immár a balti államok NATO tagságát is előrevetítő bővítési döntés már korántsem okozott olyan traumát Oroszországnak, mint az első kör. Megítélésem szerint a „putyini” Oroszország felismerte, hogy elemi, mindenekelőtt gazdasági érdeke a Nyugattal való partneri kapcsolatainak megőrzése. Mindez pedig csakis úgy lehetséges, ha a létező európai biztonsági struktúrákkal, különösen a NATO-val és az EU-val, illetve e szervezetek jelenlegi és jövőbeli tagjaival is korrekt kapcsolatokat tart fenn. (Az ENSZ mellett az EBESZ mindig is Oroszország kedvelt politikai játéktere volt). Másrészt pedig az Oroszország belső instabilitásából, meglévő jelentős katonai – különösen nukleáris – potenciáljából adódó kockázati tényezők továbbra is nélkülözhetlenné teszik a kapcsolatok és a párbeszéd folyamatos fenntartását Brüsszel és Moszkva, illetve a NATO-tagországok és Oroszország között. E kettős érdek együttes érvényesülése pedig mindenképpen nagyobb biztonságot jelent majd térségünk és benne hazánk számára.

Az értekezés zárásának időszakában új válság van kibontakozóban a Közel-Keleten, amely ismételen veszélybe sodorhatja a 2002. május 28-i római csúcsertekezletet követően konszolidáltak tűnő NATO – Oroszország kapcsolatokat. Putyin eddigi megnyilvánulásait figyelembe véve arra a következtetésre lehet jutni, hogy **Moszkva tisztában van azzal: túlságosan gyenge ahhoz, hogy kellő mélységben ki tudja használni az iraki válság kapcsán keletkezett NATO-n belüli megosztottságot.** Éppen ezért igyekszik úgy egyensúlyozni, hogy lehetőleg a konfliktusban közvetlenül, vagy közvetve részes felektől egyenlő távolságra maradjon, hogy megőrizhesse (vétőjoggal rendelkező) nagyhatalmi státuszának látszatát, és ne kerüljenek veszélybe az orosz érdekek. Természetesen **a konfliktus túlzott mértékű elhúzódása** tovább mélyítheti a NATO-n belüli megosztottságot, és valamennyi felet – közte **Oroszországot is** – **határozottabb állásfoglalásra, esetleg lépésekre kényszerítheti, ami viszont jelenleg még nehezen prognosztizálható biztonsági kockázati tényezőket eredményezhet.**

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A választott témában elvégzett kutatómunka tudományos eredményeként értékelem:

Azoknak a veszélyforrásoknak és biztonsági kockázatoknak a feltárását és elemzését, amelyeket egy instabil belső helyzetű Oroszország jelenthet a létező és formálódó európai biztonsági struktúrákra, a közép-európai térség, s benne hazánk biztonságára.

Azoknak a politikaformáló orosz biztonságpolitikai szellemi műhelyekben folytatott belső vitáknak a bemutatását és elemzését, amelyek jelentős mértékben befolyásolták az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Koncepciójának és Katonai Doktrínájának végső formába öntését, illetve a gyakorlati orosz kül- és biztonságpolitika alakítását.

Azoknak a következtetéseknek a levonását, amelyek segítséget nyújtanak a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok formálásához való magyar szövetségesi – nemzeti – hozzájárulás elméleti megalapozásához, a hazánk biztonsága szempontjából fontos gyakorlati teendők megfogalmazásához és megvalósításához.

A hadtudományi kutatások terén Magyarországon ilyen részletességgel elsőként tártam fel és összegeztem az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Oroszországi Föderáció közötti kapcsolatok kialakulásának és fejlődésének tapasztalatait, illetve elemeztem e kapcsolatoknak az európai biztonsági struktúrák formálódására, valamint a közép- és kelet-európai térség – s benne hazánk – biztonságára gyakorolt hatását.

A FELDOLGOZOTT IRODALOM JEGYZÉKE

1. *Jelcinscina*. Budapest, 1993, Magyar Ruszisztikai Intézet.
2. *Konsztyitucija Roszsijszkoj Fegyveraciji*. Moszkva, 1993, Jurigycieszkaja Lityeratura.
3. *Zakoni Rosziji: Vojennij Paket*. Moszkva, 1993, Krasznoj Zvezda.
4. Szovremennaja Roszija: *Polityicseszkoje razvityije*. Moszkva, 1994, Roszsijszkaja Akagyémija Nauk.
5. RAU-Corporation: *Nacionalnaja doktrína Rosziji*. Moszkva, 1994, Agensztvo Obozrevatyel.
6. RAU-Corporation: *Roszija szegodnya: realnij sansz*. Moszkva, 1994, Agensztvo Obozrevatyel.
7. Borisz Jelcin: *Zapiszki prezigyenta*. Moszkva, 1994, Ogonyok.
8. *A változó NATO. Dokumentumok 1989–1994*. Budapest, 1994, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.

9. Nanovfszky György: *Oroszország, tények és adatok 1995*.
Budapest, 1995, Teleki László Alapítvány.
10. Lilija Sevcova: *Posztkommuniszticyicseskaja Rosszija: Logika razvityija i perszpektyivi*.
Moszkva, 1995, Moszkovszkij Centr Karnegi.
11. Dogovor ob obicsnih vooruzsonnih szilah v Jevrope i Rosszija –
poiszki vihoda iz tupika.
Moszkva, 1995, Moszkovszkij Centr Karnegi.
12. Nagy László: *Oroszország és a NATO*. Hadtudomány, 1995/3. szám.
13. Nagy László: Gondolatok a NATO-ba vezető útról.
Új Honvédségi Szemle, 1996/5. szám.
14. Dunay Pál – Gazdag Ferenc: *Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete*.
Budapest, 1997, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.
15. Gömbös János: *Magyarország és a NATO*.
Budapest, 1997, STAR PR Ügynökség.
16. *A magyar közvélemény a NATO tagságról 1994–1997*.
Védelmi Tanulmányok, No 18. Szerk.: Tálás Péter.
Budapest, 1997, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.
17. Dr. Demeter György (szerk.): *NATO Kézikönyv*.
Budapest, 1997, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.
18. *Doktrínák és alternatívák:
Az orosz külpolitikai gondolkodás 1992–1998*.
Válogatott cikkek és tanulmányok.
Válogatta és szerkesztette: Kiss Ilona, Tatjana Sakleina,
Andrej Kortunov, Budapest, 1998, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet.
19. Purityi Sándor:
Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Koncepciója.
Hadtudomány, 1998/1. szám.
20. Tömösváry Zsigmond – Dr. Nagy László:
Oroszország a harmadik évezred küszöbén.
Budapest, 1999, Honvéd Kiadó.
21. *NATO Kézikönyv*. Jubileumi kiadás.
Budapest, 1999, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.
22. H. Solana:
NATO i Rosszija szposzobni konsztruktyivno szotrudnyicsity.
Moszkva, Vojennij Parad, 1999/1. szám.
23. Klaus Naumann:
Otnosényija mézsdü NATO i Rosszijej: vojennij aszpekt.
Moszkva, Vojennij Parad, 1999/2. szám.

24. Anatolij Klimenko: *O Novoj Sztratyégicseszkaj Konceptiji NATO*. Moszkva, Vojennij Parad, 1999/5. szám.
25. *A NATO Stratégiai Konceptiója*. Lényegi fordítás. 1999, HM Védelempolitikai Főosztály.
26. Dr. Szabó László: *A koszovói válság*. Budapest, 1999, Honvéd Kiadó.
27. *Rosszija i osznovnije insztyituti bezopasznosztyi v Jevrope*. Szerkesztette: Dmitrij Trenyin. Moszkva, 2000, Moszkovszkij Centr Karnegi.
28. Martonyi János: *A NATO tagság első éve*. Külpolitika, 2000/1-2. szám.
29. Varga Gyula: *Magyarország külpolitikai mozgástere, beilleszkedés a NATO-ba és az EU-ba*. Külpolitika, 2000/1-2. szám.
30. John Deutch – Arnold Kanter – Brent Scowcroft: *Az Atlanti Szövetség alapjai*. Európai Szemle, XI. évfolyam, 2000/2. szám.
31. Kővári László százados: *Oroszország biztonságpolitikája az orosz geopolitika és a nemzeti biztonsági koncepció tükrében*. ZMNE, BVKN-2 diplomamunka, 2000.
32. Osznovopologajuscij Akt o Vzaimnih Otnosényijah, Szotrudnyicsesztve i Bezopasznosztyi mézsdu Rosszijszkaj Fegyercijej i Organyizacijej Széveroatlantycicseszkovo Dogovora.
33. *Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Konceptiója és Katonai Doktrínája*. Dr. Nagy László mk. ezds. kommentárjával. Budapest, Új Honvédségi Szemle, 2000/5. szám.
34. *Konceptija Nacionalnoj Bezopasznosztyi Rosszijszkaj Fegyercijei*. Moszkva, 2000.
35. *Vojennaja Doktrína Rosszijszkaj Fegyercijei*. Moszkva, 2000.
36. *Doktrina Informacionnoj Bezopasznosztyi Rosszijszkaj Fegyercijei*. Moszkva, 2000. 09. 09.
37. *Egy év a Szövetségben*. A Magyar Honvéd különkiadása, Budapest, 2000.
38. Kőszegvári Tibor – Szternák György – Magyar István: *A XXI. századi hadviselés*. A században várható biztonsági kihívások, konfliktusok és háborúk; hadviselési elképzelések; haderő struktúrák és feladatok. Egyetemi jegyzet, ZMNE Doktori Iskola, Budapest, 2000.
39. Jörn Steinberg: *Das staatliche Sicherheitssystem des neuen Russland*. Bonn, 2001.

40. *NATO-együttműködés: védelmi ipar, kutatás, technológia és a Visegrádi Négyek.*
Budapest, 2001, Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány.
41. Kovács Attila: *Történelmi helyszín – történelmi események.*
Új Honvédségi Szemle, 2001/8. szám.
42. Csécsi Sándor: *A NATO jugoszláviai hadműveletének tömeglélektani hatása a lakosság körében.*
Új Honvédségi Szemle, 2001/9. szám.
43. *Szpravocsnyik NATO 2001.*
Brussels, 2001, NATO Office of Information and Press.
44. Sz. Bíró Zoltán – Szilágyi Ákos: *Az eszköztelen állam.*
Népszabadság, 2001.05.26.
45. Mislai Sándor: *Oroszország külpolitikája a jugoszláviai konfliktusok rendezési folyamatában.*
Külügyi Szemle, 2002/3. szám.
46. Nagy László: *Európai biztonságpolitikai intézmények múltja és jelene.*
Hadtudomány, 2002/2. szám.
47. Orbán Anita: *Transzatlanti kapcsolatok – a NATO vége?*
Külügyi Szemle, 2002/4. szám.
48. Pírityi Sándor:
NATO: terjeszkedési bizonytalanság vagy bővítési taktika?
Új Honvédségi Szemle, 2002/8. szám.
49. Vosztko / Zapad: *Regionalnije podszisztyémi i regionálnije problémi mézsdunarodnih odnosenyij. Ucsbenoje szposzobije MGIMO.*
Moszkva, 2002, ROSzSzPEN.
50. N. A. Nartov: *Geopolityika. Izdatyelsztvo polityicseszkoy lityeraturi.*
Moszkva, 2002.
51. A. I. Utkin: *Mirovoj porjadok XXI-ogo veka.*
Moszkva, 2002, Algoritm.
52. Pírityi Sándor: *A prágai NATO-csúcs.* Hadtudomány, 2002/4. szám.
53. *Obscsij arsin: eksperti o buduscsem Rossziji.*
Moszkva, 1992, Jevropejszkij Gyelovoj Klub.
54. *A védelem politikája.* Új Honvédségi Szemle, 2003/3. szám.

Az értekezésben felhasznált rövidítések jegyzéke

| | |
|-------------------|---|
| CFE | Conventional Armed Forces in Europe – Európai Hagyományos Fegyveres Erők |
| CFE Treaty | CFE-szerződés |
| CIS | Commonwealth of Independent States – Független Államok Közössége (FÁK) |
| CJTF | Combined Joint Task Force – Többnemzetiségű Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék |
| EAPC | Euro-Atlantic Partnership Council – Euro-atlanti Partnerségi Tanács |
| EU | European Union – Európai Unió |
| IPP | Individual Partnership Programme – Egyéni Partnerségi Program |
| MC | Military Committee – Katonai Bizottság |
| MILREP | Military Representative – Katonai képviselő |
| NACC | North Atlantic Cooperation Council – Észak-atlanti Együtműködési Tanács |
| NATO | North Atlantic Treaty Organisation – Észak-atlanti Szerződés Szervezete |
| NBC | Nuclear, Biological and Chemical Weapons – Nukleáris, biológiai és vegyi fegyverek |
| NRC | NATO–RUSSIA Council – NATO–Oroszország Tanács |
| PARP | (PfP) Planning and Review Process – (Partnerség a Békéért) Tervező és Áttekintési Folyamat |
| PCC | Partnership Coordination Cell – Partnerségi Koordinációs Sejt |
| PfP | Partnership for Peace – Partnerség a Békéért |
| PJC | Permanent Joint Council – Állandó Közös Tanács |
| PSE | Partnership for Peace Staff Element – Békepartnerségi Törzsrészleg |
| SHAPE | Supreme Headquarters Allied Powers Europe – Szövetséges Fegyveres Erők Európai Legfelsőbb Parancsnoksága |
| START | Strategic Arms Reduction Talks – Hadászati Fegyverzetkorlátozási Tárgyalások |
| WTO | World Trade Organisation – Világkereskedelmi Szervezet |

SZABÓ ZOLTÁN ÖRNAGY

AZ AUTONÓMIATÖREKVÉSEK HATÁSA A BIZTONSÁGI HELYZET ALAKULÁSÁRA SZERBIA ÉS MONTENEGRÓBAN

Az egykori Jugoszláviában kisebbségben élt nemzetek, népcsoportok számára biztosított önrendelkezést – a volt szocialista országokkal összehasonlítva – akár példamutónak is tekinthettük.¹ A Joszip Broz Tito vezette központosított államhatalom idején az etnikai csoportok viszonylag nagyfokú szabadságjogokkal rendelkeztek önazonosságuk megőrzéséhez. Az 1974-es alkotmánymódosítással például Koszovó és Vajdaság a jugoszláv tagköztársaságokéihoz hasonló önkormányzati jogosítványokat kapott. Szlobodan Milosevics hatalomra jutása után azonban az 1987-es politikai irányváltás a szerb nacionalizmus felerősödésével járt. Igaz, ebben nem kis szerepet játszott a Koszovóban 1981. óta egyre súlyosabbá váló politikai és gazdasági helyzet. A gazdagabb jugoszláv tagköztársaságokban – felismerve a válság felé sodródó szövetségi államforma hátrányait –, határozottan hangot adtak önállóság iránti igényüknek. A Jugoszlávia decentralizálására, illetve egy konföderáció létrehozására irányuló törekvésekre adott egyik válaszában Milosevics 1989-ben megszüntette a széles körű autonómiával rendelkező Koszovó és Vajdaság kiemelt státusát.

A tanulmány azt mutatja be, hogyan alakult a két tartomány sorsa a délszláv háborúkat követően, és a jelenlegi helyzet milyen biztonságpolitikai kihívásokat jelent a régió országai és az európai közösség számára.

Koszovó

A Szerbia középkori történelmében igen fontos helyet elfoglaló, mindmáig a szerb nemzettudat integráns részét képező Koszovó már Jugoszlávia megalakulásától kezdve a délszláv állam egyik legneuralgikusabb pontja volt. Az albán lakosság rendkívüli népességnövekedése és a Jugoszláviát sújtó gazdasági válság együttes hatása az 1970–1980-as évek fordulóján feszítő problémává vált. A már említett 1974-es alkotmány által garantált autonómia sem tudta orvosolni a tartomány strukturális problémáit, s nem volt képes megakadályozni gazdasági leszakadását.² A kilátástalan helyzet felerősítette az albánok függetlenségi törekvéseit, amelyek a kilencvenes évek végére nyílt fegyveres konfliktussá szélesedtek ki az albán felkelők és a szerb biztonsági erők között.

¹ Romániában például 1952-ben létrehozták az úgynevezett Magyar Autonóm Tartományt, de a terület működését szabályzó státútum nem készült el. 1968-ban végleg eltörölték az autonómiát. Magyar Nemzet, 2004. augusztus 14. *Határértékek*. (Regionalizmus és autonómia az Európai Unióban.)

² Juhász József – Márkus László – Tóth Péter – Valki László: *Kinek a békéje?* (Háború és béke a volt Jugoszláviában.)

Az 1999-es koszovói fegyveres konfliktus, majd a NATO által kikényszerített fegyverletétel után Koszovó ENSZ-fennhatóság alá került. A háború következtében és a kölcsönös etnikai tisztogatások hatására jelentősen megváltozott a tartomány nemzetiségi összetétele, elsősorban a szerbek kárára. Becslések szerint az egymillió-hétszáz ezer albán mellett csupán nyolcvanezer szerb maradt a tartományban. Többségük Észak-Koszovóban, a maradék pedig elszórtan kisebb enklávékban él, meglehetősen kiszolgáltatott körülmények között.

Az ENSZ-közigazgatás eredményeként a tartományban létrejöttek a korlátozott jogkörrel felruházott ideiglenes közigazgatási szervezetek (tartományi parlament, önkormányzatok) és formálódnak a fegyveres testületek (a rendőrség és a leendő katasztrófaelhárító testület, a Koszovói Védelmi Hadtest) is. A belgrádi kormány fennhatóságának megszűnéséből adódóan ugyanakkor az a furcsa helyzet állt elő Koszovóban, hogy az egykor a szerb elnyomás miatt fegyvert fogó albánok – jelenlegi erőfölényüket kihasználva – különböző erőszakos cselekedetekkel törekednek etnikailag homogén, és Belgrádtól teljesen független Koszovó megteremtésére.

A Milosevics-rezsim megdöntése után alakult, Zorán Djindjics vezette szerb kormány felismerte korlátozott érdekérvényesítő képességét a koszovói helyzet rendezésében, de a miniszterelnök elleni merénylet (2003. március) a kérdést egy időre háttérbe szorította. A belpolitikai helyzet stabilizálását követően azonban a Djindjicsot követő Zorán Zsivkovics által felhatalmazott szerb delegáció 2003 októberében azzal a szándékkal ült tárgyalóasztalhoz a koszovói albánok képviselőivel, hogy engedményeket csikarjon ki a szerb kisebbség napi megélhetési gondjainak enyhítésére és helyzetük stabilizálására. Mivel az albánok kizárólag a függetlenség elnyerésével összefüggő kérdésekről voltak hajlandók egyezkedni, a tárgyalások megrekedtek. A Belgrád–Pristina párbeszéd folytatására az előrehozott szerbiai választások (2003. december), majd a 2004. márciusi koszovói erőszakhullám miatt azóta sem került sor.

A 2004. március 3-án megalakult Kostunica-kormány már tudatosan beépítette programjába Koszovó rendezési tervét. A kormányfő a szerb közösség tényleges (személyi, kulturális, területi) autonómiájának megteremtésére hívta fel a figyelmet. Értékelése szerint a tartomány entitásokra osztásával vagy kantonizálásával kell megteremteni az alapvető feltételeket a szerb kisebbség túléléséhez.

A válasz nem sokat váratott magára. A máig is tisztázatlan körülmények között az – a (Kosovska) Mitrovica városát albán és szerb részekre osztó – Ibar folyóba fulladt albán gyerekek „indokot” szolgáltatottak egy szerbellenes pogromra.

A március 17-18-án tomboló erőszaknak 18 halálos áldozata és több száz sebesültje volt, ezek kényszerültek elhagyni lakóhelyüket. Szerb kulturális, vallási és közintézmények, lakóházak estek áldozatul a vandál rombolásnak.³

A felháborodás Szerbia-szerte fenyegető demonstrációkban nyilvánult meg. Szerb nacionalista csoportok dühüket főként a vajdasági, a belgrádi és egyes dél-szerbiai vallási és etnikai kisebbségek tulajdonainak megrongálásával vezették le. A szerb hatóságok rövid ideig tartó bizonytalankodás után elejét vették az atrocitások elterjedésének. A koszovói fejlemények kapcsán pedig a kormány visszafogottságot tanúsított, amit a nemzetközi közösség elismeréssel fogadott, de korántsem „honorálta” azzal, hogy nagyobb beleszólást biztosított volna Belgrádnak a koszovói politikai és gazdasági fejleményekbe.

Március 26-án a szerb parlament egyhangúlag elfogadta a koszovói helyzet politikai rendezéséről szóló határozatot, amelynek alapját a kormányprogram képezi.⁴ A dokumentum szerint öt autonóm terület létrehozásával lehet garantálni a kisebbségek biztonságát a tartományban. Vojislav Kostunica szerb kormányfő értékelése szerint csak az autonómia nyújt lehetőséget arra, hogy az albánok és a szerbek egymás mellett éljenek Koszovóban. A nemzetközi közösség által szorgalmazott multietnikus társadalom megvalósíthatatlan a déli tartományban. A határozat a szerb parlament 2003-ban elfogadott koszovói deklarációjára, az ENSZ BT 1244-es határozatára, a Koszovóról megkötött katonai-technikai megállapodásra, továbbá a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) és az ENSZ Koszovói Missziója (UNMIK) közötti együttműködésről szóló közös dokumentumra hivatkozik. Holkeri, az UNMIK júniusban távozott vezetője egyfajta tárgyalási alapként elfogadhatónak tartotta a javaslatot, de a koszovói képviselőház elvetette a tartomány bármiféle felosztását.

A nemzetközi közösséget ugyan felrázta a 2004 márciusában kirobbant erőszakhullám, de – minkét fél által elfogadható megoldás híján – továbbra is a megvalósíthatatlannak tűnő multietnikus társadalom szlogenjét hangoztatja. Bár vannak már olyan hangok is, hogy Koszovó státusát akkor is rendezni kell, ha a koszovói albán vezetés nem teljesíti az írásban is megfogalmazott nemzetközi elvárásokat (Standars before status)⁵.

³ Nem bizonyítható egyértelműen, hogy a szerbellenes erőszakhullám tudatosan megszervezett akció eredménye volt, illetve, hogy az a szerb kormány Koszovó megosztását célzó szándékának megakadályozására irányult. Mégis önmagáért beszél az a tény, hogy a mitrovicai albánok tüntetése erőszakká fajult és szinte órák alatt átterjedt a tartomány valamennyi szerbek lakta körzetére. Az erőszak mértéke, valamint a kollektív megfélemlítés következtében ismét mélypontra süllyedt a szerb–albán bizalmatlanság, a két népcsoport békés egymás mellett élésének feltételei rosszabbodtak.

⁴ A határozat leszögezi, hogy Koszovó Szerbia és az Államközösség elidegeníthetetlen része; a szerbeknek Koszovóban új intézményes garanciát kell nyújtani helyzetükre vonatkozóan és lehetővé kell tenni jogaik alaposabb védelmét; továbbá Szerbiának szavatolnia kell a koszovói szerbek fennmaradását, biztonságát és visszatérését.

⁵ A dokumentum az alábbi elvárásokra helyezi a hangsúlyt: a demokratikus intézmények megteremtése és működtetése; a törvényes rend fenntartása; a mozgásszabadság biztosítása; a menekültek visszatérésének támogatása; a szabad piacgazdaság kiépítése; a tulajdonjogok biztosítása; a párbeszéd folytatása Belgráddal; valamint a Koszovói Védelmi Hadtest (TMK) katonai jellegének megszüntetése és átalakítása katasztrófavédelmi szervezetté.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 2004. április 29-én Strasbourgban határozatot fogadott el Koszovóról, s ebben felszólítja az ENSZ-közigazgatást (UNMIK), valamint a déli tartományban élő albánok és szerbek vezetőit, hogy együttes erővel munkálkodjanak a rendezési terv teljesítésén, és támogassák a helyi önkormányzat megreformálását és erősítését. A dokumentum kiemeli, hogy a márciusi zavargásokért elsősorban a tartományban élő közösségek „etnikai nacionalizmusát” terheli a felelősség, de bizonyos mértékig a nemzetközi közösség felelőssége is kimutatható. A koszovói intézményektől pedig azt követeli a határozat, hogy hagyjanak fel az etnikai erőszakért felelős szélsőséges csoportok és egyének aktív és passzív támogatásával. Szerbia és Montenegrótól ugyanakkor építő jellegű hozzáállást sürget a koszovói rendezési terv végrehajtásához.

Augusztus elején az ENSZ Biztonsági Tanácsa is foglalkozott a márciusi zavargások utáni biztonsági helyzettel. A testület elé került jelentés szerint, az erőszakos cselekmények óta történt pozitív változások ellenére, a tartományban még mindig érezhető az etnikai feszültség. A koszovói kisebbségek, különösen a szerb nemzetiségűek, továbbra is nem megfelelő biztonsági körülmények között élnek.

Vajdaság

Vajdaság autonómiájának 1989. évi megszüntetésével párhuzamosan példátlan központosítási folyamat valósult meg, amelynek során nem csak az önkormányzatok jogkörét nyirbálták meg, de vagyonuk felett is a belgrádi hatalom rendelkezett. Az 1990-es évek elején megjelentek az autonómia visszaállításával kapcsolatos első elképzelések, amelyek a vajdasági magyar politika polarizációja következtében eltérő koncepciókat tartalmaztak. A reformorientált vajdasági szerb pártok is zászlójukra tűzték a tartomány önrendelkezési jogainak bővítését, de egyértelműen elleneznek bármiféle nemzeti jellegű területi autonómiát. Milošević bukását követően másfél évvel – 2002 februárjában – a szerb parlament elfogadta a vajdasági autonómia részleges visszaállításáról szóló úgynevezett omnibusz-törvénycsomagot. A tartomány egészét érintő gazdasági előnyökön kívül ezzel a törvénycsomaggal – a magyarság és más nemzeti kisebbségek nemzeti önazonosságának megőrzése szempontjából – fontos jogosítványok kerültek önkormányzati hatáskörbe. (Gazdasági szempontból igen fontos része a törvénycsomagnak, hogy a vajdasági költségvetés – az adók mintegy felének helyben maradása révén – nyolcvanszor annyi összegből gazdálkodhat, mint addig.⁶)

Miután a parlament elfogadta a kisebbségügyi törvényt, amely rendelkezett a kisebbségek perszonális autonómiáját megtestesítő nemzeti tanácsok létrejöttéről, az összes jelentős szerbiai kisebbség megalakította saját nemzeti tanácsát. Ezt követően megindult a nemzeti tanácsok felruházása tartományi hatáskörökkel. A Vajdaságban közel kétszáz jogkör átkerült a köztársasági szintől a tartományhoz, azonban a tömbmagyar régió területi autonómiára vonatkozó igényt mind Belgrád, mind pedig a vajdasági szerb pártok továbbra is elutasítják.

⁶ Heti Válasz 2003/09/12. *Vajdaság: példa lehet.* (Kisebbségi autonómiák Európában.)

A 2003. december 28-ai szerbiai parlamenti választások eredményeként a tartományi és a kisebbségi pártok gyakorlatilag kiszorultak a törvényhozásból, míg az előző ciklushoz képest a szélsőséges nacionalista és demagóg erők befolyása jelentősen nőtt.⁷ Ezzel párhuzamosan egyre gyakoribbá váltak a kisebbségek és a hozzájuk kapcsolódó intézmények elleni atrocitások. 2004 márciusában Józsa László, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke felhívta a figyelmet, hogy Vajdaságban megromlottak a nemzetiségek közötti viszonyok: „*Valamilyen rossz, forrongó légkör érezhető Vajdaságban.*” Értékelése szerint a súlyos életkörülmények miatt egyfajta lappangó nacionalizmus alakult ki a kisebbség és a többség viszonyában. A helyzet komolyságát mutatja, hogy egy hónappal később a délvidéki magyarság vezető képviselői a kormány alelnökével tárgyaltak a kisebbségellenes kilengésekről. Miroljub Labusz miniszterelnök-helyettes ígéretet tett arra, hogy a szerb kormány mielőbb alakít egy szakértői csoportot, s ez kidolgozza az erőszakhullám elterjedésének megakadályozását célzó stratégiát. A Magyar Köztársaság részéről is történtek figyelemfelhívó diplomáciai lépések Belgrád irányába, de a szerb politikai vezetés ígéretei ellenére sem történt hatékony fellépés a szélsőséges megnyilvánulások ellen.⁸ A helyi hatóságok „intézkedései” gyakran a támadások áldozatait helyezik megalázó eljárás alá, míg a szerb elkövetők „megkülönböztetett” figyelemben részesülnek. Ez a magatartás egyértelműen bátorítja az etnikai gyűlölködést szítókat további erőszak elkövetésére.

A feszültség a pártpolitikai szintről fokozatosan átterjed az emberek mindennapi életébe, a személyes kapcsolatokba, az iskolákba, a munkahelyekre és mindenhová. A vajdasági magyarok között általános az a vélemény, hogy a szerbek képtelenek más népekkel békésen együtt élni. Vojislav Seselj nemzetiségi „szendvicspolitikája” – aki a magyaroknak egy, a szlovákoknak két szendvicset ígért, mert nekik hosszabb lesz az út hazáig –, máig is érezteti hatását. A pravoszláv identitásra hivatkozva meggyalázzák a magyar temetőket, templomokat. A magyar beszéd több esetben utcai erőszakot is kiváltott. A magyarok azt gyanítják, hogy nem csupán elszigetelt jelenségekről van szó, hanem tudatosan gerjesztett – a hatalom által, ha nem is irányított, de hallgatólagosan jóváhagyott – provokációról van szó.

Koszovó és Vajdaság biztonságpolitikai helyzetének összehasonlítása

A két, egykoron azonos státusú tartomány jelenlegi helyzete és a befolyásos politikai erők törekvései összetett problémakört jelentenek. Vajdaság elsősorban a központi hatalom és a régió közötti kompetenciák megosztása miatt vált a belpolitikai harcok színterévé. A tartomány jogköreinek bővítésében egyetértés van a többségi nemzet helyi képviselői és a nemzeti kisebbségek között.

⁷ A Nyugat „megdőbbenéssel” fogadta a szerbiai választások eredményét, pedig az az 1990-es évek óta folytatott balkáni politikájának következménye volt. A Milosevics-rezsim bukása után a nemzetközi közösség nem élt a lehetőséggel, hogy megteremtse a régió hosszán tartó stabilitásának alapjait. Nincs tehát miért csodálkoznunk azon, hogy a nacionalista, populista erők a társadalmi és gazdasági elégedetlenséget kihasználva ilyen mértékben előretörték. (Népszabadság, 2004. január 16. *Szerb választások: tanulság a Nyugatnak.*)

⁸ Heti Világgazdaság, 2004. augusztus 7. *Szópárbaj.*

Az etnikai csoportok a térség egyik legliberálisabb kisebbségi törvénye alapján létrehozhatták saját nemzeti tanácsukat. Az intézmények működéséhez szükséges pénzügyi források fölött azonban továbbra is Belgrád rendelkezik, és probléma van a nemzeti tanácsok további jogkörökkel történő felruházásával is. A vajdasági magyar politikai vezetők fontosnak tartják a nemzeti kisebbségek önazonosságának megőrzését biztosító egyéni és kollektív jogok biztosítását is, tehát úgy is felfogható, hogy egy autonóm tartományon belüli etnikai autonómiát szorgalmazzanak. Ugyanakkor a szerb regionális pártok elsősorban gazdasági és részben politikai előnyök elérése érdekében küzdenek Vajdaság magas fokú autonómiájáért.

A Koszovóban mintegy 90-95%-os többségben lévő albánok viszont kizárólag a tartomány teljes függetlenségének megteremtését tartják elfogadható megoldásnak. Ezzel szemben Belgrád Szerbia és Montenegró szerves részének tekinti a tartományt, és a tömbben élő koszovói szerbeknek területi, a kisebb enklávékban vagy szórványban élőknek pedig kulturális, illetve perszonális autonómiát követel. A jelenlegi szerb kormány elutasítja Koszovó elszakadását, de a tartomány kantonizálását, végső megoldásként az etnikai alapon történő felosztását már tárgyalási alapnak tekinti. Pristina viszont nem hajlandó elfogadni a közigazgatási egység területi megcsonkítását.

Láthatjuk, hogy a szerbiai politikai erők mennyire fontosnak tartják, hogy a koszovói szerbek megőrizhessék nemzeti identitásukat, garantált jogokat kapjanak a szülőföldön való boldogulásukhoz (anyanyelvi oktatás, lehetőség a munkavállalásban, kulturális, vallási értékek megőrzése stb.). Ezzel szemben gyakran toleráns, vagy jó esetben is közömbös magatartást tanúsítanak azon nemzettársaikkal szemben, akik a délszláv háborúk során – és most Koszovóban – a szerb nemzeti büszkeségen esett csorbát a szerbiai kisebbségeken, elsősorban a vajdasági magyarokon akarják megtorolni.

A menekültek vajdasági betelepítésével nemcsak az etnikai arányok mesterséges megváltozása okoz problémát, hanem a nemzetiségek közötti kapcsolatok is feszültebbé váltak. Bár Vajdaság lakosságának még mindig több mint egyharmadát a nemzeti kisebbségek teszik ki, mégis – főleg a magyarok körében – jelentős az elvándorlás és a beolvadás a többségi nemzetbe.⁹

Következtetések

A nemzeti türelmetlenség megnyilvánulásai felerősödtek a Vajdaságban élő kisebbségekkel szemben, de leginkább a magyarok a fenyegetések, támadások célpontjai. Ez a jelenség mindenképpen összefüggésbe hozható a Szerb Radikális Párt megerősödésével, amelynek támogatottsága Koszovó után a Vajdaságban a legnagyobb. Népszerűségük elsősorban a betelepített szerb menekültek körében kiemelkedő.

⁹ 1991. óta 341 ezerről 290 ezerre csökkent a vajdasági magyar nemzeti közösség lélekszáma.

A radikálisok gyakorlatilag nem sokkal a 2003. decemberi parlamenti választások után megkezdték a felkészülésüket a 2004. szeptemberi helyhatósági és tartományi választásokra. A kampány során előhúzták a „magyar kártyát” és a szeparatizmus veszélyével riogatták a szerb választókat. A közvélemény-kutatási adatok azt jelzik, hogy a radikális párt demagóg politizálással meghatározó szerephez juthat az önkormányzatokban és a vajdasági tartományi parlamentben. Politikai befolyásukat pedig várhatóan a kisebbségi jogok korlátozására, a korábbi önrendelkezési hatáskörök megszüntetésére fogják felhasználni, ami komoly etnikai feszültségek forrásává válhat a térségben. Sajnos, a mérsékelt nacionalista belgrádi kormány részéről sem látszik a politikai akarat az atrocitások megfékezésére.

Megállapítható, hogy Szerbia és Montenegróban kettős mércét alkalmaznak a nemzetiségi kérdésekben. Koszovóban, ahol kisebbségben van a szerbség, a belgrádi hatalom – a történelmi gyökerekre hivatkozva – ragaszkodik az „ősi földhöz”, míg Vajdaságban a szerb létszámbeli fölény miatt formálnak jogot a szerb dominancia megtartására, a kisebbségek jogainak korlátozására.

Megállapíthatjuk, hogy Belgrádnak mindenképp – békés úton – rendeznie kell a két terület helyzetét, ha komolyan veszi az EU-hoz való csatlakozási szándékát, és figyelembe veszi a nemzetközi biztonságpolitikai környezetet. Egyértelműen az ország javára válna, ha sikerülne visszaszorítani az országban a nacionalista, sovinizta erőket, és megerősíteni a demokratikus intézményeket működését. Tovább javíthatná a helyzetet, ha a nemzetközi közösség nem lebegtetné tovább Koszovó státusát, hanem megpróbálna a realitásokhoz igazodó rendezési tervet kidolgozni. Addig is az UNMIK-nak és a KFOR-nak hatékonyabb szerepet kellene vállalnia a koszovói szerbek védelmében és az albán szélsőségesek visszaszorításában. Ez gyengíthetné a szerb nacionalisták pozícióit és növelhetné a térség stabilitását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Juhász József – Márkus László – Tóth Péter – Valki László:
Kinek a békéje? (Háború és béke a volt Jugoszláviában)
Budapest, 2003, Zrínyi Kiadó.
- Fikret Muslimovic:
The Balkans in the Maelstrom of Politics.
- www.magyar-szo.co.yu
- www.b92.net
- www.b92.news

A NYÍLT FORRÁSOK FELHASZNÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A HÍRSZERZŐ MUNKÁBAN

Tanulmányomban az adatszerzés egyik módszerével, a nyílt információk gyűjtésével kívánok foglalkozni. Célom a figyelem felkeltése, valamint olyan gondolatok felvetése, amelyeket szerintem érdemes lenne továbbfejleszteni.

A hírszerző szervezetek olyan információk felkutatásával, gyűjtésével, elemzésével, értékelésével és rendszerezésével foglalkoznak, amelyeket nyílt, nem minősített forrásokból, legális eszközökkel szerezhetnek be, és hírszerzési értékük van. Az itt megjelenő információk szándékosan felkutatott, megkülönböztetett, azonosító adatokkal ellátott, megszürt információk, amelyek további felhasználásra vagy továbbításra, terjesztésre kerülnek. Ezt a tevékenységet a szakirodalom OSINT-tevékenységnek (Open Source Intelligence) nevezi. A továbbiakban a tevékenység megnevezésére ezt a rövidítést használom.

A fenti meghatározás alapján néhány következtetésem:

- Az egész világ nekünk dolgozik, csak sokszor nem tudunk róla.
- A nyílt információk hasznosítása a hírszerzés területén (Open Source Intelligence – OSINT) nem egyenlő az internetezéssel.
- Az OSINT-nak nem az a feladata, hogy nyílt információkkal árrassa el az elemző-értékelőket.
- Az OSINT-képesség kiépítése pénzbe kerül, üzemeltetése azonban szinte alig „kér kenyeret”, viszont lényegesen megnöveli az információszerző képességeket.
- Napjainkban már nem az a kérdés, hogy mennyi titkos információt tudunk szerezni, hanem az, hogy összességében mit tudunk. Az információk 80-90%-a nyílt.

Az egész világ nekünk dolgozik...

Nézzük a televízióban a híradót, hallgatjuk a rádióban a híreket. Reggel munkába menet megvesszük a napilapot és átnézzük: mi történt a nagyvilágban (külpolitika); itthon ki mit mondott; a kormánynak, a különböző tárcáknak milyen új korszakalkotó elképzelései vannak (belpolitika); ki lopott, csalt, hazudott (bűnügyi hírek); illetve bajnok lett-e a Ferencváros (sport)?

Ezeket az információkat készen kapjuk a tömegtájékoztatási eszközöktől. A tömegtájékoztatási eszközök gyűjtik, értékelik, szelektálják és terjesztik ezeket. De vannak más jellegű nyílt információk, amelyeket nekünk kell beszerezni. Például Volán-, MÁV- vagy repülőtéri menetrend. Elmegyünk a kirendeltségbe, felhívjuk az ügyfélszolgálatot, vagy megnézzük az Interneten.

Érdekel valakit az UFO-kérdés. Hallja vagy olvassa valahol, hogy konferenciát rendeznek ebben a témakörben. Elmegy a konferenciára, meghallgatja az előadásokat, esetleg az érdekesebb részeket jegyzeteli magának.

Valaki Horvátországba készül nyaralni, de még soha nem járt ott. Turisztikai prospektusokat szerez be, megkérdezi ismerősét, akiről tudja, hogy már nyaralt ott, érdeklődik a helyi szokások, vásárlási lehetőségek, közlekedési viszonyok stb. felől.

Megnyílt az őszi Budapesti Nemzetközi Vásár. Lakást akarunk felújítani, esetleg építkezni akarunk. Elmegyünk a kiállításra, végigjárjuk az építőipari pavilonokat. Érdeklődünk a kiállítók képviselőinél, kérdéseket teszünk fel, majd összegyűjtjük a prospektusokat.

Ez csak néhány példa arra, hogy az egyén hogyan gyűjti, szerzi be a nyílt információkat. Természetesen elsősorban azokat, amelyek őt érdeklik, vagy valamilyen módon érintik.

Napjainkban a nyílt információk arányát 80-90% közöttire becsülik. *Nyílt információknak azokat az információkat nevezzük, amelyeket nem minősített forrásokból, legális eszközökkel szerezhetünk be.* Amikor nyílt információkról beszélünk, sokan az Internetre és a médiára (újságok, televízió, rádió) gondolnak. Ennél azonban sokkal szélesebb ez a paletta.

Talán meglepő, de a nyílt információszerző tevékenység bizonyos részét már az ókorban is alkalmazták, legfeljebb nem így hívták. A kereskedelmi utakról visszatért kereskedők, kísérők és tengerészek elmondásai alapján fel lehetett térképezni egy adott ország közlekedési és ellátási struktúráját, társadalmi berendezkedését, szokásait, közbiztonságát, katonai információkra lehetett szert tenni (hol láttak katonákat, mennyien voltak, milyen volt a fegyverzetük stb.).

Az amerikai polgárháború idején mindkét fél (tehát az északiak és a déliek is) előszeretettel szereztek be a másik fél újságjait. Ebből nem csak katonai információkat, de gazdasági, politikai és egyéb információkat is megtudhattak, valamint aktuális eseményekről (current information) szerezhetek ismereteket. Mivel a katonai cenzúra abban az időben még nem működött, egy városi lapból könnyen meg lehetett tudni, hogy az ezred nagy része kivonult a laktanyából, esetleg még azt is, hogy hova indult és milyen célból. Másik jellemző példa – és még sokan emlékezhetnek rá – a CNN tevékenysége az első Öböl-háború idején. A CNN iraki helyszíni beszámolóit nagyon jó szolgálatot tettek az amerikai katonai vezetésnek a légicsapások eredményeinek felmérésére. (Nem véletlen, hogy az 1999-es Jugoszlávia elleni NATO-légihadműveletek megkezdésekor a jugoszlávok első dolga volt a CNN-t és a nyugati televízió- és sajtótudósítókat kiutasítani az ország területéről. Ugyanezt tették az iraki hatóságok – tanulva az első Öböl-háborúból –, 2003 tavaszán.)

Napjainkban a nyílt információk tekintetében – a telekommunikációnak, a műholdrendszereknek és az Internetnek köszönhetően – kitárult a világ. Míg a második világháború idején aktuális hírekhez csak a rádió útján lehetett hozzájutni egy másik országban (pl. a BBC adásai, amelyeket Budapesten is lehetett fogni), addig manapság nagyon sok eszköz áll rendelkezésre (rádió, műholdas TV-adások, Internet, hogy csak a legismertebbeket említsem). Ha kíváncsiak vagyunk arra, hogy mi történik éppen, mondjuk Indiában, csak be kell fogni a parabolaantennával egy műholdról sugárzott indiai TV-adót, vagy az Interneten keresni egy indiai on-line hírszolgáltatót. Hasznos, ha értünk és olvasunk legalább angol nyelven (ha a hírszolgáltatónak van angol nyelvű oldala is), de még jobb hindi nyelven. Ennek oka, hogy egy-egy eseményről bővebb információt kaphatunk, sőt sokszor előfordul, hogy a hindi nyelven megjelent hírt nem jelentetik meg az angol nyelvű oldalon.

A tömegtájékoztatás terén éles harc folyik, ami kedvez a nyílt információszerző tevékenységnek. Minden hírszolgáltatónak – legyen az elektronikus vagy nyomtatott –, az a fő célja, hogy minél nagyobb tömegek fogyasszák az ő híreit (nem a bulvár- és pletykalapokra gondolok). Nagyobb tömeget részben pontossággal, hitelességgel, részben pedig szenzációkkal lehet toborozni. Lehet ez botrány, politikai baklövés, egyes személyek korrupciógyanus ügye. Ebben a versenyben az a győztes, aki először jelenteti meg a hírt. Ez pedig azt eredményezi, hogy a riporterek sokszor olyan információkra is bukkanhatnak, amelyek kapcsolatban vannak minősített információkkal, ha nem éppen minősített információk.

A demokrácia terjedése szintén kedvez a nyílt információszerzésnek. Jó példa erre Magyarország esete is. A politikai rendszerváltozás előtt teljesen másként értelmezték a titok körébe tartozó információkat, adatokat. Például a katonai alakulatok a nyilvánosság előtt csak fedőszámmal jelenhettek meg (pl. MN 1262), a hadrendi megnevezést szigorúan tilos volt használni. Magas kerítések védték a laktanya belsejét és a haditechnikai eszközöket az avatatlan szemek elől. Ma az Interneten a Honvédelmi Minisztérium vagy a Magyar Honvédség oldalán fel vannak sorolva az alakulatok hadrendi megnevezéssel, az alakulatok rendeltetésével, szervezetével, főbb fegyverzetével. Számos olyan információ nyilvános, ami korábban titkot képezett.

Ugyancsak kedvez a nyílt információszerzésnek az információrobbanás. Például a világon megjelenő időszakos kiadványok (napi-, heti- és havi lapok) száma 1972-ben 70 ezer, 1992-ben 116 ezer. Ugyanebben az évben, tehát 1992-ben 1700 olyan újságot regisztráltak a FÁK-országok területén, amelyek három évvel korábban még nem léteztek. Az Internet elterjedésével ez a tendencia csak fokozódott. Számos nyomtatott sajtót megjelentető szerkesztőség, televíziós és rádiós társaság elektronikus formában is megjelent az Interneten on-line hírszolgáltatásaival, kiadványai és műsorai, illetve adattárai Internetre történő kihelyezésével. Számos Internetre szakosodott hírszolgáltatóval, sőt lelkes amatőrökkel is találkozhatunk. A tömegtájékoztatáson kívül megjelentek az Interneten az állami és magánszféra résztvevői is (minisztériumok, háttérintézmények, kormányzati szervezetek stb.), a tudományos élet képviselői is (egyetemek, kutatóintézetek, alapítványok), valamint a nonprofit szervezetek, mint a Nemzetközi Vöröskereszt, az Amnesty International, a Greenpeace, vagy éppen az Orvosok Határok nélkül.

Ezzel a tanulmánnyal a célom az, hogy egyrészt bemutassam a nyílt információszerzés helyét, előnyeit és nehézségeit, területeit az információszerző tevékenységen belül, másrészt kitekintést adjak arról, hogy más országokban hogyan folytatják ezt a tevékenységet. Végül néhány ötletet, elképzelést szeretnék közzétenni a tevékenység hasznosítására.

Van-e értelme a nyílt információkkal foglalkozni?

Első pillanatra a kérdés jogosnak tűnik. Mit nyújthatnak a nyílt információk egy nemzetbiztonsági szervezetnek, amelynek egyik feladata a titkos információk megszerzése és gyűjtése? Figyelembe kell venni, hogy a stratégiai helyzet napjainkra nagyot változott. A hidegháborús szembenállás időszakában a titkosszolgálatok elsősorban a politikai és katonai információk megszerzésére törekedtek. Napjainkban a világ bonyolultabbá vált. Nincs szó szerint vett katonai szembenállás; van viszont nemzetközi terrorizmus, proliferáció, tömegpusztító fegyverek gyártására vonatkozó szándékok, nemzetközi szervezett bűnözés; katonai téren pedig békefenntartó műveletek és alacsony intenzitású konfliktusokhoz kapcsolódó műveletek. A világ komplex kihívásokkal néz szembe, a társadalmi, gazdasági, technológiai és politikai problémákat komplex módon kell vizsgálnia. Ehhez a nyílt információk komoly mértékben járulhatnak hozzá. Míg a katonai szembenállás időszakában az amerikaiak az információk 40%-át szerezték be nyílt információkból, ez a mutató napjainkban 80-90% között mozog. Különösen nagy segítség a nyílt információ azon térségekben, amelyek sem civil, sem hírszerzési erőforrásokkal nincsenek kellő mértékben lefedve (pl. Fekete-Afrika). Ma katonai téren olyan rövid felkészülési idejű katonai beavatkozásokra kell készülni, amelyeket tengeren túli területeken zajló konfliktusokban, humanitárius feladatok végrehajtása érdekében hajtanak végre. Az ilyen térségekben végrehajtandó katonai vagy humanitárius műveletek tervezéséhez a leggyorsabban beszerezhető információ a nyílt információ.

A nyílt információk gyűjtése, elemzése és értékelése önmagában azonban még nem hírszerzési tevékenység. Nyílt információkat – érdeklődéstől függően – mindenki gyűjthet, elemezhet és értékelhet, illetve készíthet adattárat. Például egy telitalálatos totószelvény érdekében sokan gyűjtik a csapatokról és játékosokról szóló információkat, összevetik azokat különböző szempontok szerint, majd kitöltik a szelvényt (és talán elérnek vele tíz-tizenegy találatot). Ennek azonban nincs hírszerzési értéke, ez csak hobby, egyeseknél talán már szenvedély.

Visszaidézném az OSINT meghatározását: Az OSINT olyan információk felkutatásával, gyűjtésével, elemzésével, értékelésével és rendszerezésével foglalkozik, amelyeket nem minősített forrásokból, legális eszközökkel szerezhet be, és hírszerzési értékük van. Az itt megjelenő információk szándékosan felkutatott, megkülönböztetett, azonosító adatokkal ellátott, megszürt információk, amelyek további felhasználásra vagy továbbításra, terjesztésre kerülnek.

Mit tartalmaznak a második mondatban feltüntetett jelzők? *Szándékosan felkutatott*: tudjuk, milyen információkra van szükségünk, tehát ezeket keressük célirányosan (ez persze nem azt jelenti, hogy ha a keresés közben valami más témában találunk hasznosíthatót, akkor azt félretesszük, mert most nem ezt keressük). *Megkülönböztetett, azonosító adatokkal ellátott*: a gyors visszakeresés, illetve az információ hitelességének és megbízhatóságának felmérése érdekében az információval együtt rögzítjük szerzőjét, feltalálási helyét, tárgyát, kulcsszavait, utalásait más forrásokra stb. *Megszűrt*: napjainkban egy-egy eseményről egy időben legalább tíz hírügynökség ad tudósítást szinte egyidőben. Nincs értelme mind a tíz tudósítást elmenteni adattárunkba. Ugyanakkor sokszor a nyílt információk nem fontosak, nem időszerűek, pontatlanok, az újonnan felfedezett források még nem ellenőrzöttek, megbízhatóságuk és hitelességük kétséges. A szűrés tehát kettős célt szolgál: a dublázás elkerülését, illetve az olyan információk kiszűrését, amelyekkel nem tudunk mit kezdeni (nem egyértelmű, pontatlan, lényegtelen, esetleg kétségesbe vonható stb.).

A nyílt információk felhasználhatósága és hátrányai

Természetes, hogy a nyílt információk önmagukban nem képesek komplett módon megválaszolni a hírszerzési igényeket. Ugyanakkor számos módon támogatják az információigények kielégítését, a következőképpen:

- Csökkentik a hírszerzésre fordított költségeket. Ez csak első ránézésre tűnik meghökkentő megállapításnak. Példaként lehet felhozni az Egyesült Államokat, ahol a hírszerző szervezetek költségvetésének 1%-át fordítják OSINT-tevékenységre, mégis az információigények 60-70%-át ebből elégítik ki. Az OSINT az információigények számos részét képes megválaszolni, tehát ezekre a kérdésekre nem kell a sokkal költségesebb HUMINT- vagy SIGINT-elemeket „elpazarolni”. Vagy ahogyan Robert D. Steele, az OPEN SOURCE SOLUTIONS elnöke megfogalmazta: „*Ne küldj hírszerzőt oda, ahová egy óvodás is be tud menni!*”
- A „current informations”, azaz az aktuális, a világban az adott időszakban zajló események figyelemmel kísérése. Alkalmas a válságok kialakulásának figyelemmel kísérésére, előrejelzésére, a válságok kirobbanása, illetve a stabilitásra veszélyt jelentő események esetén pedig a riasztásra.
- A „basic information”, tehát a mélyelemző tevékenység. Számos kiegészítő információval szolgál, amelyek megalapozottabb következtetésekre vezetnek, összefüggéseket tárnak fel, illetve jelezhetik, hogy a politikai kulisszák mögött az eddig tapasztalt vagy deklarált célokhoz viszonyítva valami megváltozott.
- Kockázatmentes. A legkellemetlenebb egy hírszerző szervezet számára, ha munkatársai olyan információk megszerzése közben bukhatnak le, amelyeket egyébként nyílt forrásokból is be lehet szerezni. Nem beszélve az ezzel járó politikai és diplomáciai bonyodalmakról, esetleg politikai károkról.

Különösen hasznos az OSINT olyan térségek esetében, amelyek nincsenek hagyományos és katonai hírszerzési erőkkkel lefedve.

Beszélnünk kell a nyílt információk hátrányos oldaláról is. Az egyik nagy problémát ezen információk szétszórtsága okozza, amelyet csak úgy lehet orvosolni, ha az OSINT folyamatosan figyelőzi az újonnan felbukkanó nyílt információs csatornákat, elemzi és értékeli azokat, a nem használhatóakat pedig kiszűri. Ezért az OSINT-nak létre kell hoznia egy olyan adatbázist, amelyben összegyűjti az összes, általa hasznosnak ítélt nyílt információs csatorna feltalálási helyét és jellemzőit: milyen területekkel, témakörökkel foglalkozik, milyen mélységig, hol lehet fel, milyen a hitelessége, pontossága, használhatósága és így tovább. Tehát számos paraméternek kell szerepelni ahhoz, hogy a felhasználó a lehető legrövidebb idő alatt képes legyen kiválasztani a számára szükséges információkat.

A másik problémát éppen az információs robbanás okozza. Bizonyos értelemben elárasztanak bennünket információkkal, amelyeknek nagyobb része ráadásul nem is bír hírszerzési értékekkel. Mivel a hírszolgáltatók éles piaci küzdelmet vívnak, egy-egy eseményről legalább tíz tudósítás jelenik meg, amelyek szinte alig térnek el egymástól. A verseny miatt a tudósítók és a hírügynökségek igyekeznek az információt a lehető leggyorsabban közölni, aminek az a következménye, hogy az információ részben hiányos, részben pedig pontatlan. Az OSINT feladata az ugyanarra az eseményre vonatkozó információk gyűjtése, összevetése, értékelése, kiegészítése és egy értékelt információ elkészítése.

Az OSINT csatornái

Az OSINT-tal foglalkozó szakirodalom nyolc csatornát határoz meg, melyek az alábbiak:

- a) nyomtatott és elektronikus média;
- b) Internet;
- c) kereskedelmi fizető on-line szolgáltatók;
- d) a „szürke irodalom”;
- e) helyszíni előadások, konferenciák;
- f) személyes tapasztalatok;
- g) kereskedelmi műholdak felvételei;
- h) tudományos–kutató szervezetek, egyetemek.

a) Nyomtatott és elektronikus média

Úgy vélem, ezt nem kell különösebben részleteznem. Ide tartoznak a napi- és hetilapok, szaklapok, tudományos folyóiratok nyomtatott és elektronikus példányai, a televíziós és rádiós társaságok adásai, illetve manapság már az Internetre kített műsorai is. Ezen csatornák azonkívül, hogy aktuális eseményekről tájékoztatnak, vagy előrejelzéseket közölnek, még egy nagy előnyt nyújtanak: saját archívummal rendelkeznek, amelyben kutatásokat, kereséseket is lehet folytatni.

Az ilyen jellegű csatornákra azonban komoly mértékben rányomja bélyegét az adott állam társadalmi berendezkedése: a demokratikus államokban működik a sajtószabadság, az állami tömegtájékoztatás mellett sok magántársaság is verseng a piaci részesedésért. Ilyen helyzetben a titkos információkat is sokkal nehezebb védeni. Diktatórikus országban csak állami tömegtájékoztatás működik, az is erősen cenzúrázva.

b) Internet

Az Internet kiépítése 1973-ban kezdődött el az Egyesült Államokban annak érdekében, hogy összekapcsolják az egyetemek és kutatóintézetek hálózatos számítógépeit. Célja az volt, hogy egyrészt közvetlen kommunikációs lehetőséget teremtsenek ezen intézmények között, másrészt hogy egy nukleáris csapást túlélő összeköttetési rendszerként is működtethessék. Fejlődésére néhány adat: becslések szerint 1992-ben 8000 kereskedelmi adatbázist lehetett találni az Interneten, legtöbbjük hírszerzési értékkel rendelkezett. 1996-ban 30 millió egyén és 40 ezer hálózat volt csatlakoztatva a világhálóra, több mint 180 országból. 1997-ben 82 millió számítógéppel számoltak és úgy becsülték, hogy 2001-re ez a szám 268 millió lesz. Ugyanakkor 2000 novemberében már 400 millió felhasználót regisztráltak és úgy becsülték, hogy 2015-re a felhasználók száma elérje a 3,5 milliárdot. 2000-es becslések szerint 250 ezer adatbázis volt a világhálón az úgynevezett „mélyebb” weboldalakon, amelyeknek potenciális hírszerzési értéke van. Azt hiszem, ezek eléggé megdöbbentő adatok. És ezek a számadatok csak a mennyiségi növekedést fejezik ki, a technikai lehetőségek fejlődését nem.

Az Internetnek is megvannak a maga előnyei és hátrányai. Sok könnyen kezelhető keresőprogram van rajta, a legtöbb nyílt információ megtalálható, sok hírszerzési értékkel rendelkező adatbázist tartalmaz. Gyorsan lehet vele kívánt információkhoz jutni. Ugyanakkor komoly problémát okoz, hogy az információk forrásait csak ritkán lehet azonosítani, nem lehet elsődleges forrásukat visszakeresni, formátumuk nem egységes, sok a pontatlan, hiányos információ. A fontos információk nagy része csak rövid ideig található meg az Interneten (egy 1997-es felmérés szerint egy átlagos internetes dokumentum élettartama 75 nap).

c) Kereskedelmi fizető on-line szolgáltatók

Ezek olyan szolgáltatók, amelyek egy-egy területre szakosodtak, igyekeznek a legjobb szakembereket alkalmazni, és mindezt piaci alapon eladásra kínálni. Ilyen például a biztonságpolitikai, katonai vagy haditechnikai kérdésekre szakosodott Stratfor és a Jane's, amelyek produktumai mögött komoly munka és szakértelem található. Saját komplett, jól strukturált, folyamatosan frissített adattárral rendelkeznek, amelyekben könnyű kutatást végezni. Gyakorlatilag hasonló tevékenységet folytatnak, mint az OSINT. Szolgáltatásaik közé tartozik az aktuális események on-line közzlése, az adatbázis kutathatósága, illetve komplett elemzések-értékelések, prognózisok készítése és publikálása.

Természetesen nem csak az említett kérdéskörökre specializálódott szolgáltatók vannak. Jellemzőbb ezek tevékenysége a gazdasági információk és elemzések, prognosztizálások terén, de vannak olyanok is, amelyek például kifejezetten a hírszerzéssel és elhárítással, vagy a napjainkban akut kérdésként felmerülő terrorizmussal, az ehhez kapcsolódó események tudósításával, vagy éppen az e téren működő szervezetekkel foglalkoznak. Egy olyan hírszerző szervezetnek, amelynek nincsenek erőforrásai egy adott térségben, ezek a szolgáltatók nagy segítséget jelentenek.

d) A „szürke irodalom”

A megnevezés a könyvtártudományból származik, amely három fajta irodalmat különböztet meg: – az ún. fehér vagy publikált irodalom (könyvek, újságok stb.); – az „efemer”, vagyis nagyon rövid élettartamú irodalom (pl. időszakos menutrend, amely lejártá után már senki számára nem érdekes, ezért kivonásra kerül a forgalomból); – végül a „szürke irodalom”, amely valahol a kettő között helyezkedik el. A „szürke irodalom” tehát olyan hazai vagy külföldi nyílt információkat tartalmaz, amelyek csak egy szűk kör részére készülnek, a nyilvánosság felé nem publikálják őket, viszont hosszú ideig aktuálisak. Az OSINT-irodalom a következő anyagokat sorolja ide: akadémiai értekezések, bizottsági beszámolók, konferenciaanyagok, vitairatok, disszertációk, kormányzati beszámolók, hírlevelek, üzleti vagy piaci előrejelzések, kutatási beszámolók, fordítások, úti beszámolók, munkaokmányok stb. Az ebbe a kategóriába tartozó információk felkutatása nehéz, pontosan amiatt, hogy egy szűk kör részére készülnek. Sok közülük csak nyomtatott formában létezik, nincs egységes formátuma, tartalomjegyzéke, kevés azonosításra és hitelesítésre szolgáló adatot tartalmaz, hírszerzési értékük pedig nagyon változó. Külföldi anyag esetében gondot okozhat, hogy nincs lefordítva, csak eredeti nyelven található (pl. hindi, pastu, vagy éppen kínai). Ugyanakkor több előnnyel is szolgál: olcsón, kockázatmentesen beszerezhető, ilyen formában a publikum előtt nem jelenik meg (pl. kormányzati munkaanyagok, vitairatok), hosszabb ideig áll rendelkezésre, gyakran más, kapcsolódó forrásokra utal, tartalma pedig összefogott, lényegre törő, szakmailag megalapozott. A legtöbb „szürke irodalom” kategóriába tartozó információgyártó szervezet a nemzeti kormányok és kormányzati szervek, a politikai pártok, a kutató intézetek, egyetemek, akadémiák, valamint a kereskedelmi társaságok.

e) Helyszíni előadások, konferenciák

Ezek a rendezvények lehetnek nyilvánosak vagy zárt körűek. Egy-egy konkrét témában vagy témakörben rendezik, a meghívott előadók pedig ezen témakörök szakértői vagy illetékes kormányzati, katonai vezetői, vezető munkatársai. Sok rendezvény után kiadvány is készül az elhangzott előadásokról. Miért hasznosabb mégis a személyes részvétel, mint a kiadvány beszerzése? Ennek több oka is van. Egyrészt előfordulhat, hogy az előadóktól olyan információk hangzanak el, amelyeket később ugyan a publikum számára nyilvánosságra hoznak, azonban itt olyan érvek, indokok is elhangzanak, amit a közvéleménnyel nem közölnek.

Másrészt sok előadó elkalandozik a leírt szövegváltozattól, több információt is elmond, kiegészíti az elhangzottakat, amely a szerkesztett változatba nem kerül be. Sokszor előfordul, hogy az utólag kiadott konferenciaanyag általában nem tartalmazza a hallgatóközönség által feltett kérdéseket és az arra adott válaszokat. Akár nyilvános, akár zártkörű a rendezvény, érdekes kérdések mindig elhangzanak. Zártkörű rendezvényen a kérdésekre adott válaszok is érdekesek lehetnek, de ez néha még a nyilvános esetén is előfordulhat.

f) Személyes tapasztalatok

A tanulmány elején már említettem azt a példát, amikor valaki Horvátországba készül nyaralni. Ebbe a kategóriába tartozik tehát olyan személyek kikérdezése, akik jártak az adott területen. Saját magunk is elmehetünk, körülnézhetünk, de – ne felejtjük el, hogy most OSINT-ről beszélünk, tehát csak legális eszközökkel szerzett információkról – nem hatolunk be tiltott területre, zónába. Van azonban még valami, amire csak nagyon kevesen gondolnak: az útikönyvek. Nem a kifejezetten turistáknak készült kiadványok, hanem a kutató expedíciók leírásai. Tételezzük fel, hogy egy adott ország látókörébe kerül Nepál, azon belül is a Himalája. Ha embereket, esetleg anyagokat akar küldeni a hegy tetejére, milyen információkat nyerhet ebből a leírásból? Például: egy expedíció felkészülésekor milyen nehézségekkel számoltak, milyen felszerelést, eszközöket tartottak fontosnak, nélkülözhetetlennek a siker érdekében, milyen felkészülési programot hajtottak végre. A helyszínre, tehát a hegy lábához érve milyen tapasztalatokat szereztek be a helyi lakosságtól, milyen eszközöket javasoltak még beszerezni a helyiek, ezt hol tudták realizálni. A hegymászás során az egyes szakaszokon milyen nehézségeket kellett leküzdeniük, azt hogyan oldották meg. Milyen felszerelés hiányát érezték meg nagyon, illetve milyen fizikai és pszichikai hatásoknak voltak kitéve? Hol és hogyan pótolták a vizet, élelmiszert, alapvető létszükségleti cikkeket? Ha jól belegondolunk, ezek alapján szinte tökéletesen fel lehetne szerelni és készíteni egy katonai kontingenst, hogy foglalja el a hegycsúcsot.

g) Kereskedelmi műholdak felvételei

A katonai műholdakkal rendelkező hatalmak monopóliuma napjainkra megszűnt. Egyre több a kereskedelmi műhold, amelyek teljesítménye, felbontóképessége majdnem eléri a katonai műholdakét. A katonai műholdakhoz viszonyítva van egy igen nagy eltérés: bárki, bármilyen területről beszerezheti a részére érdekes felvételeket, amennyiben megfizeti. A kereskedelmi műholdak felvételei különösen azon államok részére előnyösek, amelyek nem rendelkeznek műholdas kapacitással. A felvételek alapján könnyen nyomon követhetik a szomszédos, esetleg ellenséges állam területén zajló katonai tevékenységeket, csapatösszevonásokat, határ menti katonai tevékenységeket. Ennek a forrásnak azonban van egy igen fontos követelménye: a légifénykép-értékelő képesség.

Csak egy jellemző példa: Irak is vásárolt kereskedelmi műholdfelvételeket az iraki–iráni háború időszakában az Irán területén lévő célpontok meghatározásához, valamint a Kuvait elleni invázió megtervezéséhez. (Elméletileg még a terrorista szervezetek is vehetnek felvételeket, amelyeket azután felhasználhatnak a terrorcselekmények megtervezésére.)

h) Tudományos–kutató szervezetek, egyetemek

Erről a területről elsősorban a tudományos értekezések, szemináriumok, konferenciák, az új kutatási eredmények bemutatása, valamint a disszertációk hasznosíthatók. Ezeket azonban a „szürke irodalomhoz” hasonlóan kell „össze gyűjteni”. Ami már kevésbé nyilvánvaló: ezek a szervezetek szakmai kapcsolatban állnak egymással, kölcsönösen tájékoztatják egymást az elért részeredmények és eredmények terén, illetve tanácsokkal látják el egymást. Ezen szervezeteken keresztül tájékozódni lehet, hogy egy adott államban foglalkoznak-e valamilyen kutatási témával, ha igen, milyen mélységig, illetve milyen eredményeket értek el eddig, vagy milyen problémákba ütköztek.

A civil szféra forráslehetőségei

A civil szférában sok forráslehetőség van, amelyek egy részét maga a civil szféra is felhasználja. Forráslehetőségként jelentkeznek a nyelvviskolák, egyetemek, könyvtárak, az üzleti élet, az ún. információbrókerek, újságírók, illetve a civil információszerző szervezetek.

Nyelvviskolák: itt az idegen anyanyelvű, az adott ország nyelvét tanuló diákok jöhetnek szóba. A nyelvviskolák gyakran alkalmazzák is őket rész munkaidőben fordítási feladatok érdekében.

Egyetemek: Hiteles adatbázisaik miatt jelentenek forráslehetőséget, külföldi hallgatóikat előszeretettel buzdítják az anyanyelvükön íródott tudományos munkák, kutatási eredmények felkutatására és lefordítására.

Könyvtárak: különböző országokról politikai–katonai, gazdasági és egyéb archívumok.

Üzleti élet: piackutatási eredmények, kommunikációs és logisztikai kutatások mindenütt, ahol beruházási tervet készítenek. Ezenkívül nagyon jó nyilvántartások találhatóak egy ország esetében a politikai korrupcióról, a klimatikus viszonyokról, és sok olyan dologról, amelyek az adott országban specifikusak.

Információbrókerek: olyan személyek és szervezetek, amelyek információk felkutatására és a megrendelőkhöz történő továbbításra szakosodtak. Ez különösen igaz a tudományos–technikai témák esetében. Ezek speciális nyelvi képességekkel is rendelkeznek. Különösen alkalmasak szakterületükön belüli kérdésekben a gyors információfelkutatásra.

Újságírók: Az újságírók többsége valamilyen témára (pl. gazdaság, kül- vagy belpolitika, katonai kérdések) szakosodik. Speciális riportok, háttérinformációk és háttéranyagok elkészítésére nagyon alkalmasak. (Csak érdekességképpen: becslések szerint az újságírók a birtokukba jutott információknak csak mintegy 20%-át publikálják. Azért nem többet, mert védik forrásaikat, tehát olyan információt nem jelentenek meg, amelyből következtetni lehet a közlő személyre.)

Nemzetközi és nem kormányzati szervezetek: Ez alatt például az ENSZ-t, vagy éppen a Nemzetközi Vöröskeresztet lehet érteni. Ezek a szervezetek világra kiterjedő információs hálózattal rendelkeznek, sokszor még olyan térségekben is, amelyet még az Egyesült Államok sem képes hírszerzési erőikkel lefogni. Ráadásul – mivel képviselőjüket legtöbbször a helyi lakosság közül választják ki – különleges nyelvek ismeretével is rendelkeznek.

Az OSINT-kapacitás kiépítése

Az OSINT-képesség kialakításának személyi és anyagi vonzatai vannak: számítógépek, szerverek, programok, előfizetések és a végrehajtó állomány kiválasztása. Ugyanakkor egy szervezet éves költségvetéséhez viszonyítva az anyagi vonzat szinte elenyésző összeg, viszont egy új információszerző képességet lehet vele kialakítani. Ezek után viszont alacsony a költségvonzata, ami alatt azt értem, hogy például a jól bevált szoftvereket nem kell minden évben lecserélni csak azért, mert új jelent meg, ami alig valamivel tud többet az előzőnél. Működtetése során költségként jelentkezhet néhány új előfizetés, amit az OSINT felderített és szükségesnek tart.

Az OSINT-nak négy alappillére van: a források, a szoftver, az adatrögzítés és végül az elemzés.

Források: ahhoz, hogy az OSINT-tevékenység egyáltalán elkezdődhessen, forrásokat kell felkutatni. Ez napjainkban az Internetnek köszönhetően nem nehéz, azonban a „szürke irodalom” esetében időt vesz igénybe.

Szoftver: Az OSINT által használt szoftverek lehetnek „csúcstechnológiájúak”, azonban az OSINT által levett és feldolgozott információk csak olyan formátumban (kiterjesztésben) kerülhetnek adattárba vagy felhasználásra, amelyben a felhasználók programjai képesek futtatni. Korszerű szoftverek kifejlesztése megkönnyíti a kutató munkát.

Adatrögzítés: az információk konvertálása történhet nyomtatott formából analóg vagy digitális formátumba, képek, fényképek átkonvertálásával vagy elektronikus formátumba való helyezésével stb., valamint hozzá tartozik az indexálás is. A leglényegesebb szempont: minden adatot (szöveg, kép, térkép stb.) csak egységesített kiterjesztésben célszerű tárolni (pl. szöveget rich text vagy word, képet gif vagy jpeg kiterjesztésben; de csak az egyikben, nem lehet egyik részét a képeknek gif-ben, másik részét jpeg-ben, egy harmadik részét pedig egészen más kiterjesztésben adattárba helyezni). Ennek kiválasztásánál mindig alkalmazkodni kell a felhasználókhöz.

Elemzés: ezt a tevékenységet még a legkönnyebben megszerzett információ esetén sem lehet kihagyni. A forrást és az információt is vizsgálni kell, az információt pedig az elemzés alapján hitelesíteni (pl. valószínű, hiteles stb.), és úgy helyezni az adattárba, vagy továbbítani a felhasználónak.

A forrás elemzésénél az alábbiakra kell figyelni: ki a honlap készítője, milyen típusú a domain (com, org, edu, gov, mil, vagy az ország jelzése stb.). A domain abban segít, hogy orientál minket az oldal szakmai profiljában. (Néhány példa: gov = kormányzat, kormányzati szervek; edu = oktatási intézmények; kutató szervezetek; mil = egy adott haderő hivatalos honlapja; org = szervezet; com = kereskedelmi.) Vizsgálni kell, hogy az adott anyag szerzője fel van-e tüntetve. Ha igen, van-e róla ismertető, vagy máshol találunk-e róla tájékoztatást, esetleg tőle származó további anyagokat. Meg kell vizsgálni, hogy a szerzőt mások hogyan értékelik szakmai szempontból, hivatkoznak-e rá vagy munkásságának részeire. A honlapot értékelve vizsgálni kell, hogy más szervezetek hogyan viszonyulnak ehhez az oldalhoz, hivatkoznak-e rá, vagy belinkelnek-e ide. Az információt vizsgálva a forrás lehetőségeihez és az anyag elkészítésének, esetleg az oldalra kihelyezés dátumához viszonyítva hiteles-e (ez még nem az információ részletes elemzése, csak a forrása). Meg kell vizsgálni, hogy az oldalt, illetve az ott lévő aktuális információkat milyen gyakorisággal frissítik. Végül vizsgálni kell, hogy milyen célból üzemeltetik az oldalt, miért készítik, vagyis ki szponzorálja (komoly szervezetek az „about us” rovatban ezt is feltüntetik).

Az információ értékelésében a következő szempontokat kell alapul venni: fontosság, időszerűség, hitelesség, megbízhatóság, ellenőrzöttség, valamint a pontosság.

Fontosság: az információt vizsgáló személy vagy szervezet szempontjából az információ milyen jelentőséget képvisel, mennyire fontos az számára.

Időszerűség: a témához viszonyítva mennyiben tartalmaz aktuális adatokat, illetve mennyire előre mutató (azzal nem érek semmit, ha tudom, korábban mi volt, de azt nem, hogy most mi van, illetve mi várható a jövőben).

Hitelesség: a forrás által korábban szolgáltatott adatok tényszerűsége, pontossága, előrejelzéseik beigazolásának mutatói. (Komoly napilapok vagy televíziós társaságok esetében néha előfordul, hogy egy-egy újságírónak „bedőlnek” és valótlan tényeket közölnek – ilyenkor az elnök és a vezérkar lemond. Ennek előfordulása tízévente egyszer). Ilyen elemzést akkor kell végezni, ha a forrás még új, nem elemzett, de az információ használhatónak tűnik.

Megbízhatóság: annak vizsgálata, hogy a forrásnak módjában áll-e olyan jellegű információhoz hozzájutnia. (Az Egyesült Államokban van olyan napilap, amelynek komoly kormányzati forrásai vannak. Ha viszont a Playboy-ban jelenik meg kormányzati forrásokra hivatkozó hír, az lehet, hogy a viccrovatban jelenik meg.)

Ellenőrzöttség: az információ ellenőrzése, illetve kiegészítése más forrásból származó adatokkal, illetve annak vizsgálata, hogy az információ hogyan illeszkedik abba a környezetbe, amire vonatkozik.

Pontoság: az információ a „*Ki – mit – mikor – hol – hogyan – miért?*” kérdéssorból mennyire ad teljes választ. Ha ebből legalább az első négy kérdésre vonatkozóan nem tartalmaz információkat, nem sokat lehet kezdeni vele. (Valami történt valahol, valamikor, valami miatt, de hogy mi, hol, mikor, miért, azt nem tudjuk). Sokszor a hogyan kérdése is számít: nem mindegy ugyanis, hogy X leütötte Y-t (tehát egy nagyobb adok-kapok után sikerült a földre küldenie), vagy X egy ütéssel leütötte Y-t (Y lehet hogy nem is jutott ütéshez, tehát X-et jobb lesz nagyívben elkerülni). Ehhez tartozik még az is, hogy a témának megfelelő szakkifejezéseket használja-e, a közölt számadatok pedig megközelítőek, vagy tényszerűek (pl. mintegy tucatnyi, vagy pedig tizenöt).

Hogyan kell működnie az OSINT-nak?

Az OSINT célja az, hogy a megfelelő információkat összegyűjtse, összeszerkessze, és a megfelelő időben a megfelelő személynek továbbítsa. Ennek teljesítése érdekében azonban – a fent ismertett csatornák nagy mennyisége és variációs lehetőségei, valamint az információk folyamatos frissítése, kiegészítése miatt – az OSINT-nak nem az információkra kell koncentrálnia, hanem a forrásokra. Az OSINT-nak nem az a feladata, hogy információk özönét zúdítsa az adott szervezetre, hanem az, hogy az elemzők által célirányosan, igényeiknek megfelelően feltett kérdésekre választ adjon. Egy példa: Az Egyesült Államokban azt modellezték, hogy az ENSZ humanitárius beavatkozásra készül Szomáliában. A műveletre kijelölt vezető az Egyesült Államokhoz fordult támogatásért, illetve információkért. Három szervezethez fordult információkéréssel: a Jane’s Information Group-hoz, az Oxford Analytica-hoz és az Economist Intelligence Unit-hoz. Az eredmény a következő volt: a Jane’s-tól megkapták Szomália részletes térképét, feltüntetve rajta a kilenc klán fennhatósági területeit, részletes ismertetőt a klánokról, valamint az előző két évben a Jane’s-ben Szomáliáról megjelent cikkeket. Az Oxford Analytica-tól részletes tájékoztatót a szomáliai elnökről és miniszterelnökről, az ENSZ szomáliai műveleteiről, az Egyesült Államok Szomália-politikájáról, illetve a Szomáliában végrehajtott amerikai műveletekről. Az Economist-től részletes elemzést az országban lévő kockázati tényezőkről, infrastruktúráról, szállítási és ellátási nehézségekről, valamint azokról a logisztikai problémákról, amelyek a kikötőkben és a repülőtereken találhatóak. Megállapították, hogy az ENSZ-tervezéshez valamennyi szükséges adatot sikerült e három forrásból beszerezni.

Ha megvannak a számítógépek, szerverek, programok, előfizetések és a végrehajtott állomány, az OSINT gyakorlati tevékenységének első lépése, hogy felkutatja a csatornákat, elemzi, értékeli, hitelesíti őket, és nyilvántartást fektet fel a források fellelhetőségéről. A nem, vagy alig használható forrásokat kiszelektálja, a hasznosíthatókat kategorizálja, azonosító adatokkal látja el és ún. „forrás-adatbázisban” helyezi el. Az adatbázisban rögzíteni kell a forrás elérhetőségét (pl. www.mil.be), a forrásnál megjelentetett információk szerzőinek körét (pl. atomtudósok, kormányzati tisztségviselők, katonák, magánszemély stb.), az ott található információk témaköreit (biztonságpolitika, terrorizmus, haderő stb), a témakörökön belül a témákat (pl. terrorista szervezetek és személyek listája,

terrorcselekmények, terrorizmussal kapcsolatos aktuális események stb.), az érintett térségeket vagy államokat, szervezeteket (Közel-Kelet, Afganisztán, Nemzetközi Vöröskereszt), az információk frissítésének gyakoriságát (naponta, hetente). Pontrendszer bevezetve lehet osztályozni magát a forrást, illetve célszerű a forráson belül található témakörökkel is így tenni. (Vannak olyan weboldalak, amelyek sok témakört foglalnak magukban, azonban az üzemeltetők profilja miatt csak néhányban erősek, a többiek más oldalakra történő belinkelést tartalmaznak.) Amennyiben már kellő mennyiségű forrásra tett szert, akkor az OSINT képes feladatait ellátni. Ehhez, vagyis a hitelesített források összegyűjtéséhez és rendszerezéséhez azonban időre van szükség.

Természetesen itt nem állhat meg a forráskutatás. Az Interneten például csak percek kérdése egy weboldalt egyik helyről egy másik helyre áttenni. Folyamatosan figyelemmel kell kísérni a már felfedezett és rögzített forrásokat, de folyamatosan újakat is fel kell kutatni, elemezni, értékelni, hitelesíteni. Ennek a tevékenységnek tehát az a lényege, hogy tudjuk, egy adott információigényre mely forrás vagy források tudnak választ adni.

Információigény beérkezése esetén az OSINT-nak első dolga az, hogy értelmezi a kérést: milyen információkra van szüksége a felhasználónak, ha valami félreérthető, annak tisztázása az információkérővel. Következő lépés a forrásadatbázisban a tíz legjobb internetes weboldal kiválasztása és rangsorolása (melyik ad legtöbb információt a kérésre, melyek adhatnak kiegészítő információkat). Ezek után az egyéb nyílt forrásokból azok kiválasztása (lehetőleg tíznél több ne legyen), amelyek szintén választ adhatnak az igényre. Majd a forrásoknál található információk tanulmányozása következik, a válaszadáshoz szükséges információk kiszekeltálása, illetve a jelentés összeszerkesztése és tartalomjegyzékkel történő ellátása. Csatolni kell a jelentéshez a hivatkozásokat, tehát azokat a weboldalakat, dokumentumokat és szerzőiket, amelyek felhasználásra kerültek. Az OSINT-jelentés azonban nem csak szöveges dokumentum, hanem térképek, képek, táblázatok és magyarázó, leíró szöveg együttese.

Ha az információkérés nem tartalmaz lapszámkorlátozást, akkor azt az alapelvet kell követni, hogy nem szabad a felhasználót elárasztani információk tömegével. Ha az információkérés több témakörre kér választ, egy-egy témakör ebben az esetben egy-másfél oldalnál lehetőleg ne legyen több. Egy témakörre vonatkozó igény esetén lehet három-négy oldalas anyagot készíteni, ennél többet azonban nem célszerű. (Minél magasabb beosztásban van valaki, annál jobban „irtózik” a többoldalas anyagok átolvasásától. Ez természetes, mivel az OSINT anyagain kívül még több száz, ha nem ezernyi oldalt kellene elolvasnia.)

Az OSINT végezhet napi letöltéseket is, konkrét információigénytől függetlenül, ezek azonban az ún. „current”, vagyis napi aktuális információk. Az aktuális eseményeket is csak ellenőrzött, hitelesített forrásokból szerezheti be. A napi „current” letöltéseknél szerencsére nincs gond, több nagy, megbízható hírszolgáltató is on-line jelenteti meg az információkat. Az OSINT-nak ebben az esetben az a feladata, hogy az ugyanarról az eseményről szóló, különböző szolgáltatóktól származó információkat összehasonlítsa, és egységes információt készítsen belőle. Például a CNN internetes oldalán levesznek egy információt,

amelyet megjelentet később a BBC, ITAR-TASS, REUTERS, AFP stb. A többi csatorna ide vonatkozó információiból az OSINT már csak azt illeszti be a CNN-től levett információba, ami abban nem szerepel, tehát az első forráshoz viszonyítva kiegészítő információ. Az alapinformációt nem kell ötször-hatszor levenni és a belső adattárba helyezni csak azért, mert más forrásból származik. A kiegészítő információkat azonban külön meg kell jelölni és forrását feltüntetni.

Az eredményes működés érdekében az OSINT-nak az elsődleges forrásokra kell koncentrálnia. Az elsődleges források jellemzője, hogy ismerjük az információ forrását, esetleg szerzőjét és hitelességét is meg lehet határozni. Az elsődleges források közé alapvetően a nyomtatott és az elektronikus média tartozik, a kormányzati dokumentumok, a kutatók és tudósok újságcikkei, tanulmányai, konferencia előadásai saját kutatási eredményeikről, de ide tartoznak azok a fizető on-line szolgáltatók is, amelyek ezen a téren már bőségesen bizonyítottak (pl. Stratfor, Jane's stb.) Az innen szerzett információk lehetnek „current” információk, előrejelzések, riasztások. Adatbankjaik, könyvtári példányaik, időszakos kiadványaik pedig „basic” információkhoz juttathatnak bennünket. A nyílt információk arányát tekintve azonban sokkal több az ún. másodlagos információ. Ezek olyan információk, amelyeket máshonnan átvettek, esetleg kiegészítettek, átszerkesztettek, de forrásuk, szerzőjük nem ismert. A másodlagos információk felhasználása nem kizárt, de a fenti okok megnehezítik alkalmazhatóságukat.

Az OSINT legnagyobb problémája a nyelv. Sokan azt hiszik, hogy angol nyelvismerettel lehet OSINT-ot csinálni. Az angol anyanyelvű, OSINT-kérdésekkel foglalkozó szakemberek azonban azt mondják, hogy ez tévedés. A nyílt információk többsége – az egyre több angol nyelvű oldal ellenére – még mindig csak eredeti nyelven található meg. A NATO hivatalosan meghatározta azokat a nyelveket, amelyek feltétlenül szükségesek az eredményes OSINT-hoz. Ezek az alábbiak: arab, katalán, dán, dari, német, angol, farszi, finn, francia, holland, indonéz, ír, olasz, japán, koreai, kurd, kurmani, norvég, pastu, lengyel, portugál, orosz, szerb, spanyol, svéd, tamil, török, urdu.

Hogyan csinálják mások?

Amerikai Egyesült Államok

A Foreign Broadcast Information Service (FBIS), a CIA egyik szervezete, a külföldi nyomtatott és elektronikus médiában megjelenő információkat gyűjti, hetente 50 ország 750 TV adását (hírműsorok, dokumentumfilmek) figyeli 29 nyelven. Ezenkívül 3500 kiadványt kísér figyelemmel, amelyek 55 különböző idegen nyelven készülnek. Az FBIS állami szervezet, jelentőségére néhány példa: Az 1962-es kubai rakétaválság idején az Egyesült Államok elnöke az FBIS-től értesült először a rakéták kivonására vonatkozó szovjet döntésről. Az FBIS folyamatosan nyomon követte az 1956-os magyarországi és az 1968-as csehszlovákiai eseményeket, és szinte naprakész információi voltak arról, hogy mi zajlik az utcákon. Az afganisztáni szovjet kivonásra vonatkozó 1989-es döntés meghozatala előtt az általa végrehajtott médiaelemzések alapján már 1985 májusában felfedte a szovjet vezetés gondolkodásmódjában beállt változást.

Egy másik komoly nyílt információgyűjtő szervezet a Kongresszusi Könyvtár, amely 1815-től gyűjti az anyagokat. Jelenleg 28 millió könyv, újság és egyéb termék (térképek, fényképek, rajzok, hangfelvételek, mikrofilmek stb.) található itt, 450 idegen nyelven. A könyvtár a helyi és körzeti könyvtárakkal történő együttműködése révén további forráslehetőségeket nyújt.

Az Egyesült Államok hírszerző közössége a nyílt információk terén történő hatékonyabb együttműködés érdekében létrehozta a Community Open Source Program Office-t (COSPO). A COSPO feladata a nyílt információk kiaknázására vonatkozó tevékenységek fejlesztése és koordinálása a közösségen belül. A COSPO-t néhány éve átszervezték, jelenleg az FBIS kötelékén belül tevékenykedik.

Mint már említettem, a „szürke irodalom” forrásainak felkutatása bonyolultabb és hosszadalmasabb feladat. A hírszerző szervezetek tehermentesítése érdekében a hírszerző közösségen belül létrehozták az Interagency Gray Literature Workin Group-ot (IGLWG). A munkacsoport feladata például a „szürke irodalom” terén található források felkutatása és értékelése, a legtöbb „szürke irodalmat” készítő kormányzati és nem kormányzati szervezetek közötti együttműködési és koordinációs feladatok ellátása, valamint időszakos tájékoztatók készítése a források fellelhetőségéről.

A fentiekén kívül minden nemzetbiztonsági szervezetnek, valamint minden haderőnek és hadszíntéri parancsnokságnak megvan a saját OSINT-képessége.

Nagy-Britannia

A legjelentősebb nyílt információgyűjtő szervezet a BBC, amely 150 országból 3000 forrást figyel, 100 nyelven. A BBC együttműködik az amerikai FBIS-szel, így a két szervezet gyakorlatilag lefogja az egész világot. A munkamegosztás közöttük az alábbi: az FBIS foglalkozik Távols-Kelettel és Latin-Amerikával, a BBC Közép-Ázsiával és a volt Szovjetunió államaival, míg mindketten Afrikával, Közép-Kelettel és Európával. A BBC az FBIS-szel ellentétben nem csak a nyomtatott és elektronikus médiával foglalkozik, hanem az Internettel is. Ezekből készít összefoglalót a világ eseményeiről vagy egy-egy régió, térség eseményeiről, híreiről. Van egy érdekes kiadványa, amely azt foglalja össze, hogy mit mondtak vezető politikusok egy-egy interjúban vagy televíziós riportban. A BBC adatai szerint naponta mintegy 800 ilyen jellegű riport lát napvilágot.

Hollandia

Hollandiában a polgári és a katonai hírszerző szervezetek integrálva vannak. A nemzeti szintű hírszerző szervezet keretén belül működik egy Open Source koordinátor, valamint egy OSINT szervezet. Ezenkívül minden harci kötelék rendelkezik OSINT-tal. Minden információigényt először az OSINT-hoz kell továbbítani, az igényeket lehetőleg nyílt forrásból kell megválaszolni. Az elmúlt időszakban a harci kötelékek OSINT-jai integrálásra kerültek egy közös katonai szervezetbe, és közvetlenül a miniszterelnöknek jelentenek.

Svédország

Igen érdekes nemzeti szintű OSINT-szervezettel rendelkezik, amely egyrészt a katonai hírszerzési, másrészt a gazdasági hírszerzési igényeket, harmadrészt pedig az egyetemek kutató tevékenységeinek igényeit igyekszik kielégíteni. A Katonai Felderítő és Biztonsági Szolgálat keretén belül 1997. óta működő független OSINT-egység szolgáltatásai között szerepel OSINT-jelentések készítése, egy INFOBANK szolgáltatás a Vezérkar részére, valamint egy Global Infobank szolgáltatás a külsős szervezetek (a védelmi és a külügyminisztérium, köztük több külföldön lévő svéd nagykövetség, a Nemzetvédelmi Egyetem, a Katonai Körzet Parancsnokságok, valamint a svéd államigazgatás más szervezetei) részére.

Ausztrália

Az ausztrál katonai felderítés 1995. óta folytat OSINT-tevékenységet. Nyílt információk egysége szorosan együttműködik az amerikai Open Source Information Service-szel, valamint az ausztrál könyvtárakkal. Ezenkívül folyamatosan anyagokat cserélnék az amerikai FBIS-szel is. A nemzetközi elektronikus médiát 24 órás folyamatos műszakban figyelőzik. Más állami szervezet, többek között a külügy- és kereskedelmi minisztérium, valamint a bűnügyi stratégiai elemző hivatal is működtet OSINT-ot. Folyamatban van ezen szervezetek tevékenységének optimalizálása az alábbi célokkal: az ismeretek és tapasztalatok cseréje; az OSINT-tevékenységek összehangolása; az együttműködés fejlesztése; hálózat kiépítése az OSINT-értékelők között.

Következtetések

A világ problémáit komplex módon célszerű vizsgálni, amelyhez a nyílt információk komoly mértékben hozzájárulnak. Az OSINT-képesség kiépítése pénzbe kerül, de üzemeltetése olcsó, lényegesen megnöveli az információszerző képességeket, egyes térségek vonatkozásában pedig az egyedüli információszerzési lehetőséget jelenti.

Az OSINT-források és -információk elemzése elengedhetetlen ahhoz, hogy ne kerüljünk tévútra. OSINT-elemző tapasztalat nélkül semmilyen nyílt forrás nem alkalmas felhasználásra. A források folyamatos bővítése nélkülözhetetlen.

Az OSINT külön szervezetet igényel. Az OSINT tevékenységének egy részét a források felkutatására, másik részét a források kiértékelésére, harmadrészt pedig az információk értékelésére kell, hogy fordítsa. Ezenkívül képesnek kell lennie a felé megfogalmazott információigények gyors, pontos és megfelelő terjedelemben szerkesztett megválaszolására.

Egyes országokban nemzeti szintű koordináló és OSINT-tevékenységet fejlesztő szervezetek kialakításán, illetve a meglévő OSINT-erők integrálásán fáradoznak. A komplex problémák miatt nemzeti szinten az OSINT figyelme nem csak a hagyományos politikai és katonai kérdésekre terjed ki, hanem az új típusú kihívásokra is: terrorizmus, nemzetközi bűnözés, illegális áruk csempészete, proliferáció, nacionalista, szélsőséges szervezetek stb. Véleményem szerint **célszerű lenne Magyarországon is egy nemzeti szintű OSINT-szervezetet kialakítani,**

amelynek feladata lehetne: a rendszerhez kapcsolódó szervezetektől bejövő, értékelt és hitelesített források kategóriák szerint elhelyezése nemzeti szintű forrásadatbázisban; a szervezetek közötti OSINT-tevékenység koordinálása (pl. a szervezeteknél talált, nem a profiljukba tartozó források továbbítása az illetékes szervezetnek értékelés és hitelesítés céljából); lekérdezés biztosítása nemzeti szinten (pl. ha a KFH nem éppen a profiljába tartozó kérdést kap, akkor a nemzeti OSINT-hoz fordulhat válaszáért); a „szürke irodalom” forrásainak felkutatása, kapcsolatépítés a kutató szervezetekkel, egyetemekkel; a különleges nyelvképességek összpontosítása (pl. pastu, kínai, arab stb.); a bűnüldöző szervek (rendőrség, határőrség, vám- és pénzügyőrség) bevonása az OSINT-tevékenységbe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- NATO Open Source Intelligence Handbook. SACLANT, 2001. december.
- NATO Open Source Intelligence Reader. SACLANT, 2002. február.
 - Understanding open sources – Eliot A. Jardines, Open Source Publishing Inc.;
 - Review Essay – Open Source Intelligence – Richard S. Frideman;
 - Gray literature – Mason H. Soule és R. Paul Ryan, Defense Technical Information Center;
 - New risks of crisis-fresh perspectives from open source – Dr. Brian Rotheray;
 - Secret for sale: How commercial satellite imagery will change the World – Yahya A. Dehqanzada és Ann M. Florini;
 - Teaching the giant to dance: Contradictions and opportunities in open source within the Intelligence Community – William Studeman tengernagy;
 - Open Source Intelligence: What is it? Why is it important to the military? – Robert D. Steele, az Open Source Solutions Inc. Elnöke;
 - Open Source-lessons learned – Mats Bjore;
 - Optimising Open Source Information sharing in Australia: Report and Policy prescription (IV. és V. rész) – Ian Wing alezredes, az ausztrál védelmi erők „Fellow” iskolahajó parancsnoka.
- NATO Intelligence Exploitation of the Internet. SACLANT, 2002. október

Új kihívások és válaszok

Az ezredfordulóhoz kapcsolódó globális és regionális biztonsági problémák (Afganisztán, Irak, nemzetközi terrorizmus) lényegi változásokat idéztek elő a gyűjtőelnevezéssel integrált hírszerzésnek nevezhető, komplex – nyílt és titkos – információszerző tevékenység feladatrendszerében és adatszerző tevékenységében. Nevezetesen: a nyílt információszerzésben, a komplex módozatú klasszikus hírszerzésben, a katonai felderítésben és a monitorozó jellegű műszeres ellenőrzésben. Ezeket a tevékenységeket az angolszász szakirodalomban OISR rövidítéssel jelölik. (OISR: O = Open Source Intelligence (OSINT), I = Intelligence, S = Surveillance, R = Reconnaissance). Ami a hadszíntéri (hadműveleti) hírszerzés (felderítés) feladatkörét illeti, két további kapcsolódó szakterület információs igényeit is ki kell elégíteni, nevezetesen a nagy pontosságú célkoordináták szolgáltatását, ami a precíziós fegyverek céltervezéséhez (TA = Target Aquisition) szükséges. Ezekkel kiegészítve a jelzett OISR gyűjtő-szokrövidítés tovább bővült, és a további tartalom bővülésre utaló, következő alakzatot veszi fel: OISRТА. Dolgozatunkban, a továbbiakban ezt a rövidítést fogjuk használni.

A biztonsági helyzet lényegi változásai előtérbe helyezték a problémák megoldásánál a globális megközelítést, miközben a regionális problémák kapcsán az integrált hírszerzéssel kell megoldani számos konkrét feladatot, amelyekre – részben objektív okoknál fogva – a hírszerzés (felderítés) nem volt teljes mértékben felkészülve, illetve számára új feladatként jelentkezett, amelyre napjainkban is keresi a válaszokat.

A teljességre való törekvés igénye nélkül többször csak jelzésszerűen tudjuk bemutatni azokat az útkereső jellegű erőfeszítéseket, amelyeket a koalíciós erők hírszerző erői eddig tettek, vagy a belátható jövőben terveznek.

Az integrált hírszerzésnek (OISRТА) az ezredforduló körüli időszakban a biztonságkultúra két nagy területén kellett helytállnia.

Egyrészt a **háborús feladatok** megoldásában, másrészt a béketeremtési és a demokratikus államrend megteremtésére irányuló **stabilitási feladatok** területén. Az előbbiek esetében klasszikus értelmű, mennyiségi és minőségi felderítő képességnövelésről van szó.

Az utóbbiak esetében azonban számos új probléma merül fel, amelyeket még meg kell oldani, vagyis ezen a területen intenzív útkeresés folyik.

Háborúval kapcsolatos hírszerzési feladatok

Amikor az integrált hírszerzés háborús (hadszintéri / hadműveleti) feladataival kapcsolatos útkeresésről tartalmát kívánjuk megérteni, célszerű felidézni azokat a változásokat, amelyek az új évezred, vagyis az információs korszak háborúival összefüggésben jelentek meg, s amelyek alapvetően befolyásolják az integrált hírszerzés munkáját, illetve a jövőben is komoly hatással lesznek annak tevékenységére. Ilyen változások voltak, vagy vannak éppen folyamatban:

Az adott háborúk bonyolult nemzetközi helyzetben zajlottak, koalíciós jelleget öltöttek: baráti, támogatói és tiltakozó megnyilatkozások közepette. A háború üteme igen felgyorsult, hiszen az intenzív hadműveletek végrehajtási ideje hónapokra, vagy csupán hetekre csökkent le, miközben a harcrend mélysége több száz kilométerre növekedett. Ez komoly logisztikai problémákat jelentett.

Megváltozott a hadszintér (hadműveleti terület) jellege, és szerkezeti felépítése. A hidegháborús hadműveleti és harcászati elvekre jellemző „összefüggő harcmező”, ahol közvetlen szomszédok voltak jelen, megszűnt. Helyette megjelent a „**nem összefüggő jellegű harcmező**”, amelyben a hadművelet és harc gócjellegét öltött: egyes kulcsfontosságú, megerősített politikai, ipari, katonai központok megtartásáért, illetve megszerzéséért folyt a fegyveres harc. A harcmező és a fegyveres küzdelem ilyen átalakulása előre vetíti a „vad darazsak támadását” utánzó hadviselés (swarming warfare) megjelenését, ahol a támadók erőiket erősen álcázzák, és széttagolják azzal a céllal, hogy már kis erőkkel is jelentős élőerő-vesztést okozzanak a védőknek, akik felderítő és tűzkapacitásukat körkörösén kénytelenek felhasználni. Az intenzitás nagyon fontos; a támadó erők minden irányból és szüntelenül támadnak. Ennek a harcmodornak az alkalmazásával a védőket elvágják az utánpótlástól. Az erősebb ellenállási pontokat és a nehézfegyvereket a támadók precíziós csapásokkal kikapcsolják. Ezzel az új harcmodorral a védőket reménytelen helyzetbe hozzák. Az ilyen harcmodor egyúttal igen nehéz helyzetbe hozza az integrált hírszerző tevékenységet. Az egyidejű és sokirányú felderítő erőfeszítés erősen leterheli a hírszerző és elemző-értékelő képességet akár támadásról, akár védelemről legyen szó.

Nem járunk messze az igazságtól akkor, amikor elfogadjuk azt a ma már katonai frázisnak számító értékelést, miszerint a hidegháborúban – az erőösszpontosítás és az álcázás hiányosságai miatt – az ellenséget viszonylag könnyű volt felderíteni, de – távolható precíziós tűzeszköz hiányában – igen nehéz volt megsemmisíteni. A helyzet most teljesen megváltozott. Az ellenséget – az igen erős álcázás, kis kötelékek és mobilitás következtében – igen nehéz felderíteni, viszont ha ez megtörténik, akkor – a távolható precíziós tűzfegyverek segítségével – már könnyű megsemmisíteni. A nagy tűzerejű, és ezért az érzékeny célokra csapásmérést végezni képes, mobil kis kötelékek alkalmazása nagyságrenddel növeli az integrált hírszerzés feladatait. A felderítőképesség-növekedés egyik fontos útjának tekintik annak az elgondolásnak a megvalósítását, hogy az ellenséggel közvetlenül harcban álló **valamennyi katonát egyúttal felderítő adatforrásnak** (humán szenzornak) kell tekinteni, ezért olyan technikai eszközökkel kell ellátni, ami számára, s egyben a felderítésnek is biztosítja a pontos felderítési adatok megszerzését és azok jelentését. Az új felderítő eszközök kezelésének elsajátítására külön tanfolyamokat kell indítani.

A háború megvívásának döntő eszközévé a **precíziós fegyverek** váltak. Ezeket a korszerű fegyvereket összhaderónemi jelleggel alkalmazzák, vagyis a célpontok leküzdésében nincs jelentősége annak, hogy a csapásmérésben a légi, a haditengerészeti, vagy a szárazföldi erők vesznek részt. Csak egy a fontos: a kijelölt célpont kikapcsolása. Ezt a tevékenységet az úgynevezett **hatásalapú céltervezés** (effect based targeting) elvei szerint végzik. Ezek szerint a hadművelési terület adott részét háromdimenziós térrésznek tekintik – szinte egy többemeletes házhoz hasonlítják –, ahol az integrált hírszerzés adatai alapján megkeresik a védelem „tartóoszlopait, pilléreit”, vagyis kulcsfontosságú, súlyponti tényezőit, és ezek kikapcsolására összpontosítanak.

Új jelenségként merült fel a városi harcokban az **állandó ellenőrzésen alapuló felderítő tevékenység** (persistent surveillance) az ún. **pusztító zóna** elvének (killing box) alkalmazása kapcsán. Ez azt jelenti, hogy az adott városrészt önálló 3D pusztító doboznak tekintik, amelyet állandó földi és légi figyelés alatt tartanak. A feléledő, vagy megjelenő tűzfegyvereket azonnal jelentik a csapásmérő repülőgépeknek, vagy a készenlétben lévő távoli precíziós tűzfegyverközpontnak. Ezáltal a csapásmérő repülőgépek felhasználásánál jelentős hatékonyság növekedést értek el. Ugyanis annak nem kell felderítési feladattal foglalkozni, csupán pontos célpontra kell csapást mérni. A hatásalapú, állandó ellenőrzés elvét egyébként sikeresen gyakorolják az izraeli védelmi erők a palesztin terroristák vezetőinek követése és sebészeti pontosságú kikapcsolása esetén.

A **hatásalapú precíziós céltervezés** (effect based smart targeting) olyan jól azonosított célpontokat és pontos digitális célhely-koordinátákat követel, amelyek alapján az „okos” fegyvereket a célpontokra lehet irányítani. Egy afganisztáni vagy iraki méretű háború sikeres megvívása mintegy **30-40 ezer precíziós célpont** leküzdését jelenti, amelyek felderítése nem kis feladatot jelent az integrált hírszerzés számára. Ilyen felderítő szolgáltatás nélkül komoly eredmények nem érhetők el. Az említett precíziós célpontok közel egyharmada állandó helyű, ún. fix telepítésű, hadászati jelentőségű, polgári-katonai célpont, amelyet már a háború kezdeti szakában megsemmisítenek. A fennmaradó kétharmadnyi célpont – jellegét tekintve –, már mobil célpont, amelyet igen nehéz felderíteni, de még inkább leküzdni. Az ez utóbbi által támasztott követelmény fokozta a különleges hadviselési erők – zömmel célpontfelderítő tevékenységre összpontosító – tevékenységét, és ezáltal az ún. kommandócsapatok iránti igényt, ezért az ilyen típusú csapatok korszerűsítése és létszámuk növelése világszerte folyamatban van.

A precíziós hadviselés és a megnövelt képességű felderítő rendszerek következtében fokozódik az erők álcázása és rejtése, valamint mobilitása. Ez a változás igen jelentős mértékű képességnövelést igényel az integrált hírszerző-felderítő szervektől. A közelmúltban lezajlott háborúk tapasztalatai alapján az integrált hírszerző tevékenység hadszíntéri súlypontja előre helyeződött, és közvetlenül a harcoló lövész-harcokocsizó erők (zászlóalj- és dandárkötelékek) közeli támogatására szolgál. Ennek kapcsán jelentkezik az a probléma, hogy az ellenséges mobil célpontok megjelenésével kevésbé alkalmazható az a korábbi hírszerzési eljárás, amely szerint a felderített célpontok adatait a hátsó országba, vagy mögöttes törzseknek továbbítják, ahol alapos, de időben igen hosszadalmas elemző-értékelő eljárásnak vetik alá. Ezt követően döntés születik a csapásmérésre, amely rendszerint elkésik, mivel a mobil célpont közben eltávozik a jelentett körzetből.

A klasszikus „vietnami típusú” céltervezés időszaka nagyrészt lejárt, amikor Washingtonban döntöttek minden egyes harcászati csapásmérésről. Ennek következtében olyan új hírszerzési gyakorlat jelentkezik, amely szerint a harcoló parancsnokok nem előértékelt technikai felvételeket kapnak, hanem – a saját körzetüket érintő – időkritikus mobil célpontok esetében szakelemzés és értékelés nélküli **nyers felderítési adatokat**, pl. felvételeket (nyers fényképet, radarképet, infravörös felvételt, ultrabolya képet, videofelvételt, szenzoradatot stb.) kapnak, amelyeket maguknak, illetve felderítő és céltervező törzseiknek kell értékelni, és azonnal felhasználni. Ez a lehetőség sikeresen csak akkor érvényesül, ha az érintett parancsnokok és törzseik megfelelő képzést kapnak ilyen típusú nyers adatok személyes értékelésére. Amíg ez nem történik meg, az előjáró részéről a harcoló parancsnokok számára közvetlen elemző-értékelő támogatást biztosító törzseket kell kiküldeni, annak ellenére, hogy ezekből a szakértőkből csak igen kevés áll rendelkezésre.

Az iraki háborúban (2003) teljes mértékben nagykorúvá vált **számítógép-hálózatokra épülő vezetés** (NCW – Network Centric Warfare) kapcsán törvényszerűen megjelent a **számítógép-hálózatra épülő integrált hírszerzés** fogalma és gyakorlata is (NCI – Network Centric Intelligence), ahol az adatszerző, elemző-értékelő és hírszerző produktumokat szétszórt elemeket olyan közös hálózatba kapcsolják, amelybe mindazon hadműveleti elemek: döntés-előkészítő törzsek és döntéshozó parancsnokok bekapcsolódhatnak, akik erre jogosítvánnyal rendelkeznek. A hadszíntér szélessávú (földi, légi, űrbázisú) hálózatos rendszerű híradása biztosítja, hogy az egymáshoz kapcsolódó harcoló komponensek (légi-, űr-, tengeri és szárazföldi erők) parancsnokai, valamint illetékes törzsei – a hírszerzés horizontális kiterjesztése révén – közös és egyidőben értékelhető **vizuális hadműveleti helyzetképet** (JCOP – Joint Common Operation Picture) tanulmányozhassanak. Ez a képesség lehetővé teszi a gyors és operatív döntések meghozatalát, és ezáltal a döntési, vezetési és végrehajtási fölény elérését az ellenség felett. Ezek birtokában az ellenség ellenállását képesek megtörni, szervezett ellenállását szétzilálni.

A JCOP-feladatok megvalósításában a különböző fajtájú képfelderítés (IMINT), a geofizikai felderítés (GEOINT) és az elektromágneses jelfelderítés (SIGINT) gyümölcsöző együttműködésre léptek. A GEOINT-et az amerikai gyakorlatban a **Nemzeti Térinformatikai Hírszerző Ügynökség** (National Geospatial Intelligence Agency – NGIA), míg az elektromágneses jelfelderítési feladatokat a **Nemzeti Biztonsági Ügynökség** (National Security Agency – NSA) végzi. A közös feladat ellátása érdekében az NGIA összekötőket küld az NSA települési helyeire. Ezeket a hírszerző tevékenységeket a szakirodalomban szakmai gyűjtőnéven **Multi-INT**-nek nevezik. A jelfelderítés jelezheti egy adott térségben az elektromágneses jeleket kibocsátó ellenséges rendszerek növekvő aktivitását. A kapcsolódó hírszerző elemző-értékelő tevékenység az adott térségre irányíthatja az IMINT és a GEOINT típusú felderítő rendszerek figyelmét. Közös munkával gyorsan képesek megtalálni azt a helyet és ellenséget, ami a politikai és katonai vezetés érdeklődésére igényt tarthat, és operatív döntést eredményezhet. 2001. szeptember 11-e után a Multi-INT tevékenység jelentősége erősen fokozódott, mivel fontos a szerepe az időkritikus céltervezésben (time sensitive targeting – TST) a kritikus területek, személyek és tevékenységek követésében, azonosításában.

A többszörös (multi) jelző egyértelműen mutatja, hogy az ilyen fajtájú kombinált hírszerzési tevékenységet csakis számítógép-hálózatba kapcsolt felderítő rendszerekkel lehet megvalósítani, ahol az idő és távolság korlátokat a hálózat segítségével küzdik le.

Az integrált hírszerzés technikai képességét jelentős mértékben növelte és növeli a **pilóta nélküli repülőgépek** (UAV) széleskörű alkalmazása, amelyek rendkívül gyors és folyamatos helyzetképet voltak képesek továbbítani a harcoló parancsnokok számára: éjjel-nappal és minden időjárási viszonyok között. Az UAV-ok alkalmazása új szakterületet és szakmai képzettséget jelentett az integrált hírszerzők számára, amelyet egyre jobban elsajátítanak és megkedvelnek. UAV alapú és technikai bázisú felderítés nélkül a jövő háborúi nem képzelhetők el.

A háborúkkal kapcsolatos integrált hírszerző tevékenység keretében egyre intenzívebben alkalmazzák a földi, légi, tengeri, űrbázisú **felderítő robotokat**, amelyek mennyisége, fajta- és típusválasztéka folyamatosan bővül. Ezeket a felderítő robotokat a közeljövőben hálózatba kapcsolva tervezik alkalmazni, ami növeli összképességüket. A felderítő robotok felhasználása területén – kb. tíz év múlva – új korszaknak számít majd, amikor megjelennek a hálózatba kapcsolt **nanorobotok** (10^{-9} méretű, parányi robotok), amelyeket valószínűleg tömegesen lehet majd használni a 2015–2020 körüli években.

A háborús feladatok felderítő előkészítése és irányítása egyre jobban igényli az integrált felderítő rendszerek képességeinek növelését. A mennyiség helyett inkább az integrált – több felderítő szakágat átfogó (multispektrális) – felderítő rendszerek kifejlesztésére törekednek, amelyek egyidőben több paramétert képesek vizsgálni és értékelni az adott célponttal kapcsolatban. Példaképpen a humán egyedek észlelő, érzékelő, értelmező képességét veszik alapul, az ember ugyanis érzékelő képességével és tudatával egyszerre több szempont alapján vizsgálja és azonosítja a világ dolgait. A multispektrális (több érzékelési tartományt átfogó) felderítő eszközök nem olcsók, de igen hatékony eszközök. Magas beszerzési áruk megnövekedett szolgáltatásuk révén térül meg.

Stabilitási műveletek hírszerzési feladatai

Ami a béketeremtés, vagy a demokratikus rendszerek **stabilitását biztosító polgári–katonai műveletek** (civil–military stability operations) integrált hírszerzését illeti, több új feladat merül fel.

Előtérbe kerül a **nyílt forrású információszerezés** (Open Source Intelligence – OSINT) és a **társadalmi hírszerzés** (Social Intelligence – SOCINT). Ezt a fogalmat gyakran kulturális hírszerzésnek is nevezik.

Az adatok 99%-a ma már nyílt forrásból hozzáférhető. Ezek megszerzése OSINT-eszközökkel lehetséges. Az ilyen eszközök – hardverek és szoftverek – levehetőek az üzletek polcairól, megrendelhetők polgári cégektől. Az Interneten például létezik olyan honlap, amelyen a napi hírek 25, 5, vagy akár 1%-os extraktumát olvashatjuk el. Ez az „általános iskola” az OSINT-adatok feldolgozásában. Az „egyetemet” majd a **fuzionált adatok komplex rendszere** képviseli. Az Interneten a hírek az esemény bekövetkezése után percekkel olvashatók,

a beszédek az elhangzás után percekkel lefordítva megtalálhatók. A hírugynökségek elemzői sokszor jobban ismerik az adott országot, illetve a nyereségérdekelt rendszer előnyei miatt olyan forrásokat (egyetemi tanárokat, diplomátákat, nyugalmazott elnököket, tábormokokat stb.) „használnak fel”, akik a hírszerzés számára „hozzáférhetetlenek”. A nyílt hírek, adatok azonban tele vannak pontatlansággal, olyan alapvető információk hiányoznak belőlük, ami szükséges a döntéshozónak, illetve néha teljesen téves, horribile dictu megtévesztő lehet. Utaljunk csak az iraki szóvivő rendszeres „helyzetértékelésére” a katonai műveletek során. Ezért **az OSINT-adatokat szűrni, korrelálni, fuzionáltatni és személyes, szubjektív módszerrel elemezni kell.**

Az OSINT esetében nemcsak az ellenség, de a baráti, támogató és nem rokonszenvező nemzetközi partnerek véleményeinek alakulását, illetve véleménynyilvánítását is célszerű figyelemmel kísérni, mivel a stabilizálási műveletek igen erős nemzetközi véleménykontroll mellett kerülnek megvalósításra. A nemzetközi közvélemény alakulása (támogatás, rokonszenv, ellenszenv) gyakran éles és lényeges fordulatot jelenthet a műveletek alakulásában és annak politikai megítélésében. Ezért az OSINT-adatforrások szenzitív kezelése igen gondos – gyakran polgári státuszú – szakértői odafigyelést igényel, a média minden fajtáját figyelembe véve, hogy a politikai döntéshozókat időben és pontos információkkal lássák el a nemzetközi és hazai közvélekedést illetően.

A **társadalmi hírszerzés (SOCINT)** tartalma ősrégi, mivel az adott hadszíntér, ország, vagy régió kulturális, szociális, szokásjogi, etnikai, vallási, etikai stb. jellemzőinek megismerését, és az azokhoz való adaptív alkalmazkodást teszik lehetővé. Ebben a tevékenységben a hivatásos felderítőkön kívül igen fontos szerep hárul minden egyes katonára és polgári személyre, aki az adott térségben tevékenykedik. Ezekre a feladatokra nagyobb figyelmet kell fordítani, különösen a felkészítés időszakában. Ennek pozitív eredménye már megmutatkozott Szaddám Huszein volt iraki diktátor elfogásában, kudarcra pedig Oszama bin Laden kézre kerítésének eddigi sikertelenségében jelentkezett.

Az OSINT és a SOCINT típusú információ- és hírszerzési (infogence and intelligence) feladatok kibővítik a hírszerző tevékenységet a polgári szféra felé, amit csak akkor lehet eredményesen bevonni, ha tagjai meg vannak győződve arról, hogy amit tesznek az igazságos, szükséges, és működésükkel lerövidítik a demokratikus társadalmi rend kialakításának jelentős nehézségekkel járó időszakát.

Mindezek a feladatok azt jelzik, hogy az integrált hírszerző tevékenységben a technikai adatszerző elemek száma és adatszolgáltató képessége exponenciálisan növekszik, miközben a technikai eszközökkel növelt humán adatszerző elemek (humán szenzor) iránti érdeklődés nemhogy csökkenne, hanem egyre inkább növekszik. Idegen területen az ottani kultúrát nem értő, szokásait nem ismerő és gyakran megsértő, nyelvét nem beszélő katonák és polgári személyek milyen sikerre számíthatnak?! A válasz önmagából adódik, miközben jelzik, hogy a felkészítésben milyen feladatokat kell megoldani.

Dolgozatunk jelzi, hogy minél gyorsabban kell megvalósítani a hálózatalapú, horizontális tudásmegosztást képviselő információ- és hírszerző rendszert. A NATO döntése alapján 2006-ra megalakítják a hálózatos képességű digitális típusdandárt, 2018-ra pedig megvalósítják a teljes NATO-haderő összhaderónemi hálózatos vezetésének rendszerét. A tények és reális tervek erről beszélnek. Erről a fejlődési útról nem lehet letérni. A hálózatalapú adatszerzés, feldolgozás és szétosztás egyik kulcskérdése a megfelelő programok kifejlesztése. Ebben viszont a magyar programozóknak van keresnivalójuk. Az általános fejlődés főiránya a következő elemek kapcsolódó jellegű közös fejlődését jelzik: növelt képességű emberi felderítés (HUMINT), multispektrális képfelderítés (IMINT), multispektrális elektromágneses jelfelderítés (SIGINT), nyílt forrású adatfelderítés (OSINT), társadalmi–kulturális felderítés (SOCINT).

A hírszerzési adatok feldolgozása

A hírszerzés végrehajtása során a **teljes hírszerző cikluson** végig kell menni, mert ha kihagyjuk a fázisokat, a tevékenység tervszerűtlen, esetleges, kaotikus lesz. Az adatszerzés után az adatfeldolgozás következik. Ezt a fázist sok helyen, sokféle módon nevezték el. Nevezik elemzésnek, értékelésnek, feldolgozásnak, de ezek a lépések mind beletartoznak a második, az értékelő fázisba.

Ma már csak a komplex, magas hozzáadott értéket tartalmazó hírszerzési információnak van értéke, amely ráadásul a „fogyasztók” igényeit elégíti ki. **A hírszerző szervezetek egyike sem vetélkedhet egyetlen hírügynökséggel sem!** A hírügynökségek gyorsabban és hatékonyabban „mozdulnak rá” a fontos hírekre, a válságokra, a katonailag is érdekes eseményekre. Ami mégis versenyképessé teszi a hírszerző szervezeteket, az két specialitás. Az egyik a csak katonai eszközökkel (HUMINT, SIGINT, IMINT, MASINT stb.) megszerzhető adat, a másik a magasan képzett munkatársak által végzett értékelés. Ez az értékelés olyan összefüggéseket tárhat fel egy esemény, helyzet, katonai szervezet kapcsán, ami a szakképzetlen tudósítók, vagy más elemző szervezet, tudományos intézet elemzőinek elkerülheti a figyelmét. A világ katonai hírszerző szervezeteinek nagyon nagy létszámú része foglalkozik katonai, biztonsági, védelmi, vagy biztonságpolitikai, védelempolitikai kérdések elemzésével. A két folyamat, az adatok megszerzése és a megszerzett adatok feldolgozása tehát fontos egységet alkot. Ha ezt megbontjuk, úgy járunk, mint a házépítő, aki nem épített ajtót.

A hírszerzési feladatok végrehajtása eredményeképpen kapott adatok elemzése a feladatnak és az igényeknek megfelelően különböző.

Az integrált hírszerzés háborús feladatainak végrehajtása során a legfontosabb követelmény a gyors, időszerű és pontos információ átadása a helyi parancsnoknak, az adminisztratív vezetést ellátó szervezetnek és az együttműködő partnereknek. Azonnali – kevesebb, jobban automatizálható, rövidebb időn belül felhasználható és kevesebb hosszú távú hatással járó, vagyis stratégiaileg kevésbé döntő – információ megszerzése és feldolgozása az elsődleges cél. A célok koordinátáit rendkívül pontosan kell megadni, a célok leírásának **különösen pontosnak** kell lennie (megkülönböztetve egy harcálláspontot egy középülettől a városban, vagy az ellenség menetoszlopát egy polgári csoportosulástól).

Az adatok feldolgozását ugyanakkor nagyon magas szinten lehet automatizálni. Ilyen **automatizált felderítő rendszer** például az Egyesült Államok Összforrású Felderítő Rendszere (All-Source Analysis System – ASAS), amely a rendelkezésre álló források fuzionálásával olyan eredményt ad, ami hozzáadott értéként céltervezéshez alkalmas adatokat „termel”. A rendszer még nem „nőtt fel teljesen”, mivel öntanuló, kell egy bizonyos időszak, amíg összegyűjti az adatokat, amikből azután már tanulhat. Várhatóan egyre intelligensebb lesz, és egy idő után olyan jeleket is észrevesz, kielemez, amit a csupán emberi erőre épülő elemzés képtelen megtenni. Sokszor már az adatok vizualizálása képes az ember számára addig rejtett jelentéseket felfedni. Tájékoztatni kell természetesen az adminisztratív vezetést–irányítást ellátó előljáró szervezeteket, vagy többnemzeti akciók esetében a nemzeti előljáró parancsnokságot. Az egyidejű tájékoztatás és jelentés legjobban a digitális kommunikáció és a hálózatba kötött számítástechnikai eszközök használatával oldható meg. A technikai megoldás egyben szemléletváltást is követel, az események felgyorsulása gyorsabb reakcióidőket igényel.

A stabilitási műveletek végrehajtása során folytatott hírszerzés más követelményeket támaszt és más eredményeket produkál. A stabilitási műveletekben elsősorban kisebb létszámú magyar katonai kontingens alkalmazását feltételezhetjük nemzetközi kötelékben. A fő feladat a műveletekben részt vevő erők felderítő biztosításának megszervezése, de emellett fontos a nemzeti adminisztratív vezetési szintek folyamatos tájékoztatása, mert a katonai információk alapját képezhetik politikai döntéseknek is. Mélyebb elemzés szükséges, egyszerre kell több vezetési szint igényeinek megfelelni. A korszerű elvek szerint a legcélszerűbb egy **információs tartály** (information pool) létrehozása és rendszeres töltése aktuális, pontos információkkal. Ebben a tartályban gyűlik az információ, amit az egyes fogyasztók „személyre szabott merőkanállal” vesznek ki a tálból. Ez a merőkanál pedig nem más, mint egy **adatbányász-program**, ami azokat az információkat, adatokat, híreket emeli ki, amire az adott felhasználónak szüksége van. A kivett adatokkal azután mélyebb elemzést végeznek, ami biztosítja a döntés előkészítéséhez szükséges végleges információt.

A **harcsterületen** az egyes harcstól a legmagasabb szintű kötelékig, például hadosztályig az adatoknak olyan rövid idő alatt kell eljutniuk, hogy a 3D harcmezőn még azonosítani lehessen a célt, és annak elrendelt megsemmisítését végre lehessen hajtani. Ez ma már perceket jelent. A magasabb kötelékeknel a hírszerzés irányítása komplex feladatot jelent, mert a roboteszközöktől a műholdas eszközökig különböző típusú és különböző képességű eszközök tömegét kell irányítani. A HUMINT-csoportok kijuttatása és adatainak fogadása, az IMINT-eszközök és SIGINT-berendezések vezérlése és jeleinek feldolgozása, az OSINT hatalmas tömegű rendezetlen adata gyorsan kezelhetővé tétele csak operatív, tervszerű munkával és erős informatikai támogatással végezhető el.

A megszerzett adatok feldolgozása során az egyik első gond a nyelvi különbözőségekből adódik. A **fordítókapa** a világ minden hírszerző szervezeténél szűk, a fordítás hosszú időt vesz igénybe és nem biztos, hogy lényegre törő. Ennek kiküszöbölésére automatizált fordító rendszereket kezdenek bevezetni, megtámogatva korrektorokkal, akik pontosítják a hibákat, segítenek a rendszer betanításában, és az értelmezhetetlen szövegeket fordítják le. A nagyobb tömegű anyagot – főleg a típuszövegeket – számítógép fordítja le.

A következő megoldandó kérdés az **adatok értékelése**, amire már több mint tíz éve hasonló elgondolások, megoldási javaslatok születtek. „... előrehaladás tapasztalható a szöveges információk értékelése terén. A szövegelemző szoftverek ma már rendelkeznek nyelvelenőrzővel és lexikális ismeretekkel. Intelligens programok állnak rendelkezésre az írás minőségének, nyelvtani helyességének és a szerkesztő műveltségi szintjének a megállapításához. Mindemellett lassú az előrelépés az automatizált nyelvfelismerő eszközök terén. A mondattani összetételek és a mondatok analízisének sikeressége behatárolt.... Jelentős siker mutatható ki a beszéd felismerés vonatkozásában, amennyiben a rendszer létrehozásakor sajátosságos beszédű hangforrást is igénybe vettek. Problémás a katonai nyelvezet kifejezéseinek és a beszélő felismerésének folyamata, ha magas a zajszint, a vibráció, vagy a beszélő túlzottan hangsúlyoz.”¹

Az elemzés során ugyancsak széleskörűen kell alkalmazni az **informatikai támogatás** eszközeit, mivel egyre kevesebb emberrel kell megoldani egyre több feladatot. Léteznek már korszerű **válságelemző szoftverek**. A korszerű hírszerző szervezetek minden megszerezhető példánnyal rendelkeznek, mert tudni akarják, mások hogyan értékelik – digitálisan – a helyzetet. A még korszerűbbek maguk is kidolgoznak ilyen szoftvereket, mert mindent automatizálnak, amit lehet, és ami segíti az elemzők és adatszerzők munkáját.

A korszerű programok kidolgozásába bevonják az egyetemeket, tudományos kutatóintézeteket szakembereit is, mert a mai tudásszint már ritkán engedi meg mindenhez értő polihistorok fejlődését.

A kimenő hírszerző információk akkor érnek valamit, ha azokat a felhasználók valóban hasznosítják. Az Egyesült Államok, amely általános vélekedés szerint – hiszen soha nincsenek ilyen kérdésekben biztos információk –, a világ legnagyobb és legbonyolultabb hírszerző szervezetét működteti, több vizsgálatot indított az 1990-es évek közepe óta, hogyan lehetne a hírszerző szervezeteket megfeleltetni a 21. század követelményeinek. Az egyik fontos megállapításuk az volt, hogy az elemzők munkáját magasabb színvonalra kell emelni, mivel gyakran olyan felhasználónak adnak tájékoztatást az elemzők, aki maga is több évet töltött egy országban, s most is jó és magas szintű kapcsolatokat ápol az adott ország vezetésével. Olyan elemzőkapacitás kell tehát, amely alkalmas arra, hogy magas színvonalon komolyan vehető tanácsokat adjon ilyen felhasználóknak. Azt már az előző részben is taglaltuk, hogy ez lehetetlen hasonló szintű adatszerzők nélkül.

Az adatok eljuttatása a felhasználókhöz ma még számos országban nehézkes, pedig rendelkezésre áll a megfelelő technológia. A felhasználók akkor vesznek komolyan egy hírszerzési információt, ha zárt borítékban érkezik, sok kezelési jelzéssel és magas minősítéssel. A NATO is igyekszik az információk szelektálásával elérni a „Titkos”, vagy magasabb minősítési fokozatok mennyiségének csökkentését.

¹ William August Sander III, David William Hislop International Military and Defence Encyclopedia. Brassey's US Inc., Washington, 1993.

Ahogy levettük a „Fényképezni tilos!” táblákat a laktanyák elől, mert ma már bárki vehet műholdas felvételt egy magáncégtől – katonai objektumokról is –, ugyanúgy felesleges általános, nyilvánosságra kerülése esetén az ország érdekeit nem sértő információt minősíteni, mivel ez megakadályozza, hogy korszerű informatikai rendszeren keresztül hozzáférhetővé váljon a felhasználók széles körének. A katonák hamarosan (?) rendelkeznek majd digitális kézisámítógéppel (PDA). Ezen keresztül a kommunikáció és az adatok jelentése–fogadása a jelenleginek száz–százötvenszerese lesz. A harcterületen, vagy stabilitási művelet során folyamatos, valósidejű információ érkezik be. Ha ez az információ csak napok múlva jut el a felhasználóhoz, akkor – hiába jól értékelt, elemzett –, használhatatlan lesz.

Új minőséget képvisel a robothadviselés alapjainak megjelenése. Általában a robotok, vagy a mini-, illetve makrorobotok, a nanorobotok megjelenésével a beérkező digitális információ a sokszorosára növekedhet, még a mai mennyiséghez képest is. A robotok vezérlése, az egyéb, esetleg harci, vagy csapásmérő robotok számára szükséges adatok feldolgozása emberi erővel nem lehetséges. A jövő hadviselése – beleértve a fegyveres küzdelmek minden formáját, a stabilitási műveletekkel együtt –, sokkal inkább abba az irányba mutat, amit ma a számítógépek játékain látunk, vagyis egy botkormányval, billentyűzettel irányítható – csak digitális adatátviteli csatornán keresztül kapott és képernyőn megjelenített – eszköz vezérlése. Ebben a helyzetben a felderítés és hírszerzés feladatait sokkal gyorsabban és pontosabban kell megoldani. Az általános helyzetértékelésnek és a közvetlen harci információknak is egy közös „**poolban**” kell megjelennie, ahonnan az illetékesség birtokában a botkormányt kezelő szakember, vagy a döntéshozó miniszter lehívhatja.

Szomorú aktualitását adja ennek az elméletnek az Irakban hősi halált halt magyar katona esete, amelyben az **esemény megtörténte után szinte percekkel** a minisztertől információkat várt a sajtó, a család, a közvélemény, illetve a harcterületen szolgáló parancsnoknak az általános helyzetre vonatkozó információkra volt szüksége. A magyar fegyveres erők technikai színvonala nem éri el az amerikai mintát, de éppen **egy ilyen kis fegyveres erőnek kellene a legkorszerűbb technológiákat bevezetnie hatékonysága érdekében.**

**IRAK — HELYZETELEMZÉS:
CÉLOK ÉS EREDMÉNYEK**

A Közel-Kelet jövőjét kétségkívül a legjobban Irak helyzetének megoldása, illetve megoldatlansága befolyásolja. A probléma az Egyesült Államokat, Európát, az ENSZ-et, az arab világot és Iránt egyaránt foglalkoztatja. Úgy vélem, ma még korai a „háború utáni” helyzetről beszélni, hiszen nagyon sok kérdés tisztázatlan. Elsősorban az Egyesült Államok, de a koalícióban részt vevő többi állam számára is óriási kihívást jelentenek az iraki biztonsági helyzet buktatói, a belpolitikai ellentétek és a gazdasági problémák. Az iraki ideiglenes kormány megalakulását követően jogosan merül fel a kérdés: Hogyan tudják az irakiak kezükbe venni sorsuk irányítását, megvalósul-e az ideiglenes kormány népi támogatottsága és biztosítható-e egy szabadon választott kormány létrehozása? A jelenlegi helyzet arra enged következtetni, hogy ezeknek a céloknak a megvalósítása külső segítség nélkül még egy ideig nem lehetséges, ezért nem közömbös Irak és a koalícióban részt vevő államok számára sem, hogy a további segítségnyújtást illetően milyen döntést hoznak parlamentjeik, illetve kormányaik.

Továbbá úgy vélem, hogy ma már nem indokolt arról beszélni, hogy az Egyesült Államok miért támadta meg Irakot. Az okok nyilvánvalóan az Egyesült Államok nemzetbiztonsági érdekeiben, és nem az iraki tömegpusztító fegyverek megtalálásában, illetve eltávolításában keresendők. Irak stratégiai fekvése a Földközi-tenger és az indiai szubkontinens között kiemelt fontosságú, lehetőséget biztosít műveletek indítására Szaúd-Arábia és más országok (Irán, Szíria) irányában. A katonai műveleteknek nem volt célja Irak kormányzása, sőt látható, hogy erre az adminisztráció nem is készült, a „béke és demokrácia” megteremtésében látványos „sikertelenségeket” ért el. A haderő sikeresen semmisítette meg az iraki vezetést, de a Bagdad elestét követő gerillaháborúban megvalósíthatatlan célnak tűnt egy működőképes demokrácia megteremtése.

A katonai műveletek célkitűzései

Rumsfeld amerikai védelmi miniszter a háború előtt a hadműveletek célját nyolc pontban határozta meg. Ezek az alábbiak voltak:

Szaddám Huszein rezsimjének megbuktatása

Úgy gondolom, a cél teljesült, a rendszer megbukott, a diktátor sorsa az új, ideiglenes iraki kormány kezében van. 2004. július elején megtörtént a vádirat ismertetése Szaddám Huszein és a diktatúra 11 magas rangú vezetője ügyében, a tárgyalás azonban csak hónapok múlva kezdődhet meg. A volt iraki elnököt népiirtással, vegyi fegyverek bevetésével, politikai ellenfelei meggyilkolásával és Kuvait lerohanásával vádolják. Ha a vádpontok beigazolódnak, akkor a különleges iraki bíróság akár halálbüntetést is kiszabhat a diktátorra.

Az iraki tömegpusztító fegyverek megsemmisítése

Tömegpusztító fegyverek jelenlétét ezidáig még nem sikerült kimutatni, a kutatást a szakemberek ma is folytatják. A hadműveletek után egyre több olyan adat látott napvilágot, amely szerint elképzelhető, hogy az irakiak még a háború előtt megsemmisítették az eszközöket (erre elegendő idő állt rendelkezésre), vagy azokat esetleg külföldre menekítették. Ma még egyik adat sem bizonyítható.

A tömegpusztító eszközök létének kérdése kiemelt jelentőségű volt a katonai műveletek indokai között. Ma már világosnak tűnik, hogy Irak nem rendelkezett atom-, vagy biológiai fegyver-gyártási programmal, rendelkezett viszont korlátozott vegyipar-gyártó képességgel. Az Egyesült Államok Szenátusa Hírszerzési Bizottságának vizsgálati jelentése megállapította, hogy az adminisztráció nem kényszerítette a CIA-t arra, hogy következtetéseket vonjon le Irak tömegpusztítóeszköz-gyártási programjára vonatkozóan. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy a CIA Irak tömegpusztító eszközei ügyében levont következtetései sem voltak helytállóak. Bebizonyosodott, hogy – ellentétben a hírszerző szolgálatok jelentéseivel –, az iraki támadás előtt nem létezett tömegpusztító fegyver-gyártási program, olyan pedig semmiképpen sem, amely gyors katonai beavatkozást igényelt volna.

A különböző jelentések abban az időszakban azt sugallták, hogy komoly veszélyt jelent Szaddám Huszein programja. Tény, hogy az 1980-as években Irak rendelkezett atomprogrammal (Izrael 1981-ben lerombolta az osiraki atomreaktort, majd később jelzések láttak napvilágot arra vonatkozóan, hogy újjáépítik, ez azonban nem következett be). A jelentések azonban akkor sem voltak egyértelműek, hiszen egyes információk arról szóltak, hogy az újjáépítés reménytelen, mások azt a következtetést vonták le, hogy a program gyors ütemben folyik; de tény az is, hogy senki nem értékelte úgy a helyzetet, hogy Szaddám teljesen felhagyott volna elképzelésével. Néhány hírszerző szervezet kétségbe vonta az iraki biológiai program létezését, de konszenzus nem alakult ki. Az ENSZ BT 2002-ben, az iraki gyártókapacitások nemzetközi ellenőrzésére hozott határozata után Szaddám furcsa viselkedése ahhoz a következtetéshez vezetett, hogy Iraknak van rejtvegetnivalója.

Az amerikai adminisztráció – elsősorban a CIA értékelése alapján – mindig azon a véleményen volt, hogy Iraknak voltak vegyi fegyverei és megkísérelt biológiai és atomfegyvert kifejleszteni. Ez azonban nem ad magyarázatot az adminisztráció viselkedésére, két okból sem. Először is, ha adatok vannak arra vonatkozóan, hogy egy ország rendelkezik tömegpusztító eszközökkel és meg akarja támadni az Egyesült Államokat, értelmetlennek tűnik egy évvel korábban bejelenteni, hogy az Egyesült Államok meg fogja támadni az illető országot. Az adott helyzetben Iraknak lehetősége lett volna kifejleszteni az eszközt és bevetni azt, vagy az iraki háború kezdetén, vagy még a kuvaiti csapatösszevonások alatt, amikor a csapatok meglehetősen kis területen kerültek összpontosításra. A csapatok felvonulásakor kilőtt iraki rakéták gyenge képességekről tettek tanúbizonyságot. Másodszor, az Egyesült Államokra nézve nem Irak volt az atomfegyver program veszélyességét illetően a legveszélyesebb állam, hanem inkább Pakisztán. A pakisztáni atomprogram vitathatatlan. Az iszlám kötődés miatt nem elképzelhetetlen, hogy Pakisztánból az al-Kaida atomfegyver birtokába juthatott volna. Ezek alapján az is világos, hogy az iraki műveletnek inkább stratégiai célja volt, és ez nem a tömegpusztító fegyverek veszélyeztető megléte.

A stratégiai célra – úgy vélem – még nem igazán kapott választ a világ. A CIA számos hibát követett el, mindez George Tenet igazgató lemondásához vezetett; majd olyan igények fogalmazódtak meg, hogy gyökeres szemléletváltásra és a CIA átszervezésére van szükség. Nem kétséges azonban az sem, hogy az iraki háborúra nem a CIA által elkövetett hibák miatt került sor.

Terroristák elfogása

Ez a cél csak részben teljesült, hiszen terrorszervezeteket nem lepleztek le, de nem bizonyított az sem, hogy az iraki vezetés intenzíven támogatta volna a nemzetközi terrorizmust. Az viszont tény, hogy olyan terrorszervezetek is megjelentek Irakban a katonai műveleteket követően, amelyek korábban ebben az országban nem léteztek.

Hírszerzési információk gyűjtése a terrorista szervezetekről

A feladat tovább folytatódik, a vége ma még nem látható.

Hírszerzési információk gyűjtése a tömegpusztító fegyverekről

Az adatgyűjtés nem fejeződött be, így a tevékenység eredménye még nem értékelhető.

Az iraki kőolajmezők biztosítása

A koalíciós erők ezt a feladatot a háború kezdetén eredményesen teljesítették, a szövetségesek különleges erői nagymértékben hozzájárultak a kőolajkutak felrobbantásának, illetve felgyújtásának megakadályozásához. A koalíció ellen fellépő erők azonban ma is szinte napi gyakorisággal támadják a kőolajipari létesítményeket, és ez a tendencia nagy valószínűséggel folytatódni is fog.

Humanitárius segélyek biztosítása, a szankciók feloldása

A koalíciós erők nagy figyelmet fordítottak a humanitárius segélyszállítmányok fogadásának biztosítására és szétosztására. A szankciók feloldása a diplomáciai egyeztetéseket követően megtörtént, az Egyesült Államok határozattervezetét az ENSZ elfogadta. A szankciók feloldása elvi lehetőséget biztosít az iraki gazdaság újraindulásához, ezt azonban a biztonsági helyzet nem teszi lehetővé. A külföldiek elleni támadások, az elszaporodott túszejtések és a brutális kivégzések inkább elriasztják, mintsem vonzzák a befektetőket.

Az új iraki kormány létrehozásának támogatása, az ország területi integritásának megőrzése

A cél megvalósítása folyamatban van, ehhez azonban elsősorban nyugalomra van szükség. Komoly eredménynek számít azonban, hogy eddig sikerült megelőzni a polgárháború kitörését.

Az iraki műveletek szakaszai

Elemzők szerint az eddigi iraki műveletek négy szakaszra oszthatók, ezek a következők:

Az első szakasz Irak megtámadásával kezdődött és Bagdad elestéig tartott. *A második szakasz* körülbelül 2003. július elejéig tartott, amikor az Egyesült Államok úgy vélte, hogy uralja a helyzetet Irakban. *A harmadik szakasz* a szunniták intenzív harcával kezdődött, amelyhez később a síiták is csatlakoztak (utóbbiak nem kevés iráni támogatással). *A negyedik szakasz* a falludzsai helyzet tárgyalásos rendezésével kezdődött és az iraki ideiglenes kormány megalakulása tetőzte be.

A helyzet elemzése során megállapítható, hogy Szisztáni nagyajattollah viselkedése döbbsentette rá az Egyesült Államok politikai vezetését arra, hogy a 2003 júliusa óta folytatott stratégiáját felülvizsgálja és keresse az együttműködési lehetőségeket. Szisztáni kezdetben nem állította meg a Muklada asz-Szadr szélsőséges vallási vezető által indított felkelést, valamint az egymást követő és egyre veszélyesebbé váló tüszéjtéseket. Az iraki síiták teljesen mást képzeltek az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyukról, mint amit az amerikai kormány képzelt a síitákkal kialakítandó kapcsolatáról. Szisztáni azt hitte, hogy az Egyesült Államok szunniták elleni harca oda fog vezetni, hogy az amerikai vezetés gyorsan átadja a hatalmat a síitáknak. Ezzel szemben azonban az Egyesült Államok – nyilvánvalóan megbízható hírszerzési adatok birtokában – arra a következtetésre jutott, hogy a szunnita lázadás előbb-utóbb kifulladás. Ismerve az iraki politikai erőviszonyokat, az adminisztráció úgy döntött, hogy a hatalomba bevonja a szunnitákat és a kurdokat is. Ezzel tudomására hozta Szisztáninak, hogy azt nem kapja meg, amit szeretett volna. A nagyajattollah több csatornán keresztül kifejezte elégedetlenségét, s ennek legpregnansabb kifejeződése az volt, amikor tüntetésekre szólított fel, illetve támogatta Muklada asz-Szadr koalícióellenes felkelését. Szisztáni ezzel érzékeltetni akarta az amerikaiakkal, hogy nagymértékben függenek a síitáktól. A nagyajattollah azonban ebben a felfogásban súlyosan tévedett. Az Egyesült Államoknak nem volt szüksége az erős iráni támogatottsággal rendelkező síitákra, sőt Csalabit és Szisztánit is megbízhatatlan partnerként kezelték.

Amerikai részről ugyanakkor hiba volt az iraki képességek lebecsülése, ami egyébként a háború kezdetétől fogva érződött. Az adminisztráció alábecsülte a szunnita gerillák és a síiták politikai és katonai ellenálló képességét, ennek eredményeképpen a haderő kétfajta, igen bonyolult hadviseléssel találta magát szemben, a városi hadviseléssel és a gerilla-hadviseléssel, illetve a kettő kombinációjával. Az iraki haderő és a rendőri szervek szétverését követően meg kellett volna szervezni a városokban az élet újrakezdését, ami még akkor is igen nehéz feladat lett volna, ha a haderő nem találta volna magát szemben gerilla-hadviseléssel. A sűrűn lakott településeken és az oda vezető utakon a haderő alacsony intenzitású konfliktusba került, egyes ellenállási fészkek kikapcsolásával, például Bagdadban katonai szempontból sikereket ért el, politikai szempontból viszont ellenkező hatást generált. A haderő gyakorlatilag csapdába került, nem válhatott hatékonyvá, de nem is vonulhatott vissza. A zömében tartalékos katonák – akik sem a helyi nyelvet, sem a szokásokat nem ismerték –, a lakosság között megbúvó iraki gerillákkal kerültek szembe, akik állandó célpontként tekintettek és tekintenek minden idegen katonára.

Az adminisztráció és a katonai vezetés rövid idő után arra a következtetésre jutott, hogy a rendelkezésre álló katonai erővel nem lehet békét teremteni; lehet ugyan járőrözést folytatni, a lakossággal tárgyalni, de ez folyamatos veszteségekkel jár, ugyanakkor a gerillák legyőzésére nincs mód. Ezért született az a döntés, hogy minél előbb át kell adni a hatalmat az iraki hatóságoknak, ami viszont hosszú és akadályokkal teli folyamatnak ígérkezik.

A politikai rendezés elgondolása

Az iraki szabadság és demokrácia megteremtése érdekében Bush elnök 2004 májusában a Carlisle-i (Pennsylvania) katonai akadémián elmondott beszédében a feladatokat a következőkben jelölte meg:

- Hatalomátadás egy független iraki kormánynak.
- A demokrácia által megkövetelt stabilitás és biztonság helyreállítása.
- Irak infrastruktúrájának kiépítése.
- Nagyobb nemzetközi támogatás elérése.
- Szabad választások megtartása, amelynek eredményeképpen új, a nép által felhatalmazott vezetők kerülnek az ország élére.

Részleteiben:

Hatalomátadás egy független iraki kormánynak

2004. június végén a Koalíciós Ideiglenes Hatóság a tervezett 30-ai dátumnál két nappal korábban (nyilvánvalóan a terrorcselekmények megelőzése miatt) átadta a hatalmat az Iraki Ideiglenes Kormánynak. A hatalomátadással egyidőben Paul Bremer nagykövet, amerikai kormányzó távozott Irakból. Az új kormány elsődleges feladata a minisztériumok napi irányítása, a biztonság növelése és az ország választásokra való felkészítése. A nemzetiségi összetétel figyelembe vételével elnököt, két alelnököt és egy miniszterelnököt jelöltek ki. A kabinet 26 miniszterből áll. Az új iraki államrendben az elnök államfőként, míg a miniszterelnök a végrehajtói hatalom irányítójaként funkcionál. A jövő évi választásokat követően a kormány fölött a Nemzeti Tanács (megfelel a mi parlamentünknek) diszponál, amelyet az iraki nép választ meg. A kormány működését jelenleg az Átmeneti Adminisztratív Törvény biztosítja, amely egyben rögzíti a 2005-ös kormány megalakulásáig elvégzendő feladatokat is. A hatalomátadás nem egyik napról a másikra történt, hiszen az előkészület során már 12 minisztériumot átvettek az irakiak.

A demokrácia által megkövetelt stabilitás és biztonság helyreállítása

A hatalomátadást követően a koalíciós erők Irakban történő maradása nélkülözhetetlen. Ennek jogi alapját ENSZ-határozat biztosítja, a katonai irányítás pedig az Egyesült Államok kezében maradt. Az Egyesült Államok részéről 138 ezer fővel terveznek, de ha szükség lesz nagyobb létszámú erőre, az adminisztráció hajlandó azt is biztosítani. Az amerikai elnökválasztások előtt tapasztalható,

hogy az iraki jelenlét a kampány részévé vált, ugyanakkor az adminisztráció a helyi erőket igyekszik egyre intenzívebben bevonni a biztonság fenntartásába és az ellenálló erők elleni fellépésbe.

A biztonság helyreállításának alapja az iraki fegyveres erők létrehozása. Az elgondolások szerint az ország biztonságának garantálását minél előbb az iraki haderőnek és rendőrségnek kell biztosítani. Ehhez bizalomra van szükség a lakosság részéről is, különösen az olyan helyeken, ahol az összetűzések sűrűn előfordulnak (Falludzsa, Kerbala, En-Nádzsef, el-Kufa). Ezeken a helyeken az ellenséges erők a lakosság között rejtőznek, a mecsetekben fegyvereket és lőszerket halmoznak fel, nem ritkán szent helyekről indítanak támadást. Nem egyszerű feladatnak bizonyult a szent helyeken történő katonai fellépés úgy, hogy közben a helyet is tiszteljék. Ebből a szempontból is kívánatos lenne, ha az iraki erők minél előbb a koalíciós erők partnerei lehetnének. Ehhez elengedhetetlen követelmény az erők gyors és hatékony kiképzése, amihez az Egyesült Államok hatékony segítséget nyújt, hiszen 260 ezer iraki katonát, rendőrt, illetve biztonsági személyzetet képeznek ki külföldön. Az elképzelések szerint 27 iraki zászlóaljat állítanának hadrendbe.

Irak infrastruktúrájának kiépítése

A lakosság hangulatának javításához kétségkívül hozzátartozik az életkörülmények megváltoztatása is. Az Egyesült Államok ehhez 20 milliárd dollárral járult hozzá; több mint 2200 iskolát, 240 kórházat újítottak fel, kijavították a hidakat, az elektromos hálózatot, a kommunikációs rendszert. Az iraki kőolajtermelés napi kétmillió hordó, ami hatmilliárd dollár bevételt hozott az iraki gazdaságnak. Új pénzt vezettek be, továbbá első alkalommal hoztak olyan törvényt, ami lehetővé teszi külföldiek iraki beruházását. Elkezdődött a magángazdaság kiépítése, amely érhető módon elsősorban a szolgáltatás területén jelentkezik. Megjelentek a műholdvevő antennák, az Internet-kávéházak és egyéb, az életkörülményeket megváltoztató szolgáltatások. Irak nagy hitelezői több, az előző rezsim által felhalmozott adósságot elengedtek. A Nemzetközi Valutaalap és a Világbank eddig 13,5 milliárd segélyt biztosított az újjáépítéshez. Ezzel együtt jár viszont, mint már említettem, hogy a külföldi befektetők egyelőre óvatosak.

Nagyobb nemzetközi támogatás elérése

Az ENSZ BT 2004. június 9-én elfogadott 1546. számú határozatát követően intenzívebbé vált a nemzetközi támogatás. Ennek legfőbb formája továbbra is a nemzetközi katonai jelenlét. Jelentős siker, hogy iraki kérésre a NATO 2004. június 28-i ülésén döntés született az iraki hadsereg és rendvédelmi szervek kiképzésének támogatásáról. Az Európai Bizottság elnökének szóvivője a hatalomátadást egy hosszú folyamat első lépésének minősítette és jelezte, hogy az EU készen áll az iraki átalakítás segítésére. Az EU Irak irányában kifejtett politikájának prioritásai a következők: sikeres politikai folyamat, gazdasági fejlődés, jogállami keretek megteremtése, demokratikus intézmények kialakítása, humanitárius segítségnyújtás, azaz összességében Irak reintegrálása a régióba.

Irak nemzetközi támogatására nagy szükség van, hiszen azt az Ideiglenes Kormány zömében kevésbé ismert politikusai is elismerik, hogy a külföldi segítségnyújtás nélkül a kormány működésképtelen és nagyon könnyen kezelhetetlen folyamatok indulhatnak el. Ennek okai közismertek: a kurdok önállósági törekvései, a síiták dominancia-szándékai, a külföldről támogatott szélsőséges fegyveres szervezetek tevékenysége, a kaotikus állapotok és nem utolsósorban a lakosság nehéz életkörülményei.

Szabad választások megtartása, amelynek eredményeképpen új, a nép által felhatalmazott vezetők kerülnek az ország élére

Az ENSZ BT 1546. számú határozata által is megerősített menetrend szerint, legkésőbb 2005. január 31-ig megválasztják az Átmeneti Nemzetgyűlést, amely Irak új, átmeneti kormányát hívatott megválasztani. Ez a kabinet jóllehet nem lesz alkotmányosan megválasztott képviseleti kormány, mégis előrelépés lesz a jelenlegi Ideiglenes Kormányzótanáchoz képest. Az Átmeneti Nemzetgyűlés feladata lesz az állandó iraki alkotmány előkészítése, amelynek alapján 2005. december 31-ig megválasztják az új, állandó Nemzetgyűlést. A politikai folyamat Irak első, valódi képviseleti kormányának megalakulásával zárul le.

A politikai menetrendet illetően tehát többé-kevésbé világos határidők kerültek megfogalmazásra, kérdés azonban, hogy mennyire valósítható meg ezek betartása. A határidők az alábbiak:

- a 2004. június 28-án megalakult ideiglenes kormányt 2005 elején átmeneti kormány váltja fel;
- 2005. augusztus 15-ig az átmeneti kormány kidolgozza az ország alkotmánytervezetét, amit nemzeti szinten vitára bocsátanak (fontos kérdés az állam föderatív jellegében, illetve a vallás szerepének meghatározásában kialakítandó konszenzus);
- 2005. október 15-én népszavazás az alkotmány elfogadásáról;
- 2005. december 15-én a kormány tagjainak megválasztása, amelynek december 31-ével kell megalakulnia.

A vázolt terv meglehetősen „nyugati elképzelés” szerint került rögzítésre, megalkotóik megítélésem szerint nem számoltak a közel-keleti időfelfogás sajátosságaival. Azonban ha az időnormák nem is lesznek betartva, akkor is sikerült irányt szabni a jövő feladatainak meghatározásában. A választásokkal kapcsolatban bizonyára sok nehézség merülhet fel (az afganisztáni példa is ezt mutatja), az alkotmányozási folyamat sem lesz problémamentes, a biztonsági helyzet sem fog rohamosan javulni, ami már most is látható.

Az iraki eseményeket – elsősorban a média egyoldalú tájékoztatása alapján –, sokan hajlamosak pusztán katonai szempontból megítélni, vagy éppen a legfrissebb politikai válságok tükrében értékelni. Valójában azonban olyan komplex folyamattal állunk szemben, amelynek megoldása többéves erőfeszítést igényel.

Választ kellene adni néhány kérdésre, amely meghatározza Irak jövőjét. Ma a kérdésre adható válasz még nem egyértelmű. Ilyen kérdések például:

- Ki ellenőrzi rövid távon az iraki kőolajbevételeket, illetve hosszú távon a kőolaj kitermelését?
- Ki ellenőrzi az iraki fegyveres erőket és a biztonsági szolgálatokat, és ki határozza meg az Egyesült Államok, valamint a koalíciós erők feladatát?
- Ki ellenőrzi a választásokat és a média tisztaságát?
- Mi lesz a kurdok jövője; hogyan kezelik azt a tényt, hogy a kurdoknak miniállamuk volt Szaddám Huszein idején?
- Ki ellenőrzi a síita mozgalmat, amelyben Szisztáni hatalmi harccal kerül szembe, illetve új síita vezetők feltűnésével kell számolni?
- Mi lesz a szunnita vezetők sorsa?
- Ki határozza meg az Egyesült Államok és az ENSZ szerepét?
- Hogyan kell kezelni a felkelőket és a kormányellenes szunnitákat?
- Ki ellenőrzi az alkotmányozási folyamatot és a dokumentumok jóváhagyását?

Az iraki nemzetépítés politikai oldalát ma még nehéz előre látni. A szunniták és a síiták küzdelme nyilvánvaló, de azt sem nehéz megjósolni, hogy a kurdok és az arabok közötti nézeteltérések is megmaradnak. Az országban az iszlám vallás jövőbeni szerepe még nem meghatározott, de mindenképpen eldöntendő és igen komoly kérdés marad. Az iraki politikusok, úgy tűnik, tudatában vannak a kockázatoknak és talán hajlanak a kompromisszumokra. Ennek jó példáját láthattuk az iraki ideiglenes alkotmány elfogadása során, amikor a kormányzótanács öt síita tagja először nem írta alá a dokumentumot, arra való hivatkozással, hogy a kurdok korlátozhatják a síiták autonómiáját területükön, majd később mégis aláírták az okmányt.

Kisebbségi incidensekkel a jövőben is számolni kell, hiszen nem hagyható figyelmen kívül, hogy Szaddám Huszein alatt sem rivális vezetők, sem politikai pártok nem működhetek. Ugyanilyen okok miatt a vallási vezetőknek sincs politikai tapasztalatuk. Néhány személy – például Szisztáni – kivételével egyetlen vezető sem rendelkezett tömegbázissal. Az eddigi felmérések azt mutatják, hogy egyetlen világi vezető sem rendelkezik nagy támogatottsággal, de ugyanez mondható el a Kormányzó Tanácsról is. A politikai stabilizációs folyamat során várhatóan felszínre kerül néhány új iraki vezető is, eddig azonban ennek nincs konkrét jele. A stabilizációs folyamatban kiemelt fontossággal bír a bíróságok működtetésének megszervezése, az ország biztonságáról történő gondoskodás átvétele a koalíciós erőktől, ezzel párhuzamosan a katonai és biztonsági erők hatékony működtetése, az ipar – különös tekintettel a kőolajiparra –, a pénzügyi rendszer, a mezőgazdaság és a tájékoztatás ellenőrzés alá vonása.

Az iraki gazdaság újjáépítése helyett inkább annak létrehozásáról beszélhetünk, hiszen az 1970-es évek elejétől Irak elsősorban fegyvereket szerzett be. A mezőgazdaság területén a reform pusztán annyit jelentett, hogy egyiptomi parasztokat importáltak az iraki–iráni háború kezdetén. Az ipari szektorban szinte csak a hadiipar létezett. Az oktatási rendszer, az építkezés és az infrastrukturális beruházások 1982-ig működtek. Az 1988-ig tartó háború súlyos adósságokhoz vezetett. Ezt követően, egészen az ENSZ-szankciók bevezetéséig Irak csak fegyverekre költött. 1991-től 2003-ig a rendszer csak az öt kiszolgálókat támogatta, a lakosság nyomorgott. Összességében az iraki gazdaságot, infrastruktúrát és az oktatási rendszert 16-18, és nem 25-26 millió lakosra méretezték. A lakosság ma még nem látja a koalíciós erők tevékenységének eredményét, a segélyprogramok hatását, ami bizalmatlanságot szül. Az egészségügyi ellátottság ma a háború előtti szinten áll, közel az 1988/89-es állapotokhoz. A gyermekhalandóság 2004 februárjában ezerből 108 volt, ami a világon az egyik legmagasabbnak számít. Az ivóvízzel történő ellátottság a 2003. áprilisi napi 4 millió literről 2004. januárra 24 millió literre nőtt. Az 50-60%-os munkanélküliségi ráta 22-35%-ra csökkent. A kőolajból származó bevétel a 2002-es 13,2 milliárd dollárról 2003-ban 5,1 milliárd dollárra csökkent, ha azonban a jelenlegi tendencia folytatódik, akkor 2004 végére eléri a 12-15 milliárd dollárt, ez azonban így is az iraki költségvetés csak egyharmadát biztosítja.

Az iraki gazdaság újjáépítése óriási kihívást jelent mind az ideiglenes kormánynak, mind a segélyt biztosító országoknak. Az állami tulajdonban lévő ipar és mezőgazdaság reformjára vonatkozóan még nincsenek elképzelések. Irak munkaképes lakosságának több mint a fele munkanélküli. 2004 áprilisáig Irak 58 milliárd dollár értékű adományt és kölcsönt kapott, de annak felhasználására nem készültek tervek, 2004 júniusáig mindössze 400 millió dollárt költöttek el. Június 29-ig a 2300 tervezett lakásból csak 140 készült el, 50 ezer állás helyett csak 20 ezer valósult meg. Szaddám idején az iraki erőműhálózat 6000 megawatt termelésére volt képes, ez az érték ma 4,6 megawatt, ennek következtében gyakori az áramszünet. Az iraki gazdasági tervezők 2004-ben főleg a külföldi segélyekre és nem a saját forrásokra építhetnek. Irak legfontosabb bevételi forrására, a kőolajipar korszerűsítésére sincsenek tervek.

A fentiekből következően az Egyesült Államoknak ma nemcsak azzal kell foglalkoznia, hogy megteremtse a kormányzási feltételeket, hanem azzal is, hogy kiségitse az országot a majdnem katasztrófa helyzetéből. A nemzetközi közösségnek pedig azzal kell számolnia, hogy Iraknak még legalább 10-15 évig külföldi támogatásra lesz szüksége. Már a háború előtt bizonyítást nyert, hogy a kényszerítéssel és a szankciókkal inkább ellentétes hatást lehet elérni. Nem valószínű az sem, hogy az iraki kőolajból származó bevétel képes lesz egymagában biztosítani az iraki gazdaság helyreállítását. Jóllehet az elmúlt egy évben az országban megszűnt az áruhiány és a vámmentes behozatalnak köszönhetően megjelentek az olcsó importtermékek, a gazdaság – a kőolajtermelést leszámítva –, nem működik, a munkanélküliség igen magas. A lakosság életkörülményeit kedvezőtlenül befolyásolja az is, hogy a köztörvényes bűnözés – ami a diktatúra idején nem volt jellemző –, jelentősen megnőtt.

A gazdaság helyreállításán kívül a koalíciós erőknek rövid és középtávon számos olyan kérdéssel is szembe kell nézniük, amelyeknek megoldása megfelelő politikai érzékenységet, ugyanakkor határozott fellépést igényel. Ezek a következők:

- csökkenteni a koalíciós katonai műveletek számát úgy, hogy eközben a fellépések hatékonyak legyenek; ugyanakkor az iraki lakosság azt érezze, hogy a nemzetközi erők értük és nem ellenük küzdenek;
- megtalálni annak a módját, hogyan lehetne képes az új iraki ideiglenes kormány arra, hogy megossza a felkelőket, ugyanakkor saját oldalára is állítsa azokat;
- meghatározni a nemzetközi szervezetek (különös tekintettel a NATO-ra és az ENSZ-re) bevonásának módját a konfliktus megoldásába (ezen a területen előrelépésnek számít a NATO részvétele az iraki katonák kiképzésében, illetve az ENSZ esetleges szerepe a választások előkészítésében);
- megtalálni a nemzetközi gazdasági támogatás hatékony módját, hiszen az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy több az ígélet, mint a valódi szándék (például a 2003. októberi madridi donorkonferencián az egyes államok 13,5 milliárd dollárt ígértek, ebből egyedül a 4 milliárdos amerikai felajánlás érkezett meg).

Irak jövője szempontjából fontos kérdés az is, hogy miként lesznek képesek a biztonsági szolgálatok és a haderő a bizonytalan belső helyzet kezelésére. Az ellenállók támadási statisztikáját vizsgálva megállapítható, hogy 2004 júniusa óta nőtt a támadások száma, amelynek célpontja már nem elsősorban a koalíciós erők, hanem az iraki rendőrség és az államigazgatás képviselői. A támadásokat házilag készített és a legváltozatosabb módon elhelyezett robbanóeszközökkel, aknavetőkkel és gránátvetőkkel hajtják végre. Gyakori, hogy a robbanóeszközöket gépkocsikban rejtik és távolról hozzák működésbe, esetleg öngyilkos merénylőket alkalmaznak. A statisztikai adatok szerint napi 40, esetenként 50 támadással lehet számolni. Az elmúlt hónapokban megnőtt az elrabolt külföldiek száma. A túszejtések egyértelmű célja a koalícióban részt vevő államok zsarolása azzal a követeléssel, hogy vonják ki csapataikat Irakból. A zsarolással néhány alkalommal sikerült is eredményt elérni, ami az ellenállókat további túsok ejtésére ösztönzi.

A koalícióellenes erők létszámát valójában csak becsülni lehet. Képességeik, lehetőségeik, elkötelezettségük és felszereltségük megítéléséhez alapként szolgálhat, hogy milyen csoporthoz tartoznak. A koalícióellenes erők alapvetően három csoportba sorolhatók:

- szunnita arab ellenállók, akik a volt rezsím tagjaiból, a Baath párt képviselőiből állnak; a legszervezettebb és a legjobban képzett erőt jelentik, létszámuk 8-12 ezer főre tehető;
- törzsi, etnikai, vallási csoportok; céljuk a területi befolyás növelése, magja 2-4 ezer főből áll;
- iszlám szélsőségesek; céljuk iszlám kalifátus létrehozása, létszámuk ezer fő körül van.

A koalícióellenes erők lefegyverzését nehezíti az a tény is, hogy Irakban a lakosságnál számtalan kézfegyver található, begyűjtésükre jelenleg még nincs nagy esély.

Az iraki rendőrök és katonák képzése nem nevezhető alaposnak, hiszen futószalagszerűen történik. A kiképzés ideje három naptól három hét, ami az egészet minősíti. Ennyi idő alatt lehetetlen megtanítani a fegyveres küzdelem alapjait, különösen akkor, ha jól szervezett felkelőkkel állnak szemben, akik aknavetőt, kézi páncéltörő rakétát alkalmaznak ellenük. Valamivel jobb kiképzést kapnak a jordániai bázisokon lévő katonák és rendőrök. Az utóbbi időben tapasztalható, hogy a kiképzés során nagyobb figyelmet fordítanak a városi harcra, a felderítésre és a különleges körülmények között folytatott harctevékenységekre.

A többnyire önként jelentkező jelölteket komolyabban nem ellenőrzik, ezért soraikba néhány ellenálló is bekerül, aki társainak támadási ötleteket tud szolgáltatni.

Ami az új iraki rendőrség és haderő felszereltségét illeti, nem rendelkeznek megfelelő mennyiségű egyenruhával, védősisakkal, golyóálló mellénnyel, járművekkel, sőt rádióval sem. 2004 nyarán az iraki erők 40%-a nem rendelkezett a minimálisan szükséges fegyverek 40%-ával; a minimálisan szükséges járművek 30%-a állt csak rendelkezésre; a kommunikációs eszközöknél és a védőmellényeknél ez az arány 25%. Valószínűleg a felszereltség hiánya is szerepet játszik abban, hogy magas a dezertálók száma: Irak északi részében – beleértve Bakúbát és Tikritet is – az állomány 30%-a, Bagdad környékén 49%-a, a központi térségben és délen 30%-a, nyugaton pedig 82%-a dezertált. A felszereltség hiányán túl az erőket ért gyakori támadások is komoly szerepet játszottak a dezertálásokban.

Az új iraki haderő és a koalíciós erők – különös tekintettel az amerikai haderőre –, közötti kapcsolatra a bizalom hiánya jellemző. A koalíciós erők nem tekintették partnernek az iraki katonákat a merénylők elleni műveletek során. Ez bizonyos szempontból érthető, hiszen nem sok idő telt el azóta, hogy egymás ellen harcoltak, illetve az új iraki fegyveres erők kötelékébe is bekerültek olyan személyek, akik valójában az ellenállók oldalán tevékenykednek. Az együttműködés hiánya hírszerzési területen is tapasztalható, annak ellenére, hogy a vietnami tapasztalatok is az együttműködés fontosságát bizonyították. Az amerikai erők inkább saját hálózatukat alakítják ki, ahelyett, hogy kihasználnák az iraki biztonsági szolgálatokban rejlő képességeket. A helyzet stabilizálódásával azonban már érzékelhető, hogy egyre nagyobb szerep hárul az iraki erőkre, sőt – különös tekintettel a mecsetekre –, az ellenállók elleni fellépést kizárólag iraki erők hajtják végre.

A biztonsági helyzet azonban az Iraki Ideiglenes Kormány hatalomra kerülését követően sem javult. Mindennaposak a koalíciós erők, az iraki rendvédelmi szervek, valamint az infrastrukturális létesítmények elleni támadások. Az augusztus hónapban eldurvult en-nádzsefi helyzet újabb erőszakhullámot indított el.

A szélsőséges nézeteket valló Muktda asz-Szadr több megállapodást is kötött az iraki ideiglenes kormánnyal és ígéretet tett, hogy híveivel együtt elhagyja az en-nádzsefi Ali mecsetet és környékét, de a megállapodások sorra meghiúsultak. Szadr szándéka nyilvánvaló: a fegyveres ellenállással politikai tekintélyt szerezni a síiták között oly módon, hogy politikai szerepet vállalhasson. Ezt készítette elő olyan megállapodással, hogy kivonulása után az Ali mecset ellenőrzését ne az iraki kormány alá tartozó rendőrség, hanem a síita vallási tanács, a Havza által fenntartott rendőrség vegye át. Célként tűzte ki, hogy az iraki hatóságok a Mahdi hadsereget ne illegális milíciaként, hanem népi felkelésként tekintsék és kezeljék. Ha ez így történt volna, akkor könnyen a falludzsaihoz hasonló helyzet alakulhatott volna ki itt is, azaz az amerikai haderő távozását követően a hatalmat nem a törvényes biztonsági erők, hanem a bűnözőkkel keveredő helyi harcosok vették volna át, akik további támadásokat indíthattak volna a koalíciós erők és a formálódó iraki rendőrség és haderő ellen.

A Havza egyértelműen a síita vallási vezetők alárendeltségében működik, így nem tolerálná semmilyen más erő működését. Az erőviszonyokat mutatja, hogy Szisztáni nagyajattollah londoni gyógykezeléséről történő visszaérkezésekor augusztus végén maga Szadr is úgy nyilatkozott, hogy elfogadja a legfőbb síita vallási vezető által kért tüzszünetet. Az eset jelzi, hogy a síita lakosság nem a kormányt, hanem inkább a vallási vezetőt követi. Az iraki helyzet elemzése szempontjából nem elhanyagolható körülmény, hogy Szisztáni nagyajattollah volt az egyedüli személy, aki képes volt „rendet” teremteni, legalábbis tüzszünetet létrehozni. Elérte, hogy a Muktda milícia és az amerikai haderő is visszavonult a városból, de elfogadtatta Szadrral azt is, hogy a biztonsági helyzet ellenőrzését nem a vallási vezetők alárendeltségében működő biztonsági erők, hanem az iraki rendőrség vegye át az Ali mecset környékén.

Következésképpen az is megállapítható, hogy a nemzeti megbékélés még várat magára, az új kormány csak a lakosság kis részének bizalmát nyerte el. Ugyanakkor a falludzsai és az en-nádzsefi tapasztalatok azt mutatják, hogy a katonai erők távozása után elengedhetetlen, hogy a keletkező biztonsági űrt ne milicisták, hanem legitim erők töltsék ki.

A konszolidációs folyamatot akadályozza, hogy Irak etnikailag és vallásilag megosztott. A lakosság négyötödét az arab etnikum teszi ki, a fennmaradó 20% többsége kurd, kisebb számban türkmének is élnek az országban. Vallási tekintetben a lakosság 60-65%-a síita, 20-25%-a szunnita, rajtuk kívül keresztények is találhatók nagyobb számban. Szaddám Huszein alatt a szunniták voltak a rendszer haszonélvezői. Ezzel magyarázható, hogy a fegyveres ellenállás egészen a síita lázadás áprilisi kitöréséig a „szunnita háromszögben” volt a legintenzívebb. A stabilizáció fontos kérdése, hogyan integrálhatók a szunniták a vezetésbe.

Az Egyesült Államok iraki szerepvállalásának térségbeli következményei

Az Egyesült Államok térségbeli szerepének újrafogalmazása talán Iránnal és Szaúd-Arábiával fennálló kapcsolatában tükröződik markánsan. Iránnak számos érdeke fűződik ahhoz, hogy támogassa az Egyesült Államok iraki politikáját.

Érdekei közül talán a legfontosabb, hogy olyan Irak jöjjön létre, amely semleges, jobbik esetben Irán-barát, és ne alakulhasson ki többé olyan helyzet, hogy Irak megtámadja Iránt. Ehhez egyértelműen sííta dominanciájú kormányra van szükség. Érdeke továbbá a síiták és a szunniták közötti erőviszony átalakítása, nyilvánvalóan a síiták javára. Irán szeretné hosszú távon megőrizni dominanciáját a Perzsa (Arab)-öböl térségében. Ehhez feltétlenül szüksége van az Egyesült Államok támogatására.

Szaúd-Arábia politikai és biztonsági helyzete az iraki háború kezdete óta nagy mértékben romlott. Ennek oka az Egyesült Államok szaúdi hatóságok irányában követett politikájában keresendő; ugyanis azzal, hogy a királyságot az al-Kaida leverésére kényszerítették, az iszlám radikálisok a rendszer ellen fordultak, amelynek következtében majdnem polgárháborús helyzet alakult ki az országban. A szaúdi kőolajforrások elvesztése pedig beláthatatlan következményekkel járhat nemcsak az Egyesült Államokra, hanem a világra nézve is. A szaúdi kőolajforrások sííta ellenőrzés alatt állnak, akiknek viszont érdeke az export biztosítása. Az iraki síiták megerősödése és iráni támogatása együtt jár a síiták szaúdi erősödésével is. Khomeni síita forradalma nem váltott ki nagy lelkesedést Szaúd-Arábiában, de az amerikai támogatás miatt nem okozott nagy megrázkódtatást sem. Ma azonban a szaúdi hatalom sokkal nagyobb kihívásnak van kitéve. Ha a szaúdi síiták iráni és egy esetleges iraki síita támogatást kapnak, akkor a szaúdi kormány napjai meg vannak számolva.

A szaúdi vezetés – kihasználva a hagyományos törzsi politikáját és a leszámolásokat –, talán képes ellenőrzés alatt tartani az iszlám szélsőségeket, de a vahabitákat és a síitákat aligha képes egyidőben kezelni. Az Egyesült Államok síita vonalat erősítő politikája a síiták felkelését válthatja ki Szaúd-Arábiában. Az iraki síiták megerősödése – amit Irán intenzíven támogat –, áterjedhet Szaúd-Arábiára is. Bár az Egyesült Államok az utóbbi időben csökkentette az iraki síiták támogatását, a jól működő iráni hírszerzésnek fedett akciók révén bőven vannak lehetőségei az iraki síiták támogatására. A legintenzívebb tevékenység en-Nádzsefben folyik. Az iraki síiták ugyanakkor attól tartanak, hogy az Egyesült Államok és Irán csapdájába esnek. Néhány kérdésre jelenleg még nehéz válaszolni, nevezetesen: szándékában áll-e Iránnak az agresszívebb iraki fellépés és feladják-e óvatos politikájukat, illetve az iraki síiták folytatják-e eddigi tevékenységüket, vagy esetleg szakadás jön létre az iráni és az iraki síiták között. Nem feledhetjük azonban az alapigazságot: a háborúk túl bonyolultak, ezért egyszerű politikát követelnek. Minél bonyolultabb a politika, annál nehezebb a háború végrehajtása. Az iraki háború politikai céljai is rendkívül bonyolultak, következképpen a háborúból történő „kilépés” egyáltalán nem egyszerű feladat.

Az En-Nádzsef utáni helyzet

A jelenlegi (2004. szeptember eleje) iraki helyzetet az alábbiak jellemzik:

A korábban a Baath párt vezetői által irányított ellenállás jelentős mértékben csökkent. A vezetők többsége bekerült az ideiglenes kormányba, így a gerillák támogatása is csökkent, ami együtt jár az ellenálló képességek csökkenésével is. Ez korántsem jelenti azt, hogy véget ért volna a gerillaháború. A szunniták egyre nagyobb hatalomhoz jutnak, a gerillafelkelés pedig támogatás nélkül nem valósítható meg, s az pedig elsősorban a helyi vezetők kezében van.

Az Abu Musab al Zarkavi vezette dzsihadisták az utóbbi néhány hónapban viszonylag csendben voltak, a túszejtésekre és a túsok kivégzésére koncentráltak, de a nyár kezdete óta szervezett támadást nem hajtottak végre. Ennek oka lehet, hogy Zarkavit nem támogatta a síita közösség, és nagyobb igénye lett volna az al-Kaida támogatására is.

A síita közösség – feltéve, ha az en-nádzsefi helyzet rendeződik – továbbra is elfogadja Szisztáni vezető szerepét, ami a helyzet inkább politikai, mintsem katonai megközelítését tételezi fel. Szisztáni célja a síiták számára minél nagyobb politikai hatalom megszerzése. Úgy tűnik, hogy Szisztáni megértette azt, hogy csak egy síiták által vezetett kormány Irakban nem hozható létre. Szadr és Szisztáni között lényeges különbség az, hogy amíg Szadr a megszállók azonnali távozását és az ellenük folytatott szent háborút követeli, addig Szisztáni tudomásul veszi a megszállást, és demokratikus választások útján akarja a síiták hatalomba történő bevonását. Az iraki síiták a Szadr vezette lázadás során más helyen is felkelést szervezhetek volna, de nem tették. A Szadr-féle felkelés „megoldása” után pedig már nem is várható újabb komolyabb síita lázadás.

A katonai helyzet kezelhetőnek értékelhető, hiszen a főbb szereplőknek a politikai folyamatban való részvétel fontosabbnak számít, mint a katonai ellenállás. Szaddám Huszein elfogását követően a szunnita vezetők attól félve, hogy a politikai rendezésből kizárják őket, szakítottak a gerillákkal és igyekeznek részt venni a politikai rendezésben. A síita vezetők is inkább a politikai életben való szereplést részesítik előnyben a Szadr-féle radikális vonallal szemben.

Bagdad a hatalomátadás óta inkább a politikai, mint a katonai események központjává kezd válni. A katonai ellenállás csökkenésének természetesen nemzetközi, elsősorban regionális oka is van. A szaúdi válság törést okozott az ország politikájában. A letartóztatások gyengítették a radikális iszlám elemek fellépését. Ennek két következménye van: egyrészt az Irakban tevékenykedő dzsihadisták visszavonultak Szaúd-Arábiába; másrészt az a szaúdi kormány, amely korábban igyekezett a dzsihadistákkal való konfliktus kerülésére és nem akadályozta meg az északi irányban való távozásukat, ma ez ellen nem lép fel, ezért az országban csökkent a dzsihadista belharc. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy Irakban nem számolhatunk ellenállással, hiszen mindhárom frakcióban (szunniták, síiták, dzsihadisták) hiszen bőven vannak még olyan erők, amelyek a további merényleteket szervezik, így az ellenállás még évekig eltarthat. Mindig akadnak olyan erők, amelyek, ha nem is állandóan, de időnként zavarokat okoznak (például az ETA Spanyolországban, az IRA Észak-Írországban, de említhetném a Moro Iszlám Felszabadítási Frontot is a Fülöp-szigeteken). Az ilyen típusú ellenállás azonban egy működőképes államban kezelhető, és talán hasonló jelenséggel fogunk találkozni Irakban is néhány év múlva.

Az események miatt Irán is változtatott magatartásán. A síiták szempontjából nagyobb reményeket táplált, ugyanakkor kénytelen szembenézni azzal a ténnyel, hogy a gyűlölt Baath-rendszer képviselői kormánypozíciókhoz jutottak. Az általa támogatott Szadr is inkább a politikai elszigeteltség, mint a győzelem felé halad. Emiatt tevékenységét inkább regionális szinten fejtheti ki, például a Hezbollah támogatásával és ezáltal annak nagyobb aktivitásával.

Az Egyesült Államok Szaddám Huszein elfogása után igyekszik pozícióit csökkenteni és a hatalmat mindinkább a helyi erőknek átadni. Nagyobb katonai műveletre a falludzsai és az en-nádzsefi megállapodást követően nem került sor és várhatóan nem is lesz olyan mértékű, mint amilyenekkel az elmúlt télen találkozhattunk.

Összességében a következő néhány hónap kritikuskak számít Irak életében, hiszen a biztonsági helyzet javítása elkerülhetetlen; a választások előkészítése – ha a határidőket be akarják tartani – elodázhatatlan; ugyanakkor folytatódik a koalícióellenes erők támadása. A szunnitákon kívül – ha nem is országos méretben – a síiták lázadásával is számolni kell, ami az ENSZ BT határozatában rögzített menetrendet felboríthatja.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Iraq: New Strategies.*
The Stratfor Weekly, 2004. május 17.
- Fact Sheet: The transition to Iraqi Self-government.
www.whitehouse.gov/news/releases/2004/05/20040524-4.html
- The Stratfor Weekly 2004. június 3.
www.stratfor.com
- CSIS: One year: Nation building in Iraq. A Status Report.
www.CSIS.org
- CSIS: Cleaning up the mess: The failures of the CPA and the US effort in Iraq.
2004. július 7.
www.CSIS.org

VIDA CSABA ÖRNAGY

**A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
NATO-CSATLAKOZÁSÁNAK FOLYAMATA
(1993–2004)**

A Szlovák Köztársaság 1993. január 1-je óta létezik. Függetlenségének elnyerését követően az ország számára az egyik legjelentősebb esemény volt, hogy **a Szlovák Köztársaság 2004. március 29-ével az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) teljes jogú tagjává vált.** Az ország közel 11 éves csatlakozási folyamata azonban a szomszédos, közép-európai országokéhoz képest összetettebb volt. Az 1990-es évek elején a Szlovákiában hatalomra került, az ország önállóvá válásának megteremtésében létrehozásában aktívan részt vevő politikai elitet az euro-atlanti integráció dilemma elé állította, ami az ország teljes szuverenitása, vagy a függetlenség részleges feladása között alakult ki. Az „országalapító” politikai erő¹ kormányzásának időszakában a dilemma mindvégig fennmaradt, amely több problémát is okozott az ország integrációja során. Ezek a problémák a csatlakozási folyamat meghosszabbodásához vezettek.

Szlovákia NATO-csatlakozási folyamata tehát egyidős az ország függetlenségével, sőt korábbi, mert a Közép-Kelet-Európában az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, a bipoláris világrend felbomlását követően a „szabaddá” vált egykori szocialista országok egyik fő célkitűzése „az Európához való csatlakozás” volt annak ellenére, hogy ez a régió mindig is Európa kulturális és politikai egységéhez tartozott. A csatlakozással valójában a Nyugat-Európában működő demokratikus rendszerek, valamint piacgazdaságok meghonosítását kívánták elérni. Az egykori szocialista országok a biztonságuk garantálása érdekében két út között választhattak. Az egyik a nyugati (euro-atlanti) biztonsági struktúrákhoz való csatlakozás, míg a másik az önálló védelem. Ez volt a kettős aszimmetria². Egy harmadik út is létezett, amely a biztonság kérdését egy regionális együttműködésben oldotta volna meg. A régióban erre több kezdeményezés is volt, mint a Visegrádi Hármak – majd Csehszlovákia szétválását követően Visegrádi Négyek –, a baltikumi, vagy a fekete-tengeri kezdeményezések. Az országok többsége, így a Szlovák Köztársaság is az euro-atlanti integrációt választotta, amely mellett az alábbi érvek szóltak:

- az ország korlátozott lehetőségei, mind létszám, mind anyagi vonatkozásban nem tették lehetővé az önálló védelmet, ezért szükségessé vált szövetségesek bevonása az ország védelmébe;

¹ Kiemelten a Vladimír Mečiar köré tartozó politikusok.

² Ivo Samson: *Cesta Slovenska k zahraničnej politike*.

- Szlovákia közvetlen és közvetett környezetében továbbra is léteztek olyan válságkörzetek³ és instabil országok⁴, amelyek veszélyeztethették az ország biztonságát, azonban a legnagyobb veszélyt az úgynevezett új kihívások, mint a terrorizmus, a migráció, a tömegpusztító fegyverek elterjedése és az illegális migráció jelentette;
- a régió országainak, kiemelten a visegrádi partnerországoknak⁵ a kül- és biztonságpolitikai törekvése egyértelműen az euro-atlanti biztonsági struktúrákhoz történő csatlakozás volt;
- egy olyan szövetséghez való csatlakozás, amelynek tagországai Szlovákiához hasonló civilizációs, kulturális, történelmi és társadalmi értékeket képviselnek;
- a szövetségi tagság elérése az ország számára előnyös gazdasági lehetőséget is biztosított, mindenekelőtt a külföldi befektetések fokozódását jelentette.

Föderációs évek (1989–1992)

Szlovákia euro-atlanti csatlakozása az 1989-es csehszlovák „bársonyos forradalommal”⁶ kezdődött, mert a csehek és a szlovákok többsége az európai elvek meghonosítását és Európához való csatlakozást választotta. A változások a szövetségi köztársaság két tagköztársaságában ellentétes irányúak voltak. A csehek gyors nyugat-európai beolvadást, míg a szlovák politikai elit a „pánszláv” eszmék miatt inkább a keleti orientációt tartotta fontosabbnak. A szlovákok egyfajta harmadikutas politikával a híd szerepét akartak betölteni a Kelet és a Nyugat között. Ennek ellenére, az 1990-es csehszlovák parlamenti választások deklarált mottója a „*visszatérés Európába*”⁷ volt.

Az integrációs folyamat másik meghatározó eleme volt, hogy a „bársonyos forradalmat” követően kialakuló új politikai elitnek nem voltak nemzetközi nagypolitikai ismeretei és tapasztalatai, így az első időben a két világháború közötti, sikertelen csehszlovák külpolitikát akarták folytatni, de a régióban és a nemzetközi politikában bekövetkezett változások miatt 1992-ig ez a politika kényszerpályán mozgott. 1992-ben a föderáció, valamint a tagköztársaságok politikai vezetését a júniusi választások, valamint a föderáció lebontása, illetve a két új állam létrehozása kötötte le.

³ Balkán, Oroszország.

⁴ Ukrajna, Fehéroroszország.

⁵ Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország.

⁶ 1989. október-november.

⁷ Az 1990. júniusi választásokat Szlovákiában a rendszerváltó tömörülés, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen (VPN) nyerte meg.

A közép-európai országok NATO-integrációs folyamatának megkezdését a NATO-tagországok 1991-es római koncepciója⁸ tette lehetővé. A közép-európai országok és a NATO közötti kapcsolatok fő fóruma az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (NACC)⁹ volt, amelynek a Szlovák Köztársaság – ha közvetve is –, 1991-től tagja volt.

A függetlenné válás éve (1993)

A létrejövő Szlovák Köztársaság állami vezetőinek 1992 végi és 1993 elejei intenzív nemzetközi fellépése, az államfőnek¹⁰, a miniszterelnöknek¹¹, a külügyminiszternek¹², valamint a parlament elnökének¹³ washingtoni látogatása során a szlovák politikusok biztosították az Egyesült Államok vezetését Szlovákia euro-atlanti integráció iránti elkötelezettségéről. Szlovákia akkor három (gazdasági, politikai és védelmi) szervezethez (OECD, NATO és az EU) történő csatlakozást jelölt meg célként. Így Szlovákia NATO-csatlakozásának folyamata az ország megalakulását követően azonnal megkezdődött.

A kezdeti külpolitikai lendület az év folyamán csökkent, az integrációra vonatkozó lépések is lassulni kezdtek. Ezt jól ábrázolja Imrich Andrejčák akkori védelmi miniszter 1993. novemberi kijelentése, amely szerint „*Szlovákia nem kezdeményezte belépését a NATO-ba, mivel figyelembe veszi Oroszország reakcióit is, és olyan programja lesz, amely nem árt majd az orosz érdekeknek.*” 1993 végére a Mečiar és Kováč által vezetett szlovák politikai felső vezetés is ezt az álláspontot képviselte.

Az ország létrejöttét követően a szlovák politikai elitnek új problémával kellett megküzdenie: az ország függetlenségének, területi integritásának és lakosságának védelmével, amelyet az 1990-es években a régióban kitört fegyveres válságok, kisebbségi konfliktusok tettek kiemelt feladattá. Ezt fokozta, hogy az 1993-ban létrejövő szlovák hadsereg nem tudta volna egy fegyveres válság során az ország lakosságát megvédeni.¹⁴ A „fiatal” ország számára ezért rendkívül fontosá vált a jószomszédi kapcsolatok kialakítása, valamint a biztonsági struktúrákhoz való csatlakozás, de ez nem minden esetben valósult meg.

⁸ 1991. november 7-én és 8-án a NATO-tagországok elfogadták a Szövetség Új Stratégiai Koncepcióját (The Alliance's New Strategic Concept).

⁹ Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (NACC) 1997-ben Euro-atlanti Partnerségi Tanácsá (EAPC) alakult át.

¹⁰ Michal Kovač – 1993. április.

¹¹ Vladimír Mečiar – 1993. május.

¹² Jozef Moravčík – 1993. április.

¹³ Ivan Gašparovič – 1992. december.

¹⁴ Ivo Samson politológus megállapítása.

Verbális integráció (1994–1998)

Az 1994. márciusi belpolitikai válság¹⁵ előrevetette a következő években bekövetkező problémákat. A március és október között hatalmon lévő Moravčík-kormány – amely szakértői kormányként tevékenykedett –, jelentős lépéseket tett az ország NATO-csatlakozása érdekében. A nyolc hónap egyik legfontosabb lépése Pavol Kanis védelmi miniszter amerikai látogatás volt, amelyen védelmi egyezményt írt alá az ország integrációjáról. Az egyezmény már kötelezettségeket is tartalmazott Szlovákia számára.

A NATO-tagországok állam- és kormányfői 1994 januárjában fogadták el a békepartnerségi (PfP) kezdeményezést, amely a NATO európai szövetségeseinek és a tagjelölt országok számára biztosított együttműködési formát, valamint a program Európa stabilitását és biztonságát is szolgálta. Szlovákia az elsők között csatlakozott a programhoz, amikor 1994 februárjában a kormányfő aláírta a csatlakozási memorandumot.

1994-ben a békepartnerségi programhoz való csatlakozás mellett az egyik legjelentősebb lépés a júliusban elfogadott védelmi doktrína¹⁶ volt, amelyben először deklarálták, hogy a Szlovák Köztársaság biztonságpolitikájának egyik meghatározó eleme a NATO-csatlakozás. Ez a dokumentum volt a Szlovák Köztársaság doktrínahierarchia-rendszerének első eleme. Az ezt követően megjelenő szlovák stratégiai elvekben mindvégig deklarált cél maradt a NATO-integráció.

Az 1994. októberi parlamenti választásokon ismét a Mečiar vezette Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (HZDS) nyert, amely a kormányalakítás érdekében koalícióra lépett az európai integrációt szóban is ellenző Szlovák Nemzeti Párttal (SNS). A védelmi miniszter az SNS egyik vezetője, Ján Sitek¹⁷ lett. A kormányalakítást követően Mečiar „a márciusi bukást” megbosszulva élesen lépett fel a szakértői kormányt támogató demokratikus ellenzék ellen. A kormány folyamatos belpolitikai „csatározásai”, valamint az ellenzékkel szembeni törvénytelen fellépései kihatottak a külpolitikára.

A kormány szóban (verbálisan) elkötelezte magát az ország euro-atlanti csatlakozása mellett, de a kormánykoalíció kisebbik pártja hivatalos programjában is ellenezte az ország NATO-csatlakozását, ezért mindent megtett azért, hogy Szlovákia végérvényesen ne kötelezze el magát az Észak-atlanti Szövetség Szervezete mellett.

Az SNS a NATO-tagsággal szemben egy „*pozitív semlegesség*” utópiáját képviselte, amely szerintük alternatívája lehetett volna az ország euro-atlanti integrációjának. A semlegesség programja azonban nem jelentett sem a NATO-val szembenállást, sem pedig ismételt keleti csatlakozást, hanem a biztonság megteremtésének alternatívájaként szerepelt. Az akkori orosz külügyminiszter által felvázolt új összeurópai biztonsági rendszer Szlovákia számára csalogató volt,

¹⁵ Az 1992-ben győztes kormánykoalíciónak 1994 márciusára „elfogyott” a parlamenti többsége, így egy bizalmatlansági szavazást követően lemondott a kormány. Az akkori államfő Jozef Moravčíknek egy szakértői kormány megalakítására adott megbízást. A kormány az 1994 októberére kiírt választásokig maradt hatalmon.

¹⁶ 1994 – Védelmi doktrína (Obranná doktrína).

¹⁷ Ján Sitek 1994. december 14. és 1998. október 29. között töltötte be a védelmi miniszteri tisztséget.

hiszen az alapmodellben, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre (EBESZ) épülő biztonsági struktúrában, a tagországok fenntarthatják viszonylagos semlegességüket. Ez a Mečiar-kormánynak megfelelő lett volna. Véleményük szerint egy semleges Szlovákia hidat képezhetne Nyugat-Európa (Németország) és az Orosz Föderáció között. Erre a geopolitikai utópiára építették „hinta-külpolitikájukat”. Úgy gondolták, hogy a viszonylagos semlegesség megtartásával a kormány nem kötelezi el magát sem Nyugat-Európa, sem Oroszország irányában. Ez a kormány kül- és biztonságpolitikája számára szélesebb manőverezési lehetőséget biztosított, valamint a harmadikutas politikával el lehetett takarni az országban fennálló antidemokratikus folyamatokat is, amelyek miatt a Visegrádi Négyek közül egyedül Szlovákia nem tudta teljesíteni a NATO által meghatározott feltételeket. Szlovákia „különutas” politikája már 1994-ben tudatosult a NATO-tagországok vezetőiben, így például Clinton amerikai elnök is a Visegrádi Négyek közül csak három országot¹⁸ NATO-tagságát vázolta fel.

Szlovákia NATO-integrációtól való eltávolodása természetesen Oroszország irányába tolta el az országot, hiszen egy olyan kis ország, mint Szlovákia, a semlegesség történelmi hagyományai nélkül nem kaphatott nemzetközi legitimitációt a semlegességi politikájához.

A szlovák politikusok 1995-től a NATO nemzetközi akcióit, kiemelten a balkáni szerepvállalását több alkalommal bírálták¹⁹, és a hivatalos NATO-állásponttal szembeni nézetet képviseltek. Ez a NATO-tagországok vezetői körében is felháborodást keltett, hiszen egy a szervezethez integrálódó országról volt szó.

Szlovákia 1994 utáni integrációs hintapolitikájának, valamint a „*pozitív semlegesség*” irányába történő törekvésének következménye az 1997-es madridi NATO-csúcsértekezleten jelentkezett, amikor Szlovákiát nem hívták meg a szövetség kibővítésének első körébe. Szlovákia számára ez a kudarc már 1995-ben, Perry amerikai védelmi miniszter szlovákiai látogatását követően előre jelezhető volt. A miniszter szerint a csatlakozás alapfeltételeiből Szlovákia többet nem teljesített.

Az akkori nemzetközi sajtóban megjelent kritikák:

- a deklarált gazdasági sikerek nem tükröződtek vissza a belpolitikai stabilitásban;
- a kisebbségi jogok érvényesülésének megakadályozása;
- az emberi jogok, valamint a demokratikus elvek sérülése;
- az illegális fegyverkereskedelem folytatása;
- az állami vezetés nemzetközi izolációja;

¹⁸ Cseh Köztársaság, Magyar Köztársaság, Lengyel Köztársaság. Clinton közép-európai körútja során hangoztatta ezt az álláspontját.

¹⁹ Főként a boszniai szerbek elleni akciót követően.

- a szomszédos országokkal nem megfelelő viszony kialakítása, kiemelve Cseh Köztársaság és Magyarország;
- az ország legfontosabb nyugati partnerétől (Németországtól) való elhidegülése;
- az ország csökkenő nemzetközi elismertsége.

A szlovák kormány az ország geopolitikai helyzete, valamint Közép-Európa stabilitása miatt továbbra is a bővítés első körébe számolta magát. Az ország geopolitikai helyzete miatt úgy gondolták, hogy a Cseh Köztársaság, Lengyelország és Magyarország felvétele magával rántja Szlovákiát is, akkor is ha az a NATO által meghatározott feltételeknek nem felel meg. Ján Čarnogursky²⁰ szerint Szlovákia nélkül Közép-Európát egyszerűen nem lehet megszervezni.

Az 1997-es sokk megosztotta a szlovák társadalmat. A kudarcért a társadalom többsége a hatalmon lévő kormányt okolta, és ennek hatása az 1998-as választásokon meg is mutatkozott.

Gyakorlati integráció (1998–2004)

Az 1998. októberi választásokat követően nem csak hatalmváltás (vagyis a demokratikus ellenzék²¹ hatalomra kerülése) következett be, hanem az integrációs politikában is „rendszerátalakítás” történt. A verbális integrációt felváltotta a gyakorlati felkészülés a csatlakozásra. A legfontosabb feladat a nemzetközi kapcsolatok javítása volt. A nemzetközi politika színterén ebben az időszakban a szlovák kormány úgy tevékenykedett, mintha már tagja lenne a NATO-nak. Erre jó példa volt az 1999-es koszovói válság idején tanúsított magatartás. A szlovák kormány nyíltan támogatta a NATO jugoszláviai légi hadműveletét, amely során – a lakosság ellenzése ellenére – a műveletben részt vevő repülőgépek számára megnyitotta légterét, valamint engedélyezte a NATO-csapatok tranzitját. Ezzel Szlovákia is hozzájárult a művelet sikeréhez. Ezek a lépések jelentős mértékben előmozdították az ország integrációját.

A Dzurinda-kormány – amely a 2002-es választásokon is elnyerte a lakosság bizalmát –, ezekkel a gyakorlati lépésekkel elérte a csatlakozási tárgyalások felgyorsítását. Ennek köszönhetően az 1999-es washingtoni csúcstalálkozón Szlovákiát továbbra is a tagjelöltek közé sorolták. A csúcstalálkozón elfogadták a szövetség új stratégiai koncepcióját, amely a washingtoni szerződést követően a szövetség egyik legfontosabb dokumentumává vált. A koncepció nyitva hagyta a további bővítés lehetőségét. A csúcstalálkozó másik fő dokumentuma, amelyet a NATO-tagországok a tagjelölt országok számára fogadtak el. Ez volt a Tagsági Akcióterv (MAP)²² volt. A program Szlovákia integrációs folyamata során meghatározó szerepet kapott. A MAP az együttműködés új dimenzióját biztosította a tagjelöltek számára.

²⁰ Ján Čarnogursky a rendszerváltozást követő szlovák politikai élet egyik meghatározó politikusa volt.

²¹ Szlovákiai Demokratikus Koalíció (SDK), amely a Mečiarral szembeni politikai erőket tömörítette.

²² Tagsági Akcióterv (Felkészülési program) Membership Action Plan (MAP).

A MAP fő témakörei:

- politikai és gazdasági kérdések;
- védelmi és katonai kérdések;
- pénzügyi kérdések;
- jogi kérdések;
- biztonsági kérdések.

A szlovák kormány 1999 júniusában fogadta el az ország felkészülési programját, amely a Szlovák Köztársaság sikeres NATO-csatlakozásra történő felkészülésének eszköze lett. A felkészülési programot a kormány úgy használta fel, mint az ország politikai, védelmi, gazdasági és jogi struktúrája tökéletesítésének eszközét, hogy ezek a rendszerek megfeleljenek a NATO-elvárásoknak és a NATO-normáknak. A MAP alapján a kormány kidolgozta a felkészülést biztosító kormányprogramot (PZ PRENAME)²³, amit a kormány 1999. június 9-én fogadott el. Ezzel az ország NATO-csatlakozási folyamata új dimenziókba lépett. A kormány határozatának értelmében létrehoztak egy kormánybizottságot (VV²⁴ PRENAME), amelynek feladata a PZ PRENAME végrehajtásának és az ország integrációs folyamatának koordinációja lett. A bizottságot a külügyminiszter és a védelmi miniszter vezette, míg az illetékes minisztériumok miniszteri és államtitkári szinten képviseltették magukat. A kormány meghatározta a felkészülés fő területeit, amelynek érdekében 14 kormányközi munkacsoportot hoztak létre a minisztériumok képviselőinek bevonásával. A külügyminisztériumban jött létre a VV PRENAME titkársága. A kormány döntésével megteremtődött az a struktúra, amely összhangban volt a NATO döntéshozó és irányító rendszerével. A struktúra különböző szintjein a döntéshozatalban a konszenzus elve érvényesült.

A munkacsoportok a nemzeti felkészülési program (NP PRENAME)²⁵ alapján hangolták össze az integrációs folyamatot. A kormány 1999. október 6-án fogadta el a NP PRENAME-t, amely két részből állt. Az általános rész tartalmazta az ország felkészülése érdekében megfogalmazott célokat. A második rész a PRENAME éves programjait foglalta össze, amely meghatározta, hogy az adott évre milyen feladatokat kell végrehajtani. Szlovákia 1999. október 11-én terjesztette a NATO elé az NP PRENAME dokumentumot, amelyet a NATO illetékes bizottságaival egyeztettek. A tárgyalások második fordulójára 1999. november 15-én került sor. A tárgyalási folyamat az Egyéni Partnerségi Program (IPP), valamint a Tervezési és Áttekintési Folyamat (PARP)²⁶ keretében folyt. A szlovák IPP²⁷ 2000-re vonatkozó részét a kormány 2000. márciusában fogadta el. A csatlakozási kormánybizottság minden év elején értékelt a PRENAME előző évben végrehajtott feladatait.

²³ PZ PRENAME – Program zabezpečenia pre prípravu SR na členstvo v NATO.

²⁴ VV PRENAME – Výbor vlády pre prípravu SR na členstvo v NATO.

²⁵ NP PRENAME – Národný program prípravy SR na členstvo v NATO.

²⁶ PARP – Planning and Review Process.

²⁷ IPP – Individual Partnership Program.

Az erről készített jelentést a kormány is jóváhagyta. A bizottság javaslatára ezt követően a kormány minden csatlakozási évben jóváhagyta az adott évre vonatkozó csatlakozási program aktualizálását (ARNP PRENAME)²⁸.

A 1999. évi értékelést követően a kormány átalakította a csatlakozást koordináló munkacsoportok rendszerét. A csoportok számát 14-ről 11-re csökkentették, és létrehozták a krízismenedzsment munkacsoportot.

Szlovákia doktrínahierarchia-rendszerének kialakítása és a meglévő stratégiai dokumentumok aktualizálása érdekében 2001-ben három biztonságpolitikai dokumentumot fogadtak el – a Szlovák Köztársaság Biztonsági Stratégiája²⁹, a Szlovák Köztársaság Védelmi Stratégiája³⁰ és a Szlovák Köztársaság Katonai Stratégiája³¹. A rendszer szintén meghatározó elemét a Szlovák Köztársaság Fegyveres Erőinek Doktrínáját³² a vezérkar 2002-ben dolgozta ki. A stratégiák és a doktrína aktualizálását már 2003-ban megkezdték és az jelenleg is tart.

A Biztonsági Stratégia megfogalmazza, hogy az ország fokozza törekvését a teljes jogú euro-atlanti csatlakozás elérése érdekében. A csatlakozás optimális lehetőség a valós biztonság elérésére. A stratégia továbbá megállapítja, hogy Közép-Európában a béke és a stabilitás megőrzésének része az ország NATO-integrációja, valamint a csatlakozás időpontjára a fegyveres erők komplexen fel lesznek készülve az Észak-atlanti Szövetség politikai és katonai struktúrájába történő integrálódásra.

A Biztonsági Stratégiához hasonlóan a Védelmi Stratégia is kifejti, hogy a Szlovák Köztársaság teljes jogú csatlakozása a Szlovák Köztársaság létérdeke, mert a Szövetség képes biztosítani az ország számára optimálisan a biztonságot és a védelmet.

A Katonai Stratégia megállapítja, hogy az ország biztonsága és szuverenitása számára az a legelőnyösebb módszer az, ha a Szlovák Köztársaság kollektív védelmi rendszer tagjává válik. A kollektív védelmi rendszer legjelentősebb szervezete az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. A stratégia foglalkozik a nemzetközi biztonságban való szerepvállalással, vagyis a szlovák haderő nemzetközi békeműveletekben és NATO-missziókban való részvételének növelésével. Szlovákia kiemelten a NATO vezette műveletekben kíván nagyobb szerepet vállalni, így kiemelten Afganisztánban és Koszovóban, valamint a nemzetközi erők kötelékében Irakban. A nemzetközi szerepvállalás keretében hozták létre a cseh–lengyel–szlovák többnemzeti dandárt³³, amelynek parancsnoksága Topoľčany-ban³⁴ található.

²⁸ ARNP PRENAME – Aktualizovaný ročný národný program prípravy SR na členstvo v NATO.

²⁹ Bezpečnostná Stratégia Slovenskej Republiky – A parlament 2001. március 27-én fogadta el.

³⁰ Obranná Stratégia Slovenskej Republiky – A parlament 2001. május 25-én fogadta el.

³¹ Vojenská Stratégia Slovenskej Republiky – A parlament 2001. október 25-én fogadta el.

³² Doktrína Ozbrojených Síl Slovenskej Republiky.

³³ Szlovákia NATO-csatlakozását követően, 2004 májusában tárgyalások folytak a dandár felszámolásáról.

³⁴ Nagytapolcsányban.

A sikeres kül- és biztonságpolitikai lépéseknek, valamint a gyakorlati elkötelezettségnek köszönhetően 2002-ben a NATO prágai csúcstalálkozóján Szlovákia Lettország, Litvánia, Észtország, Szlovénia, Románia és Bulgária mellett meghívást kapott a szervezetbe.

A csatlakozás – 2004. március 29.

A Szlovák Köztársaság 11 éves csatlakozási folyamatát követően hat észak-, közép- és délkelet-európai országgal együtt, a NATO-bővítés második fordulójában 2004. március 29-én az Észak-atlanti Szövetség Szervezetének teljes jogú tagjává vált, és április 4-én a NATO brüsszeli központjában hivatalosan felvonták az új tagok állami lobogóját.

A csatlakozást követően átalakult a Szlovák Köztársaságnak a brüsszeli NATO-parancsnoksághoz kiküldött képviselője is. A Szlovák Köztársaság NATO-nagykövete Igor Slobodník³⁵ lett.

2004 áprilisa óta a szlovák haderő 15 tisztje és 9 tiszthelyettese teljesít szolgálatot a NATO különböző parancsnokságain. A szlovák katonák száma a NATO-beosztásokban 2008-ig 75 főre nő. A szlovák NATO-beosztásokon kívül a NATO szervezetében további szlovák katonák és polgári személyek dolgozhatnak, akiket a megfelelő felvételi eljárást követően foglalkoztatnak.

A Szlovák Köztársaság – mint a NATO tagja –, továbbra is fokozni kívánja a NATO vezette külföldi katonai műveletekben való részvételét. A szlovák haderő története során a lehetőségeihez képest mindig aktív szerepet vállalt a nemzetközi békemissziókban és műveletekben. A szlovák katonák jelenleg közel 700 fővel 13 békeműveletben vesznek részt. A haderő többségében műszaki alakulatokat vezényelt a válságkörzetekbe (Afganisztán, Irak, Etiópia), de szállítóhelikopter- és egészségügyi alegységekkel (Bosznia–Hercegovina, Kelet-Timor) is képviseltette magát a különböző missziókban. Tehát a haderő a nemzetközi szerepvállalásai során törekszik a specializálódásra, elsősorban műszaki csapatok alkalmazására. A szlovák műszaki katonák legfontosabb tevékenysége a válságkörzetek aknamentesítésében való részvétel.

A csatlakozást követően Szlovákiában rendezték meg a NATO Parlamenti Közgyűlésének tavaszi ülészakát, 2004. május 25. és június 1. között.

A NATO-csatlakozás társadalmi támogatottsága

Szlovákiában a csatlakozási folyamat 11 évében nem mindig volt egyértelmű a NATO-csatlakozás támogatottsága. Az 1994 és 1998 közötti időszakban a Mečiar vezette kormány „sikeres” ellenpropagandájának köszönhetően 1998 elejére a csatlakozást ellenzők többségbe kerültek. A társadalom megnyerése érdekében a Dzurinda-kormány 1999-et követően évente több száz millió koronát fordított a csatlakozás népszerűsítésére.

³⁵ Slobodník korábban a védelmi minisztériumban látott el tisztséget, valamint nagykövet volt.

1994 és 2001 között Szlovákiában az alábbiak szerint alakult a NATO-csatlakozás támogatottsága³⁶:

| Időpont | Támogatja (%) | Ellenzi (%) | Nincs véleménye (%) |
|----------------|----------------------|--------------------|----------------------------|
| 1994. május | 49 | 25 | 26 |
| 1995. június | 38 | 35 | 27 |
| 1996. január | 43 | 33 | 24 |
| 1996. május | 44 | 30 | 26 |
| 1997. október | 48 | 26 | 26 |
| 1998. március | 38 | 53 | 9 |
| 1999. október | 35 | 50 | 15 |
| 2000. február | 38 | 48 | 14 |
| 2000. november | 43 | 42 | 15 |
| 2001. június | 41 | 46 | 13 |
| 2001. december | 51 | 42 | 7 |
| 2002. március | 57 | 38 | 5 |
| 2002. október | 50 | 44 | 6 |
| 2003. január | 46 | 48 | 6 |
| 2003. december | 55 | 41 | 4 |

A lakosság körében a támogatottság mértéke végig a pártszimpátiák mentén alakult. A csatlakozás ellenzőinek többsége a HZDS, SNS³⁷ és a Smer választói közül került ki, míg a SDKÚ, SMK, KDH és az ANO³⁸ szavazóbázisa folyamatosan az integráció támogatása mellett foglalt állást.

³⁶ Forrás: www.mod.gov.sk/nato/, valamint a MVK és az ÚVVM közvélemény-kutató intézet adatai alapján.

³⁷ Jelenlegi ellenzéki pártok. (1994 és 1998 közötti kormánypártok.)

³⁸ 1998-as és 2002-es választást követő kormánykoalíció pártjai.

Szlovákia csatlakozási folyamata dátumokban (1993–2004)

1993

- 01.01. Kikiáltják a független Szlovák Köztársaságot.
- 02.23. Vladimír Mečiar kormányfő hivatalos látogatása a brüsszeli NATO-központban.
- 09.20. NACC-tanácskozás a NATO Főparancsnokságon a grúz–abház válság rendezése érdekében. (A Szlovák Köztársaság 1993-tól volt tagja a NACC-nak.)
- 11.04. Michal Kováč államfő első hivatalos látogatása a brüsszeli NATO Főparancsnokságon.

1994

- 01.10-11. A NATO brüsszeli csúcstalálkozója, amelyen a NATO-tagországok elfogadják a békepartnerségi (PpP) programot.
- 02.09. Vladimír Mečiar kormányfő a NATO Főparancsnokságon aláírja a békepartnerségi programhoz (PpP) való csatlakozást.
- 05.11-14. A NATO Katonai Bizottsága elnökének látogatása Szlovákiában.
- 05.25. Szlovákia hivatalosan is csatlakozik a békepartnerségi programhoz.
- 06.22. A NATO és Szlovákia közötti biztonsági megállapodás aláírása.
- 11.23. Az egyéni partnerségi program (IPP) elfogadása.
- 09.08. A SOFA (a fegyveres erők státusával foglalkozó) megállapodás megkötése (Status of Forces Agreement – SOFA).
- 12.20. Bosznia–Hercegovinában a NATO IFOR-missziója átveszi a békefenntartást az ENSZ UNPROFOR missziójától. Szlovákia aktív résztvételt vállalt a NATO vezette műveletben.

1995

- 12.18. Tranzitszerződés a NATO és a Szlovák Köztársaság között.

1996

- 04.29-30. Javier Solana NATO-főtitkár hivatalos látogatása Szlovákiában.
- 10.16-17. Michal Kováč államfő Brüsszelben tárgyalt Javier Solana NATO-főtitkárral.

1997

- 05.23. Érvénytelen népszavazás az ország NATO-csatlakozásáról (10%-os volt a részvétel).
- 07.08-09. A madridi NATO-csúcstalálkozón Szlovákia nem kapott meghívást a bővítés első körébe.

1998

- 11.05.,
11.27. Mikulaš Dzurinda kormányfő hivatalos látogatása Brüsszelben a NATO Főparancsnokságán.
- 12.18. Eduard Kukan külügyminiszter a EAPC brüsszeli tanácskozásán támogatja a NATO koszovói szerepvállalását.

1999

- 04.23-25. A washingtoni NATO-csúcstalálkozón Szlovákiát megerősítették tagjelölti minőségében az 1998. októberi választásokat követően elért eredmények alapján.
- 07.13. Rudolf Schuster államfő látogatása Brüsszelben.
- 10.06-11. Az ország csatlakozási programjának (MAP) elfogadása és betervezése Brüsszelben.

2000

- 02.10-11. Lord Robertson NATO-főtitkár Szlovákiába látogatott.
- 03.22. Wesley Clark vezérezredes (SACEUR) látogatása Szlovákiában.
- 04.07.,
10.09. NATO–szlovák miniszteri szintű MAP-tárgyalások Brüsszelben.
- 11.14. Joseph W. Raltson vezérezredes (SACEUR) látogatása Szlovákiában.
- 11.24. Mikulaš Dzurinda kormányfő látogatása Brüsszelben a NATO Főparancsnokságán.

2001

- 02.23. A parlament jóváhagyta Szlovákia alkotmányának módosítását, amely tartalmazza a kollektív védelem fogalmát, valamint a nemzetközi békemissziókban és katonai gyakorlaton való részvételt, illetve a külföldi csapatok tranzitját.
- 03.27. A parlament elfogadta a Szlovák Köztársaság Biztonsági Stratégiáját.
- 04.20. Az Észak-atlanti Tanács és Szlovákia közötti tárgyalások a MAP-program végrehajtásáról.
- 05.25. A parlament elfogadta a Szlovák Köztársaság Védelmi Stratégiáját.

- 09.26. A kormány elfogadta Szlovákia 2002. évre vonatkozó csatlakozási programját, amelyet 28-án átadtak a NATO képviselőinek.
- 10.17. A parlament jóváhagyta a haderő 100 fős alegységének Koszovóba vezénylését, a NATO vezette békemisszióba.
- 10.25. A kormány elfogadta a Szlovák Köztársaság Katonai Stratégiáját.
- 11.05. Lord Robertson NATO-főtitkár Szlovákiába látogatott.
- 12.10. Mikulaš Dzurinda kormányfő látogatása a NATO brüsszeli központjában.

2002

- 02.20. A NATO értékelte Szlovákia IPP- és PARP-programjainak végrehajtását.
- 03.07. Rudolf Schuster államfő látogatása a NATO Főparancsnokságán.
- 03.22. Az Észak-atlanti Tanács (NACC) és Szlovákia közötti tárgyalások.
- 05.03. Joseph W. Raltson vezérezredes (SACEUR) látogatása Szlovákiában.
- 06.05. A kormány határozatában a védelmi költségvetést 2003-tól a GDP 2%-ában irányozta elő.
- 06.19. A parlament jóváhagyta 40 szlovák katona Afganisztánba vezénylését, akik az „Enduring Freedom” művelet keretében folytatnak tevékenységet.
- 09.04. A kormány elfogadta a Szlovák Köztársaság 2003. évi MAP-programját.
- 11.21-22. A prágai NATO-csúcstalálkozón Szlovákia meghívást kapott a NATO-bővítés második körébe.

2003

- 02.25. A kormány megtárgyalta és elfogadta a csatlakozási szándéknyilatkozatot, amely megerősíti Szlovákia NATO-csatlakozási szándékát.
- 03.10. Lord Robertson NATO-főtitkár látogatása Szlovákiában, ahol átvette a csatlakozási szándéknyilatkozatot.
- 03.26. Szlovákia aláírta az Észak-atlanti Szerződést, megkezdődött a ratifikálási eljárás.
- 03.28. A NATO-tagországok közül Kanada volt az első, aki ratifikálta a bővítési protokollt.
- 04.10. A parlament elfogadta a csatlakozásról szóló határozatot.
- 04.15. Rudolf Schuster államfő aláírta a csatlakozási protokollt.

06.19. A parlament jóváhagyta a haderő 105 fős műszaki alegységének Irakba vezénylését.

12.08-09. Harald Kujat vezérezredes, a NATO Katonai Bizottsága elnökének látogatása Szlovákiában.

2004

02.05. A francia szenátus utolsóként ratifikálta a bővítési protokollt.

02.12-13. James Jones vezérezredes (SACEUR) látogatása Szlovákiában.

03.29. A Szlovák Köztársaság a NATO teljes jogú tagja lett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Slovakia in NATO.*
Bratislava, 2004, MOSR.
- *Chronológia dôležitých medzníkov a dokumentov vo vývoji vzťahov medzi SR a NATO.*
Bratislava, 2003, TASR.
- Vladimír Kmec:
Bezpečnosť Slovenskej republiky a integrácia do NATO a Európskej Únie.
Bratislava, 2002, IVO.
- *Chronológia vzťahov NATO a Slovenskej Republiky.*
Bratislava, 2004, SITA.
- Ivo Samson:
Cesta Slovenska k zahraničnej politike.
SFPA Listy, 2003.
- Branislav Lichardus:
Referát pozvania Slovenska do NATO.
SFPA Listy, 2002.
- Róbert Ondrejcsák:
Cesta Slovenskej republiky do NATO.
Bratislava, 2004, Obrana.
- www.mod.gov.sk
- www.sita.sk (NATO info)
- www.natoservis.sk
- www.statistics.sk
- www.nato.int

LÁSZLÓ ANDRÁS MK. SZÁZADOS

A KÜLÖNLEGES ALAKULATOK HELYZETE A KAUKÁZUSI ORSZÁGOKBAN

A Kaukázus napjainkban sem tartozik Földünk legbékésebb szegletéhez. Az Oroszországi Föderáció e részében – Csecsenföldön – már több mint tíz éve tart a pusztító háború, de a térség instabilitásához legfőképpen az járul hozzá, hogy a Szovjetunió felbomlását követően a Kaukázusban lakó népek és országok között újra és újra kiújulnak az etnikai, vallási és területi konfliktusok.

A Kaukázus a keresztény és a mohamedán hitvilág érintkezési sávjában található, etnikailag mozaikszerű, és az ellentéteket az évszázados hagyományok is táplálják. Történelmileg a régióban mindig is a vallás volt a nézeteltérések alapja. Az örmények keresztények, a grúzok és az oszétok többsége ortodox keresztény (pravoszláv), az észak-kaukázusi népek és az azerbajdzsánok muzulmánok. A térségben minden összefüggés fontos geopolitikai jelentést hordoz. Oroszország történelme, ambíciói, földrajzi kiterjedése, a nemzetközi életben betöltött szerepe és Eurázsia központjában elfoglalt helye azt eredményezi, hogy a politikai vezetők már régóta geopolitikai–geostratégiai kategóriákban gondolkodnak.

Az orosz katonai jelenlét jelenleg nem csak az Észak-Kaukázusban érzékelhető. Grúzia három autonóm területe: Dél-Oszétia, Abházia és Adzsária az elszakadásért küzd, de elégedetlen az ország történelmi szívének számító Mingrelia is. Ezenkívül Grúziában – az ország lakosságának elégedetlensége miatt –, 2003-ban kormányváltás következett be. A grúz–örmény viszonyról sem tudunk sok jót írni. Az egyre jobban elmérgesedő viszony ellenére orosz egységek őrzik a grúz–török határt, az ország területén jelenleg három orosz támaszpont is található. Emellett a grúzok maguk is őrzik a csecsenföldi határszakaszt. Orosz egységek őrzik az örmény–török és az örmény–iráni határt is, ráadásul azon a határszakaszon is, amely eredetileg Azerbajdzsánt illetné, de a karabahi válság során örmény kézre került. A feszültségzónához tartozik természetesen Hegyi-Karabah (Nagorno-Karabah), ami miatt 1990 és 1994 között nyílt háborúban állt egymással a két ország, amelynek során az örmény csapatok – Karabahhal együtt –, Azerbajdzsán területének valamivel több, mint egyharmadát szállták meg.

Természetesen a Kaukázus földrajzi értelemben már Ázsiában található, de a különböző európai biztonságpolitikai szervezetek elemző-szakértői egyetértenek abban, hogy a kaukázusi eseményeknek kihatással lehetnek a mi kontinensünkre is. Ezen elemzés egyik alappillére az, hogy a Kaszpi-tenger Azerbajdzsánhoz tartozó részében új kőolaj- és földgázlelőhelyeket tártak fel, ami az ország térségen belüli fontosságát növeli. A készletek nagy többsége a tenger mélyebb részein található, így a kitermelés jelentős pénzügyi forrásokat, azaz külföldi befektetéseket igényel.

Külön problémát jelent, hogy nem tisztázottak a tengeri határok, s ezért Iránnak, Azerbajdzsánnak, Türkmenisztánnak, Kazahsztánnak és az Oroszországi Föderációnak komoly vitái vannak a tengeri olajmezők hovatartozásáról. Ezzel szorosan összefügg az a tény is, hogy az Európába áramló kőolajvezetékek egy része is itt fekszik. Fontos lehet tehát az a kérdés, hogy a hadseregnek és a belügyi szervezeteknek milyen speciális erői és eszközei állnak rendelkezésére a belső biztonság védelmére, illetve a térség országait is fenyegető külső erők, mint például a nemzetközi terrorizmus elleni harc biztosítására. Ezen okok miatt is ajánlatos átnézni ezen országok különleges alakulatait.

A kaukázusi államok közül az **Örmény Köztársaság** rendelkezik a legtöbb különleges alakulattal, amelyek az örmény védelmi minisztérium, a belügyminisztérium és a nemzetbiztonsági minisztérium alárendeltségébe tartoznak. Ez utóbbi szervezet struktúrájában két, felépítésében és feladat-végrehajtásában is különböző speciális egység található meg. Az első ebből a Terrorizmus Elleni Harc Főosztályához tartozó „A” (Alfa) osztály. Az osztály fő feladata a terrorizmus elleni harc mellett inkább a kiemelten fontos személyek és épületek védelme. Az Alfa vezérkarában és hadműveleti részlegében olyan tisztek és zászlósok kerültek beosztásokban, akik a Hegyi-Karabahért folytatott harcokban szereztek meg harci tapasztalatokat. Ezen részleg feladata ezenkívül még a túsul ejtett személyek életének biztosítása is. A belügy-, illetve a nemzetbiztonsági minisztériumhoz tartozó örmény különleges alakulatok tisztjeinek jelentős része elvégezte az Oroszország által működtetett „specnazu” kiképzőcentrum (FSB) tréningjét. Ennek köszönhetően szoros együttműködés alakult ki az örmény és az orosz Alfa egységek között. Érdemes itt megemlíteni, hogy az örmény különleges alakulatoknak ugyanazon ruházatuk és fegyverzetük van, mint az orosz egységeknek; illetve, hogy egy nemzetközi egyezmény alapján Örményország segítséget kérhet az orosz speciális erőktől. Erre az esetre már volt példa 1999. október 29-én, amikor is egy szélsőséges terrorista csoport elfoglalta az örmény parlamentet. Az örmények megsegítésére akkor egy moszkvai kommandócsoporthoz érkezett az orosz FSB Alfától.

Az Alfán kívül az örmény nemzetbiztonsági minisztérium rendelkezik egy másik speciális harci egységgel is. Ez egy zászlóalj szintű, hivatásos és szerződéses katonákból álló különleges alakulat. A zászlóalj felépítése és feladata megegyezik az orosz speciális alakulatéval. Mindkét, a nemzetbiztonsági minisztérium alárendeltségébe tartozó különleges alakulat az ország fővárosában, Jerevánban állomásozik.

Az örmény védelmi minisztérium is rendelkezik különleges alakulattal, amely mint a Védelmi Minisztérium Katonai Felderítő Igazgatóság különleges ezredeként szerepel nyilvántartásukban. Hasonlóan az Alfához, az ezred hivatásos állományának többsége a Hegyi-Karabahért folytatott harcokban szerezte meg a harci tapasztalatait.

Az örményországi különleges alakulatok, bemutatásakor meg kell említeni a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó speciális erőket is, amelyek a szervezett bűnözés elleni főigazgatósághoz tartoznak, fő feladatuk a banditizmus elleni küzdelem. Alapvetően e belügyi egységeket hivatalosan nem tervezik bevetni a háborús konfliktusokban, de ennek ellenére nagy jelenőséggel bírhatnak az Örményországot ért támadás védelmi hadműveletei során, illetve az egész kaukázusi térség biztonságát tekintve. A banditizmus és a szervezett bűnözés a Kaukázus komoly problémája, mely az egész térség biztonságpolitikájára kihatással van.

A különleges alakulatok kiképzésében, valamint felszerelésük modernizációjában az egész világon szétszóródott örmények is nagy számban segítenek. Az egyik ilyen érdekes példa Gokor Chivichyan lehet, aki egy amerikai-örmény származású judo világbajnok. A Los Angeles rendőrségéhez tartozó kiképzőtiszt egy saját dzsúdó stílust fejlesztett ki, amelyet örmény ju-jit-su néven ismerünk. Chivichyan 2000-ben térítés nélkül vállalta a nemzetbiztonsági minisztérium alárendeltségébe tartozó különleges alakulatok kiképzését Jerevánban.

Hasonlóan Örményországhoz, **Azerbajdzsánban** is minden ún. „védelmi” minisztérium rendelkezik különleges alakulattal. A különböző alárendeltségek ellenére hivatalos feladataik szinte ugyanazok: terrorizmus elleni harc, fontos személyek védelme, illetve túszok kiszabadítása. Ez utóbbi feladaton nem kell csodálkoznunk, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a kaukázusi országok belső instabilitása és szegénysége miatti váltságdíj-követelés igen jövedelmező foglalkozás. Az azerbajdzsáni nemzetbiztonsági minisztérium „specnaz” alakulata a feladatait a Terroristaellenes Központ keretein belül hajtja végre. A feladat sikeres elvégzéséhez az alakulat katonái az oroszok által megtartott kiképzéseken és gyakorlatokon vesznek részt. Az oroszországi szakértők nincsenek jó véleménnyel az azerbajdzsáni „specnaz” alakulatokról. Jelentéseikben sokkal jobb véleményt formáltak az azerbajdzsáni belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó „specnaz” OPON egységről.

A belügyi alárendeltség ellenére sokkal jobb felkészültséggel rendelkeznek a tipikus katonai feladatok végrehajtására. Az OPON alakulat katonái feladataikat a Hegyi-Karabahért folytatott harcokban kiválóan hajtották végre. Sajnos az OPON parancsnokának, Rovshan Dzhavadov ezredesnek az 1995. márciusi zendülése után az egység átalakításra került. A zendülésben a katonai alakulatok specnaz csapatai is részt vettek, kivéve a (néhai) azerbajdzsáni elnök, Hejdar Alijev személyi biztonságáért felelős speciális erőt.

Grúziában a speciális alakulatoknál érdekes helyzet alakult ki. A grúz hadseregben komoly átalakítások kerültek végrehajtásra. A GTEP (Georgia Train and Equip Program) program keretein belül nagyon értékes segítséget kap Grúzia az Amerikai Egyesült Államoktól. Az amerikaiakkal kötött megállapodás értelmében az USA segítséget nyújt a grúz kommandós és hegyivadász különleges alakulatainak kiképzésében. Az, hogy az USA segítségével végrehajtott átalakítás és kiképzés után a különleges alakulatok továbbra is a grúz belügyminisztérium alárendeltségébe fognak-e tartozni, az egyelőre nem köztudott. Tudjuk viszont azt, hogy a kb. 150 katonát számláló egység az utolsó, Tbilisziben történt események alatt Eduard Shevardnadze (1995–2003) ellen lépett fel, és nyíltan támadta rendszerét.

A kaukázusi országok csakis a különleges alakulataik fenntartása mellett rendelkeznek olyan képességgel – legalábbis elméletben –, amely biztosítja a saját belső rendjük védelmét. Nehéz azonban innen meghatározni, hogy a speciális erőknek a valóságban mekkora lehet a harcértékük. Figyelembe véve azt, hogy az alakulatokban szolgálatot teljesítő katonák többsége részt vett a helyi háborúkban, fegyveres konfliktusokban, azt biztosan feltételezhetjük, hogy a harci tapasztalatuk és a kiképzettségük jó szintű. A különleges alakulatok egészen más megközelítésből jelenthetnek problémát napjainkban. Az elitcsapatok növekvő katonai–belügyi szerepe az egész térség gazdasági helyzetére, illetve a különböző politikai érdekekre is hatással lehet. Ez egészen odáig vezethet, hogy a kaukázusi országok különleges alakulatai a térség stabilitásának erősítése helyett a destabilitás tényezőjévé válhatnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adam Pawel Olechowski:
Sily specialne Panstw Kaukaskich.
- Kővári László – Nagy László:
A nemzetközi terrorizmus és Oroszország.

HEKLI LÁSZLÓ ALEZREDES

A HARCÁSZATI ÉS A HADMŰVELETI RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉS TÖRTÉNETE*

I. A HARCÁSZATI RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉS TÖRTÉNETE

BEVEZETŐ

A Magyar Honvédségben, illetve jogelődjében, a Magyar Néphadseregben harcászati **rádió- és rádiótechnikai felderítő alegységek (századok)** 1964–1992 között léteztek. Fennállásuk során több szervezeti változáson mentek keresztül. A rádiófelderítés – mint a felderítés egyik neme – fontosságát kiemelte az a tény, hogy az általa szerzett adatok a felfedés után rövid időn belül rendelkezésre álltak, így jelentős mértékben hozzájárultak a harcászati–hadműveleti magasabbegységek (hadtest, hadosztály) felderítő képességének növeléséhez.

A **harcászati felderítést** a magasabbegységek, egységek szervezetszerű és felderítésre bevont erői és eszközei folytatták a harctevékenységek megszervezése és végrehajtása során.

A harcászati felderítés – a hadműveleti felderítéshez szorosan kapcsolódva, annak alárendelve – átfogta a harcászati feladat teljes mélységét.

A felderítési ágakon és nemeken belül a gépesített lövész- (harckocsi-) hadosztály-közvetlen felderítő-zászlóaljhoz szervezett **rádió- és rádiótechnikai felderítő század** (rövidítve: **ráf. és rtf. szd.**) harcászati szintű rádió- és rádiótechnikai felderítés folytatására létrehozott alegység volt. Feladatait felfedéssel, lehallgatással és irányméréssel hajtotta végre. Szükséges hangsúlyoznom, hogy a korszerű összefegyvernemi harcban a harcászati felderítésen belül **a rádió- és rádiótechnikai felderítő erők – rendeltetésükből fakadóan – egyáltalán nem nélkülözhető, de nem egyedül meghatározó feladatot hajtottak végre.**

A ráf. és rtf. szd. a hadosztály felderítő rendszerében a különböző felderítési nemekhez tartozó alegységekkel és szervekkel együtt hajtotta végre a rádióelektronikai felderítésből reá háruló feladatokat.

A harcászati rádió- és rádiótechnikai felderítő erők feladata békeidőszakban a **kiképzés** volt, így ezen erők laktanyai elhelyezésben voltak. Ahhoz, hogy különböző minősített időszakokban szakfeladatot lássanak el, harcrendbe kellett települniük, azaz **felkészítés** után szétbontakoztak és felvették a harcrendet.

*

A tanulmány „*A magyar katonai rádió(elektronikai) felderítés története*” című, kiadásra tervezett könyv IV. fejezete. Az I., II. és III. fejezet a Felderítő Szemle korábbi számaiban jelent meg.

A szerkesztő megjegyzése: A tanulmányban a szerző a honvédségben általánosan elterjedt, elfogadott, a szabályzatok által engedélyezett és közismert katonai szakkifejezéseket, rövidítéseket és típusmegjelöléseket használja, amelyek megváltoztatása nem indokolt.

A harcászati rádióelektronikai (a rádió- és rádiótechnikai felderítés mai elnevezése szerinti) felderítés történetének feldolgozását nehezítette, hogy kevés levéltári és irattári anyag állt rendelkezésre, illetve azokban sok volt a pontatlanság és ellentmondás. Az anyag összeállításánál segítséget nyújtottak az e területen több évtizeden keresztül dolgozó, ma már nyugállományban lévő szakemberek. A szakterület feldolgozása során igyekeztem a legátfogóbb áttekintést adni a Magyar Néphadseregben létezett harcászati szintű rádió- és rádiótechnikai felderítésről.

A tanulmányban előfordulnak fantázianevek, ugyanis a Magyar Néphadseregben kialakított rendszer szerint minden nagyobb szervezeti változást magába foglaló tevékenység **fedőnevet** kapott. Ennek megfelelően pl. ADRIA, MARCAL, VELENCE és FERTŐD fedőnévvel kerültek végrehajtásra. Ezek a szervezeti változások általában érintették a harcászati rádióelektronikai felderítést végrehajtó szervezeteket is. A több évtizeden át fennállt századok tehát sok változáson mentek keresztül.

1. A MEGALAKULÁS

A Magyar Néphadseregben 1960 őszén kerültek felállításra a **felderítő-zászlóaljtörzsek** keretei. Alárendeltségükbe tartozott egy szűk törzs és egy felderítőszázad. A zászlóaljtörzsek egy évig funkcionáltak, majd leszerelésre kerültek. Amikor 1961. augusztus 1-jén megalakult az 5. hadsereg (MN 5232) törzse, állományában többek között egy felderítőosztállyal (öt fő) megkezdődtek a felderítő-zászlóaljak újbóli szervezésének előkészületei. Megalakításuk időpontja: 1962 ősz.

A hadosztályközvetlen felderítő-zászlóaljak létrehozásával az 5. hadsereg állományában létrejöttek a harcászati felderítés erői, eszközei és szervezetei.

A **harcászati szintű** rádióelektronikai felderítést általában a hadosztályparancsnokságok szervezték, és a hadosztályközvetlen felderítő-zászlóaljak szervezetében található rádió- és rádiótechnikai felderítőszázadok hajtották végre. A felderítési nemek között jelentős szerepet töltött be a rádióelektronikai felderítés, mely passzív eszközökkel az ellenség különböző frekvenciatartományban működő rádióeszközeinek felfedése, lehallgatása és iránymérése eredményeként tartalmi, technikai és iránymérési adatokat szerzett és dolgozott fel.

A Magyar Néphadseregben az első rádiófelderítő század 1964. szeptember 1-jén alakult meg (fedőszáma: MN 7015/j) a Budaörsi úti Petőfi laktanyában.

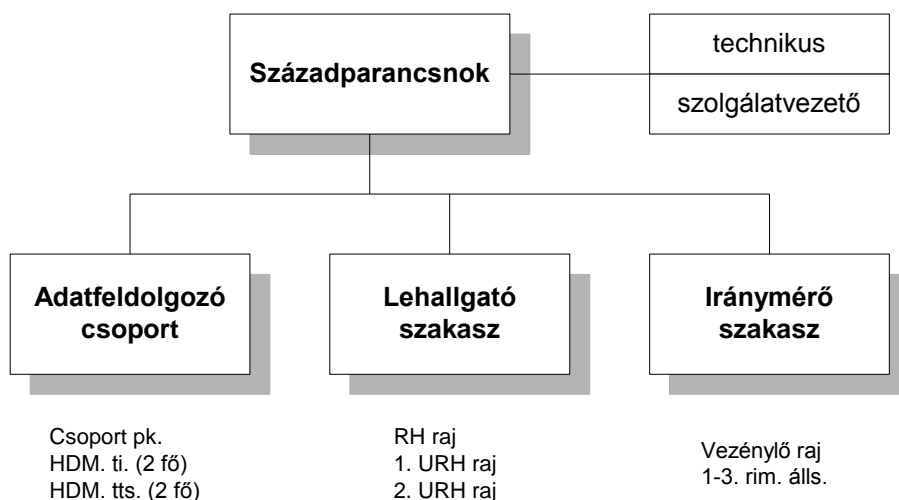
Az alegység első parancsnoka Pajor Antal százados volt.

Hadműveleti tisztek: Csapó Béla hadnagy,
Illés István hadnagy.

Szakaszparancsnokok: Baranyi Elek hadnagy és
Káli György hadnagy voltak.

A század feladata a tiszthelyettes rajparancsnokok és a sorállomány kiképzése volt, 2x1 éves kiképzési időszak alatt. A már kiképzett sorállomány képezte ki az 1965 ősztől megalakult századok másodidőszakos állományát.

2. AZ ELSŐ SZÁZAD SZERVEZETE



A századok technikai eszközei:

Századparancsnok:

R-104 rádióállomás (1 klt. R-104 RH, 1 klt. R-105 URH rádió);
1 db oldalkocsis motorkerékpár.

Adatfeldolgozó csoport:

2 db típus gépkocsi;
1 db GAZ-69 gépjármű.

Lehallgató szakasz:

1 tiszt, 3 tiszthelyettes és 3 db gépjármű.
RH raj: 2 munkahely, munkahelyenként R-1250 és R-1251 vevők (ún. zöld vevők).
Két URH raj: 6 db URH szárazföldi munkahely R-312 vevő (20-80 MHz);
2 db URH légi alsósávú munkahely R-313 vevő (60-300 MHz);
2 db URH légi felsősávú munkahely R-314 vevő (200-440 MHz).

Iránymérő szakasz:

1 tiszt, 4 tiszthelyettes és 4 db gépjármű.
Vezénylő raj: 2 klt. R-105 URH rádió.
Rádió-iránymérő rajok: 1-1 klt. R-105 URH rádió;
1-1 klt. IU-5T rádió-iránymérő (egykeretes).

A szállító gépjárművek NDK gyártmányú Garant LO–1800 benzinüzemű, zárt felépítményű teherautók voltak.

Az első rádiófelderítő század állományából 1965. szeptember 1-jétől kezdődően alakult meg a három azonos szervezetű ráf. szd., a hadosztály felderítő-zászlóalj alárendeltségében.

A Magyar Néphadsereg állományában a következő ráf. szd.-ok voltak:

8. gl. ho. (MN 4891)

42. felderítő-zászlóalj (MN 9027) Újdörögd, majd Szombathely

| | |
|---------------------------|--------------------------|
| Századparancsnok: | Pajor Antal százados |
| Hadműveleti tiszt: | Baksa János hadnagy |
| | Horváth Pál hadnagy |
| Adatfeldolgozó csop. pk.: | Csapó Bála hadnagy |
| Lehallgató szpk.: | Sebestyén Miklós hadnagy |
| Rádió-iránymérő szpk.: | Turcsán András hadnagy |

9. gl. ho. (MN 7203)

54. felderítő-zászlóalj (MN 7842) Kaposvár, majd Lenti

| | |
|---------------------------|------------------------|
| Századparancsnok: | Mezőfi Sándor százados |
| Hadműveleti tiszt: | Torma Zoltán hadnagy |
| | Varga Jenő hadnagy |
| Adatfeldolgozó csop. pk.: | Baranyi Elek hadnagy |
| Lehallgató szpk.: | Tóth Andor hadnagy |
| Rádió-iránymérő szpk.: | Kis János hadnagy |

11. hk. ho. (MN 2284)

74. felderítő-zászlóalj (MN 9550) Tata, majd Győr

| | |
|---------------------------|---------------------------|
| Századparancsnok: | Timkó József százados |
| Hadműveleti tiszt: | Major László hadnagy |
| | Hainrichffy Péter hadnagy |
| Adatfeldolgozó csop. pk.: | Illés István hadnagy |
| Lehallgató szpk.: | Molnár Ferenc hadnagy |
| Rádió-iránymérő szpk.: | Fekete Ignác hadnagy |

1966. szeptember 1-jén alakult meg Kiskunfélegyházán

a 7. gl. ho. (MN 4127) 113. felderítő-zászlóalja (MN 1914)

| | |
|---------------------------|------------------------|
| Századparancsnok: | Bella Antal százados |
| Hadműveleti tiszt: | Holli Gyula hadnagy |
| | Gál Imre hadnagy |
| Adatfeldolgozó csop. pk.: | Káli György hadnagy |
| Lehallgató szpk.: | Váradai Sándor hadnagy |
| Rádió-iránymérő szpk.: | Nagy István hadnagy |

A századok tisztii állománya (a szdpc.-ok kivételével) 1964, 1965 és 1966-ban az Egyesített Tisztii Iskolán (ETI) végzett, a tiszthelyettesi állományt a 3. önálló rádiófelderítő ezred (MN 2983) biztosította. Hosszú éveken keresztül az ezrednél hajtották végre a tiszthelyettesek képzését és a sorállomány (I. időszak) báziskiképzését.

Az előljároi jelentések szerint a századok hamar beilleszkedtek a felderítő-zászlóalj állományába és kiképzési rendszerébe. A 42. felderítő-zászlóalj százada az első kiképzési időszak, az 54. és 74. felderítő-zászlóalj századai a második kiképzési időszak végére képessé váltak **szakfeladatok** végrehajtására. Elsajátították az adatszerzést és adatfeldolgozást, a szaktechnika kezelését, a rádiófelderítő jelentések elkészítését.

Gátolta az alegységek kiképzését a szükséges kiképzési segédeszközök, a berendezések és leírások hiánya, valamint a kevés szaktanterem.

E fenti megállapításnak kissé ellentmond az MNVK 2. Csf.-nek készült „SZT” jelentésben (Tárgya: Az 1966-70. évi fejlesztés során a ráf.-rtf. szolgálatra háruló fejlesztési feladatok értékelése) foglaltak, melyben megállapítást nyert, hogy „... a harcászati ráf. századoknál a BOTOND terv keretében végrehajtottuk a hivatásos és továbbszolgáló állomány rádiófelderítés folytatására való felkészítését, befejeződött a technikai eszközökkel való feltöltés és hadrafogható állapotban a hadsereg alárendeltségébe került; képesek a részükre meghatározott normaidőn belül a kijelölt körlet elfoglalására vagy békeelhelyezésből közvetlenül az alkalmazási terepszakaszra elvonulni, szétbontakozni és rádiófelderítő tevékenységet folytatni. Gond a személyi állomány kiképzésének hiányosságai, a rádiófelderítő technika üzembiztonsága terén tapasztalható hiányosságok alapján nem éri el a kívánt szintet. Ezért a századok harcászati rádiófelderítés folytatására csak szükségszerűen alkalmasak.”

A 74. felderítő-zászlóalj rádiófelderítő százada MNVKF intézkedése alapján 1967-ben Rétság helyőrségben diszlokált, majd egy év múlva visszatért Tatára.

Egy újabb szervezeti változás alkalmából, 1968-ban rendszerezítették a felderítő-zászlóalj parancsnokságában a zászlóaljparancsnok rádiófelderítő helyettese beosztást.

Az első ilyen beosztást betöltő személyek voltak:

| | |
|-----------------------|----------------------------|
| Pajor Antal százados | (42. felderítő-zászlóalj) |
| Bíró György százados | (54. felderítő-zászlóalj) |
| Timkó József százados | (74. felderítő-zászlóalj) |
| Bella Antal százados | (113. felderítő-zászlóalj) |

A kinevezettekkel egy időben természetesen változtak a századparancsnokok is: Csapó Béla hadnagy (42. felderítő-zászlóalj), Baranyi Elek hadnagy (54. felderítő-zászlóalj), Illés István hadnagy (74. felderítő-zászlóalj) és Káli György hadnagy (113. felderítő-zászlóalj).

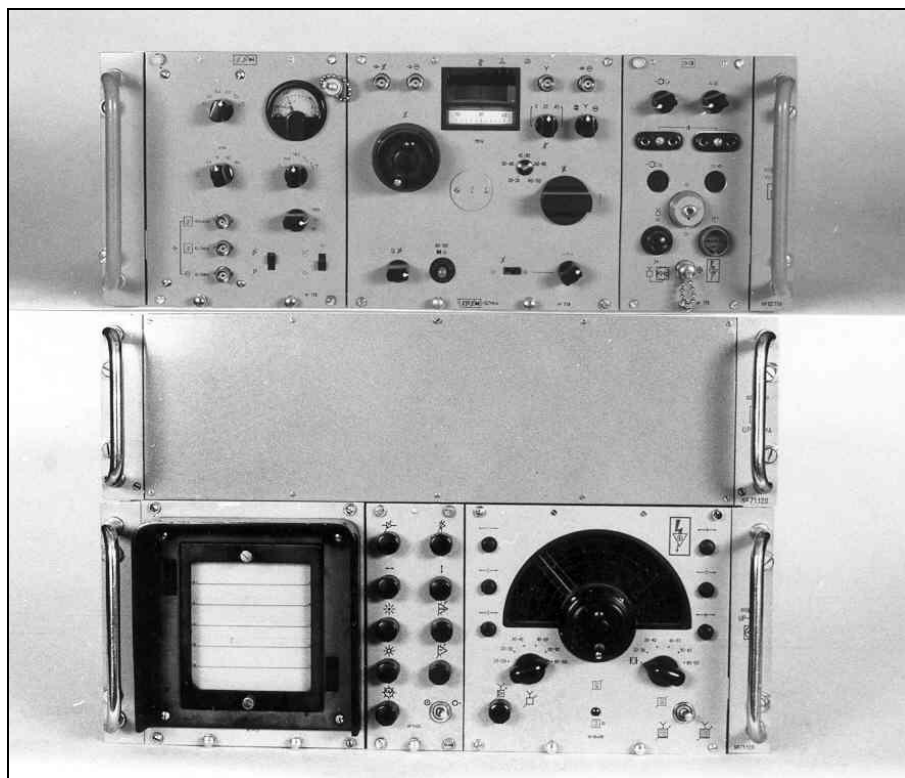
Ez időben rendszeresítették a századparancsnok technikai helyettese beosztást is. A beosztások betöltésére a szakaszparancsnokok közül kerültek kiválasztásra. Az első ilyen beosztást betöltő személyek voltak: Horváth Pál hadnagy, Kiss János hadnagy, Fekete Ignác hadnagy és Nagy István hadnagy.

1969-ben vezették be a sorállomány 3x8 hónapos kiképzési rendszerét.

A technikai eszközök között 1971-ben kerültek rendszeresítésre a Mechanikai Labor által gyártott, úgynevezett „szürke” eszközök:

- RH: R-1250M vevő;
- URH: VU-21M vevő, UP-3MA panoráma;
VU-32 M vevő, UP-3MB panoráma;
- RIM: IU-6M rádió-iránymérő;
- UAE-63 antennaerősítő.

A rádió-iránymérő állomások vezénylésére az R-405X félkészlet rádiórelé-állomások kerültek rendszeresítésre. A szállítóeszközöket a Cs-344 zárt felépítményű gépjármű váltotta fel. A századok vezetését R-130 rádióállomás biztosította.



A VU-21M vevő és az UP-3MA panoráma

Az 1970-es évek elején végrehajtott HKSZ- és „M”-ellenőrzések tapasztalatai azt mutatták, hogy a felderítő-alegységek diszlokációja csak részben biztosította a harcászati, előrevonási és szétbontozási feladatok időbeni végrehajtását. Ezért célszerűnek tartották megvizsgálni a 42. felderítő-zászlóalj (Újdörögd) és a 74. felderítő-zászlóalj (Tata) átdiszlokálási lehetőségét az ország nyugati körzetébe.

A néphadsereg szervezetében lévő rádióelektronikai felderítő csapatok szakirányítása és azok felkészítése a Vezérkar felderítő csoportfőnök **rádióelektronikai felderítő helyettese** hatáskörébe tartozott. A Vezérkar 9. önálló osztály (12 tiszti, 2 polgári alkalmazott) 1972 nyarán került a Felderítő Csoportfőnökség állományába, mint **csapatfelderítő osztály**. Az osztály akkori vezetője Polgár Ervin ezredes volt. Osztályán később két rádiófelderítő tiszti beosztás került rendszeresítésre.

A következő, nagyobb szervezési változások 1972–1974 között történtek, amikor az elsőlépcsős hadosztályok századainál **rádiótechnikai felderítő szakaszokat**, valamint az adatfeldolgozó csoportokból **adatfeldolgozó és vezénylő szakaszokat** szerveztek. A lehallgatószerkezetek **felfedő- és lehallgatószerkezetekre** változtak.

Technikai területen megjelentek az RPSZ–5M rádiótechnikai felderítő-állomások, és 1976-ban a VU–141/MCS rádiórelé-felderítő-állomások.

1976-ban került sor az első lépcsőben lévő felderítő-zászlóalj átdiszlokálására (MARCAL feladat). Az 1976. július 20. és szeptember 15. között végrehajtott feladat alapján a 74. felderítő-zászlóalj Tata helyőrségből Győrbe, a 42. felderítő-zászlóalj Újdörögd helyőrségből Szombathelyre, az 54. felderítő-zászlóalj Kaposvár helyőrségből Lentibe diszlokált.

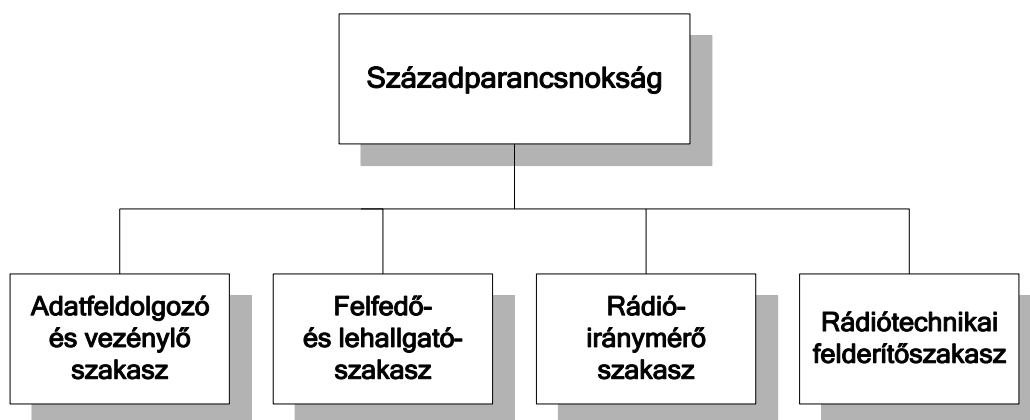
Érdekesség és a korra jellemző, hogy „... a szervezés, végrehajtás során minden okmányt Szigorúan Titkosként kell kezelni, ... az új helyőrségben a vezetékek nélküli rádióelektronikai eszközöket a határtól számított 50 km-es körzetben még kiképzési céllal sem üzemeltethet, ... a végrehajtás feladatairól nyíltan beszélni, vagy illetéktelenekkel közölni TILOS.”

Az új helyőrségekbe átdiszlokált csapatok kiképzési bázisainak megépítésében, az anyagi–technikai feltételek megteremtésében együttműködtek és tevékenyen részt vettek az MNVK 2. Fcsf-ség szakemberei. Mindezek alapján valamennyi szervezet egy év alatt megteremtette a harcászati és kiképzési feltételeit.

1987-ben a századok szervezetéből kivonták a rádiótechnikai felderítő szakaszokat, melyek átadásra kerültek a 2. önálló rádiófelderítő-zászlóalj bázisán megalakuló **83. „M” rádiótechnikai felderítő-zászlóalj állományába**.

3. A TÍPUSSZÁZAD SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

Az 1980-as években egységesítésre kerültek a századok, amelyek típusszervezete a következő volt:



Századparancsnokság

Feladata: biztosítani a kapott rádióelektronikai felderítési feladat eredményes végrehajtásának feltételeit, szervezni és folyamatosan irányítani a szaktevékenységet, fenntartani a század harcalkészültségét.

Állományába a századparancsnok, a parancsnok fegyverzettechnikai helyettes, szolgálatvezető, írnök és gépjárművezető tartozott.

Egy terepjáró tehergépkocsival és egy R-107 URH rádióval rendelkezett.

Adatfeldolgozó és vezénylő szakasz

A szaktevékenység során állományából két hadművelési tiszt és két hadművelési tiszthelyettes bevonásával **adatfeldolgozó csoportot** hoztak létre. Ez a csoport a századparancsnok intézkedései alapján közvetlenül szervezte és irányította az adatszerzést, értékelte a megszerzett tartalmi, technikai és iránymérési adatokat, elkészítette a harcintézkedésekben meghatározott tartalmú felderítő jelentéseket, és előkészítette a századparancsnok elhatározásához a számvetéseket.

Egy hadművelési gépkocsival rendelkezett, amelyben diszpécserközpont biztosította a rádióelektronikai felderítő munkahelyek irányításához szükséges folyamatos vezetékes összeköttetést.

A szakasz állományába szervezett **vezénylő raj** a szakaszparancsnok közvetlen irányításával összeköttetést tartott a század vezetési pontjain települt rádióelektronikai felderítő munkahelyekkel, valamint a harcrendben széttelepített rádió-iránymérő állomásokkal.

Feladata volt az ultrarövidhullámú felfedő és lehallgató munkahelyek mérési igényeinek fogadása, mérési parancsok továbbítása a rádió-iránymérő állomások felé, a mért oldalszög visszajelentésének rögzítése, azok kiértékelése, majd a települési körzet meghatározása és jelentése az adatfeldolgozó csoportnak.

A vezénylési feladatok mellett a harcrendben széttelepült rádió-iránymérő állomások felé továbbította azokat a parancsokat és szolgálati közleményeket, melyek a rádióelektronikai felderítési feladatok végrehajtásával és tevékenységük biztosításával voltak kapcsolatosak.

A feladat végrehajtásához egy vezénylő állomás állt rendelkezésre. A vezénylés végrehajtását két R-107 URH rádió, valamint R-405X rádiórelé-félkészlet biztosította. A vezénylő állomás tartozéka volt egy URH felfedő és lehallgató munkahely, amely a mérendő ellenséges rádióállomás gyorsabb azonosítását biztosította.

Az adatfeldolgozó és vezénylő szakasz állományában volt még egy R-142 rádió- és R-405X rádiórelé-állomás.

Felfedő- és lehallgatószakasz

Feladata az 1,5–30 MHz rövid- és a 20–500 MHz közötti ultrarövidhullámú (URH) frekvenciatartományban üzemelő ellenséges rádióállomások és rendszerek felfedése, rádióelektronikai felderítő ismérvek megállapítása és folyamatos figyelésük végrehajtása. Ezenkívül a szárazföldi URH munkahelyek feladata a 20–80 MHz-es frekvenciasávban felfedett rádióállomások iránymérése is.

A fenti feladatok végrehajtásához a szakasz négy típusgépkocsiba szerelt, három rövidhullámú, vegyes üzemű, nyolc ultrarövidhullámú alsósávú távbeszélő és három ultrarövidhullámú felsősávú távbeszélő üzemű munkahellyel rendelkezett. Valamennyi munkahely kétvevős; az alapkészülékeket ellátták a megfelelő segédberendezésekkel, antennaerősítőkkel és hangrögzítőkkal.

A berendezések táplálása a típusgépkocsikba szerelt 24 V-os akkumulátorokról, vagy a gépkocsihoz tartozó 220 V-os feszültséget biztosító aggregátorokról, illetve a vezetési pont teljes feszültségét biztosító központi hálózatról történt.

Rádió-iránymérő szakasz

A szakasz harcrendben széttelepített ultrarövidhullámú rádió-iránymérő állomásai rádió-iránymérő rendszert képeztek.

Feladatuk volt a vezénylő központ mérési parancsai alapján a 20–80 MHz-ig terjedő URH frekvenciasávban üzemelő ellenséges rádióállomások oldalszögének mérése és az adatok jelentése a vezénylő központba.

A szakasz a feladat végrehajtását négy azonos felépítésű URH rádió-iránymérő állomással hajtotta végre.

A vezénylési parancsok vétele és a mért oldalszögek visszajelentése R-405X rádiórelé-félkészlettel történt. Másodlagos híradó eszközként az állomások készletébe tartozott egy-egy erősítővel felszerelt R-107 URH rádió is.

Az állomásokat az önálló működéshez kettő-kettő készlet benzinüzemű aggregátorral látták el.

Rádiótechnikai felderítő szakasz

Feladata az 500–9670 MHz frekvencia tartományban üzemelő ellenséges rádiótechnikai eszközök felfedése, technikai paramétereinek megállapítása és települési körzetük meghatározása.

A szakasz harcrendben széttelépülve, rádiótechnikai rendszerként hajtotta végre feladatát.

4. A SZÁZAD ERŐI ÉS ESZKÖZEI

A rádióelektronikai felderítés az abban részt vevő **erők** szellemi és fizikai tevékenységének eredményeként valósult meg. Ez a tevékenység meghatározott szakképzettséget, különböző fokú és irányú elméleti ismereteket, tárgyi tudást és nagy gyakorlati tapasztalatot igényelt.

Ezen erőket a rádióelektronikai felderítés folyamatában betöltött helyük és szerepük, szakképzettségük és feladatuk alapján a következők szerint lehetett csoportosítani:

- a) A rádióelektronikai felderítést **szervező és vezető állományhoz** azok a személyek tartoztak, akik szolgálati időtartamuk alatt a rádióelektronikai felderítés folyamatosságának és eredményességének érdekében az adatfeldolgozó és adatszerző állomány felé intézkedési jogkörrel rendelkeztek.

E feladatot ellátta a hadosztály felderítőosztály rádióelektronikai felderítő főtiszt, a felderítőzászlóalj-parancsnok rádióelektronikai felderítő helyettese, a rádióelektronikai felderítőszázad-parancsnok, valamint a különböző ügyeleti szolgálatot ellátó parancsnoki állomány.

- b) A **rádióelektronikai felderítő adatfeldolgozók** – a század hadműveleti tisztjei, tiszthelyettesei, valamint az adatszerzőktől bevont szolgálati személyek – az adatszerző távirások által szerzett adatokat értékelték, feldolgozták, pontosították és azonosították, valamint azokból következtetéseket vontak le és felderítőjelentésekben összesítették a rádióelektronikai felderítés eredményeit. Értékelő munkájukkal párhuzamosan irányították az adatszerző tevékenységet is.
- c) A **rádióelektronikai felderítő távirások** kezelték a szaktechnikai eszközöket, adatokat szolgáltatottak a rádióelektronikai felderítés objektumairól és adatforrásairól.

A harcászati rádióelektronikai felderítő eszközökkel szemben általános és egyedi követelményeket kellett támasztani.

5. A SZÁZAD FELADATA, KÉPESSÉGE

5.1. A rádióelektronikai felderítő század rendeltetése

A rádióelektronikai felderítő század rendeltetése az ellenséges hadosztály-parancsnokság, hadosztály-tüzérparancsnokság, a hadtest és hadosztály alárendeltségébe tartozó dandárok, rakéta-, tüzér-, légvédelmi rakéta- és tüzérosztályok, megerősítő tüzérség, a harcászati légierő és a hadseregrepülők vezetésére és irányítására telepített és üzemeltetett rövidhullámú és ultrarövidhullámú rádióforgalmi rendszerek felfedése, folyamatos figyelése, a rádióelektronikai eszközök települési körzetének irányméréssel történő megállapítása.

A fenti tevékenység során a század tartalmi, technikai és iránymérési adatokat szerzett az ellenség működő rádióállomásairól és rádióforgalmi rendszereiről.

5.2. A század objektumai

A rádióelektronikai felderítő század alapvető feladata adatokat szerezni (pontosítani) az ellenség harci állományáról, csoportosításáról, tevékenységük jellegéről és szándékáról; az atomeszközök és más fontos csapásmérő fegyverrendszerek elhelyezkedéséről, azok alkalmazáshoz történő előkészítéséről; a vezetési pontok elhelyezéséről és áttelepüléséről; a harcászati légierő, a hadsereg repülők települési körzeteiről és harctevékenységről.

Ennek alapján a rádiófelderítés objektumait képezték:

- a hadműveleti-harcászati rakétaalegységek, atomtüzérosztályok és -ütegek, lőszerellátó pontok;
- a nagy pontosságú fegyverrendszerek elemei;
- a rádióelektronikai harc alegységek;
- a hadtest-, hadosztály-, dandárvezetési pontok;
- a szárazföldi csapatok erői (hdt. és ho. első lépcső dandárai);
- a harcászati légierő és a hadseregrepülők repülőterei, leszállóhelyei, repülésirányító és értesítő központjai, őrsői;
- a légvédelmi rakéta- és tüzérosztályok és a légvédelem vezetési pontjai.

5.3. A század képessége

A század állományából létrehozható:

- egy URH iránymérő rendszer (3 iránymérő állomással), amely a harcérintkezés vonalától 2–6 km-re települve 12–18 km-es iránymérő alap létrehozásával képes 35–50 km mélységig iránymérési feladatokat végrehajtani;

- egy rádiófelfedő-lehallgató rendszer két rövidhullámú (RH) munkahellyel, amely a harcérintkezés vonalától 2–6 km-re települve képes a rövidhullámú rádióforgalmi rendszerek lehallgatására a harcászati felderítés teljes mélységében, hat URH alsó- és két URH felsősávú munkahellyel, az URH földi rádióforgalmi rendszerek felfedésére és lehallgatására a közvetlen rálátás távolságán, a légi URH esetében pedig 400 km távolságon belül;
- két rádiórelé-felderítő és -lehallgató állomás, amely a harcérintkezés vonalától 2–6 km-re települve vagy manőverezve képes a hallhatóság határain belül az ellenség működő rádióreléinek felfedésére és lehallgatására;
- egy rádiótechnikai közelfelderítő rendszer két rádiótechnikai felderítő őrssel, mely az iránymérő állomások közelében, a harcérintkezés vonalától 2–6 km-re települve, 50 km mélységig képes az üzemelő rádiólokátorok települési körzeteinek és paramétereinek megállapítására;
- egy századvezetési pont, amely a harcérintkezés vonalától 2–6 km-re települve irányítja a század adatszerző tevékenységét.

Mindezek figyelembevételével a század az alábbi adatszerző képességekkel rendelkezett:

Felfedés és lehallgatás vonatkozásában

- RH tartományban a két felfedő és lehallgató munkahely: kettő-négy rádióforgalmi rendszer felfedése és folyamatos figyelése, valamint egy-két forgalmi rendszer időszakos figyelése;
- URH alsó (földi) tartományban működő hat felfedő és lehallgató munkahely: 6–12 rádióforgalmi rendszer felfedése és folyamatos figyelése, valamint 6–12 rádióforgalmi rendszer időszakos figyelése;
- URH felső (légi) tartományban két felfedő és lehallgató munkahely: kettő-négy rádióforgalmi rendszer felfedése és folyamatos figyelése, valamint kettő-négy rádióforgalmi rendszer időszakos figyelése;
- rádiórelé tartományban két rádiórelé-állomás: két rádiórelé-irány felfedése és lehallgatása, ezen belül négy géptávíró-csatornán és két távbeszélő-csatornán továbbított közlemények rögzítése.

Rádióiránymérés vonatkozásában

- egy URH iránymérő rendszer: óránként hat-nyolc rádióállomás települési körzetének behatárolása.

Rádiótechnikai felderítés vonatkozásában

- egy közelfelderítő rendszer: óránként hat-nyolc rádiólokátor paramétereinek és települési körzetének behatárolása.

6. A RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTŐ SZÁZAD ALKALMAZÁSA

6.1. A század harcrendje

A rádióelektronikai felderítő század feladata végrehajtásához harcrendbe bontakozott szét, mely az erők és eszközök szélességben és mélységben történő csoportosítása a rádióelektronikai felderítési feladatok végrehajtására.

A harcrendet úgy kellett kialakítani, hogy az kifejezte a rádióelektronikai felderítés fő erőkifejtésének irányát, biztosította a század tevékenységének rugalmas vezetését, a terep adottságainak hatékony kihasználását, a nagyfokú manőverezési lehetőséget.

A harcrend méretét és a harcrendi elemek területi elhelyezkedését meghatározta:

- a kialakult helyzet;
- a hadosztály hadműveletének méretei,
- a század feladatát képező adatforrások valószínű területi elhelyezkedése;
- a rendelkezésre álló szaktechnikai eszközök képessége;
- az alkalmazási terület terepviszonyai.

Minden helyzetben be kellett tartani azt az elvet, hogy a harcrendi elemek települési helyével szemben támasztott konkrét követelmények figyelembevételével a harcrend méretét és a harcrendi elemek települési helyét úgy kellett meghatározni, hogy a rádióelektronikai felderítő század vezetési pontja, valamint a rádió-iránymérő állomások a harcérintkezés vonalától (államhatártól) 4–6 km-re települjenek.

A tervezés során valamennyi harcrendi elem részére tartalék települési helyet is ki kellett jelölni a fő körlettől oldalra és hátra 2–3 km távolságra.

A harcászati rádiófelderítő erők alapvető rendeltetése békeidőszakban a kiképzés volt, így ezen erők laktanyai elhelyezésben voltak. Ahhoz, hogy minősített időszakokban feladatot lássanak el, ezen erőknek harcrendben kellett települni, azaz felkészítés után szétbontakoztak és felvették a harcrendet.

A harcászati rádiófelderítő erők klasszikus harcrendi eleme a vezetési pont és két-három kitelepült (15–25 km iránymérő alapot létrehozó) állomás.

A rádióelektronikai felderítő század a feladat végrehajtásához a következő harcrendi elemeket hozta létre:

- **századvezetési pontot**, amely magában foglalta:
 - a századparancsnokságot;
 - az adatfeldolgozó és vezénylő szakaszt;
 - a rádióelektronikai szakaszt;
 - egy rádió-iránymérő állomást.

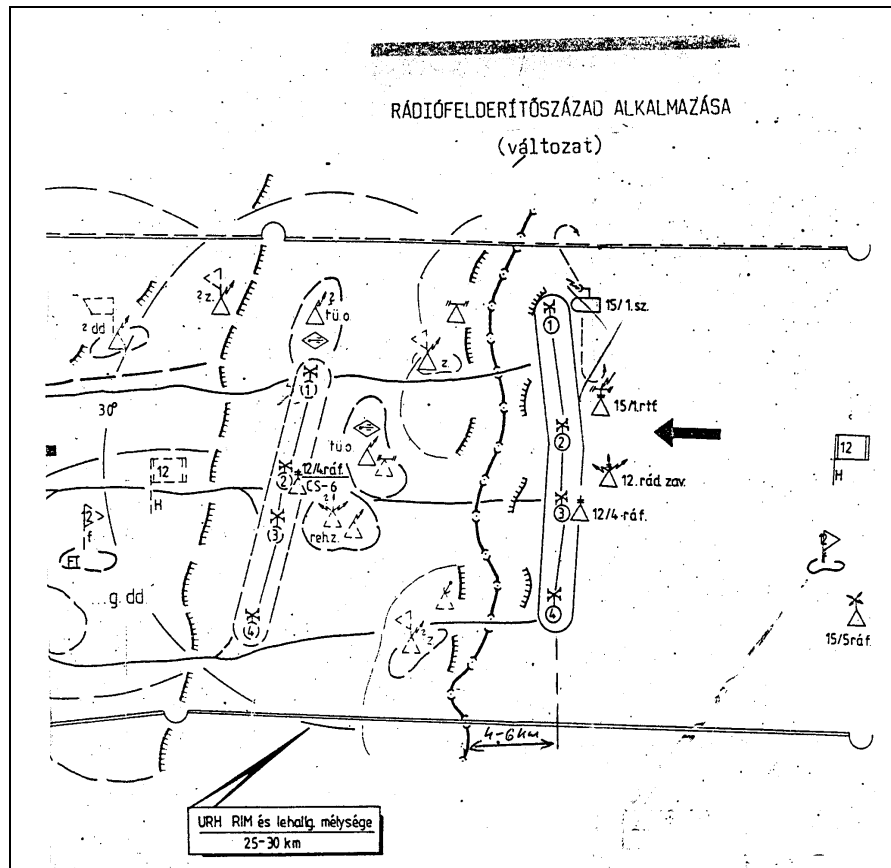
A vezetési pontot az arcvonaltól (államhatártól) 4–6 km-re mintegy 500x500 m nagyságú, lehetőleg sík, kiemelkedő területen kellett telepíteni.

- **rádió-iránymérő rendszert**, melyet a rádió-iránymérő szakasz négy állomása alkotott.

Az állomásokat az arcvonaltól (államhatártól) 4–6 km-re 100 m sugarú nyílt területen kellett telepíteni.

- **rádiótechnikai rendszert**, melyet a rádiótechnikai szakasz három őrsé alkotott.

Az őrsők az arcvonaltól 2–4 km-re települtek.



A rádiófelderítő század alkalmazása (korabeli vázlat)

7. EGYÉB

A 74. felderítő-zászlóalj 1967 áprilisában részt vett az 5. hadsereg parancsnoka által vezetett MAROS fedőnevű, kétfokozatú parancsnoki és törzsvezetési gyakorlaton, majd május hónapban az MNVK által vezetett BALATON fedőnevű kétfokozatú parancsnoki és törzsvezetési gyakorlaton.

Az 1980-as évek elején technika hiányában lekeretesítésre került a 113. felderítő-zászlóalj rádiófelderítő százada és 1987-ben felszámolásra került az 54. felderítő-zászlóalj. Az akkori különböző szintű parancsok, intézkedések szerint: *„... a hadsereg feladatához jobban igazodó és a követelményeknek jobban megfelelő szervezeti-vezetési rendszerre történő áttérés és annak korszerűsítése miatt az 54. felderítő-zászlóaljat 1987. március 1-jei hatállyal megszüntetem”.*

A Jugoszláviában kialakult helyzet miatt a 74. felderítő-zászlóalj rádiófelderítő százada a hadműveleti rádióelektronikai felderítés kiegészítéseként 1991. november 15-től 1991. december 21-ig a déli határszakaszon került alkalmazásra. A század vezetési pontja Siklós, Tenkes hegy mellett, a 2. ö. ráf. z. harcálláspontján települt. Az URH rádió-iránymérő állomások Sellyén és Sátorhelyen települtek.

Az MHVKF 0256/1991, az MH Szervezési és Hadkiegészítési Csf. 133/76/1991, az MH 5. HDS. PK. 0850/1991. és az MH 1. g. hdt. Pk. 0461/1991. számú intézkedése alapján 1991. augusztus 15-től 1992. augusztus 15-ig az MH 74. „Arrabona” felderítő-zászlóalj rádiófelderítő század, valamint az MH 78. rádiózavaró század ideiglenes jelleggel és szervezettel összevont rádióelektronikai századként hajtotta végre feladatait, Győr helyőrségben.

BEFEJEZÉS

A harcászati rádióelektronikai felderítés a Magyar Honvédségben 1992. augusztus 1-jével szűnt meg, amikor az új honvédelmi koncepció következtében az MHPK 23/1992., valamint a HVKF 0106/1992. számú intézkedése alapján az ún. rádiófelderítő – rádióelektronikai-harc integrációval megalakultak a Magyar Honvédség elektronikai-harc szervezetei. A rádiófelderítő századok beintegrálódtak az elektronikai-harc századok szervezetébe.

Ennek megfelelően a 42. felderítő-zászlóalj átdiszlokált Szombathelyről Pécsre, és a rádiófelderítő százada a 29. elektronikai-harc századba; a 74. felderítő-zászlóalj rádiófelderítő százada pedig Győr helyőrségben maradván, a 78. elektronikai-harc századba integrálódott. A harcászati szintű rádióelektronikai felderítés feladata azonban kisebb szervezetekkel, létszámmal és képességekkel továbbra is megmaradt.

II. A HADMŰVELETI RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉS TÖRTÉNETE

BEVEZETÉS

A Magyar Honvédségben a **hadműveleti szintű rádió- és rádiótechnikai felderítés** – mai terminológia szerint a rádióelektronikai felderítés –, 1962 novemberében került bevezetésre a 3. önálló rádiófelderítő ezred állományából kijelölt erőkkel.

A hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítés szerves része a hadsereg-parancsnokságok által szervezett és folytatott hadműveleti felderítésnek, mely békében és háborúban egyaránt folytatható, különböző terep- és időjárási viszonyok között.

A hadműveleti felderítést a seregtestparancsnokok és törzseik szervezték abból a célból, hogy időben megfelelő adatokkal rendelkezzenek az ellenségről és a hadműveleti területről az elhatározások meghozatalához, a hadműveletek előkészítéséhez és végrehajtásához.

A hadműveleti felderítés – a hadászati felderítésnek alárendelve –, magában foglalta az egyes haderőnemek hadműveleti rendeltetésű felderítő erőinek összességét, valamint az alárendelt magasabbegységek harcászati felderítést folytató erőit is.

A hadműveleti szintű rádióelektronikai felderítést a hadsereg-parancsnokságok szervezték. Hadseregközvetlen egységként a Magyar Néphadseregben e feladatot a **2. önálló rádiófelderítő zászlóalj** hajtotta végre. A zászlóalj a hadsereg felderítő rendszerében, a különböző felderítési nemekhez tartozó alegységekkel és szervezetekkel együtt hajtotta végre a hadműveleti szintű rádióelektronikai felderítésből reá háruló feladatokat. Fennállása alatt több kisebb szervezeti változáson ment át, de alaprendeltetése nem változott.

A zászlóalj fő feladata békeidőszakban a **kiképzés** volt. Fennállásának ideje alatt 1976. október 1-jétől 1989 őszéig éles **rádióelektronikai felderítést hajtott végre**.

A szervezet megalakításának előzményeiről, körülményeiről, és főleg a fennállása óta megtett útról eddig még nem készült olyan összegzés, amely az eseményeket átfogóan mutatta volna be.

1. A ZÁSZLÓALJ MEGALAKULÁSA

Az 1953. november 13-án megalakult 102. önálló rádiófelderítő ezred (röv.: 102. ö. ráf. e., fedőszáma: MN 2983) a rádiófelderítés átszervezése és fejlesztése során – 1957. április 8-án – 3. önálló rádiófelderítő ezreddé alakult.

Az ezred állományából 1962. november 15-én (19-e?) az MNVK Felderítő Csoportfőnök 0616/1962. számú parancsával alakult meg a **2. önálló rádiófelderítő zászlóalj** (2. ö. ráf. z.) azzal a céllal, hogy összekovácsolás után az 5. hadsereg (MN 5232, Székesfehérvár, felállításának időpontja: 1961.08.01.) állományába kerüljön, és képes legyen hadműveleti rádiófelderítési feladatok végrehajtására. A zászlóalj a szükséges személyi állomány és az anyagi készletek biztosítása után a rádiófelderítő ezred részére tiszthelyettesek és sorállomány (távírász) kiképzését végezte.

Az MNVK Felderítő Csoportfőnökség alárendeltségébe tartozó alakulat az MN 2983/C fedőnevet kapta. Parancsnoka Lipták Gyula őrnagy, törzsfőnöke Gordoni Géza százados, politikai helyettese pedig Horváth Károly százados volt. Ezt követően döntés született a rádiófelderítő szervek hadászati és hadműveleti-harcászati szintű differenciálásáról.

Az egység fő feladatát abban az időszakban a saját és az MN 2983 egység részére tiszthelyettesi és sorkatona távírász állomány kiképzése képezte. Új helyre, a Budapest, II. kerület Hidász u. 2/b. szám alatti laktanyába költözéssel új fedőszámot kapott az alakulat, MN 5341 megnevezéssel. A zászlóalj tizenkét éven át élt ezen a helyen, s fő feladatként a sorállomány és tartalékos tisztii növendékek kiképzését hajtotta végre.

Az első önálló szakfeladat végrehajtására először 1964. szeptember 12-től október 1-ig került sor, a „FALLEX-64” NATO gyakorlat időszakában.

Az alakulat történetének kiemelkedő eseménye volt, hogy 1964. május 30-án a Budapesti Rádiótechnikai Gyár dolgozói csapatzászlót adományoztak az alakulatnak.

Az egység történetének első szakasza 1966. november 1-jével lezárult, mivel az MNVKF 00100/1966. számú intézkedése alapján a zászlóalj az 5. hadsereg alárendeltségébe került.

Az alárendeltségbe kerülést egy évvel (1965. november 22.) megelőzte az 5. hadsereg felderítőosztály állományának megerősítése egy rádiófelderítő (Lázár Elemér százados) és egy rádiótechnikai felderítő főtiszttel (Bella Antal százados). Közben a honvédelmi miniszter 1966. szeptember 15-i hatállyal felmentette a zászlóalj parancsnokát, Lipták Gyula őrnagyot és Simon Béla őrnagyot nevezte ki parancsnoknak.

Pcs. Bl. 64 sorsz.

Magyar Néphadsereg Vezérkara "TITKOS"!
2. Csoportfőnökség

Készült: 1 pld.-ban
1 pld. : 3 lap
Egyedüli példány
Sfsz.: C/189.

CSOPORTFŐNÖKI

065 sz.

TISZTI PARANCS

Budapest, 1966. évi november hó 1-én.

Tárgy: Intézkedés a parancsnoki
teendők és a beosztás,
továbbá a 2.ö.ráf.zászló-
alj az 5. HDS. alárendelt-
ségébe történő átadására.

A MNVKF. 00100/64/66/K. számú Intézkedése és a 052.sz.
2. Csoportfőnökségi Tiszti Parancs 1. pontja kapcsán:

a 2.ö.ráf.zászlóalj parancsnoki teendők és beosztás,
továbbá a 2.ö.ráf.zászlóalj a 2. Csoportfőnökség alárendelt-
ségéből az 5. HDS.-nek történő átadását 1966. november 10-15-ig
kell végrehajtani.

Átadó parancsnok: LIPTÁK Gyula őrgy.,

Átvevő parancsnok: SIMON Béla őrgy.

1./ A parancsnoki teendők átadás-átvétel, továbbá a
2.ö.ráf.zászlóalj 5.HDS. alárendeltségébe történő átadására
az alábbi bizottságot jelölöm ki:

Elnök: Schneider Pál alez.,

Tagok: Szántó József alez.,
Lakatos József őrgy.,
Balla János őrgy.,

./.

Megjegyzés: Az eredeti dokumentum fénymásolata. (A szerk.)

Horváth Ferenc őrgy.,
Szabó István szds.,
Fodor Aladár szds.,
Martinkovics József szds.

A bizottság összességében ellenőrizzze a zászlóalj általános állapotát, külön a fegyverzet, a lőszer, a rádiófelderítő- és híradótechnika, a gépjárművek meglétét és állapotát, továbbá külön a zászlóalj anyagi gazdálkodását.

A bizottság a parancsnoki teendők átadás-átvételéről a következő jegyzőkönyveket készítse el:

a./ A parancsnoki teendők és beosztás átadás-átvételéről szóló jegyzőkönyvet.
Ez tartalmazza: - a zászlóalj névjegyzék szerinti meglévő állományát;
- a személyi állomány erkölcsi-politikai állapotát és fegyelmi helyzetét;
- a harci és politikai kiképzés állapotát;
- a zászlóalj harcckészültségi és "M" készségét.

b./ A rádiófelderítő és híradótechnikai eszközök, fegyverzet és lőszer, továbbá a gépjárművek átadás-átvételéről szóló jegyzőkönyvet.

Ez tartalmazza: - a rádiófelderítő és híradótechnikai eszközök, a fegyverzet és lőszer,
- a gépjárművek okmány szerinti meglévő mennyiségét, minőségét és azok technikai állapotát; karbantartási és tárolási viszonyait.

c./ A gazdálkodás átadás-átvételéről szóló jegyzőkönyvet.

Ez tartalmazza: - az elhelyezési viszonyokat,
- a leltári és berendezési tárgyak meglétét, állapotát,
- az élelem, a ruházat,

- a technikai és egyéb anyagok - mind a folyó, mind a zárolt készletek meglétét, állapotát, nyilvántartását és tárolását,
- a pénzügyi szolgálat tevékenységét, gazdálkodását, az okmányok és elszámolások rendjét.

A bizottság tagjai a teendők átadás-átvétele során szolgálati águknak megfelelően az érvényben lévő szabályzatok és utasítások szerint járjanak el.

2./ A parancsnoki teendők és a beosztás átadás-átvételéről szóló jegyzőkönyvet a zászlóalj összértékelésével együtt a bizottság elnöke 1966. november hó 19-re terjessze fel.

3./ A parancsnoki teendők és a beosztás átadás-átvételének végrehajtását a régi és az új parancsnok 1966. november hó 16-án 09,00-kor nekem szóban jelentse.

4./ Az átvétel céljából az 5. HDS. által kijelölt bizottsággal együttműködve - annak terve szerint - kell az átadás-átvételt végrehajtani.

Az alakulat átadás-átvételéről szóló jegyzőkönyv egy példányát az 5. HDS. parancsnoknak, egy példányát a bizottság elnöke nekem terjessze fel.

Budapest, 1966. november hó 1-én.

László Pál

A szabadságon lévő 2. Csoportfőnök helyett:

Demtsa Pál ezds.

/: Demtsa Pál ezds. :/
Csf.Ált.h.

Az egység viszonylag rövid idő alatt beilleszkedett az új szervezeti keretekbe, s eleget tett az előjárók által meghatározott feladatoknak. A zászlóalj vezetése, MSZMP- és KISZ-szervezete már a megalakulását követő években is nagy figyelmet fordított a szocialista versenymozgalomra (SZVM). Ennek eredményeként a „H” század Simon Béla* főhadnagy, századparancsnok vezetésével megszerezte a Magyar Néphadsereg Kiváló Százada címet, egyedül a seregtest állományából.

A zászlóalj 1966. január 1-től kapta meg új fedőszámát, az **MN 9414**-et, mely aztán végigkísérte története során. Alakulat történetének ebben a szakaszában is kiemelkedő szakmai sikereket ért el a „WINTEX” fedőnevű NATO-gyakorlat rádiófelderítésében. Rendszeresen részt vett a NATO különböző gyakorlatainak lehallgatásában. Ebben az időszakban jelentős változások következtek be a rádiófelderítés anyagi–technikai biztosítása területén. Erre az időre esett a lövészfegyverek és a gépjármű állomány cseréje, valamint több korszerű szaktechnikai berendezés rendszerbe állítására került sor.

A zászlóaljparancsnok 1969. évi beszámoló jelentése alapján a zászlóalj által végrehajtott ELEKTRON–69 fedőnevű gyakorlat növelte a harcrendi elemek közötti együttműködés és a rádiófelderítő tevékenységének gyakorlati végrehajtásához szükséges parancsnoki tevékenység színvonalát. Meggyorsította a szakalegységek első időszakos állományának gyakorlati kiképzési ütemét, és tovább mélyítette a második időszakos távirászállomány gyakorlati munkában való jártasságát. Ismerték a nyugatnémet, olasz és osztrák hadseregek híradását, rádióforgalmi rendszereit, az objektumok rádiófelderítő ismérveit.

Ebben az időszakban az alábbi fő kiképzési témák voltak:

- hangolvasás;
- idegennyelv-kiképzés (csak az URH és relé szd. részére);
- elektro- és rádiótechnikai kiképzés;
- berendezés-ismeret;
- rádiófelderítő ismérvek.

A rádiófelderítő beosztású tisztek 40%-a rendelkezett idegennyelv-ismerettel.

Az MNVK 2. Csf.-nek készült „SZT” jelentésben (Tárgya: Az 1966-70. évi fejlesztés során a ráf.–rtf. szolgálatra háruló fejlesztési feladatok értékelése) megállapítást nyert, hogy „... a hadműveleti rádiófelderítő-zászlóaljnál a *BOTOND* terv keretében végrehajtottuk a hivatásos és továbbszolgáló állomány rádiófelderítés folytatására való felkészítését, befejeződött a technikai eszközökkel való feltöltés és hadrafogható állapotban a hadsereg alárendeltségébe kerül. Képes a részére meghatározott normaidőn belül a kijelölt körlet elfoglalására, vagy békeelhelyezésből közvetlenül az alkalmazás terepszakaszára elvonulni, szétbontakozni és rádiófelderítő tevékenységet folytatni.”

* Csak a neve azonos a zászlóaljparancsnok nevével. (A szerk.)

Az 1970-es évek elején a végrehajtott HKSZ- és „M”-ellenőrzések tapasztalatai azt mutatták, hogy a felderítő alegységek diszlokációja csak részben biztosította a HKSZ-i, előrevonási és szétbontakozási feladatok időbeni végrehajtását. Ezért célszerűnek tartották megvizsgálni a 2. ö. ráf. z. átdiszlokálását az ország nyugati körzetébe.

Anyagi–technikai hiányosság volt, hogy az egység szervezete és technikai ellátottsága nem biztosította kellően a feladatok folyamatos ellátását a manőverező tevékenység során. Különösen elmaradott volt az iránymérő-vezénylő és -visszajelentő rendszer.

1974-ben a zászlóalj szervezetébe egy **rádiótechnikai felderítő századot** is szerveztek.

Jelentős változások következtek be 1975-ben, amikor a MARCAL feladat végrehajtására került sor. A teljes személyi állomány 1975. november 14-én hajtott végre az áttelepülést az új helyőrségbe, Szombathelyre.

Az 5. hds. PK. 00120/1975. számú parancsában megparancsolta:

„A zászlóalj átdiszlokálás után szilárdítsa meg a HKSZ-t, 1976. október 1-ig az új állomáshelyén körzetéből tartalékos átképzéssel biztosítsa „M” szükségletét.

Készüljön fel az új rádiófelderítő eszközök rendszer beállítására, éles hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítési feladatok végrehajtásában való részvételre.

Készüljön fel 1977-ben szakharcászati gyakorlat végrehajtására.

Kiképzés területén az 5. HDS. FEF. 1976. november hónapban vezessen le hadijátékot, együttműködve a 69. önálló zavarózászlóaljjal.”

Kezdetben rendkívüli nehézségeket kellett leküzdeni annak érdekében, hogy az alakulat az új helyőrségben elérje az előző munka színvonalát és rangját. Az elsődleges feladatok végrehajtása után megkezdődött a szakmai működéshez szükséges feltételek kialakítása. Közel egy évig tartó, napi 10-12 órás munkával készült el a szakmai bázis, a telephely és a szaktechnikai javítóműhely.

A zászlóaljparancsnok (ZPK.) 08./1976. számú kiképzést értékelő és feladatszabó parancsa az alábbiakat állapította meg:

„Legfontosabb feladat volt az átdiszlokálás végrehajtása, az új helyőrségbe való beilleszkedés, a rádiófelderítő objektum felépítése.

Megkezdődött a tartalékos állomány továbbképzése.

A szakmai kiképzést negatívan befolyásolta, hogy több mint 50 fő dolgozott a bázisépítésen, illetve nem volt tanterem...”

Az alakulat történetében az 1976. év több szempontból érdekes, ami valószínűleg az áttelepüléssel függ össze.

Személyi állomány

A zászlóalj létszáma 522 fő volt (43 fő ti., 41 fő tts., 436 fő sor. és 2 fő pa.).

Ebben az évben történt az alakulat életében a **legnagyobb személyi mozgás** is, ami az átdiszlokálásnak tudható be. Az alakulathoz 25 fő került áthelyezésre, 13 fő eltávozott és 9 fő nyugállományba vonult, illetve tartalékállományba helyezték.

Kiképzés

A zászlóalj feladata az 5. HDS alárendeltségében az új viszonyoknak és követelményeknek megfelelő kiképzés végrehajtása, illetve hadművelési rádiófelderítés biztosítása volt.

A sorállomány kiképzési ideje (3x8 hónap) összesen 1530 óra volt a három időszak alatt, melyből 870 órát az első időszakban, 330–330 órát a második és a harmadik időszakban fordítottak kiképzésre.

Az MNVK Felderítő Csoportfőnök (FCSF) által kiadott V/041952/76. számú Rádió- és rádiótechnikai felderítő intézkedésben meghatározottak szerint 1976. október 1-jével megkezdődött az **éles rádiófelderítő tevékenység** végzése. A szakmai irányítást a 3. ö. ráf. e. végezte, titkosított telefonösszeköttetés segítségével. A szakmai bázison (Szombathely repülőtér) 12 RH munkahely, 3 URH légisávú munkahely, egy RH rádió-iránymérő állomás és egy rádiótechnikai felderítő állomás került telepítésre. A fenti intézkedés szerint a csoportfőnök szakfeladat végrehajtására 1976. szeptember 24-től kirendelt két RH rádió-iránymérő állomást, melyek Mosonmagyaróváron és Nagykanizsán települtek.

A zászlóalj-harcálláspont állománya 1976. augusztus 2. és szeptember 30. között a 3. ráf. e.-nél vett részt gyakorlati felkészítésen. Közben kidolgozásra kerültek a különböző szolgálati személyek feladatai, kötetmei. Felkészültek az adatszerzés és adatfeldolgozás irányítására, értékelésekre, különböző jelentések elkészítésére.

A szaktevékenység beindulása után heti és azonnali jelentések készültek a hadseregtörzsfőnök részére.

Az éles rádiófelderítő tevékenység adatszerző területét **sorállomány** végezte.

Az MNVK FCSF 1977. évi munkatervében a felkészítés és kiképzés területén meghatározták, hogy „a kiképzés fejlesztése és irányítása érdekében felül kell vizsgálni a seregtest alárendelt rádió- és rádiótechnikai felderítő alakulatai rádiótechnikai felderítő állomány báziskiképzését, és ki kell dolgozni a gyakorlati kiképzés új rendjét és programját... a kiképzés anyagi–technikai biztosítása érdekében együttműködni az új helyőrségbe átdiszlokált csapatok kiképzési bázisainak megépítésével, anyagi–technikai feltételek megteremtésével kapcsolatos feladatokban.”

Elhelyezés

A csapatépítkezés keretében felépítésre került a szakmai felderítő objektum a szombathelyi repülőtér területén, és kialakításra került az alakulat „REZSIM” telephelye.

Megkezdődött és 1977-ben befejeződött a szaktantermek kialakítása.

Harckészültség (HKSZ) és mozgósítás („M”)

A zászlóalj HKSZ- és „M”-tervei az új diszlokációs feladatnak megfelelően elkészültek. Az. 5. hadsereg parancsnoka által kijelölt bizottság az 1976. december 2-án végrehajtott magasabb HKSZ-be helyezési és „M” ellenőrzést „MEGFELELŐ”-re értékelte.

A zászlóalj parancsnoki állománya 1976-ban:

| | |
|----------------|-------------------------|
| Zpk.: | Simon Béla alezredes |
| Töf.: | Simon Béla őrnagy |
| Pk. pol. h.: | Németh Kálmán őrnagy |
| Pk. htp. h.: | Ráczy István őrnagy |
| Pk. techn. h.: | Pávits Sándor főhadnagy |
| HÁP pk.: | Baksa János százados |
| 1. szdpk.: | Csapó Béla százados |
| 2. szdpk.: | Ledvényi Dezső százados |
| 3. szdpk.: | Forgács Dezső százados |
| 4. szdpk.: | Varga Imre főhadnagy |

A parancsnok 1977-ben nyugállományba vonult, és Klimó Lajos őrnagyot nevezték ki új parancsnoknak.

2. A ZÁSZLÓALJ SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

2.1. A zászlóalj szervezete

A zászlóalj szervezetileg négy alapvető részre – vezető szervekre, harcbiztosító, végrehajtó és kiszolgáló alegységekre – tagozódott.

Vezető szervek

A vezető szervek alapvető rendeltetése és feladatai:

- a zászlóalj harcászóltságának megteremtése és fenntartása;
- a rádiófelderítés tervezésének, szervezésének és végrehajtásának irányítása;
- a szaktevékenység politikai, anyagi, technikai és harcbiztosításának megszervezése és irányítása;
- a személyi feltöltéssel és káderfejlesztéssel kapcsolatos munkák végzése;
- a parancsnok elhatározásához szükséges általános számvetési adatok előkészítése;
- a vezetés feltételeinek biztosítása;
- a területi manőverek tervezése, szervezése, koordinálása és vezetése;

- a harcászati tervek feladatainak gyakoroltatása;
- az „M” készség biztosítása;
- kiképzési feladatok szervezése, a végrehajtás irányítása.

A vezető szervekhez a parancsnokság, a törzs, a pártpolitikai apparátus, a technikai, a hadtáp-, az egészségügyi és a pénzügyi szolgálat tartozott. Létszáma mintegy 40-45 fő volt.

Harcbiztosító alegységek

A harcbiztosító alegységek rendeltetése volt: egyrészt létrehozni és fenntartani a zászlóalj külső és belső rádió-, rádiórelé- és vezetékes összeköttetéseit, működtetni a futár- és táboriposta-szolgálatot, másrészt végrehajtani a világítási feladatokat.

A fenti feladatok végrehajtásához egy híradószakasszal rendelkezett, amelynek állományába kettő R-142 A/G és egy R-130 A/G rádióállomás, három R-405 X/G rádiórelé-állomás és egy R-405X rádiórelé-félkészlet, egy EK-II/G hírközpont, két könnyűvezetékes, egy futár- és tábori posta, valamint egy világító raj tartozott, mintegy 55-60 fővel.

Végrehajtó alegységek

- **A rádiófelderítő harcálláspont** a zászlóaljparancsnok elhatározása és utasításai alapján közvetlenül szervezte és irányította az adatszerzést, végezte az adatszerzők által megszerzett adatok begyűjtését, értékelte és feldolgozta a tartalmi, technikai és iránymérési adatokat, elkészítette a meghatározott rádiófelderítő jelentéseket, továbbá javaslatokat tett a parancsnoknak az adatszerzéssel, a szükséges különböző manőverekkel kapcsolatos kérdésekben.

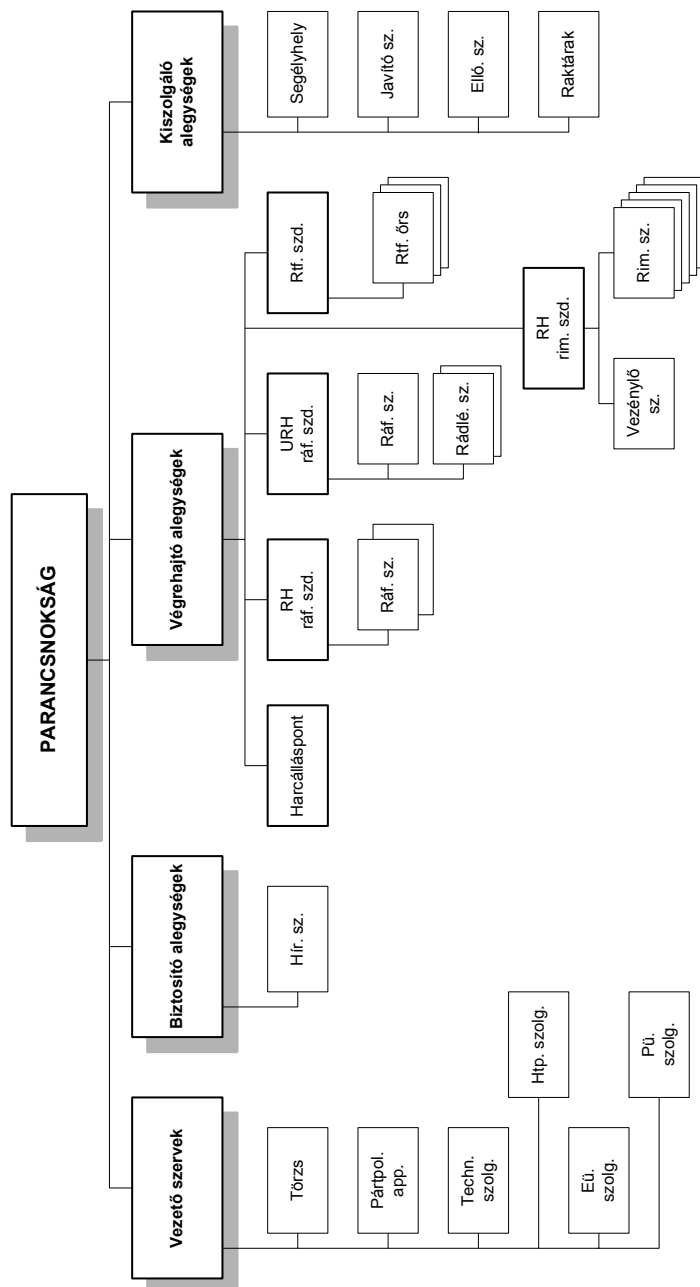
A rádiófelderítő harcálláspont állományába mintegy 20-25 fő hadművelési tiszt, fordító és rajzoló, valamint ráf. hadművelési gépkocsik tartoztak.

- **A rövidhullámú rádiófelderítő század** feladata a rövidhullámú frekvenciatartományban (1,5–30 MHz) üzemelő ellenséges rádióforgalmi rendszerek felfedése, rádiófelderítési ismerveik megállapítása, folyamatos figyelése, valamint a felfedett, illetve lehallgatott rádióállomások iránymérése.

A rövidhullámú rádiófelderítő század állományába mintegy 70-75 fő és 8 db típus gépkocsikba szerelt 24 RH felfedő és lehallgató munkahely tartozott. A század állománya két váltásban hajtotta végre szakfeladatát.

- **Az ultrarövidhullámú rádiófelderítő század** feladata az ultrarövidhullámú légi sávban (100–500 MHz) üzemelő ellenséges rádióállomások és rádióforgalmi rendszerek felfedése, folyamatos figyelése és rádiófelderítő ismerveik megállapítása, gyűjtése; valamint az üzemelő ellenséges rádiórelé-állomások (20–2400 MHz) felfedése, az alapvető távbeszélő és géptávíró csatornáik figyelése, a kisugárzás alapján az adóállomás irányszögének meghatározása.

A 2. önálló rádió- és rádiótechnikai felderítő zászlóalj szervezete



A század szervezetébe egy URH és két rádiórelé-szakasz tartozott.

Állományába mintegy 60-65 fő, kilenc URH légi sávú felfedő és lehallgató munkahely három típusgépkocsiba szerelve; négy rádiórelé-felderítő állomás (szakaszonként kettő-kettő), két R-130 A/G rádióállomás, valamint két félkészlet R-405X rádiórelé tartozott.

- **A rövidhullámú rádió-iránymérő század** feladata a rövidhullámú felfedő és lehallgató munkahelyek iránymérési igénye szerint a mérési parancsok összeállítása, kiadása, az iránymérő állomások rávezetése, az RH frekvenciatartományban (1,5–25 MHz között) üzemelő rádióállomások irányszögének mérése, visszajelentése és a mért rádióállomás települési körzetének megállapítása, jelentése a rádiófelderítő harcálláspontra.

A század szervezetébe egy vezénylő és öt rádió-iránymérő szakasz tartozott.

Állományába 75-80 fő, két vezénylő központ, öt típusgépkocsiba szerelt RH rádió-iránymérő állomás, valamint egy R-130 A/G és hat megfelelő teljesítményű RH rádióállomás tartozik.

- **A rádiótechnikai felderítő század** feladata az üzemelő ellenséges rádiótechnikai eszközök (500–9670 MHz) felfedése, technikai paramétereinek megállapítása és települési körzetük meghatározása, az analízis és az iránymérés adatai alapján a rádiótechnikai felderítő előértékelés végrehajtása, majd eredményének jelentése.

A század állománya 45-50 fő volt és három gépkocsiba szerelt rádiótechnikai felderítő állomással, egy R-130 A/G rádióállomással és szállító gépjárművel rendelkezett.

Kiszolgáló alegységek

A kiszolgáló alegységek feladata:

- a személyi állomány segélyhely szintű egészségügyi ellátása;
- a személyi állomány élelmezése, anyagi ellátása;
- a rádió- és rádiótechnikai felderítő, híradó, fegyverzeti és gépjárműtechnika kisjavítása;
- az anyagi-technikai eszközök raktározása, szállítása.

A kiszolgáló alegységek állományába a segélyhely, a javítóműhely, az ellátószakasz és a raktárak tartoztak, mintegy 55-60 fővel, valamint a zászlóalj kiszolgálását biztosító sebesültszállító, különböző műhely- és szállító gépkocsik, összesen mintegy 25-30 gépjármű.

2.2. A zászlóalj erői és eszközei

Hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítő erők alatt a hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítő egységek személyi állományának azt a megfelelő szakképzettséggel rendelkező részét értjük, akik a rádió- és rádiótechnikai felderítő technika felhasználásával, kezelésével, az adatok elemzésével, összegező és jelentést szerkesztő munkájával, valamint szervező, irányító, vagy együttműködést biztosító tevékenység folytatásával közvetlenül részt vesznek a rádió- és rádiótechnikai felderítésben.

A hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítés ezen erők szellemi és fizikai tevékenységének eredményeként valósul meg. Ez a munka a meghatározott szakképzettség mellett különböző fokú és irányú elméleti ismeretet, tárgyi tudást és nagy gyakorlati tapasztalatot igényel.

Az erők a rádió- és rádiótechnikai felderítésben betöltött helyük és szerepük, valamint szakképzettségük alapján az alábbiak szerint csoportosíthatók:

a) *A hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítést szervező és irányító erők* alatt azon szolgálati személyeket értjük, akik szolgálati beosztásuknál fogva állandó jelleggel, vagy szolgálatuk időtartama alatt, a rádió- és rádiótechnikai felderítés folyamatosságának és eredményességének biztosítása érdekében intézkedési jogkörrel bírnak a hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítő adatfeldolgozók, vagy távirászkok és kezelők, vagy mindkettő felé.

E feladatot ellátják a hadsereg ráf. és rtf. főtisztek, a rádiófelderítőzászlóalj-parancsnok, harcálláspont-parancsnok (adatfeldolgozó csoportparancsnok), akik szolgálati beosztásuknál fogva állandó jelleggel közvetlen intézkedési jogkörrel rendelkeznek az adatszerző és az adatfeldolgozó erők felé, valamint az alegységek szervezetszerű parancsnokai, és a különböző rádió- és rádiótechnikai felderítő ügyeleti szolgálatok.

b) *A hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítő adatfeldolgozók (hadműveleti értékelők)* kategóriájába tartozott a zászlóalj-harcálláspont (adatfeldolgozó csoport) szervezetszerű állománya, valamint azok az adatszerzőktől bevont szolgálati személyek, akik az adatszerzők által szolgáltatott adatok gyűjtésével, nyilvántartásával, értékelésével, jelentések készítésével és az adatszerzők operatív irányításával foglalkoznak.

c) *A hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítő távirászkok, kezelők* a zászlóalj személyi állományának azon része, akik a rádió- és rádiótechnikai felderítő technika közvetlen kezelése útján, a felfedés, a figyelés, analízis és a helymeghatározás során kifejtett kereső, figyelő, ellenőrző, rögzítő, vezénylő, iránymérő és térképező fizikai és szellemi tevékenységükkel szolgáltatnak adatokat a hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítés objektumairól.

Szakképzettségük szerint lehetnek:

- vegyes üzemű rádiófelderítő távirászkok;
- távbeszélő üzemű rádiófelderítő távirászkok;
- rádiórelé-felderítő távirászkok;
- vezénylő (térképező) távirászkok;
- rádió-iránymérő távirászkok;
- rádiótechnikai felderítő kezelők.

A hadműveleti rádióelektronikai felderítő eszközökkel szemben általános és egyedi követelményeket kellett támasztani.

A zászlóalj fennállása során az alábbi főbb szaktechnikai eszközök voltak rendszerben:

R-1250 M/A RH vevőberendezés

Frekvenciatartomány: 1,5–30 MHz.

Üzem módok: A1, A2, A3, A3a, A7, F1, F6.

Kiegészítő berendezések: R-1250 M/C elektronikus frekvenciaszámláló,
R-1253 M/IF táviró-demodulátor,
R-1353 M/AA táviró-demodulátor,
R-1353 munkahelyi kezelőegység,
R-1250 M tápegységkeret,
M-6M kazettás magnetofon,
T-100 géptáviró.

Antennatípus: lejtős sugárantenna.

Áramellátás: 220V vagy két 24V akkumulátorcsoport.

Kezelőszemélyzet, állomásonként: 4 fő (1 fő VPK., 3 fő távi.).

VU-32 M URH vevőberendezés

FREKVENCIATARTOMÁNY: 100–500 MHZ.

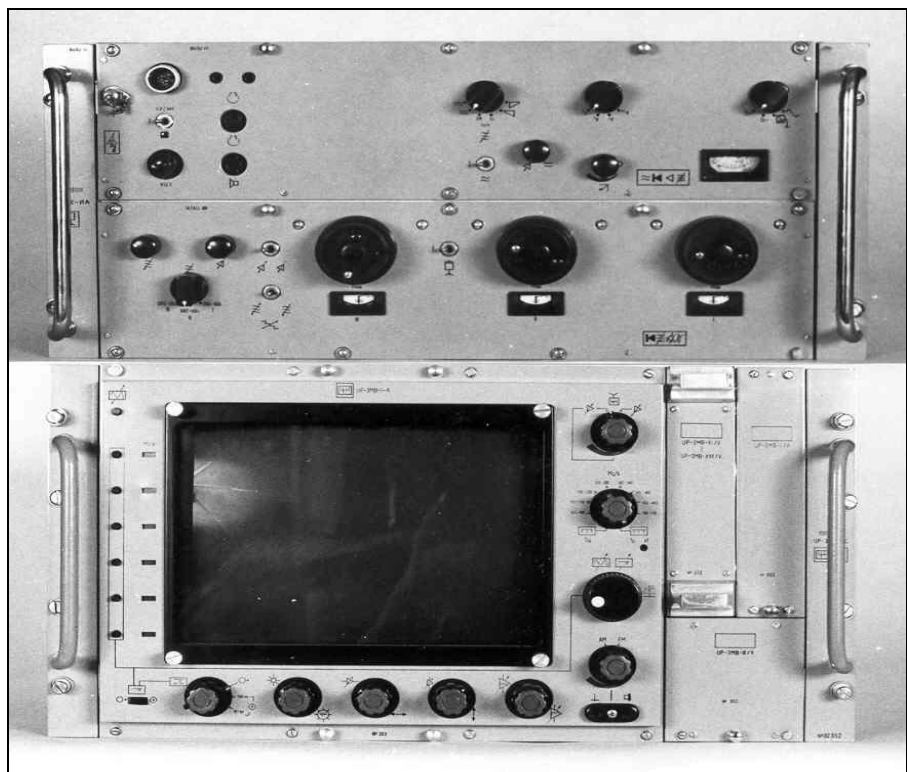
Üzem módok: A3a, A1, A3, F3.

Kiegészítő berendezések: UP-3MB panorámavevő,
UP-3MB indikátor,
M6M magnetofon,
tápegység.

Antennatípus: SK 2 széles sávú.

Áramellátás: 220V vagy 24V akkumulátorcsoport.

Kezelőszemélyzet, állomásonként: 4 fő (1 fő VPK., 3 fő távi.).



VU-32 M URH vevőberendezés

VU-141 M/G rádiórelé-felderítő állomás

Frekvenciatartomány: 100–2400 MHz.

Üzem mód: A1, A2, A3, A7, F1, F3, F6.

Kiegészítő berendezések: UP-3MB panorámavevő,
UP-3MB indikátor,
M6M magnetofon,
tápegység.

Antennatípus: 4 fajta, pneumatikus árbocon, forgatható.

Áramellátás: 220V,
saját áramforrás AB-4-0/230 M1,
24V akkumulátorcsoport.

Kezelőszemélyzet, állomásonként: 4 fő (1 fő VPK., 3 fő távi.).



VU-141 M/G rádiórelé-felderítő állomás

R-1301 rádió-iránymérő állomás

FREKVENCIATARTOMÁNY: 1,5–15 MHZ.

Antennatípus: 4 fajta, pneumatikus árbocon, forgatható.

Áramellátás: 220V,

saját áramforrás AB-4-0/230 M1,

24V akkumulátorcsoport.

Kezelőszemélyzet, állomásonként: 2 fő (1 fő VPK., 1 fő távi.).



R-1301 rádió-iránymérő állomás

RPSZ-5(6) rádiótechnikai felderítő állomás

Frekvenciatartomány: 500–9670 MHz.

Kezelőszemélyzet, állomásonként: 3 fő (1 fő VPK., 2 fő kezelő).



RPSZ-5(6) rádiótechnikai felderítő állomás

1982 és 1987 között az egység alaprendeltetését biztosító technikai eszközök döntő többsége lecserélésre került a kor színvonalán álló eszközökre.

A MÁTRA-II feladat során, **1982**-ben a következő technikai eszközök kerültek az alakulatnál rendszeresítésre:

RH vevők: 1250, 1251 (ún. zöld) vevők helyett R-1250M vevőket rendszeresítettek ZIL-131 típusú gépjárművekben.

Az EI-1 rádió-iránymérő állomásokat 3 db R-1301 típusú rövidhullámú rádió-iránymérő állomások váltották, melyeket az alakulat csak 1985-ben kapott meg. Az iránymérő állomások vezénylésére az R-142-es rádióállomások szolgáltak.

Rendszeresítésre került a VU-141 M/CS rádiórelé-felderítő és -lehallgató állomás.

Az új technikai eszközök alkalmazásánál az alábbi gondok jelentkeztek:

- a rövidhullámú vevőket (24 db, 8 gépjárműben) megfelelő diszpécserközpont hiányában nem lehetett alkalmazni;
- a rádiótechnikai felderítő századnál rendszeresített KVK-1 típusú irányszög-értékelőhöz a számítógép hiányzott.

Az **1984**-ben végrehajtott rendszeresítésnél az alábbi eszközök kerültek a zászlóalj állományába:

- az URH szakasz berendezéseit ZIL-131 gépkocsikba építették be;
- az iránymérő század vezénylőközpontjába R-1250 M vevőket építettek be;
- a harcálláspont 2 db diszpécserautót kapott;
- kiépítésre került a szakmai gépjárművek diszpécser-rendszere.

1985-ben a rádiótechnikai felderítő század RPSZ-5M eszközeit RPSZ-6 eszközökre cserélték. Az iránymérő állomások R-118 rádiói helyett R-142 híradó állomások kerültek a századhoz.

3. A ZÁSZLÓALJ FELADATA, KÉPESSÉGE

3.1. A rádióelektronikai felderítő-zászlóalj rendeltetése

A rádióelektronikai felderítő-zászlóalj rendeltetése az ellenséges hadtestparancsnokságok, a hadtest tüzér- és légvédelmitüzér-parancsnokságok, a hadtestközvetlen tüzer-csoportok, rakéta-, légvédelmi rakéta- és tüzerosztályok, a hadtest alárendeltségébe tartozó csapat-, valamint a támogató harcászati légierő irányítására, vezetésére telepített és üzemeltetett rövid- és ultrarövidhullámú rádióforgalmi rendszerek, rádiórelé-hírirányok felfedése, folyamatos figyelése és a rádióelektronikai eszközök települési körzetének irányméréssel történő megállapítása; a különböző fegyvernemek érdekében alkalmazott felderítő, célkövető, irányító lokátorok felfedése, analizálása és települési körzeteik megállapítása.

A zászlóalj rendeltetéséből fakadó tevékenysége során technikai, tartalmi és iránymérési adatokat szerez az ellenség működő rádió- és rádiórelé-állomásairól, rádióforgalmi rendszereiről és rádiórelé-irányairól, rádiólokátorairól, melyek alapján megállapíthatja:

- az ellenség csapatainak helyzetét, állományát és csoportosítását;
- az atomfegyverek és más csapásmérő erők elhelyezési körleteit, alkalmazásukra tett előkészületeiket;
- a vezetési rendszer, a vezetési pontok helyét és áttelepülésük irányát;
- a harcászati és csapatlégierő települését és tevékenységét;
- a légvédelem irányító rendszerét, szervezeteit és eszközeit;
- a tábori és légvédelmi tüzeréség tüzelőállásainak elhelyezkedését;
- az ellenség valószínű szándékát.

3.2. A zászlóalj képessége

A zászlóalj az alábbi adatszerző képességekkel rendelkezik:

Felfedés és lehallgatás vonatkozásában:

- rövidhullámú tartományban (1,5–30 MHz) 24 felfedő és lehallgató munkahely, 24–48 rövidhullámú rádióforgalmi rendszer felfedése és folyamatos figyelése, valamint 24–48 rádióforgalmi rendszer időszakos figyelése 450–500 km mélységig;
- ultrarövidhullámú tartományban (100–500 MHz) kilenc felfedő és lehallgató munkahely, 9–18 légi sávban üzemelő rádióforgalmi rendszer felfedése és folyamatos figyelése, valamint 9–18 rádióforgalmi rendszer időszakos figyelése 400 km mélységig;
- rádiórelé-tartományban (20–2400 MHz) 4 rádiórelé-irány felfedése és figyelése, ezen belül egy időben 8 távbeszélő és 4 géptávíró-csatornán továbbított közlemény rögzítése 50 km mélységig.

Rádió-iránymérés területén:

- a rádió-iránymérő rendszer 1,5–15 MHz-ig terjedő frekvenciasávban óránként 30–40 mérés végrehajtására volt képes, ami 6–8 rádióállomás települési körzetének behatárolását jelentette az iránymérő alap 1,8-szorosának mélységéig, az iránymérő alap nagyságától függően.

Rádiótechnikai felderítés vonatkozásában:

- a rádiótechnikai felderítő rendszer 500–9670 MHz-ig terjedő frekvenciasávban óránként 6–8 rádiólokátor paramétereinek és települési körzetének meghatározására volt képes 50 km mélységig.

A rádió- és rádiótechnikai felderítés adatszerző képessége

| Alegység | Munkahely | Frekvencia (MHz) | Rádióforgalmi rendszer | | Mélység (km) |
|---------------------------------|-----------|---------------------|--|-----------|-------------------|
| | | | folyamatos | időszakos | |
| RH rádiófelderítő század | 24 | 1,5–30 | 24–48 | 24–48 | 500 |
| URH rádiófelderítő század | 9 | 100–500 | 9–18 | 9–18 | 400 |
| | 4 | 20–2400 | 4 rádiórelé-irány (8 tb. és 4 gti. csat) | | 50 |
| RH rádió-iránymérő század | 5 | 1,5–15 | 30–40 mérés/óra 6–8 behatárolás/óra | | 1,8x rim. alap |
| Rádiótechnikai felderítő század | 3 | 500–9670 | 6–8 objektum/óra | | 50 |

4. A ZÁSZLÓALJ ALKALMAZÁSA

4.1. A zászlóalj harcrendje

A hadműveleti rádiófelderítő erők alapvető rendeltetése békeidőszakban a **kiképzés** volt. Így ezen erők laktanyai elhelyezésben voltak. Ahhoz, hogy minősített időszakokban feladatot lássanak el, ezen erőknek harcrendben kellett települni, azaz **felkészítés után** feladatainak végrehajtásához harcrendbe bontakozott szét, amelyet a kapott feladattól függően épített fel.

A zászlóalj harcrendjét úgy kellett kialakítani, hogy fejezze ki a rádiófelderítés fő erő kifejtésének irányát.

Követelmények a zászlóalj harcrendjével szemben, hogy az biztosítsa:

- a rádiófelderítő tevékenység folyamatos végrehajtását;
- a zászlóalj tevékenységének rugalmas vezetését;
- a terep adottságainak hatékony kihasználását;
- a nagyfokú manőverezési lehetőséget.

A rádiófelderítő-zászlóalj harcrendjének méretét és a harcrendi elemek területi elhelyezkedését meghatározta:

- a kialakult helyzet;
- a hadsereg sávjának szélessége és a feladat mélysége;
- a zászlóalj feladatát képező objektumok területi elhelyezkedése;
- az alkalmazási terület terepviszonyai.

Általános betartandó elv volt, hogy a harcrendi elemek települési helyével szemben támasztott konkrét követelmények figyelembevételével a harcrend méretét és az egyes harcrendi elemek települési körletét úgy kellett megválasztani, hogy azok a feladattól függően az arcvonaltól 10-30 km-es mélységben helyezkedjenek el.

A fentiek figyelembevételével a zászlóalj a következő harcrendi elemeket hozta létre:

a) *Zászlóalj vezetési pont*, mely magában foglalta:

- a zászlóalj-parancsnokságot és -törzset;
- a harcálláspontot;
- rövidhullámú felfedő és lehallgató rendszert;
- ultrarövidhullámú felfedő és lehallgató rendszert (általában a rádiórelé-felderítő állomások kivételével);
- vezénylő és értékelő központot;
- híradócsoportot;
- a zászlóalj hadtáp- és technikai körletét.

b) Rádió-iránymérő rendszer

Vezénylő és értékelő központja a vezetési pont területén települt. A rendszer többi elemét 5 rövidhullámú rádió-iránymérő állomás képezte.

Az iránymérő állomásokat az arcvonaltól 20–30 km-es távolságban, az arcvonaltól teljes szélességében, az elektromágneses hozzáférhetőségi és pontossági követelmények alapján úgy kellett telepíteni, hogy az iránymérő alap fejezze ki a rádió felderítés fő irányát.

Az iránymérő állomás települési helyét mintegy 500x500 m-es sík területen kellett kiválasztani. A területnek biztosítani kellett az iránymérő állomás és a vezénylést biztosító rádióállomás egymástól 200–300 m-re történő elhelyezését.

c) Rádiórelé-felderítő manőverező csoportok

A két rádiórelé-felderítő szakasz egy-egy manőverező csoportként, önállóan került alkalmazásra. Feladatuk meghatározásakor a felderítési sávon belül, az arcvonallal párhuzamosan mintegy 10–15 km-es mélységben előre ki kellett jelölni és pontosítani manőverezési útvonalait, illetve az ellenség rádiórelé híradása megszervezési elveinek ismeretében kiemelkedő tereppontokat kellett kijelölni, figyelembe véve az ultrarövidhullámok terjedési sajátosságait.

d) Rádiótechnikai felderítő rendszer

A rádiótechnikai felderítő század három őrsé az arcvonaltól 3–5 km távolságra 30–50 km széles alapon kiemelkedő tereppontokon települt. A három őrs egymással rádióösszeköttetést tartott, tevékenységüket a középső állomáson tartózkodó századparancsnok koordinálta.

5. A ZÁSZLÓALJ GYAKORLATAI

A zászlóalj a diszlokációt követően első gyakorlatát 1976. július 6-10. között hajtotta végre a többfokozatú FRONT hadműveleti parancsnoki és törzsfőnöki gyakorlaton. A gyakorlat tárgya volt: A FRONT első lépcsőben lévő hadsereg támadó hadműveletének megszervezése, végrehajtása önálló irányokban, atomfegyver alkalmazásának körülményei között, erdős-hegyes terepen. A részt vevő állomány „JÓ” értékelést kapott.

A következő gyakorlat 1977. június 20-30. között került végrehajtásra (FÜRED-77). A hadsereg felderítő rendszergyakorlatán, melyet a hadsereg törzsfőnök vezetett, az egység számot adott arról, hogyan képes feladatait végrehajtani tábori körülmények között. A szakharcászati gyakorlat során végzett munkát az előjárók „JÓ” szintűre értékelték.

A zászlóalj 1978-ban egy Magyar Néphadsereg és két Varsói Szerződés szintű bemutatón vett részt.

A zászlóalj kijelölt állománya 1979. február 5–12. között a **KUNSÁG-79** hadosztály harcászati gyakorlaton vett részt. Tárgya a hadsereg első lépcsőjében lévő gl. ho. támadó harcának megszervezése, megtervezése, vezetése volt, hagyományos és tömegpusztító fegyverek alkalmazásának viszonyai között.

Az alakulat történetének legkiemelkedőbb szakmai gyakorlatának (harc feladat) végrehajtására 1979. november hónapban került sor. Az MNVKF parancsára, két ütemben, a harcászati rádiófelderítő századok bevonásával az osztrák hadsereg gyakorlatának lehallgatását hajtották végre Magyarország északnyugati részén, Kapuvár–Oslói térségében, több települési helyen.

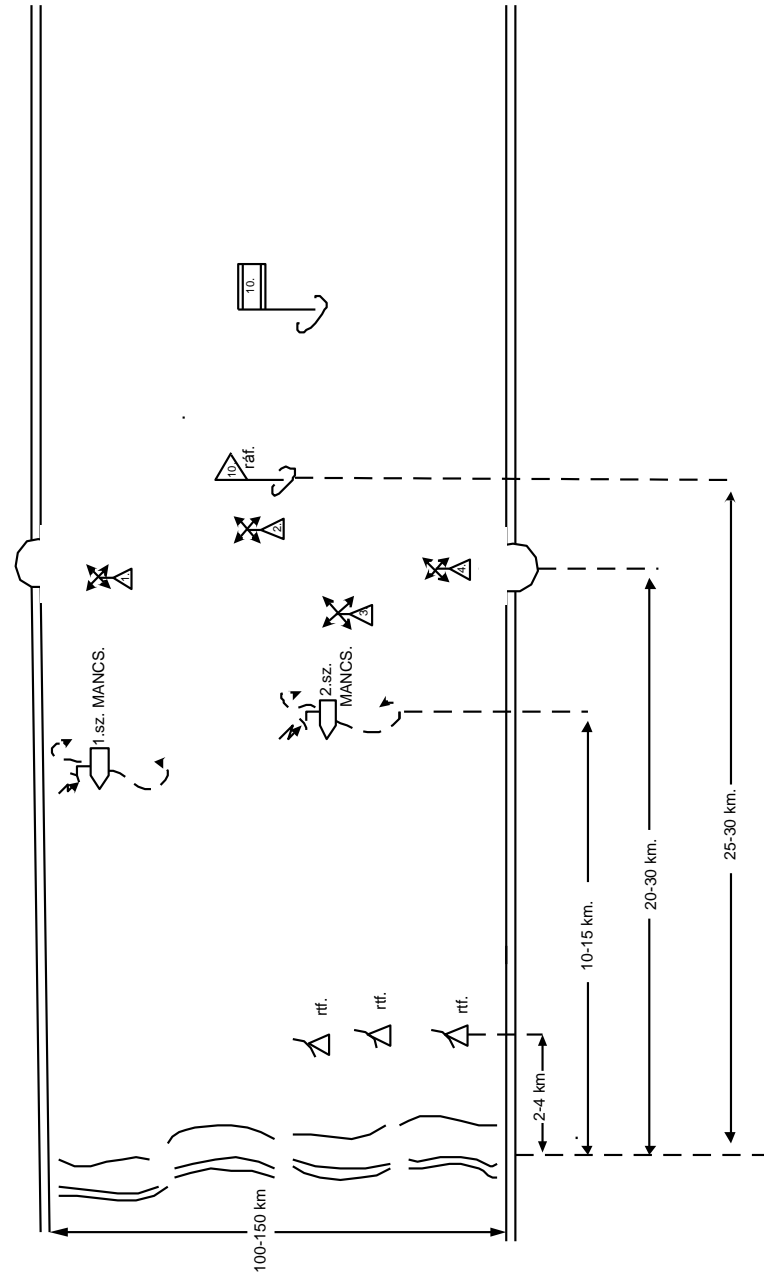
Az 1983-ban végrehajtott hadsereg felderítő rendszergyakorlatról nem állt rendelkezésre információ.

Az **MN felderítő és módszertani bemutatón** 1984. október 22–25. között Újdörögden a zászlóalj feladata volt megismertetni a szervezetét, képességét, alkalmazásának általános elveit és a rádiófelderítés folyamatát. A szaktechnikai eszközök bemutatása mellett imitálásra került a rádiófelderítés folyamata, a felfedéstől az értékelésig bezárólag.

Sikeresen vett részt a zászlóalj a **DUNA-85** nemzetközi gyakorlaton 1985. június 23. és július 2. között. Itt kerültek kipróbálásra az R-1301 RH rádió-iránymérő állomások.

A Jugoszláviában kialakult helyzet miatt a zászlóalj 1991. november 15-től 1991. december 21-ig a déli határszakaszon került alkalmazásra. A zászlóalj a jugoszláviai események alakulása miatt folyamatos rádió- és rádiótechnikai felderítést folytatott.

Rádió- és rádiótechnikai felderítő-zászlóalj harcrendje (változat)



A zászlóalj-harcálláspont Siklós, Tenkes hegy mellett települt. RH rádió-iránymérő állomások működtek Marcaliban, Sátorhelyen és Hódmezővásárhelyen, míg a rádiótechnikai felderítő őrök Sellyén és Sátorhelyen végezték szakfeladataikat. A két váltásban végrehajtott feladatban összesen 22 tisztt, 44 tiszthelyettes, 382 sorkatona vett részt, összesen 57 db gépjárművel.

A következő évben Cegléd vezetési ponttal és kihelyezett harcrendi elemekkel folytatódott a jugoszláv feladat 1991. január 9-től február 4-ig, 13 fő tiszttel, 16 fő tiszthelyetttel, 99 fő sorállománnyal és 30 db gépjárművel.

6. EGYÉB

Szervezés

A rádiófelderítő és speciális híradó technika javítása és kiszolgálása érdekében 1982-ben megalakításra került az **57. felderítő és szakanyagjavító század** (57. FSZJESZD, MN 1825), mely békében a zászlóalj 5. százada volt, „M”-ben a 20. tábori híradó javító- és anyagraktár állományába tartozott.

Az alegység a Magyar Néphadsereg 5. hadsereg alárendeltségébe tartozott, valamennyi, felderítő szaktechnikát üzemeltető alakulat szakanyag-gazdálkodás tervezését, szervezését és ellenőrzését; valamint a középjavításokat hajtotta végre.

A század első parancsnoka Király Elemér százados volt.

Az 5. hadsereg parancsnokának intézkedése alapján 1990. február 1-jétől az alakulat új megnevezése: **2. önálló rádió- és rádiótechnikai felderítő-zászlóalj** lett. Ezzel a 83. önálló rádiótechnikai felderítő-zászlóalj megszűnt.

A zászlóalj vezető szervei között a pártpolitikai apparátus helyett nevelési és szociálpolitikai szolgálatot hoztak létre, majd az is megszűnt 1990. december 31-ével.

Megszűnt a 2. rádiófelderítő század, a rádiótechnikai felderítő század és a kiképzőszázad. Az új szervezeti formára áttért alegységek: az 1. és 2. rádiótechnikai felderítő század, valamint a rádiófelderítő század.

Az alakulat 1991. december 09-től **átalárendelésre került az 5. hadsereg állományából a 2. Katonai Kerület (Kaposvár) állományába.** A szervezési időszak kezdete 1991. október 1., befejezése 1992. február 28. (vagy január 31.) volt.

Kiképzés

Tanintézeti oktatás területén a rádiófelderítő tisztek képzése a híradó tisztképzés keretében, annak programja keretében folyt.

1967-ben, a katonai főiskolák megalakulása után került bevezetésre a 4 éves főiskolai képzés. A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola szaktanszéki létszáma 14 fő volt, Jámbor Gyula alezredes vezetésével. A növendékek angol és német idegen nyelvi oktatásban részesültek.

A Magyar Néphadseregben a sorkatonai szolgálat időtartama a következők szerint változott:

- 1961–1966 között 2x12 hónap;
- 1965.12.01–1980 között 3x8 hónap;
- 1980-tól 3x6 hónap;
- 1990-től 3x4 hónap.

Az új kiképzési–váltási rendre történő átállás mindig magával hozta a kiképzési idő csökkenése mellett a kiképzési programok módosítását is. A csökkenő idő miatt rendkívül nehéz volt a sorállomány szakmai felkészítése.

Az 1980-as évek elején megkezdődött a kiképzőszázad szervezése, elhelyezési feltételeinek kialakítása. Ennek eredményeként a zászlóalj állományából alakult meg hadműveleti kiképzőbázis, a zászlóalj 5. századaként 1982-ben. A század az MH rádióelektronika felderítő szakbeosztású első időszakos sorállomány kiképzését hajtotta végre.

A zászlóalj második és harmadik időszakos állományának kiképzésére 1982. október és 1983. február között a szakmai bázison felépítettek egy három tantermes barakképületet.

A minőségi fejlődést jelentette az, hogy a szocialista versenymozgalomban – áttörve a korábbi néhány év rossz beidegződését –, a zászlóalj többször is kiérdemelte az „Élenjáró zászlóalj” címet. 1984 februárjában pedig már harmadszor nyerte el az „Ezüstkoszorús élenjáró zászlóalj” címet. Az előljárói parancsokban és intézkedésben, valamint a kiképzési programokban meghatározott feladatok eredményes végrehajtását bizonyítja az évek során megőrzött „Élenjáró zászlóalj”, valamint a számtalan egyéni és kollektív cím is.

A zászlóalj folyamatosan, az igényeknek megfelelően végezte a különböző katonai tanintézetekben tanuló hallgatók gyakoroltatását.

Fennállása alatt két alkalommal külföldi tisztek továbbképzését is végezte: 1984 júniusában mozambiki, s még az év őszén pedig kubai tisztek felkészítését hajtotta végre.



Mozambiki tisztek felkészítése

Népgazdasági munka

A zászlóalj első alkalommal – 1981. szeptember 3-tól november 26-ig – három ütemben vett részt az őszi népgazdasági munkában. A feladatban részt vett 4 fő tiszthelyettes, 58 fő sorkatona 1365 munkanapon 737 654 Ft értékű munkát végzett.

A következő évben már összesen 98 fő vett részt Nagylózson, Molnaszecsődön és Csákánydoroszlón a betakarítási munkában.

A zászlóalj ezenkívül még öt alkalommal (1983, 1984, 1986, 1988 és 1989) hajtott végre a szaktevékenységtől eltérő feladatot.

Társadalmi kapcsolatok

Az átdiszlokálást követően a zászlóalj Szombathely város életébe bekapcsolódva aktív kapcsolatot épített ki a Bolyai János Gyakorló Általános Iskolával és a Rudas László Közgazdasági Szakközépiskolával. Mindezek mellett aktívan vett részt a város szűkítésében és a város vállalatainál végzett társadalmi munkákban, a hazafias és honvédelmi nevelésben, a katonai pályára irányításban a politikai apparátus, illetve KISZ-bizottság szervezésében. Jó kapcsolatot alakítottak ki a helyi MSZMP-, az állami és társadalmi szervekkel és szervezetekkel, a társ fegyveres erőkkel és testületekkel, a helyi szovjet alakulat Komszomol-szervezetével.

BEFEJEZÉS

A 2. önálló rádió- és rádiótechnikai felderítő zászlóalj 30 éves eredményes tevékenység után 1992. augusztus 1-jével megszűnt.

A Magyar Néphadsereg, majd 1991-től a Magyar Honvédség hadműveleti szintű rádióelektronikai felderítése 1992. augusztus 1-jével szűnt meg, amikor az új honvédelmi koncepció következtében megalakultak az MH elektronikai-harc szervezetek. Az alakulat átdiszlokált Szombathelyről Kiskunfélegyházára, és a 63. önálló rádió- és rádiótechnikai zavarózászlóaljjal (Békéscsaba) együtt megalakította az 5. elektronikai-harc ezredet.

Az áttelepülést kombinált menettel, tíz kamion és két vasúti szerelvény felhasználásával, 1992. július 28–29-én hajtotta végre az alakulat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kriska György nyá. alezredes:
A csapatfelderítés (hadműveleti és harcászati felderítés) fejlődésének története 1945–1980.
HM MNVK. 2. Csoportfőnökség, 1985.
- *Hadműveleti rádió- és rádiótechnikai felderítés.*
Nyt. szám: 700/0186 MNVK 2. Csoportfőnökség
- *A 2. önálló rádiófelderítő-zászlóalj alakulat története.*
Nyt. szám: 8/588
- *A rádiófelderítő század alkalmazásának elvei.*
Nyt. szám: 700/0687 MN VK 2. Csf.
- Hadtörténelmi Levéltár: T-276/1968.
T-265/1968.
T-759/1968.
24 doboz/57
Tgy. II/b-4
Tgy. II/d-2
Tgy. II/d-3
Tgy. II-553

**A MAGYAR TÖRZSSZÖVETSÉG HÁBORÚJA
A DUNAI BOLGÁROK ELLEN 895/896-BAN***

A HADJÁRAT LEFOLYÁSA ÉS EREDMÉNYEI

A hadjárat kiinduló helyzete

Miből indulhatunk ki, ha jelenlegi ismereteinktől részletesebben szeretnénk megtudni mi is történt azt követően, hogy Nikates Skleros – VI. (Bölcs) Leó diplomatája – megkereste a magyar törzsszövetség vezetőit, és rávette őket egy bolgárok elleni hadjáratra?

Erre a kérdésre csak részben (elsősorban bizánci és latin nyelvű, frank forrásokból) kaphatunk választ. Azonban, ha ezeket a részinformációkat egybevetem a kor katonaföldrajzi és katonapolitikai értékeléseivel (mindkettő elvégezve, jelen tanulmányban csak az eredményeket hasznosítom) és az azokból levont következtetésekkel, akkor a korábban feltételezettektől gazdagabb, részleteiben eltérő (894-re kialakult) helyzetképet kapunk.

Röviden összefoglalva: az általam valószínűsítettek abban térnek el a korábban értékeltektől, hogy egyes részleteikben más megvilágításba helyezik a bolgárok elleni, bizánci szövetségben végrehajtott hadjárat kiinduló helyzetét. Az eltérések a következők:

- A törzsszövetségi fegyveres erők és a népesség két különböző térségben élt, Etelközben, valamint a Kárpát-medencében, ahol további két elkülönült szálláshelyet különböztethetünk meg: egyiket a morvák szomszédságában a Kárpát-medence északkeleti térségében, a másikat Kurszán területfoglalása eredményeként Erdélyben és a Tiszántúl egyes részein. A Duna–Tisza köze és a Tiszántúl Kurszán fegyveres ellenőrzése alatt állt.
- A fentieknek megfelelően, a törzsszövetség három szálláshelyéből kettőt (Árpádét és Kurszánét) a Duna mentén említene a bizánci források.
- Kurszán új szálláshelyeinek – az Arnulf királlyal kötött szerződés értelmében és a morvák elleni két hadjárat sikerei után –, keleti és északnyugati határai biztonságban voltak, továbbá bevethető csapatai rendelkezésre álltak. Alapvető érdeke fűződött déli határai kiterjesztéséhez, a Dráva–Száva köz, valamint a Bácska, a Bánság és Havasalföld birtoklásához, tehát a bolgárok elleni szövetséghez.

* A tanulmány első része a Felderítő Szemle 2004. évi 2. számában jelent meg. A szerző az érthetőség kedvéért mai katonai kifejezéseket is használ, de azokat idézőjelben tüntette fel.

- Más volt a helyzet Etelközben. A keletről fenyegető ellenség, a besenyők miatt folyamatosan gondoskodniuk kellett határaitak védő, „elrettentő” határőrizetről (gyepű őrizetről). Ez volt a helyzet az északi gyepűsávban is. A folyamatosan erősödő és terjeszkedő Kijevi Rusz mindenhol törzsszövetségi érdekeket sértett. A rendkívül hosszú északi és keleti gyepűsáv, valamint a nagy kiterjedésű Etelköz védelme hatalmas erőket kötött le. Ők az állandó fenyegetettség miatt nem adhattak nagyobb létszámú csapatokat a Bulgária elleni hadjáratához. Ebből következően, alapvetően Kurszán csapatai átszállításához vált szükségessé folyami szállító kapacitás biztosítása a bizánci flotta részéről.
- A bizánci flottának nemcsak az volt a feladata, hogy Havasalföldről a Duna túlsó partjára szállítsa át a csapatokat, hanem az is, hogy a Vaskapu és Kazán-szoros nyugat térségéből, a Duna bal partján Kurszán erőket (lovasokat) hajózzon be, és azokat több száz kilométer megtétele után a Duna jobb partján rakja ki. Mint láttuk, erre volt lehetőség.
- A bolgárok részéről számításba kell vennünk, hogy Sirmium, Belgrád és Vidin bolgár kézen volt. Innen gyakoroltak fegyveres felügyeletet a környező térségre, mindenekelőtt a Balkánra való kijutás megakadályozása céljából.
- Havasalföld nagyobb területét is a törzsszövetségek uralták, de feltételezhető egyes részeinek bolgár ellenőrzése. Mivel Havasalföld kulcsfontosságú jelentőséggel bírt mind a bolgárok, mind ősünk szempontjából, birtoklásáért állandó harc folyhatott, tehát feltételeznem kell, hogy a havasalföldi helyzet is dinamikusan változott. Katonai szempontból egyértelmű, hogy ehhez a hadjáratához a törzsszövetségnek uralnia kellett ezt a területet. Ha nem így volt, a csapatok átszállítása előtt birtokba kellett venni.

Ebben a történelmi pillanatban lépett a történések sodrába 894-ben Bizánc. Kényszerűségből. A 893-ban hatalomra került bolgár fejedelem, Symeon készítette erre a lépésre, ugyanis 894-ben kereskedelmi okokra visszavezethető háború tört ki Bulgária és Bizánc között. Az történt ugyanis, hogy monopolhelyzetbe került görög kereskedők a bolgár áruk piacát Konstantinápolyból áthelyezték a másodlagos kereskedelmi útvonalba eső Thesszalonikébe, ahol ráadásul hatalmas adóterhekkel sújtották a bolgár kereskedőket. Symeon ugyan tiltakozott ezért VI. Bölcs Leónál, de ő érzéketlen maradt a problémára. Erre Symeon megtámadta Bizáncot, serege benyomult Thrákiába, ahol megsemmisítette az ellene küldött bizánci sereget. Katonai sikerei Konstantinápolyt fenyegették.

Bizánc elit csapatai az idő tájt az arabokkal hadakoztak, és így nem volt más választásuk, mint a bizánci diplomácia jól bevált eszközához nyúlni: egy harmadik felet érdekeltté tenni a háborúban és szövetségi viszonyba lépni vele.

Ezért a császár 894-ben követséget küldött a Duna mentén lakó türkökhöz (bizánci források a magyar törzsszövetségbe tömörült törzseket türköknek nevezik), és rávette őket egy Bulgária elleni hadjáratra. A magyar törzsszövetség vezetésének kapóra jött egy új, erős szövetséges, hiszen az erőszakos besenyő térhódítás etelközi szállásterületei egy részének feladására kényszerítette a törzsszövetséget. Területileg egyre távolabb került régi szövetségesétől, a kazár kagántól.

A magyar–bizánci szövetség létrejöttéről írja Johannes Zonaras (a 12. század első felében magas tisztségviselő a császári udvarban) történelmi munkájában: „*A császár... rábírta a **Duna mentén lakó türköket**, akiket **ungarusoknak is neveznek**, hogy a bolgárok ellen vonuljanak és amennyire erejükből telik, ártsanak nekik.*” Egyébként a György barát krónikájának folytatásából ismerhetjük meg legrészletesebben a hadművelet előkészítését és lefolyásának első eseményeit. Idézem: „*Amint ezeket (a Konstantinápolyba visszatérő megszállított, Symeon által megvert hadat) a császár meglátta, haragra lobbant és elküldte a Sklerosnak (kemény) nevezett Niketast **hadihajókkal a Duna folyóhoz**, hogy adjon ajándékokat a türköknek, és készítse őket harcra Symeon ellen. Niketas elment, találkozott azok fejeivel, **Árpáddal és Kusanessal** (Kurszán), és miután megállapodtak egymással a támadást illetően, és kezeseket is kapott, visszajött a császárhoz.*”

Niketas Skleros diplomáciai küldetéséről hírt adó források egyértelműen a **Duna mentén lakó türkökről** írnak. Ezt nem értelmezhetem másként, mint Árpád népességét a Duna mentén, részben az Etelközben (Duna-delta észak) és részben a Havasalföldön, (ami arra utal, hogy a Havasalföld a 892. évi hadjárat után a törzsszövetség ellenőrzése alá került), valamint Kurszán törzseit Erdélyben, továbbá a Tiszántúl és a Duna–Tisza köze egyes részein, ahonnan fegyveres felügyeletet érvényesítettek a teljes Alföldre. Egy lehetséges kedvezőtlenebb esetet feltételezve, a törzsszövetség Etelközből és Erdélyből csupán katonai felügyeletet gyakorolt a Havasalföld csatlakozó területei fölött. Azonban semmiképp sem lehet csak, a területileg Etelközhöz csatlakozó, a Havasalfölddel határos AI-Duna szakaszról szó, hiszen Niketas Skleros Árpáddal és Kurszánnal (aki már a Kárpát-medencében tartózkodott!) tárgyalt a bolgárok elleni hadjáratról, melynek központi kérdése lehetett Kurszán fegyvereseinek átszállítása a Kárpát-medencéből Bulgáriába.

A hadjárat elgondolása

Hogyan zajlottak az események a magyar törzsszövetség és Bizánc között létrejött egyezség, továbbá a Symeon elleni háború megkezdése közötti időszakban? Mi lehetett az a hadműveleti terv, amelyben Niketas Skleros, Árpád és Kurszán megegyeztek? Egy, a valósághoz közel álló változat leírásához – a térség katonaföldrajzi értékelésének eredményeit alapul véve –, elegendő adattal rendelkezünk. Az eddigi számvetésekre és az ismert történelmi forrásokra építve a következő hadműveleti terv születhetett meg:

- A bizánciak megindítják a szárazföldi hadműveleteket Bulgária déli határainál, amivel kikényszerítik Symeontól szárazföldi csapatainak megerősítését a bizánci „fronton”. Teszi ezt Symeon azért is, mert hátát a Duna miatt, valamint Belgrád és Vidin erődítményeiben bízva, biztosítottnak érzi.
- Azt követően elindul a bizánci flotta az Al-Dunára, és első lépésként birtokba veszi Silistrát, ahol kialakítja „hadműveleti központját”.
- A törzsszövetségi csapatok váratlanul elfoglalják (vagy megerősítik) a Havasalföldet. Azt a támadást (vagy csapatátcsoportosítást) az etelköziiek kezdhették kelet-nyugati irányban. Közben az Olt- és Zsil-völgyén átkelő Kurszán-csapatok egy keleti irányú előnyomulással alkalmas helyen Novae (Svistov), „gyülekezési körletet” (a Duna innenső partján), vagy „hídfőállást” (a Duna túlpartján) foglaltak el, és további nyugat-kelet irányú támadással (vagy előnyomulással) kiszélesítve a sikert, csatlakoztak az etelköziiekhez. Az addigi hadművelet (vagy szétbontakozás) fontos eredménye lett, hogy az Al-Duna északon megerősödött a törzsszövetség katonai jelenléte, és így lehetővé vált egy vagy több átkelőhely berendezése, továbbá a túloldalon foglalt hídfőállás támogatása. Azt követően a bizánci flotta végrehajtotta a csapatok „hídfőbe” szállítását.
- Havasalföld birtoklása lehetővé tette a bizánci flotta számára, hogy biztonságosan felhajózzon Novae, valamint Barancs és Viminacium (Kostolac) körzetekbe az átszállításra összegyűlt csapatok berakására.
- A folyami szállítást követően a behajózott erőket a Duna jobb partján, Novae körzetében, kikötésre alkalmas helyen – ahol az „előrevetett osztagok hídfőállást foglaltak” – kirakták.
- A hídfőből kiindulva a lovasok végigpusztították Bulgária középső és északkeleti részét. Céljuk, a zsákmányszerzésen túl, feltehetően Preslav, Bulgária akkori fővárosának elfoglalása volt, majd azt követően előnyös béketárgyalásokra kényszeríteni Symeont.

A „hadműveleti terv” a törzsszövetségi csapatok átkeléséig, illetve átszállításáig megegyezhetett a hadműveletek valós lefolyásával, hiszen az események kezdeményezése a tervet kidolgozó szövetségesek oldalán volt.

Hogyan zajlottak az események a magyar törzsszövetség és Bizánc között létrejött egyezség és a Symeon elleni háború megkezdése közötti időszakban?

A hadműveletek lefolyása

A további értékelésekben a törzsszövetség részéről a számára kedvezőtlenebb helyzetet tételezem fel, a valóságot közelítő következtetések megtétele érdekében mindaddig, amíg azok nem ütköznek a történelmi források hiteles adataiba.

Felkészülés a hadjáratra

Nem rendelkezünk részletes leírásokkal, hogy mi történt Symeon Bizánc fölött aratott győzelmét követően, de a rákövetkező ismert események visszaigazolják az előzményeket. Ezeket hitelt érdemlő pontossággal György barát krónikájának folytatásában olvashatjuk: „*A császár meg viszont elküldte a tengeren át Eustathios patrikiost, a hajóhad drungáriosát, szárazföldön pedig Nikephoros Phokas patrikiost és domestikost a tartományi hadakkal. És benyomult egészen Bulgáriáig. A császár azonban békét óhajtván, elküldte ezután Symeonhoz Konstantinakes quaestort is, hogy tanácskozzék a békekötésről. Symeon azonban látván a tengeren és szárazföldön ellene irányuló mozgolódást, tömlöcbe zárja a quaestort, mint olyat, aki ravaszágból jött.*” Tehát, amikor Konstantinakes megérkezett a tárgyalásra, Symeon már tudott a görög szárazföldi csapatoknak a bolgár határhoz történő előrevonásáról és szétbontakozásáról, valamint a bizánci flotta készülődéséről. Mindezek miatt tényleg azt hihette (joggal, jól ismerve a bizánci diplomáciát), hogy Bölcs Leó megtévesztésből és időnyerés céljából küldi hozzá a diplomatát, ezért letartóztatta és börtönbe vettette.

Ha ezekből az eseményekből visszakövetkeztetünk az előzményekre, akkor világosan kirajzolódik előttünk, hogy Symeon thrákiai győzelmét követően a bizánci császár azonnal tárgyalásokra kényszerült a bolgárokkal, melynek valódi célja az időnyerés volt. Ugyanis a tárgyalásokkal egy időben Nikephoros Phokas vezetésével hazarendelte csapatait Ázsiából, ami nem történhetett meg rövid idő alatt. Ezért a tárgyalásokat bizánci részről feltétlenül el kellett nyújtani Phokas csapatainak visszaérkezéséig.

A szárazföldi csapatok szétbontakoztatása a bolgár határon lehetőséget adott VI. (Bölcs) Leónak az erő pozíciójából tárgyalni. Bölcs Leó hosszú időre visszanyúló diplomáciai tapasztalatai szembesültek a Konstantinápolyban nevelkedett, a bizánci külpolitikát és a görögöket jól ismerő tehetséges hadvezérrel és becsvágyó fejedelemmel – Symeonnal –, aki talán ismeretei miatt került lépéshátrányba, amikor belement egy hosszan elnyúló tárgyalássorozatba. Ezzel időt adott a császárnak a kezdeményezés megragadására.

Bölcs Leó – csapatai visszatérésének megkezdésével egy időben – a magyar törzsszövetség vezetőihez követeket küldött, majd szövetségre lépve velük megegyeztek egy Bulgária elleni közös hadjáratban. A tárgyalások két egyenrangú fél között folytak.

Magát a tárgyalást előkészítették mindkét fél részéről. Erre utal, hogy a küldöttség hajókkal érkezett a találkozóra, tehát tudták, hogy hol kell kikötni és találkozni a felvezető csapattal.

A tárgyalások előkészítettségét erősíti még az a tény, hogy a törzsszövetségi vezetés felkészült a találkozóra, hiszen a különböző szálláshelyeken berendezkedett vezérek (Árpád és Kurszán) együtt fogadták a bizánci küldötteket. **A találkozás célja az volt, hogy összehangolja a két területen élő törzsszövetségi erőket egy közös, bolgárok elleni hadműveletre.** Mindkét szállásterület szomszédos volt ugyanis Bulgáriával.

A törzsszövetség vezetése a tárgyalásokat követően megkezdte a felkészülést a háborúra. Kijelölte a hadjáratban részt vevő törzsszövetségi „különítményt” és annak vezérét. Kiválasztották és szemrevételezték a dunai átkelőhelyeket. Felderítették, és folyamatosan ellenőrzés alatt tartották a „felvonulási útvonalakat” és a Déli-Kárpátok számításba vett átjáróit. Kijelölték a pihenőkörleteket, kiválasztották a vízelőhelyeket. A résztvevőkkel gyakoroltatták a feladatokat. Felkészítették az „erőszakos átkelés” után „hídfőt” foglaló „előrevetett osztagot”. Megszervezték az együttműködést, a kölcsönös értesíthetőséget a bizánci folyami flottilla vezetésével. Feltöltötték a „különítmény” anyagi készleteit. Megszervezték a szálláshelyek védelmét.

A Fuldai évkönyv feljegyzése szerint valószínűnek tartom, hogy még 894 végén, vagy 895 elején, a hadműveletek megkezdése előtt, a törzsszövetségi vezetés avar segédcsapatokat küldött előcsatározásokra a bolgárok ellen. Ennek célja lehetett a bolgárok erős és gyenge oldalainak kipuhatólása (az erődítmények erőssége, csapatokkal való feltöltöttségük, az al-dunai átjárók védettsége), és a bolgárok által ellenőrzött területek behatárolása az Al-Duna északi szakaszán.

A továbbiakban – a szárazföldi csapatok átcsoportosításával és a bizánci flottilla szállítóképességével kapcsolatos számvetéseket felhasználva –, az eredményekre támaszkodva modellezhető a hadműveletek valószínű lefolyása.

Kurszán csapatainak átkelése Havasalföldre

A Kurszán-féle felfegyverzett erők a Déli-Kárpátok átjáróin nem voltak képesek rövid idő alatt nagyobb erőket (pár ezer főt) átcsoportosítani Havasalföldre, azonban az Olt és a Zsil völgye kiválóan alkalmas volt kisebb csapatok mozgásának rejtésére, és így meglepetésszerű kijutásuk biztosítására az Al-Dunához.

Figyelembe véve a Déli-Kárpátok átjárhatóságát (megkerülését) biztosító felvonulási lehetőségeket és a számításba vehető dunai átkelőhelyeket látható, hogy a Karánsebes – Kostolac útvonal **Viminacium / Barancs térségében** ér ki a Dunához. Ez a körzet ideális volt nagy lovascsapatoknak a gyülekeztetésére és legalább két helyen, egy időben folyó berakodásához (Viminacium és Barancs). Mindkét helyen szigetek védtek a berakást a túparti bolgár behatásoktól. A berakóhelyek biztonságos távolságra voltak a bolgár erődítménytől, Belgrád várától is.

A hadműveletek fő színterét (Silistra, Preslav, Mundraga), valamint a Déli-Kárpátok átjáróit (Olt- és Zsil-völgyét), továbbá a körzetben található történelmi átkelőhelyeket figyelembe véve, a **kirakó, s majd a visszatéréskor berakókörletek helyét) Novae (Svistov) és Dorostorum (Silistra)** körzetekbe valószínűsítem. Számvetéseimhez a következőkben ezeket a körzeteket veszem figyelembe. Kiemelem Novae (Svistov) átkelőhely fontosságát, amely kiemelkedő szerepet játszott az Olt- és a Zsil-völgyén átkelt csapatok áthajózásában, és a jobb parton hídfőállás foglalásában a főerők beérkezéséig. Novae a törzsszövetségi haderő visszatéréskor, a folyam jobb partján, mint **berakókörlet is számításba jött.**

Itt a Belene-sziget és még egy kisebb sziget három ágra osztja a Dunát, így ideális (a szigetek által védett) átkelőhely átrakókörlétként és átúsztatásra is. Megfelelő rejtettséget és védettséget nyújtva utánpótlás- (hadtáp-) bázisként is használatos lehetett. Novae átkelőhely kiválasztását még két fontos szempontot figyelembe véve lehet indokolni. Viszonylag nem nagy távolságra volt a Zsil- és az Olt-völgyi átjárótól, és megfelelő közelségben a bolgár területekre tervezett hadműveletek központi térségétől, nem túl messze a fővárostól, Preslavlól.

Az is igaz, hogy nem az átjárók leküzdése volt a végcél, hanem további menettel, kisebb-nagyobb összeütközések után, minél előbb kijutni a kijelölt átkelőhelyig, azt birtokba véve átkelni a túlsó partra és ott „hídfeállást” foglalva, megteremteni a folyón érkező főerő és hadtáp kirakásának feltételeit. A szorosok kijáratától számított legközelebbi, előnyös feltételekkel rendelkező Novae (Svistov) történelmi átkelőhellyel számolva, a szorosokon átkelt csapatoknak – az átjárók leküzdését követően – további menetet kellett végrehajtania. A Vöröstorony-szoroson át érkezőknek mintegy 240 km-t, míg a Zsil-völgyi átjárót leküzdőknek hozzávetőleg 330 km-t kellett még megtennie Svistovig, részben ellenséges behatásokkal szembenézve. Mindezt figyelembe véve, 30 km/nap közepes meneteljesítménnyel számolva, további 8-11 nap kellett ahhoz, hogy kijussanak az átkelőhelyig. Tehát az indulástól (az átjárók bejáratától) 11-15 nap alatt érkezhettek 200 fegyveres lovas Novae körzetébe. Naponként 200 lovas indítását tartom elfogadhatónak, hiszen a pihenőkörtetek korlátozott befogadóképessége miatt az újabb csoport indításával várni kellett egy-egy napot. 1000 fő átkeléséhez további öt napra, tehát az átkelőhely körzetébe érkezéshez összesen 18-21 napra volt szükség.

A kitűzött cél az volt, hogy az átkelőhelyet a szállítóhajók beérkezése előtt elfoglalják, a beérkezett erők egy részével a túlsó parton hídfeállást foglaljanak, és így a be- és kirakodáshoz az átkelőhelyet biztonságossá tegyék. Tehát előbb kellett érkezniük Novaeba, mint a bizánci flottának. Azonban nem tartózkodhattak hosszabb ideig a túlsó parton ellenséges behatás alatt, mert nagyobb tartalékokkal a menet nehézségei miatt nem rendelkezhetek. Szükséges utánpótlásaikat pedig éppen az érkező hajók szállították. Sokkal előbb azért sem indulhattak, mert akkor a hadművelet időben felderíthetővé válik, és bolgár részről megfelelő „ellenintézkedéseket” foganatosíthattak volna. Ugyanakkor a felhajózást és annak célját sokáig lehetetlen volt titkolni, amivel tisztában voltak a bizánciak és a magyarok is. Ezért a két haderőnemnek egy gyors, összehangolt „hadműveletet” kellett végrehajtania. Valószínű lefolyásának modellezhetősége érdekében az előzőekben a számvetéseket elvégeztem.

Tapasztalatok szerint a nagy hadjáratok tavasszal kezdődtek. Vonakoztatható ez a magyarok átszállítására is. Tehát az is feltételezhető, hogy tavaszi áradás zajlott a Dunán, vagy az áradás utáni kiöntések a legtöbb helyen megközelíthetetlené tették az Al-Duna északi partját. Átúsztatásról szó sem lehetett, csak a történelmi be- és kirakókörtetek jöhettek számításba a bizánci Duna-flotta számára. Symeon pedig éppen a Duna miatt érezte biztonságban magát a türk törzsszövetséget illetően.

Ráadásul – bolgár értékelések szerint – az Al-Duna északi partvidékének egyes részei bolgár ellenőrzés alatt állhattak. Ezt valószínűsítve viszont egy „erőszakos átkelés” lehetősége is számításba vehető, amelynek során a szorosokon átkelt lovasszervezeteknek le kellett küzdenie a folyóhoz vezető megközelítési utakat őrző és a túlsó partot védő bolgár erőket. Az „erőszakos átkelés” bekövetkezésének valószínűségét lényegesen csökkenti a Kurszán-csapatok váratlan havasalföldi megjelenése és gyors kijutásuk az átkelőhelyhez.

A törzsszövetség részéről ezt a kedvezőtlenebb helyzetet feltételezve, Havasalföld területén egyetlen sikeres hadjáratot lehetett csak folytatni. Az Al-Duna északi területén egy váratlan, két irányból (Etelközből és a Déli-Kárpátok átjárói felől) indított meglepetésszerű támadással birtokba venni Havasalföld teljes területét, és kedvező helyen „hídfőállást” foglalva, megteremteni az átszállított csapatok kirakásának feltételeit. Az előző katonaföldrajzi értékelést figyelembe véve, a Déli-Kárpátok két átjáróján átkelt csapatok Havasalföld birtokbavételével egy időben, Novae körzetében átkelhetek (feltételezhető „erőszakos” átkelés is) az Al-Dunán és a túlsó parton „hídfőállást” foglaltak. Innen a további átkelt erőkkel végigpusztították Bulgária Al-Duna déli vidékeit a bizánci flotta által átszállított főerők beérkezéséig.

A bizánci flotta felhajózási az Al-Dunán

Havasalföld teljes birtokbavételével egy időben a bizánci flotta elérte a berakókörleteket (Novae, valamint Viminacium / Barancs térségei) és megkezdte a csapatok behajózását.

A bizánci flotta felhajózásának lehetőségeit a berakókörletekig (Svistov és Kostolac körzetekig) és vissza Silistrába, a flotta folyami szállítóképessége témánál tárgyalt táblázat alapján számolom (flotta hajózási teljesítmény / hajózási szakasz / nap):

| Flotta hajózási teljesítmény (hajózási szakasz / nap) | | |
|---|---|--|
| Flotta hajózási szakaszok | Silistra – Kostolac (minimum értékkel számolva) | Kostolac – Silistra (középtételekkel számolva) |
| Silistra – Svistov | 5,25 | |
| Svistov – Kostolac | 11,5 | |
| Kostolac – Svistov | | 5,7–7,6 |
| Svistov – Silistra | | 2,67–3,56 |
| ÖSSZ.: Silistra – Kostolac | 16,75 | |
| ÖSSZ.: Kostolac – Silistra | | 8,37–11,16 |

A táblázatból kiolvasható, hogy árral szemben, felfelé hajózási, szállítmány nélküli hajókkal. (A flotta folyami szállítóképessége című fejezetnél bemutatott táblázat legkisebb, szélső értékeivel számolva), Silistrából Svistovba 5–6, Svistovból Kostolac körzetébe további 11–12, tehát Silistra térségéből Kostolac berakókörletig összesen 16–18 nap alatt juthattak fel a bizánci flotta hajói.

Innen a visszautat (a flotta folyami szállítóképessége témánál tárgyalt táblázat középtételeivel számolva) Kostolac–Svistov szakaszon 6–8, Kostolac–Silistra szakaszon pedig 9–12 nap alatt tehetette meg a flotta.

A törzsszövetségi „különítmény” Bulgáriába szállítása

A törzsszövetségi „különítmény” al-dunai átszállításáról hitelesen a „György barát folytatásából” értesülhetünk: „*A türkök tehát átkeltek, és mialatt Symeon Phokas seregével volt elfoglalva, egész Bulgáriát leigázták. Amint ezt Symeon megtudta, a türkök ellen indul. Azok pedig átkelvén a túlsó partra, megütköznek a bolgárokkal...*”. Mint látjuk, a dunai átkelés kétszer kerül említésre.

Itt jegyzem meg, hogy a **Dunán történő átszállítás kétszeri említése** Johannes Scylitzes-nél (a 11. század utolsó harmadában magas katonai tisztségeket tölt be a császári udvarban) is megtalálható: „... mialatt Symeon Phokas seregével volt elfoglalva a türkök a folyamon átkelve egész Bulgáriát végigzsákmányolták. Amikor ezt Symeonnak hírül adták, otthagya Phokast a türkök ellen fordult. Minthogy ezek maguk is vágytak összezsapni a bolgárokkal, átkelvén a Dunán megütköztek a bolgárokkal...”.

Mindkét idézetben az egymástól független két átkelés után, más-más tartalommal zajlottak az események. Az első átkelést egy rablóhadjárat követ, míg a második után kerül sor a bolgár és a törzsszövetségi „különítmény” közötti fegyveres összecsapásokra. Ennek megfelelően az alábbiak szerint tudom értelmezni a „türk” csapatok kétszeri átszállítását az Al-Dunán:

- Először a hágókon átkelt, Havasalföldre érkező fegyvereseket szállította át a bizánci flotta a folyam jobb partjára, a „hídfőállásba”. Ők végigzsákmányolták Bulgáriát. Ezek a csapatok nem ütköztek meg Symeon főerőivel, csak biztosították a bizánci flotta Vaskapu keletre hajózását, és késleltették a flotta visszatéréséig a bolgár csapatok átcsoportosítását a Duna jobb partjára.
- Másodjára Viminacium körzetében további türk fegyvereseket vett fel a bizánci flotta és átszállította őket a Vaskapu keletre, ahol feltehetően Novae körzetben kirakodtak. Ezek az erők – egyesülve a korábban áthajózottakkal –, ütköztek meg Symeon visszatérő csapataival.

Alátámasztható-e mindez időrendileg? Ennek eldöntésére egy részletes időszámvetést végeztem.

A csapatok átszállítása az Al-Dunán

A csapatok átszállításának lehetőségeit a bizánci flotta Al-Dunára való érkezése felderítésének függvényében, a csapatok berakására 1–2 napot számolva, a következő oldalon látható táblázat alapján értékelem:

| A be- és kirakókörletekbe hajózáshoz rendelkezésre álló idő, a flotta felderítési körzetétől számolva (hajózási szakasz / nap) | | | | |
|---|---|------------------|--|--------------|
| Flotta hajózási szakaszok | Szilistra körzetében történt flottafelderítéstől számolva | | Svistov körzetében történt flottafelderítéstől számolva | |
| Szilistra – Svistov | A felderítést követően, 5,25 nap után a flotta Svistov körzetében hídfőbe szállítja a csapatokat | | A flotta felderítésével egy időben megtörténik a csapatok hídfőbe szállítása Svistov körzetében | |
| Svistov – Kostolac | 11,5 | | 11,5 | |
| Berakás Kostolacban | 1–2 | 1–2 | 1-2 | 1–2 |
| Kostolac – Svistov | | 5,7–7,6 | | 5,7–7,6 |
| Svistov – Szilistra | | 2,67–3,56 | | 2,67–3,56 |
| Szilistra – Kostolac | 16,75 | | | |
| ÖSSZ: Szilistra – Kostolac – Svistov | | 23,5–26,4 | ÖSSZ: Svistov – Kostolac – Svistov | 18–21 |
| ÖSSZ: Szilistra – Kostolac – Svistov – Szilistra | | 26,2–30 | ÖSSZ: Svistov – Kostolac – Svistov – Szilistra | 20,9–24,5 |

Tehát, ha a flotta felderítése már Szilistrában megtörtént, akkor onnan a hajóút Kostolac berakodással és a visszaút Svistovig összesen 24–27, Szilistráig pedig 26–30 napot vett igénybe.

Ha a flottát csak Svistovban észlelték először a bolgárok, akkor onnan a hajóút Kostolacig és vissza Svistovig összesen 18–21, míg Szilistráig 21–25 napba tellett.

A táblázat alapján a flotta:

- **A svistovi átkelőhelyet,** ha észlelésüket Szilistra körzetében feltételezzük: *Szilistrából közvetlenül 6–8,* Szilistrából Kostolac berakodás után, vissza **24–27** nap alatt érte el. Ha felderítésük csak Svistovban következett be, akkor innen számolva a *svistovi hídfőbe szállítás észlelésükkel egy időben kezdődött.* Svistovból a felhajózás Kostolacig és vissza Svistovba **18–21** napot igényelt.
- **A szilistrai átkelőhelyhez,** ha jelenlétük felfedése már ott megtörtént, a kostolaci berakodás után, **26–30** nap alatt ért vissza. Ha a flottát csak Svistov körzetében látták meg először, akkor ettől az időtől számolva **21–25** nap tellett el visszaérkezésükig. Közben Szilistrából Svistovba 5–6, Kostolacba pedig 16–17 nap alatt ért fel.

Az időszámvetés tehát alátámasztja a törzsszövetségi különítmény kétszeri átszállításának elfogadhatóságát. Még ha a különítmény szempontjából a legkedvezőtlenebb esetet tételezem fel, azt, amikor az Al-Dunára behajózó bizánci flotta felderítése már Silistrában megtörtént, akkor is elfogadhatóak a bizánci források leírásai. Ha ettől az időtől számolom Symeon kiértesítését és visszatérését, akkor innen Kostolacig (Novae átkelőhely) 5–6 nap alatt ért fel a flotta, melynek egy része visszamaradt és azonnal megkezdte a Havasalföldön gyülekező törzsszövetségi csapatok „hídfőbe” szállítását, amely a be- és kirakással együtt 2–3 napra tehető. Így 7–9 nap múltán a hídfő megerősödött és az „átdobott” erők rövid idő alatt végigdúlhatták Bulgária északi, a Balkán-hegység és az Al-Duna közé eső területeit.

Az előzőekben elvégzett számításaim szerint a hajókonvoj észlelésétől számítva Symeon két lépcsőben, két különböző időben térhetett vissza az Al-Duna jobb partján kirakott törzsszövetségi különítmény ellen. Egy előrevetett osztagot küldhetett vissza, mely 10–11 nap alatt érhetett fel az Al-Dunához, majd ezeket követő főerőivel 24–27 nap elteltével jelenhetett meg a „harctevékenységek” körzetében.

A számítások azt mutatják, hogy a bizánci flotta jóval a bolgár erők átcsoportosítása előtt érte el Kostolac és Svistov átkelőhelyeket. Az ésszerűség azt diktálta, hogy Silistra átkelőhelyet a bizánci flotta már a felhajózáskor, „főhadiszállás” működtetése céljából elfoglalja és berendezze. Egyébként a törzsszövetségi „különítmény” Silistrába szállításának az eddig felvázolt helyzet alapján nem is volt értelme. Ott csupán egy magyar „összekötő csoport” működhetett.

Katonaföldrajzi elhelyezkedésének hadműveleti jelentőségén túl, az időtényezőket is figyelembe véve, a **csapatszállításban kiemelkedően fontos szerepet játszott a svistovi átkelőhely**. A számokból kiolvasható, hogy a törzsszövetségi különítmény havasalföldi részlegét Svistovból már a bizánciak előrevetett osztagának visszatérése előtt 3–4 nappal a folyam túlsó partjára szállították a flotta erre kijelölt hajói.

Az időszámvetések is alátámasztották Kostolac körzetének alapvető berakóhelyként történő számba vehetőségét. A flotta – svistovi felderítését feltételezve –, Kostolacból 18–21 nap alatt visszaért Svistovba, tehát jóval Symeon főerőinek visszatérése előtt kirakta ott a csapatokat. Ha a kedvezőtlenebb esetet veszem figyelembe, mikor is a silistrai hajóészlelést valószínűsíttem, a hajókonvoj visszatérését Svistovba 24–27 napra számoltam. Ez azt jelentheti, hogy már megkezdődhetett a főerők kirakása, mikorra Symeon a körzetbe ért. De ha visszatérésük egybeesett is a Kostolacban behajózott „főerők” kirakásával, a Havasalföldről átszállított csapatok erre az időre oly mértékben megerősítették a „hídfőt”, hogy a törzsszövetségi „különítmény” főerőinek kirakódását Symeon meggátolni nem tudta.

A számvetések megegyeznek a bizánci forrásokkal, miszerint a **türk csapatok áthajózása és kirakása a Duna déli partján előbb történt meg, mint Symeon főerői egy részének az átcsoportosítása** a déli frontról.

A számvetések azt is bizonyítják, hogy a flottillaszállítás sokkal gyorsabb volt, és egy időben nagyobb erőket tudott partra tenni, mint amit a lovasság rövidebb távú szárazföldi menete eredményezett.

Symeon csapatátcsoportosítása

Értékelésemben elérkeztem ahhoz az időponthoz, amikor a hadműveleti események nem követik pontosan az eredeti hadműveleti elképzeléseket. Ennek oka, hogy Symeon – csapatai átcsoportosításával –, magához akarta ragadni a kezdeményezést. Számvetéseimre és az ismert történelmi forrásokra támaszkodva a következők szerint rakhatók össze az események:

Symeon, hogy a türkök átkelését megakadályozza, csapatai átcsoportosítására kényszerült, és egy gyorsan mozgó könnyűlovasságot (felderítő csoportot, vagy „előrevetett osztagot”) a déli frontról átdobott az Al-Duna melléki „frontra”. Felkészítette őket különleges vízi akadály telepítésére, hogy a Dunán (valószínű olyan helyen, ahol sziget, vagy szigetek keskenyítették le a folyamot két vagy több ágra) épített akadályokkal megghiúsítsák, vagy lassítsák a türkök átszállítását. Ideig-óráig ez sikerrel is járt, de mégsem tudta az átszállítást megakadályozni, és mielőtt főerői megérkeztek volna, a törzsszövetségi erők kirakodtak Novae körzetében. Erre az időre olyan nagy méretű csapatátzállítást hajtott végre a bizánci flotta, hogy a Duna jobb partján kirakott türkök erőfölénybe kerültek, és két nagy ütközetben legyőzték az északi „frontra” visszatért bolgár csapatokat. Nézzük meg részleteiben, hogy milyen lehetőségek álltak Symeon rendelkezésére csapatai egy részének átcsoportosítására.

Symeon bizánci „frontról” való visszatérését illetően először számba kell vennem a hajómozgások felderítésének időpontjától a **Symeon értesítéséig eltelt időt**. Mivel a hajók felderítési helyéről nem rendelkezünk adatokkal, a bolgár fél számára a legkedvezőbb útvonallal, a Thrákiához legközelebbi Duna-körzetekkel számolva mintegy 350-400 km-t feltételezhetek, ha a hajókonvoj felderítési körzetét Novaeba (Svistovba) valószínűsíttem. Az értesítés útvonalára a 350 km-t Svistov körzeti észleléstől, a 400 km-t Silistra környékén bekövetkezett felderítés esetére számolhatom Edirméig. A svistovi Duna-szakaszon bekövetkezett hajókonvoj-felderítés esetén rövidebb utat kellett Thrákiáig megtenni, de a hajók is közelebb voltak a berakókörletekhez. A Silistra körzetében megvalósult felderítés korábban következett be, és a hajók is messzebb voltak a berakásra váró csapatoktól, s még a hírvivő is egy nappal többet vágatott Symeon sátráig. A hírnök(ök) útjára 80 km/nap menetteljesítményt számolva 5,4-6 nap telhetett el a hajók észlelésétől Symeon megtalálásáig. A bolgár fejedelem részéről a helyzetértékelés, a csapatkijelölés és felkészítés további egy napot vehetett igénybe. Így nagyon szigorúan véve 5–6 nap múlva indulhatott a mintegy ötven fő körüli könnyűlovas „különítmény” (felderítő csoport, vagy „előrevetett osztag”). Közben Symeon egy nagyobb csapattal felkészült a visszatérésre, de erőinek nagyobb részét továbbra is a déli fronton kellett hagynia a bizánci erők lekötése végett.

A bolgárok részéről előreküldött felderítő csoport („előrevetett osztag”) 70 km/nap menetteljesítményével számolva, és Bulgária hadi útjai közül a számbavehetőket (Edirne–Novae a Sipka-szoroson keresztül, vagy Edirne–Devnja a tengerpartot követve) véve figyelembe 5–6 nap alatt teheték meg a 350-400 km-t erőltetett menetben. Tehát az első csapatok visszatérével, a hajók felderítését követően 10–13 nap múltán számolhatok. Ez a „különítmény” a csapatoknak Havasalföldről történő hídfőbe szállítását nem akadályozhatta, mert nem ért vissza erre az időre, de találkozhatott a türköket Kostolacból szállító első hajókonvojjal.

Az osztag akadályozhatta a törzsszövetségi „különítmény” főerőit szállító hajók Svistov körzetébe jutását, így lehetőségük volt vízi akadály telepítésére. Alkalmos volt rajtaütésekre, felderítő feladatok végrehajtására, felderíthette a türk csapatok helyét, erejét, a be- és kirakóköreket, tehát előkészíthette, és felderítési adatokkal láthatta el a nagyobb csapattal visszatérő Symeont. Azonban képessége nem volt elegendő a hídfőállás felszámolásához. Nem valószínű, hogy Bulgária fejedelme ezzel a csapattal tért volna vissza. A Symeon vezette főerők Thrákiából ugyaneze(ke)n az útvonal(ak)on juthattak el, a forrásokban Preslav, Mundraga és Dorostorum helységekkel megnevezett csaták körzetébe. Mivel a tengerparti út egymásfél nappal hosszabb volt, és egyes partrészekén bizánci ellenőrzéssel számolhattak, igénybevétele nem valószínű. A másik úton – figyelembe véve a menet teljesítését erősen befolyásoló Balkán-hegység nehezítő fokát, 20 km/nap elfogadható menetteljesítmenyt feltételezve –, indulásuktól 17–20 napot számolhatok 350–400 km megtételére. A hírnök(ök) 4–5 napot igénybe vevő útját és a visszatérő főerők felkészítésére fordított 2 napot figyelembe véve, a flotta felderítésétől 24–27 nap telhetett el beérkezésükig a harctevékenységek központi térségébe. Az első nagy csatára ezt követően került sor.

A folyóátkelés késleltetéséről Bíborbanszületett Konstantin DAI-jában a következőket olvashatjuk „... továbbá a másik Michaelt, kinek vezetékeve Barkalas, aki korábban a hajóhadnál Eustathios tengernagy és patrikios első kormányosa volt, amikor az átszállította a türkőket, és Symeont, Bulgária fejedelmét leverte. Ez a Symeon, Bulgária fejedelme, amikor megtudta, hogy a hajóhad a folyóhoz érkezett, és hogy a türkőket hajóhad készül átszállítani ellene, vesszőfonadékokat, azaz igen erős és szívós fonott sövényeket készíttetett, hogy a türkők ne tudjanak átkelni, s ezzel a fortéllyal meg is akadályozták a türkők átkelését. De az előbb említett Barkalas Michael és két más tengerész felkapván pajzsukat és kardjukat, bátor és erős lendülettel kiugrattak a hadihajóból, és átvágták a vesszőfonadékokat, azaz a fonott sövényeket és utat nyitottak a türkőknek.”

Az idézettel kapcsolatosan feltétlenül meg kell jegyeznem, hogy pajzsokra azért volt szükség, hogy a bolgárok nyilaitól megvédjék magukat. A fegyveres küzdelem régi törvénye, hogy bármely „műszaki akadály” akkor hatásos, ha a leküzdőjét tűz alatt tartják. A leírtakból az is kiolvasható, hogy a bolgárok nem mertek közelharcba bocsátkozni a „műszaki akadályt” felszámolókkal. Feltételezhető, hogy a hajók fedélzetéről nyilak ösztüvével tartották távol a bolgár „előrevetett osztagot”. Arra is utalhat ez a kis epizód, hogy a hajóból „kiugró” Barkalas Michael és két tengerésze nem a főerők katonáival találkozott a parton.

Symeon visszatérte után megváltozott a háború addigi jellege. A zsákmányszerző portyáknak és kisebb-nagyobb csatározásoknak vége szakadt. Megváltoztak a körülmények. Symeon erős sereggel visszatérve, meg akart ütközni a törzsszövetségi „különítménnyel”, számára nem volt más kiút a reménytelennek látszó helyzetből. A bizánci–magyar szövetségből azt a gyenge pontot kereste, mely fölött győzedelmeskedve, kedvezőbb feltételeket létrehozva, megszerezheti a „fegyveres fölényt” a másik féllel szemben egy sikeres hadjárathoz. Symeon az ellene irányuló szövetség gyenge pontját a törzsszövetség „különítményében” látta. Helyzetmegítélése kezdetben tévesnek bizonyult. Erről a következő részben írok.

FELHASZNÁLT ÉS IDÉZETT IRODALOM

- Kristó Gyula: *A honfoglalás írott forrásai*. Budapest, 1955.
- Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1988.
- Herwig Wolfram: *A magyarok és a frank–bajor Ostmark*. Történelmi Szemle, 2001/1-2.
- Bóna István: *Erdély a honfoglalás és az államalapítás korában*. História, 2001/5-6.
- Makkai László – Mócsy András: *Erdély története I. kötet: A kezdetektől 1606-ig*. Budapest, 1986, Akadémia Kiadó.
- Szőke Béla Miklós: *Honfoglaló őseink. Az avar kor vége*. Budapest, 1996, Zrínyi Kiadó.
- Pálóczi Horváth András: *Besenyők, kunok, jászok*.
- Vörös István: *A magyarok hadi ménjei és igavonói az írott források és régészeti leletek alapján*. Budapest, 1996, Zrínyi Kiadó.
- Székely György: *Népmaradványok a Kárpát-medencében*. História 1996/2.
- Csorba Csaba: *Árpád népe*. 1999, Vince Kiadó.
- Bóna István: *A magyarok és Európa a 9-10. században*. História, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2000.
- Szalontai Csaba: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás. A magyar kalandozások és a kelet-európai viking terjeszkedés*. Magyar Őstörténeti Könyvtár. Budapest, 2001, Balassa Kiadó.
- Szabó József János: *Az Árpád-vonal*. Budapest, 2002, Timp Kiadó.
- Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai I*. Szeged, 1992.
- B. Szabó János – Somogyi Győző: *Elfeledett háborúk. Magyar–bizánci harcok a X–XIII. században*. Budapest, 1999, Zrínyi Kiadó.

DR. HORVÁTH CSABA ALEZREDES

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG SZEREPE A BELSŐ ELHÁRÍTÁS INTÉZMÉNYRENDSZERÉBEN 1919 ÉS 1945 KÖZÖTT

A magyar királyi honvédség tevékenységét a 20. század első felében több jelentős esemény befolyásolta. Az első világháború, a Monarchia szétesése és az annak következményeként kialakult forradalmi hullám mind-mind meghatározó jelleggel bírt. Ez természetesen állandó átszervezéseket, leszervezéseket jelentett, a megbízhatatlanok eltávolítását és a pénzügyi gondok sorát vetette föl. A hadsereg azonban – mindenkori lehetőségei függvényében – igyekezett feladatát legjobb tudása és az elvárások szintjén teljesíteni.

A Tanácsköztársaság bukása után az országban három jelentős hatalmi tényező létezett. A Peidl Gyula vezette úgynevezett „szakszervezeti kormány”, a megszálló román haderő, valamint a Szegeden magalakult ellenforradalmi kormány¹ és annak hadserege. Ennek, a Károlyi Gyula nevével fémjelzett kormánynak a hadügyminisztere az 1919. június 6-án kinevezett Horthy Miklós lett – aki mint a volt Osztrák–Magyar Monarchia hadiflottájának utolsó parancsnoka –, a legmagasabb rendfokozattal rendelkezett az akkori tisztkaron belül.²

Szegeden gyülekeztek a Horthy Miklós mögé tömörülő katonatisztek is, akik egyértelműen benne látták céljaik megvalósításának legmegfelelőbb eszközét. Itt jelent meg Gömbös Gyula, Kozma Miklós, Sréter István, Prónay Pál, Bádoki Soós Károly, Magasházy László, Görgey József és még több, a következő években, évtizedekben jelentős szerepet betöltő személy is.³

Horthy hamar megérezte a politikai vákuumot, és 1919. augusztus 9-én már bejelentette a Fővezérség megalakulását, majd két nappal később fővezérré nevezette ki magát József főherceg kormányzóval. A Fővezérség megszervezése és 1300 fős haderejének kiegészítésére a Szegedet megszállva tartó francia katonai parancsnokság adott engedélyt.⁴ Horthy azonban augusztus 13-ától Siófokra tette át állomáshelyét, így hamar elfelejtette a franciák által megszabott létszámkereteket is.

A Fővezérség rövid idő alatt berendezkedett a Dunántúlon és erőltetett ütemben igyekezett növelni a létszámot. Az önkéntes jelentkezések előremozdítására a fővezér szeptember 5-én kiáltványt intézett a Dunántúl népéhez. Ebből kitűnik, hogy Horthy lényeges kérdésként értékelte az adott helyzetben a Dunántúl lakosságának állásfoglalását, továbbá azt, hogy elsősorban a középosztályra és a parasztságra számít az önkéntes jelentkezéseknél. Erről külön is szólt a felhívásban, amelyben a munkásosztály eleve nem szerepelt.⁵

¹ Az „ellenforradalmi” kifejezést céltudatosan, büszkén használták a „forradalmi napok” ellensúlyozására.

² *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Szerkesztette: Király Béla–Veszprémy László. Budapest, 2003, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány.

³ Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922*. Budapest, 1977, Kossuth Könyvkiadó.

⁴ Uo.

⁵ *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: H. K.) 1957. 1., 2. szám. 5. o. Kállay István: *Az ellenforradalom fegyveres erejének szervezése és működése 1919–20-ban a Dél-Dunántúl területén*.

Még augusztus 19-én Siófokon, Kaposváron és Szombathelyen katonai parancsnokságokat állítottak fel, ahol tiszti (katonai) igazolóbizottságokat hoztak létre. Ezek feladata a hadseregben szolgáló tisztek forradalom alatti magatartásának vizsgálata volt.

Visszavették a Vörös Hadseregben szolgált és onnan dezertált tiszteket, és gyakran magas beosztásba helyezték őket. Ilyen volt például Werth Henrik, aki később a vezérkar főnöke is lett.⁶

Az első lépések

Az újjászervezett rendőrség és csendőrség rövid idő alatt megkezdte feladatainak végrehajtását, amelynek alapkövét a rendszerellenes megmozdulások elfojtása képezte. Ebben a „munkában” nagyon gyorsan helyet követelt magának a hadsereg is, és párhuzamosan a folyamatos szervezeti fejlesztéssel, azonnal kiterjedt figyelmet fordítottak a hírszerző és elhárító szervek kiépítésére. Ennek első lépéseként kell értékelni a lakosság, de kiemelten a munkásság figyelését. Kezdetben ezt a feladatot a katonai parancsnokságok kiterjedt hálózata, azon belül a nemzetvédelmi feladatokért felelős osztály végezte. 1919 decemberétől a „vörösvédelmi szolgálat” látta el ezeket a feladatokat.⁷

A másik nagyon fontos lépés a katonai cenzúra azonnali bevezetése volt. A Fővezérség 1919. december 1-jén kérte a miniszterelnökségtől ennek gyakorlati megbeszélését. Ettől függetlenül az ellenőrzés folyamatosan és egyre több területre kiterjedően végezte munkáját. A Fővezérség felhatalmazása alapján a körletparancsnokságok jogosultak voltak – körletük katonai és politikai sajátosságának figyelembe vétele mellett – ellenőrizni a táviró- és távbeszélő forgalmat, továbbá minden olyan intézkedést megtenni, amely révén biztosíthaták a nemzeti hadsereg meglétét és fejlesztését. A kormány tudomásul vette a Fővezérség intézkedéseit, sőt azt is megállapították, hogy a katonai cenzorok a miniszterek nyilatkozatát is „megcenzúrázták.” Azonban a kormány nem tett ellenintézkedéseket.⁸

A leveleket, a táviratokat és a távbeszélő rendszereket is a katonák ellenőrizték. Ezeket az ellenőrzési központokat a következő településeken állították fel: Komárom, Esztergom, Szombathely, Sopron, Szentgotthárd, Dombóvár, Miskolc, Eger, Sátoraljaújhely, Abaújszántó, Salgótarján, Balassagyarmat, Vámosgyörk, Gyöngyös, Szolnok, Kecskemét, Nagykőrös, Kalocsa, Szeged, Sárospatak, Hatvan, Vác, Szendrő, Gönc, Nagymaros, Putnok, Füzesabony, Tokaj, Kiskunfélegyháza, Kistelek, Kiskunhalas, Kiskőrös.

A felsorolt helységekben az ellenőrzési központokat a miskolci, szombathelyi és szegedi körletparancsnokság szervezte meg. Budapesten központi cenzúrabizottságot hoztak létre, amely a táviratokat, az interurbán beszélgetéseket ellenőrizte, és részleges levélcenzúrát gyakorolt.⁹ Több alkalommal visszatartottak táviratokat és leveleket is, ha azok gyanús tartalmúak voltak. Ekkor minden esetben nyomozást kezdeményeztek.

⁶ *Magyarország hadtörténete 2. kötet.* Főszerkesztő: Liptai Ervin. Budapest, 1985, Zrínyi Kiadó.

⁷ H. K. 1957. 1–2. szám. i. m. 22. o.

⁸ Pataki István: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921.* Budapest, 1973, Zrínyi Katonai Kiadó.

⁹ Pataki: i. m. 146. o.

Szegeden a Fővezérség Hadműveleti (vezérkari osztály, hírszerző osztály) és Szervezési (szervezési osztály, személyi osztály) csoportból állt.¹⁰

1919 decemberében már külön működött – II. csoport megnevezéssel – a „Nyilvántartás”, amelynek főnöke Stojakovics (Sztójay) Döme őrnagy volt. Feladata volt a külföldi államok politikai és katonai viszonyainak nyilvántartása (hírszerző és kémelhárító csoport), továbbá a politikai emigrációba kényszerült baloldali, demokratikus, haladó gondolkodásúak figyelése, valamint azok külföldi és magyar kapcsolatainak felderítése.

Sztójay Döme az első perctől kezdve kiemelkedő szerepet töltött be a hírszerző és elhárító rendszer megszervezésében, mivel nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkezett. Az Osztrák–Magyar Monarchia vezérkarához igazodva alakította ki a szervezetet, ahová több, a Monarchia vezérkarában speciális feladatot ellátó tisztet is bevont. Sikerült megnyernie a szolgálathoz a volt bécsi Evidenzbüro (Nyilvántartó iroda) néhány szakemberét, közöttük Pokorny vezérkari őrnagyot és Kabina szolgálaton kívüli tábornokot. Pokorny Herman (1882–1960) azzal vált ismertté, hogy az első világháborúban megfejtette az oroszok rejtjelkulcsát.¹¹ 1920 és 1922 között a HM chiffré-részlegét vezette, majd 1922-től 1924-ig a katonai hírszerzés vezetője is volt. A Sztójay által elképzelt szervezet tehát rövid idő alatt, megfelelő szakemberekkel, működőképessé vált.

Létrehozták továbbá a VI. „katonapolitikai” ügyek csoportját Kozma Miklós vezetésével. Feladatként a belső védelem, vörösvédelem teljes szervezeti kiépítése szerepelt. A katonai parancsnokságokon elhárító részleeket kellett létrehozniuk, amely saját besúgóhálózatot épített ki, és folyamatosan ellenőrizték a sajtót is.¹²

Közben több olyan szervezet is jelentkezett, amely felajánlotta, hogy adatszűrő tevékenységgel kívánja segíteni a hadsereget. A MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet) Szeged környéki szervezete 1920 szeptemberében például olyan kéréssel fordult a HM illetékes osztályához, hogy támogassák egy Hírszerző iroda felállítását szervezetükön belül. A HM. C. osztálya is támogatta az elképzelést, de a döntést az illetékes körletparancsnokra bízta. A körletparancsnok azonban elutasította ezt a kérést, a következő indokkal:

- a körletparancsnokság „Nyilvántartó osztálya” és „T” (tájékoztató) osztálya már meglévő szervezet, így a MOVE-nak felvilágosítást tud adni szükség esetén;
- a havi „T” jelentést a MOVE is megkaphatja, de csak felsőbb utasításra és csak az országos elnökség;
- külön tisztek alkalmazását tenné szükségessé ez az iroda, de ezt nem tudja biztosítani a körletparancsnokság.¹³

¹⁰ Beránné Nemes Éva–Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt...* Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből. Budapest, 1972, Akadémiai Kiadó.

¹¹ Hennyey Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között*. Budapest, 1992, Európa-História.

¹² Uo. 32–34. o. és Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium Elnökség (továbbiakban: HL. HM.) 1919. Eln. Ao. III. tét. 21. 201.

¹³ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. 106.058 „H” iroda létesítése a MOVE egyesületben.

1920 októberében hívták össze a körletparancsnokságok vezérkari főnökeit (helyetteseit), a körletek „T” osztályainak vezetőit, hogy a honvédelem egységes vezetését, szervezésének rendszerét kidolgozzák. A cél egyértelműen a központosítás, az állandó tájékoztatás folyamatos és gyors biztosítása volt.¹⁴

Ennek eredményeként több változás is történt a nyilvántartó szerveknél. A Vkf-ség (vezérkarfőnökség) Nyilvántartó irodájának „H” és „O” osztályát október 19-én egységes vezetés alatt egyesítették és „HO” megjelöléssel látták el.¹⁵

A Vezérkarfőnökség Nyilvántartó irodájának „G” és „U” osztályát a HM alárendeltségébe utalták. A HM október 21-ével a budapesti Körletparancsnoksághoz osztotta be a két szervezetet, így Nyilvántartó osztályt hoztak létre a parancsnokságon. Az osztály kizárólag a Körletparancsnokság vezérkari főnökének lett alárendelve. Ezen belül a „G” osztály a kémvédelemért és az útlevelügyek kizárólagos központi irányításáért tartozott felelősséggel (a tervek szerint ezt az osztályt a későbbiekben önálló HM osztályként kívánták működtetni). Végül az Vkf-ség „LY” osztályával vált teljessé a körlet Nyilvántartó osztálya.¹⁶

December elején elrendelték, hogy az eddigi „kémvédelem” kifejezés helyett a jövőben mind a szóbeli, mind pedig az írásbeli érintkezéseknél a „kémelhárító” kifejezést kell használni.¹⁷

A HM tagozódásán belül érdemes megemlíteni az Elnöki C. osztály ügykörét, amely a következő feladatrendszer megoldásáért felelt:

- az ország belső rendjét érintő kérdések figyelemmel kísérése;
- a belügyi helyzet nyilvántartása katonai szempontból;
- a belügyi helyzet és esetleges javaslatok a HM elnökség A. és 1. osztályával, továbbá a Vezérkar hadműveleti és nyilvántartó irodájával közlendők;
- a polgári közigazgatási hatóságokkal való érintkezés a belügyi helyzettel kapcsolatos ügyekben;
- a karhatalmi alkalmazással felmerülő panaszok, beadványok elintézése a megfelelő osztályokkal (1. oszt.) egyetértésben;
- propaganda a nemzeti hadsereg érdekében, az Elnöki E. osztállyal egyetértőleg;
- a nemzetvédelmi szolgálat vezetése;
- a cenzúrával kapcsolatos összes ügyek;
- a parlamenti tárgyalásokon felmerülő ügyek;
- sztrájkügyek.

¹⁴ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 105.718 Kémvédelmi Szolgálat Központi szervezéséről szóló rendelettervezet tárgyában megbeszélés.

¹⁵ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. 106.317 Nyilvántartó iroda „H” és „O” osztályainak egyesítése.

¹⁶ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. 106.350 Nyilvántartó osztály felállítása a budapesti katonai Körletparancsnokságnál.

¹⁷ HL. HM. 1920. Eln. C. oszt. 1. Kémelhárító kifejezés használatának elrendelése.

Elvi ügyek esetén, még jóváhagyás előtt, az Elnöki A. osztályt minden esetben tájékoztatni kellett.¹⁸ Az osztálynak tehát ebben az időszakban át kellett látnia minden olyan eseményt, amely veszélyhelyzetet hordozhatott magában.

Az 1920. június 4-én aláírt békeszerződést 1921. július 26-án ratifikálták. Ennek alapján életbe léptek azok a katonai tiltások, amelyek alapjaiban érintették az elhárító szervezetet is. A vezérkar – békediktátum alapján történő – megszüntetése a vezetés teljes és rejtett csoportosítását tette szükségessé, így a Vkf-ség „H” (hírszerző) és „K” (kémelhárító) szervei a Honvédelmi Minisztériumhoz kerültek, mint a HM VI–2-es osztálya. Belső szervezetük szinte teljesen érintetlen maradt, de tevékenységüket más formában kellett végezni.

A „T” szervek állományába szinte kivétel nélkül tényleges tisztek tartoztak. A trianoni tiltások hatására azonban itt is le kellett szervezni a tiszti állományt. Ezért úgy döntöttek, hogy a tiszteket polgári nyomozókkal helyettesítik, de több esetben átminősítést is alkalmaztak. Az elgondolás szerint összesen 220 főt terveztek felvenni, 20-20 főt a körletparancsnokságok nyomozói alosztályaiba, 80 főt pedig a budapesti városparancsnokság „T” osztályába. Így az összlétszám 206 fő tiszt és 220 fő nyomozó lett volna. Kiképzésüket két turnusban tervezték végrehajtani.¹⁹

1921. március 21-én azután jóváhagyták az elgondolást, és megkezdték az említett állomány toborzását.²⁰

A katonai körletek „T” szervei havonta tettek jelentést a területükön történt eseményekről. A jelentésben a következő rész kérdésekre tértek ki:

- a körletben a munkások hangulata, vörösjelek;
- a megrendezett, illetve tervezett ünnepek;
- a lakosság hangulata;
- a hadsereg elleni izgatás, röplapok;
- a katonaság hangulata;
- a katonai körlet területén megjelenő újságok, tartalmi szempontból;
- a kommunista sajtó;
- posta, levél cenzúra;
- a politikailag gyanús elemek nyilvántartása, figyelése.²¹

Az ellenőrzött leveleket lepecsételték, hogy egy következő ellenőrzésnél azokkal már ne kelljen még egyszer foglalkozni.

Az elhárító és felderítő szervek tevékenységét 1921-ben nagyrészt a hazatért első világháborús hadifoglyok szűrése kötötte le. Az Olaszországból, de főleg a Szovjet-Oroszországból érkező volt hadifoglyokat vonaton szállították haza.

¹⁸ HL. HM. 1920. Eln. A. oszt. 41.140 HM. tagozódási táblázat.

¹⁹ HL. HM. 1921. Eln. C. oszt. 50.439. A „T” szervek részére polgári nyomozótestület rendszeresítése.

²⁰ HL. HM. 1921. Eln. C. oszt. 52.110.

²¹ HL. HM. 1921. Eln. C. oszt. 50.439 Budapesti körlet december havi „T” jelentése.

A politikailag megbízhatatlanok kiszűrését két lépcsőben végezték. Az első lépcsőt már a határon túl kialakították. Ez a Bécsben működő kihelyezett katonai szervezet az ún. WEX²² (wieni expozitúra) és a hadifogolybizottság tagjaként Rigába küldött Fleischacker Rezső vezérkari százados, hírszerző tiszt területe volt. Az ő feladata főleg a szovjet–orosz bel- és külpolitika figyelése volt, de egyes prominens személyekről már jó előre tájékoztatta a hazai elhárító szerveket.²³ A hazatérő hadifoglyokat Inotára, Miskolcra és Csótra szállították az ún. „leszerelő táborokba”. Itt összpontosították az elhárító szerveket, és itt hajtották végre a legalaposabb szűréseket. A HM utasításban szabályozta a tábor szervezését.

A különböző szolgálati ágak között, közvetlenül a parancsnokság után következett az ún. „különleges beosztású személyek” csoportja. Vezetőjük egy törzstiszt volt, beosztva hozzá 5-6 tiszt és több polgári személy. Lényegében ezek alkották a tábor „T” osztályát.

Az elhárítást, a megbízhatatlanok kiszűrését tehát a tábor „T” osztálya végezte, szoros együttműködésben a BM rendőri kirendeltségével, azonban a vezető szerep a „T” osztálynál volt.

A „T” szolgálatot 1920. június 17-én szervezték meg. Feladata volt a belföldi közállapotokról tiszta képet nyújtani, így elkerülni, hogy az 1918-as forradalomhoz hasonló események készületlenül érjék a honvédelemért felelős közegeket.²⁴

A „T” szolgálatot a HM. Eln. C. (katonapolitikai) osztálya irányította. A „T” szervek az illetékes katonai parancsnokságoknak voltak alárendelve, és tulajdonképpen a politikai rendőrség funkcióját látták el. Állományát többször bizonyított, megbízható tisztek alkották. Szervezete átfogta az egész ország politikai, társadalmi, gazdasági életét és nagy szerepet játszott a „nemzeti hadsereg” korlátlan befolyásának biztosításában. A szolgálat tisztek és nyomozók csoportjára oszlott. Az előbbieket főleg a „nemzetvédelmi propaganda” céljait szolgálták, míg az utóbbiak kimondottan a politikai nyomozással foglalkoztak.

A hadifoglyok utolsó csoportjainak hazaérkezése után, 1923 elő felében a honvédelmi miniszter elrendelte a csóti tábor felszámolását.²⁵ (A másik két tábor már előbb, 1920 közepén megszűnt.)

A katonapolitikai C. osztály minden eszközzel a kezében tartotta az ország stabilitását esetleg veszélyeztető területeket. Nyilvántartották a gyanús telefonokat, figyelték a levelezést, folyamatosan átfésülték az új, vagy veszélyesnek ítélt sajtótermékeket, és ha kellett, azokat azonnal el is kobozták. Ellenőrizték (ellenőriztették) az utakat, járműveket, útlevelügyeket, határátlépéseket. Folyamatosan gyűjtötték és értékelték a körletparancsnokságok „T” szervei által készített ún. „helyzetjelentéseket”, amelyeket havonta terjesztettek fel.

²² A WEX nem csak hírszerzéssel foglalkozott, hanem elhárítással is, és kiemelt feladata volt az emigrációban élő „vörösök” figyelése.

²³ H. K. 1970. 2. szám. 171. o. Hunyadi Károly: *A Horthy-rendszer intézkedései a Szovjet-Oroszországból hazatérő hadifoglyok politikai megszürése, a kommunista és szimpatizáns elemek elszigetelése és likvidálása céljából.*

²⁴ Uo. 178. o.

²⁵ Pölöskei Ferenc i.m. 71. o.

A havi helyzetjelentéseket minden katonai körletnek azonos szempontok alapján kellett jelenteni. Ennek alapján nézzük, hogy a székesfehérvári katonai körletparancsnokság 1921. május havi helyzetjelentése milyen fő szempontokra tért ki (idézet):

„A. *Részletes helyzetkép az országról*

- 1) *Élelmezés.*
- 2) *Gazdasági állapot.*
- 3) *Pénzügyek.*
- 4) *Kereskedelem.*
- 5) *Ipar.*
- 6) *Közigazgatás.*
- 7) *Csendőrség.*
- 8) *Rendőrség.*
- 9) *Ügyészség.*
- 10) *Postások, vasutasok.*
- 11) *Katonaság hangulata.*
- 12) *Lakosság hangulata.*
- 13) *Nemzetiségi izgatás, jogosulatlan toborzás stb.*

B. *Hazafias irányú szervezkedés és azok mindenkori stádiuma*

- 1) *Az osztályok szervezési ügyei.*
- 2) *Nemzeti bizottságok.*
- 3) *MOVE (Magyar Országos Véderő Egylet).*
- 4) *TEVÉL (Területvédelmi Liga).*
- 5) *ÉME (Ébredő Magyarok Egyesülete).*
- 6) *Erdélyi Székely Magyar Szövetség.*
- 7) *Keresztény Szoc. Párt.*
- 8) *Más egyesületek.*
- 9) *Szabadoktatási bizottság (analfabétizmus felszámolása).*
- 10) *Külföldi propaganda (külföld felé irányuló, Ny.-Európa, Amerika).*
- 11) *Műkedvelő előadások.*
- 12) *Királykérdés helyzete.*

- C. *Kommunista és egyéb destruktív irányú szervezkedés*
- D. *A vidéki és szomszédos külföldi sajtótermékek, röplapok, plakátok stb. (Itt az elkobzott anyagokat sorolták fel és küldtek példányokat is.)*
- E. *Munkáskérdés*
- 1) *Mezőgazdasági munkások.*
 - 2) *Ipari munkások.*
 - 3) *Munkásmozgalmak, gyűlések.*
- F. *Változások a sajtószervekben*
- 1) *Újabbán indított lapok.*
 - 2) *Sajtó főiránya.*
 - 3) *Közvéleményre mi gyakorol káros hatást?*
 - 4) *Kiadott cikkek (katonai érdekből).*
 - 5) *Keresztény sajtó.*
 - 6) *Lapfogyasztási mérleg.*
 - 7) *Színház.*
 - 8) *Javaslatok.*
- G. *Cenzúra*
- 1) *Posta.*
 - 2) *Telefon.*
- H. *Különféle*
- 1) *Hadifogolyügyek.*
 - 2) *Adományok, jótékonysági akciók.*
 - 3) *Politika.*
 - 4) *Egyéb események.*²⁶

1921. január 4-én a minisztertanács döntést hozott a Magyar Királyi Vámórség felállításáról, amely hivatalosan március 1-jével meg is kezdte működését. Ekkor M. Kir. Vámórség főparancsnokságból, 7 vámórkerületből, kerületenként vámszakaszokból és vámórsókból állt. A vámórkerületek határai teljesen megegyeztek a katonai körlehatárokkal, így a kerületparancsnokságok is ugyanott települtek, ahol a katonaiak. A kezdő létszám 898 tiszt, 1500 altiszt és 3500 fő legénység volt. (Ez a létszám a rejtési feladatok részleges megoldását is elősegítette.)²⁷

²⁶ HL. HM. 1921. Eln. C. oszt. 54.202 Havi „T” jelentés.

²⁷ HL. HM. Vezérkarfőnökség iratai 3560/1987. számú mikrofilm.

1921. március végén a vámőrséget is bekapcsolták a „T” szolgálatba.

A katonapolitikai osztály általában 10–14 naponként adta ki ún. „vörösvédelmi helyzetjelentését”.

Ez röviden a következő szempontok alapján készült (idézet):

„I. Belföld

- 1) *Katonaság*
- 2) *Munkásság*
- 3) *Kommunista mozgalmak*
- 4) *Különféle*

II. Külföld

- 1) *Ausztria*
- 2) *Cseh-Szlovákia*
- 3) *Oroszország*

A jelentést a megbízható polgári szervezetek külön elosztó szerint juttatták el:

- | | |
|---|-------------------------------------|
| 1) <i>Egyesült Keresztény Nemzeti Liga</i> | <i>Wolff Károly</i> |
| 2) <i>Védőligák Szövetsége</i> | <i>Urmóczy Árpád</i> |
| 3) <i>TEVÉL</i> | <i>Gálócsy Árpád</i> |
| 4) <i>MOVE</i> | <i>Gömbös Gyula</i> |
| 5) <i>ÉME</i> | <i>Pálóczy Horváth István</i> |
| 6) <i>MANSZ</i> <i>(Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége)</i> | <i>Tormay Cecil</i> |
| 7) <i>TESZ</i> <i>(Természetvédők Szövetsége)</i> | <i>báró Perényi</i> |
| 8) <i>Magyar Társaság</i> | <i>Z. Kiss Jenő</i> |
| 9) <i>Szemere kör</i> | <i>Szemere Béla</i> ” ²⁸ |

1922-től már megváltoztatták a jelentést, és a továbbiakban „Hangulat és helyzetjelentés” címen szerepelt. Ekkora azonban már összeállt egy „vörösvédelmi jegyzék”, amely tartalmazta a priuszos, vagy bizonyítottan kommunista szimpatizánsok teljes névsorát.

1923-ban – a belső elhárítás minél biztosabb „rejtése” miatt – új elnevezést kaptak a szakfeladatra specializálódott tisztek. Elnevezésük „*sajtóelőadó*” lett. A vegyesdandárok 2. osztályára osztották be őket, és párhuzamosan végeztek offenzív és defenzív munkát bel- és külföldön egyaránt. Évente pontosították a feladataikat és továbbképzéseket tartottak a számukra, ahol értékelték a végzett munkát, levonták a tapasztalatokat és feladatot szabtak számukra.

²⁸ HL. HM. 1921. Eln. C. oszt. 50.906 8. sz. helyzetjelentés.

Az 1924 februárjában tartott megbeszélés emlékeztetője kitűnően mutatja az akkori feladatokat. A megbeszélés célja az volt, hogy az előző évben végzett munkát értékelje (felderítési feladatok elvégzése stb.), és megállapítsa, hogy a meglévő szervezet meg tudja-e oldani a folyó évben rá váró hírszolgálati feladatokat. Hol vannak a gyenge és bizonytalan pontok, szakmailag és emberileg? Milyen szervezetekkel kell még intenzívebben együttműködni, hogy a belső feladatokat elvárás szerint elvégezhessék? A következőképpen vélekedtek:

„Meg kell azonban említeni a vitézi intézménynek a def. szolgálatba való intenzívebb bekapcsolásának fontosságát. A vitézi rend főszéktartóságával történt megállapodás alapján a központ részéről a kezdeményező lépés megtörtént. A sajtóelőadók kötelessége a vármegyei vitézi szék kapitányait a szolgálat lényegéről, fontosságáról tájékoztatni, meggyőzni és azután a szolgálat mikéntjéről kioktatni. Így egy igen fontos, majdnem minden falura kiterjeszhető, feltétlen megbízható hálózatot nyerhetnek, amely különösen jó szolgálatot tehet a határ menti saját területnek kémek elleni védelmében.

Ezt elősegítendő, a sajtóelőadók fenti feladatától azonban teljesen függetlenül, népies „tájékoztató” fog rövidesen kiadásra kerülni, amely a vitézeket egyszerű nyelven a def. szolgálat lényegéről és mikéntjéről tájékoztatni fogja.”²⁹

A beosztott sajtóreferensek a katonai körletek legfontosabb helységeit tartották szemmel és jelentettek minden veszélyesnek ítélt eseményt. Egy példa:

„Győr, 1925. november 3.

Október 25-én, az Otthon utca 2. szám alatt, a Göttl-féle vendéglőben a szoc. dem. párt gyűlést tartott. Előadók Budapestről, a szoc. dem. Központból. 120 embert vártak, de csak 40-50 volt.

A résztvevők kiábrándultan nyilatkoztak: csupa frázis, ezerszer hallották, ezt írja a Népszava is stb.”³⁰

Ez a példa is kitűnően bizonyítja, hogy a besúgóhálózat nagyon is jól működött. Ezután természetesen külön nyilvántartásba vették az előadókat és a helyi szervezőket, sőt a vendéglő is nehéz hónapok elé nézett.

A vezérkarfőnökség 2. osztályának szerepe az 1930-as években

Az újjáalakuló honvédség mind katonai, mind pedig politikai szempontból kiemelt vezető testülete volt a vezérkar. Főnökét a legfelső hadúr, Horthy Miklós nevezte ki. A vezérkar működése közvetlenül meghatározta a hadsereg arculatát, de közvetlen hatást gyakorolt a politikai és gazdasági életre is.

A hírszerzéssel és kémelhárítással foglalkozó osztály az első pillanattól kezdve fontos helyet foglalt el a vezérkar szervezetében. A környező szomszédos országok katonai és gazdasági potenciáljának figyelését, a belső elhárítás koordinálását és tevőleges végrehajtását is végezte.

²⁹ HL. M. Kir. Honvéd Vezérkar főnökének iratai 1919–1945. II. 89. 3875/1987. sz. mikrofilm. Megbeszélés sajtóelőadókkal.

³⁰ HL. M. Kir. Honvéd Vezérkarfőnökség iratai 1919–1945. II. 89. 4004/1987. sz. mikrofilm. Jelentés.

A trianoni tiltások eredményeként 1921-től a vezérkar rejtetten működött tovább, mint a HM VI. katonai főcsoportja, és a VI-2 osztálya volt a hírszerzésért és a kémelhárításért felelős. Az osztály hivatalos megnevezése „Kommunista mozgalmak figyelemmel kísérése”. Feladata sokrétű volt, elhárító része szinte az egész országot átfogta.

1932-ben, hasonlóan az előző évekhez, újabb átszervezés történt, de ez sokkal fontosabb volt, mint a megelőzők. Rejtetten ugyan, de áttértek a zsoldos hadseregről a kerethadseregére. A belső levelezésben ettől kezdve ismét használták a vezérkari főnök megszólítást. Hivatalosan a Tiszti címtárban csak 1935-től szerepelt a VKF.³¹ A vezérkar ismételt „életre hívása” után a VI-2 osztály is eredeti megnevezéssel, mint Vkf-2 szerepelt.

Természetesen több alkalommal történtek átszervezések a 2. osztályon belül. A belső feladatok megoldásáért, a más irányú tevékenység mellett, azonban továbbra is a „Def.” maradt a felelős. A „Def.”-en belül speciális alcsoportok is működtek. Ilyen volt például a „K-csoport”, amely a baloldali, szakszervezeti, kommunista ügyekkel foglalkozott.³²

A katonailag fontos ipari üzemek állandó figyelése, a termelés minden eszközzel történő biztosítása kiemelt feladat volt. Félő volt, hogy a munkásság, elbocsátások esetén, különböző megmozdulásokkal reagál az eseményekre, ezért ilyen helyzetekre is fel kellett készülni. Időben jelezni az ilyen mozgolódásokat, és gyorsan kiemelni a hangadókat. A következő átirat jól példázza az előbbieket:

*„A HONVÉDELMI MINISZTERIUM KATONAI FŐCSOPORT
FŐNÖKÉNEK ÁTIRATA A BELÜGYMINISZTERHEZ:
A CSEPELI WEISS MANFRÉD GYÁR EGYES ÜZEMEINEK LEÁLLÍTÁSA MIATT
VÁRHATÓ MUNKANÉLKÜLI MOZGALOM MEGELŐZÉSÉRE
INTÉZKEDÉSEKET INDÍTVÁNYOZ
(BUDAPEST, 1931. DECEMBER 16.)*

M. Kir. Honv. Minisztérium Kat. Főcsoport főnöke.

16.284/el. szám.

VI. - 2. D. - 1931.

Bizalmas!

Van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a Weisz Manfréd gyár igazgatóságától nyert értesülés szerint Csepelen december hó folyamán az alábbi üzemek állanak le:

December első felében a törzsgyár túlnyomó része, az acélmű kisebb mértékben, valamint a repülő- és motorgyár. Öntödék csak azon esetben, ha újabb rendelést nem kap. Csőgyár december közepén, fémű karácsony táján.

Az üzemek beszüntetésével nagyobb arányú munkás elbocsátás is várható.

³¹ Andorka Rudolf: *A madridi követségtől Mauthausenig*. Budapest, 1978, Kossuth Könyvkiadó.

³² Hollós Ervin: *Csendőrség, rendőrség, Vkf-2*. Budapest, 1971, Kossuth Könyvkiadó.

Nagyméltóságod előtt is bizonyára ismeretes, hogy Csepelen és környékén a közelmúltban munkanélküliek szervezkedése volt észlelhető. Újabb elbocsátásokkal a szervezkedés nagyobb arányokat vehet fel, miért is a szükséges preventív intézkedések nézetem szerint már most megteendők lennének...

Tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy a Csepel környéki munkásszervezkedések megfigyelésére intézkedni szíveskedjék.

Egyben van szerencsém értesíteni, hogy saját hatáskörömben szerveimnek a megfigyelést elrendeltem, s amint konkrét adatok tudomásomra jutnak, úgy ezt Nagyméltóságoddal azonnal közölni fogom.

Fogadja Nagyméltóságod nagyrabecsülésem őszinte nyilvánítását.

A H. M. Kat. főcsoport Főnöke rendeletére:

Ruszkay Jenő. ’’³³

A már említett különleges „Def.” hálózat prominens embereket is a hálózatában tudhatott. Államtitkárok, miniszteri tanácsosok, ipari–kereskedelmi minisztériumi vezetők, országgyűlési képviselők, főispánok tartoztak ide. Néhány név: gróf Eszterházy János; báró Apor Gizella, a Magyar Vöröskereszt egyik vezetője; báró Lukács György, a Revíziós Liga ügyvezető igazgatója; Botkai Hűvös Iván, a Beszkárt Igazgatója; herceg Hohenlohe Ferenc, a Magyar Légiforgalmi Rt. Igazgatója; Baranyai Lipót, a Nemzeti Bank elnöke és így tovább. Vagyis olyan emberek, akik kulcspozíciót töltöttek be és hajlandók voltak az együttműködésre.³⁴

1938-tól már egyértelműen a „Def.” volt a Vkf–2 legnépesebb részlege. Ennek oka az egyre növekvő nyomozóügyi állomány volt. 1936-ban 11, 1938-ban 30, 1942-ben 53 fő volt, és főleg a kiemelt ügyekre koncentráltak. Tevékenységüket szervesen kiegészítették a hadtestek II. osztályainak hírszerző és nyomozó szervei. Ezek létszáma a negyvenes években hadtestenként 83-83 fő volt. Ezek közül 25-25 fő a hadtestparancsnokságokon, a többiek pedig a „K” kirendeltségeken dolgoztak. Ilyen kirendeltségek működtek az üzemekben, vasútnál, postán és más hírközlő szerveknél. Állandóan együttműködtek a rendőrség és csendőrség hasonló ügykörű részlegeivel, és azoktól folyamatosan kaptak értesítéseket, adatokat.³⁵

A „Def.” elvileg csak a hadsereget közvetlenül érintő nyomozásokban volt illetékes, de hatáskörét ettől függetlenül politikai területekre is kiterjesztette. Az 1930-as évek elején a VKF-2 „Def.” alosztályát ipari csoporttal bővítették, ezzel párhuzamosan kiépítették az üzemi titkárok rendszerét. Ezeket a vállalat fizette, és főfoglalkozást is biztosított számukra. 1939 után tovább növelték a számukat és 1940 elejére közel 400 üzemi titkár működött. Többségük nyugalmazott csendőr és katona volt, és 3-4 hetes tanfolyammal készítették fel őket a feladatokra. Ide tartozott a munkások figyelése és nyilvántartása, továbbá a termelés mindenoldalú biztosítása.³⁶

³³ Berráné Nemes Olga – Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt...* Budapest, 1977. Akadémia Kiadó.

³⁴ Hollós Ervin i.m. 157–158. o.

³⁵ *História*, 1979. 3. szám. i. m. 22. o.

³⁶ Hollós Ervin i.m. 136. o.

A háborús helyzet közelsége miatt tovább nőtt a „rendszer védelmét” ellátó megbízottak felelőssége. Szinte hetente kaptak új intézkedéseket, speciális feladatokat. Erősíteni kellett az üzemen belüli besúgóhálózatot, a vezetők figyelését. Kiemelten fontos volt a szabotázsok megelőzése és a baloldali mozgalmakra utaló jelek figyelése.

*„A BUDAPESTI I. HONVÉD HADTESTPARANCSNOKSÁG
KÉMELHÁRÍTÓ OSZTÁLYÁNAK LEIRATA VALAMENNYI ÜZEMI TITKÁRHOZ:
UTASÍTÁS A HADIÜZEMI BESÚGÓHÁLÓZAT FOKOZOTT KIÉPÍTÉSÉRE
(BUDAPEST, 1941. MÁJUS 21.)*

Budapesti I. honvéd hadtestparancsnokság

Kémelhárító osztály

Ip. def. csop.

Eln. II.-1941.

A m. kir. honv. Vkf-nek f. hó 2-án kelt 43.519/el. 2. Vkf. D-1941. számú rendelete alapján értesítem, hogy az utóbbi időben több oldalról oly bizalmas értesülések érkeztek be, hogy a szoc. dem. pártban és a szakszervezetekben változó ürügyekkel titkos összejöveteleket tartanak. Ott a hadiipari üzemekben elkövetendő munkalassításra hívják fel az egybegyűlteket, más esetben pedig az üzemben gyártott hadianyag mennyiségének bejelentésére is adtak ki szóbeli utasítást.

A bizalmas bejelentések szerint a munkásságot erős szervezkedésre hívják fel azzal az indokkal, hogy ha a németek a háborút elvesztik, akkor a hatalmat átvehessék. Ennél a szervezkedésnél – bizalmas jelentés szerint – hangoztatják, hogy a munkásságot ebben a tevékenységében a Szovjetunió is támogatja.

Hasonló jelenségekre a f. év március hó 11-én kelt 51.254/el. II.-1941. szám alatt valamennyi üzemi titkárnak figyelmét egy ízben már felhívtam.

A fenti Vkf. rendelet alapján utasítom, hogy főleg a hadiüzemi ipari munkások között a jelzett jelenségek felderítésére b. hálózatát sürgősen és alaposan hozza mozgásba és az e tárgykörbe eső észleléseiket minden esetben ide azonnal és részletesen jelentse.

Ez alkalomból ismételtlen és nyomatékosan felhívom figyelmét b. hálózatának alapos és lelkiismeretes kiépítésére, mert ennek hiányában, üzemekben esetleg előforduló meglepetések következményeiért az üzemi titkárnak kell viselnie a felelősséget.

Herold ezrd.

ip. def. csop. vezető.”³⁷

Jelentéseiket az illetékes hadtestparancsnokság ipari defenzív csoportjához kellett eljuttatniuk, havonta. Az ipari csoport adatokkal, értesülésekkel segítette a megbízottakat.

³⁷ Megfigyelés alatt... i.m. 293-294. o.

1942-ben a honvédség vezérkari főnöke kiadott egy szervezeti és működési szabályzót, amely azután még változatlan formában többször kiadásra került. Ennek alapján az osztály feladata a következőképpen módosult:

- Az idegen államok hadrendjének, katonapolitikai viszonyainak és háborús teljesítőképességének nyilvántartása azzal a céllal, hogy az így szerzett adatok segítségével a hadvezetés pontos adatokat alapján tudjon tervezni, és terveket megvalósítani (nyilvántartás és kiértékelés).
- A hírszerző szolgálat vezetése.
- Különleges szabotázs harcéljárás tervezése és megvalósítása.
- Kémelhárítás és szabotázselhárítás.
- Rejtjelszolgálat, és végül, de nem utolsósorban a katonai attasék irányítása.³⁸

A feladatok részletezésénél különösen két terület tűnik érdekesnek:

- küzdelem a rémhírterjesztés ellen;
- határsávban az ingatlanforgalmi jogügyek, valamint italmérési engedélyt kérő személyek államvédelmi szempontból való elbírálása.

Az első pont, ha burkoltan is, a kommunista veszélyforrásokra utal, míg a második a besúgórendszer még teljesebb, még megbízhatóbb elemeinek beszervezését helyezi előtérbe.

Ebben az időszakban a Defenzív alosztály továbbra is a Vkf–2 egyik legjelentősebb alosztályaként működött a budapesti Hadik laktanyában. Feladatkörében – a külföldi kémek kiiktatása és az idegen állami hírszerzés akadályozása mellett – a legnagyobb hangsúlyt a kommunista szervezkedés figyelemmel kísérése, a postacenzúra végrehajtása, az ipari termelés mindenoldalú biztosítása és a gyanús elemek kihallgatása képezte.

Az alosztály vezetői 1933 és 1945 között a következő személyek voltak: Rajnay Károly alezredes, Kollényi György vezérkari őrnagy, Szentpétery György vezérkari százados, Bartalis Kálmán vezérkari őrnagy, Sillay Béla ezredes, Kuthy László vezérkari alezredes, Merkly Antal alezredes, Murányi Béla alezredes, Kollényi György vezérkari alezredes, Osváth István ezredes.

A kommunista és szabotázsügyek a Szabotázs alcsoport feladatkörébe tartoztak. Később a Vkf–5, majd a Különleges alcsoport vette át ezeket a feladatokat. A „K” (kommunista) alcsoport főbb tevékenységi körét a hazai és a külföldről beszivárgott kommunisták elleni harc képezte.³⁹

³⁸ *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958.* Budapest, 2001, Történeti Hivatal.
Böhl Gábor: *A VKF–2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében.* 75. o.

³⁹ Uo. 91. o.

1943-ra a Vkf-2, és ezen belül a Defenzív alosztály is elérte tevékenységének csúcspontját. Igaz, az előző évben megalakult Államvédelmi Központ ezután már levette a szolgálat válláról a belső ügyeket, így teljes mellszélességgel fordulhatott „valódi feladatköre”, a szomszéd országok és más célpontok felé.

Az Államvédelmi Központ (ÁVK)

Az Államvédelmi Központot az akkori belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc kezdeményezésére hozták létre. Célja a katonai, rendőri és csendőri nyomozó erők összpontosítása volt. Egyben így próbálták a nyomozó szervek közötti egyre jobban felszínre kerülő ellentéteket tompítani, és a többszöri párhuzamos nyomozásokat megszüntetni. Az egyre erősödő „ellenséges” mozgalmak is indokolták a rendezett, határozott, gyors és minden területre kiterjedő lépéseket. 1942 júniusában a Belügyminiszter – egyetértésben a Honvédelmi Miniszterrel és a Vezérkar főnökével –, kiadta erre vonatkozó intézkedését:

- „I. A Belügyminisztériumban «Államvédelmi Központ» elnevezés alatt külön szervezet állítatik fel.*
- II. Az Államvédelmi Központ élén Ujszászy István vezérőrnagy áll. A központ személyzete honvéd- csendőr- és rendőrtisztekből, polgári tisztviselőkből, csendőr- és katonai nyomozókból, rendőrségi detektívekből és a szükséges egyéb segédmunkaerőkből tevődik össze.*
- III. Az Államvédelmi Központ kizárólag országos kihatású kérdésekkel foglalkozik. Ügykörébe tartoznak:*
 - 1) akár idegen államok által, akár belföldről kezdeményezett olyan mozgalmak és szervezkedések, amelyek az ország belső rendje ellen irányulnak és kihatásukban a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik;*
 - 2) a termelést veszélyeztető sabotage cselekmények;*
 - 3) országos jellegű közellátási visszaélések, amelyek a honvédelem érdekeit sértik vagy veszélyeztetik.*

Ebben az ügykörben az Államvédelmi Központ tevékenysége a következőképpen alakul:

- a) irányítja a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat, ennek keretében gondoskodik a polgári közbiztonsági szervek és katonai szervek működésének összhangjáról;*
 - b) összefoglalja és kiértékeli a polgári közbiztonsági és katonai szervek felderítésének eredményeit és a kapott híryanagot;*
 - c) rendelkezésre álló adatokból helyzetképeket állít össze és azok alapján javaslatokat tesz a szükséges intézkedésekre.*
- IV. A Belügyminisztérium közbiztonsági osztályának vezetője a III. alatt körvonalazott ügyekben az Államvédelmi Központ vezetőjének alárendeltetik és közvetlenül neki referál.*

V. *Az Államvédelmi Központ vezetője mellém vezényeltetik és nekem közvetlenül rendeltetik alá.*

Szorosan vett kémkedési ügyektől eltekintve közvetlenül nekem referál és a hatóságok felé rendeletemből intézkedik.

Minden, a honvédelem érdekeit érintő ügyben közvetlenül referál a m. kir. Vezérkar Főnökének is, és egyben tájékoztatja a m. kir. Honvédelmi Minisztert.

A m. kir. Vezérkari Főnök és közötttem netalán felmerülő nézeteltérések személyes tárgyalás útján intéztek el.

Az Államvédelmi Központ vezetője szorosan vett kémkedési ügyekben kizárólag a m. kir. Vezérkari Főnöknek marad alárendelve és ezekben az ügyekben nekem jelentéstétellel tartozik. A Vezérkari Főnök II. osztályának vezetője szorosan vett kémkedési, valamint a II. alatt körvonalazott, katonai vonalon felmerülő valamennyi ügyben az Államvédelmi Központ vezetőjének referál és a m. kir. Vezérkari Főnök ezekben az ügyekben II. osztályával az Államvédelmi Központ vezetője útján rendelkezik.

VI. *Az Államvédelmi Központba beosztott személyzet illetményei továbbra is az illetékes tárcákat terhelik, a dologi kiadásokat a belügyi és a honvédelmi tárca közösen viseli.*⁴⁰

Az Államvédelmi Központ 1942. július 12-én a belügyminisztérium III. emeletén a 109–125. számú helyiségekben megkezdte működését. A feladatok minél előbbi átvétele és a vidéki nyomozószervek gyors bevonása miatt szeptember 11-én „Államvédelmi Központoz jelentések előterjesztése” tárgyú utasítás látott napvilágot. Ebben pontosították a központi hatáskörbe tartozó ügyeket. Lényege a következő volt:

- 1) Minden, akár külföldről, akár belföldről indult szervezkedéseket, amelyek az ország belrendje és közvetlenül a hadsereg ellen irányul.
- 2) Minden szabotázs cselekmény.
- 3) Minden közellátási visszaélés, amely a honvédelem érdekeit sérti.
- 4) Kémelhárítás, nemzetvédelem:
 - irányítja a bizalmas megfigyeléseket, összehangolja a polgári és katonai szervek működését;
 - összefoglalja és értékeli a beérkező híryananyagokat;
 - a kialakult „helyzetkép” alapján javaslatokat tesz.

Felhívták a nyomozószervek figyelmét arra is, hogy a kiemelten fontos ügyeket azonnal jelentsék.⁴¹

A központ vezetője, Ujszászy István vezérőrnagy, a VKF–2 volt vezetője komoly tapasztalatokkal rendelkezett, így kinevezése célirányos volt.

⁴⁰ *Megfigyelés alatt...* i.m. 377. o.

⁴¹ HL. HM. 1942. Eln. o. 52.161 Államvédelmi Központoz jelentések előterjesztése.

UJSZÁSZY ISTVÁN

1894. augusztus 30-án született. A soproni honvéd főreáliskolát 1909–1912 között végezte, majd a mödlingi Technische Militärakademie után 1914. október 15-től, hadnagyként szolgál a cs. és kir. 3. vartüzér zászlóaljnál. 1915. november 1-től főhadnagy. 1919-től a magyar királyi honvédség állományában van, és a Hadiakadémia elvégzése után vezérkari szolgálatot teljesít. Vezérkari őrnagyként 1931–1934 között varsói, majd 1938-ig prágai katonai attasé. 1935-től vezérkari alezredes. Hazatérése után a vezérkar 2. osztályának alosztályvezetője. 1939. május 1-től ezredes és a Vkf-2 főnöke. 1940-ben, mint katonai szakértő részt vesz a turnu-severini magyar–román tárgyalásokon.

1942 áprilisában vezérőrnagy, majd július 1-től az Államvédelmi Központ vezetője. 1944-ben a Gestapo letartóztatja. Miután kiengedik, a svéd követségre menekül. Budapest eleste után szovjet hadifogságba kerül. A Moszkvában tett vallomását a nürnbergi per során bizonyító anyagként használták fel.

A központot belpolitikai ügyekben a belügyminisztériumnak, kémelhárítás szempontjából a vezérkar főnökének rendelték alá. A belügyminisztérium osztályait kötelezték arra, hogy folyamatosan jelentéseket juttassanak el a központhoz.

Az Államvédelmi Központhoz a különböző szervektől nyomozókat vezényeltek ki. A csendőrségtől átvett tiszték a baloldali ügyekért, a rendőrségiek pedig a szélsőjobboldali politikai ügyekért voltak felelősek. A nemzetiségi mozgalmakkal szintén a csendőrség foglalkozott, míg a kémelhárítás a csendőr- és katonatisztek feladata volt. Ezen belül egyik részleg a nemzetvédelmi ügyeket felügyelte, míg a másik a köz- és honvédségi szállításokért volt felelős.⁴²

Az Államvédelmi Központ tehát a nyomozó apparátusok munkájának összehangolására, feladataik koordinálására jött létre. Nyilvántartásuk sokkal precízebb és pontosabb volt minden addigi nyilvántartásnál, hiszen az összes szervezet adatait megkaphatta és rendszerezte. Sokkal nagyobb és hozzáértőbb apparátussal rendelkezett, így az „ügyek” legnagyobb részét lefedhette.

Befejezés

Az 1918–1919-es társadalmi változások után kialakuló új politikai rendszer erőteljes lépéseket tett a belső rend megszilárdítására. Rövid időn belül megerősítette azokat az erőszakos szervezeteket, amelyek hivatva voltak ezen feladatok megoldására. A hivatásos szervezeteken túl azonban olyan polgári szervezetek is részt kértek és kaptak ebben a tevékenységben, amelyek tartottak a baloldali mozgalmak ismételt megerősödésétől. Ezen túl, célként fogalmazták meg Magyarország elveszett területeinek minden áron való visszaszerzését.

A baloldali mozgalmak és a kommunista veszély elleni harc végigkísérte a Horthy Miklós nevével fémjelzett időszakot. Ennek során igyekeztek a fegyveres szervezetekből kiszűrni minden gyanús elemet (priorálás), és mindent megtettek, hogy megbízhatatlan személyek ne kerülhessenek a gazdasági élet vezető beosztásaiba. Kialakították a stratégiaiag fontos ágazatok védelmét és azok állandó ellenőrzési rendszerét.

⁴² Hollós Ervin i.m. 223–224. o.

A belső elhárítás átfogó rendszerén belül a hadsereg szervei is teljesen behálózták az országot, és minden rendszerellenes megmozdulás ellen gyorsan és határozottan léptek fel.

Természetesen külön kell értékelnünk a különböző időszakok elhárító tevékenységét. Míg az 1920/21-es évek a stabilitást, a társadalmi rend biztosítását, a veszélyes elemek kiszűrését helyezte előtérbe, addig 1922-től már erőteljesen fel kellett lépni a különböző egyéb áramlatok ellen is. Nem volt újdonság az sem, hogy a szomszédos „kisantant” országok területéről indított fellázító akciók ellen kellett a törvény teljes szigorával fellépni. Természetesen folyamatos feladatot jelentett a belső kommunista szervezetek és személyek figyelése és szükség szerinti kiemelése. Emellett azonban nem hanyagolták el a Magyarországról távozott, külföldön működő szociáldemokrata és kommunista vezetők figyelését sem, akik nagyon aktív tevékenységet folytattak az ország irányában. Igyekeztek már csírájában elfojtani ezeket a kapcsolatfelvételeket. Ennek legegyszerűbb megoldása a folyamatos levélcenzúra volt.

A rendőrség és a csendőrség már a rejtés időszakában „együtműködött” a hadsereggel, ez a későbbiek folyamán még szélesebb teret kapott. Együttes nyomozások, akciók, letartóztatások jellemezték a „jó” kapcsolatot. Az együtműködés csúcspontját az Államvédelmi Központ megalakítása jelentette, amely biztosította a koncentráltabb nyomozómunkát, ésszerűbb személyi megoldásokat eredményezett.

A belső elhárítás rendszere a háborúba történő belépés után érte el működésének csúcspontját. Az egyre szaporodó veszélyesebb és aktívabb kommunista sejtek felszámolása mellett már külön feladatkört jelentett a hadiipari központok védelme és az ott észlelhető szabotázsakciók azonnali letörése.

Összefoglalva a hadsereg szerepét az ún. „belső elhárítási” rendszeren belül, meg kell állapítani, hogy – módszereit nem értékelve és minősítve –, feladatát betöltötte és biztosította az akkori politikai rendszer stabilitását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berráné Nemes Olga – Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt...* Budapest, 1977, Akadémia Kiadó.
- Andorka Rudolf: *A madridi követségtől Mauthausenig.* Budapest, 1978, Kossuth Könyvkiadó.
- Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922.* Budapest, 1977, Kossuth Könyvkiadó.
- Pataki István: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921.* Budapest, 1973, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Hennyey Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között.* Budapest, 1992, Európa-História.
- Hollós Ervin: *Csendőrség, rendőrség, Vkf-2.* Budapest, 1971, Kossuth Könyvkiadó.
- Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig. I-II.* Budapest, 1978, Magvető Könyvkiadó.

CONTENTS

SECURITY POLICY

BRIG. GEN. (R.) DR. ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY

**NATO-RUSSIAN RELATIONSHIP, ITS EFFECT ON CENTRAL
EUROPE AND HUNGARY'S SECURITY**

MAJOR ZOLTÁN SZABÓ

**EFFECTS OF THE AUTONOMY AMBITIONS ON THE SECURITY
SITUATION IN SERBIA AND MONTENEGRO**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

LIEUTENANT-COLONEL GÁBOR LÉVAY

USING OF OPEN SOURCES IN INTELLIGENCE

COLONEL ENG. (R.) DR. ISTVÁN VÁRHEGYI CSC –
COLONEL ENG. DR. PÉTER FENYVES CSC

**SEARCHING FOR NEWS WAYS AND MEANS IN THE
INTEGRATED INTELLIGENCE**

FACTS ABOUT COUNTRIES

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK

IRAQ — ANALYSIS: GOALS AND RESULTS

MAJOR CSABA VIDA

**PROCESS OF NATO ACCESSION OF THE SLOVAKIAN
REPUBLIC 1993–2004**

CAPTAIN ENG. ANDRÁS LÁSZLÓ

SPECIAL FORCES IN THE CAUCASUS COUNTRIES

FORUM

LIEUTENANT-COLONEL LÁSZLÓ HEKLI

HISTORY OF THE STRATEGICAL AND TACTICAL SIGINT

COLONEL (R.) BÉLA TORMA

**THE WAR OF THE HUNGARIAN CONFEDERACY OF TRIBES
AGAINST THE DANUBIAN BULGARIANS IN 895/896**

LIEUTENANT-COLONEL DR. CSABA HORVÁTH

**THE ROLE OF THE HUNGARIAN ROYAL ARMY INTERVAL
COUNTERESPIONAGE 1919–1945**

Elérhetőségeink:

Postacím: MK KFH Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24-26.

MK KFH Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Dr. Sallai Imre nyá. ezredes,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1370, HM 02/61-370

Tóth András mk. ezredes,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(1) 386-9344/1500, HM 02/61-500

Vass Jenő alezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1306, HM 02/61-306
telefax: 06(1)372-1842, HM 02/61-842

Gerencsérné Tóth Krisztina főtörzsőrmester,
általános ügyintéző
06(1) 386-9644/5311, HM 02/65-311
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

Felhívjuk szíves figyelmét, hogy a FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül.

A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

A Szerkesztőbizottság